

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, Президент Асоціації університетів
України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН, завідувач кафедри теоре-
тичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ

Корецький М. Х.,

д.держ.упр., професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, проректор з навчально-виховної
роботи ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., доцент, професор
кафедри Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор
з наукової роботи Академії муніципального управ-
ління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу
ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Чорноморського державного університету імені
Петра Могили

Гречан А. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Київського національного університету технологій
та дизайну

Груба Г. І., д.держ.упр., доцент, професор кафедри
Чорноморського державного університету імені
Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор
кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, директор Науково-
навчального інституту Академії муніципального
управління

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор ка-
федри Київського національного університету тех-
нологій та дизайну

Ємельянов В. М., к.т.н., доцент, проректор-
директор Інституту державного управління
Чорноморського державного університету імені
Петра Могили

Завієна Н. С., д.е.н., доцент, провідний науковий
співробітник відділу стратегії сталого розвитку та
інвестиційно-інноваційної політики Науково-
дослідного економічного Інституту Міністерства
економічного розвитку і торгівлі України

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач
кафедри Академії митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., завідувач кафе-
дри Чорноморського державного університету імені
Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник
декана Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Плакід В. Т., д.держ.упр., доцент, професор ка-
федри Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач
кафедри Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри
Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач
кафедри Дніпропетровського державного аграрно-
економічного університету

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний
депутат України

Федоренко С. В., к.т.н., доцент Київського націо-
нального університету будівництва та архітектури

Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор
кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2014 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

(постанова президії ВАК України № 1-05/2),

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2)

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність
рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 26.06.14 р.

Підписано до друку 07.07.14 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 26,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №0707/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2014

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Токар В. В.

НДДКР-діяльність ТНК Європейського Союзу та промислових підприємств України в контексті забезпечення економічної безпеки держави 6

Приходько В. П.

Зовнішньоекономічні відносини між США та ЄС у контексті укладання угоди про трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство 10

Ищенко М. І., Нусінов В. Я.

Методичні підходи до планування ресурсних чинників на основі цільової функції фінансових результатів 14

Бурова Т. А., Волковицька О. М.

Організація обліку і аудиту основних податкових платежів в Україні 18

Чернелевська О. А.

Монополізація економіки України як основна загроза для її конкурентоздатності 22

Семенова Л. Ю.

Зайнятість молоді як найважливіша складова державної молодіжної політики в Україні 25

Сотниченко А. А.

Інституційне забезпечення управління конкурентоспроможністю регіону на основі розвитку його інфраструктури 32

Пластун О. А., Пластун В. А.

Аналіз мінливості фінансових ринків на базі оцінки взаємного впливу біржових активів 38

Скрипко Т. О.

Напрями удосконалення інституційного-правового забезпечення інвестиційно-інноваційної активності бізнесу 41

Замлинський В. А.

Інститути спільного інвестування та їх роль в інноваційному розвитку агропродовольчої сфери України 46

Лебеденко О. В.

Сучасний стан та перспективи інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки України 50

Тінтулов Ю. В.

Інструментарій формування політики інвестиційної діяльності корпорацій харчової промисловості на основі ранжування проектів 53

Ортіна Г. В.

Формування збалансованої стратегії реального сектору економіки на основі інноваційної моделі розвитку 59

Князь С. В., Комарницька Н. М.

Оцінювання ефективності системи управління екоінноваційною діяльністю підприємств 63

Лопатинський Ю. М., Кутафенко Н. Я.

Інституційний розподіл органічних операторів в Україні 67

Бондаренко О. С.

Компаративний аналіз моделей фінансового планування: переваги та недоліки 73

Безбородова Т. В.

Методики визначення банкрутства підприємства 82

Макаренко Ю. П., Чехута А. С.

Розвиток управління картковими платіжними системами в межах регулювання НБУ 86

Тимошик А. П.

Проблеми управління власністю на сучасному етапі 90

Кравчук Н. О.

Інвестиції у людський капітал як складову інтелектуального капіталу підприємства в умовах економіки знань 94

Пустоваров В. В.

Бюджетне регулювання відтворювальних процесів у національній економіці 98

Якушева О. В.

Теоретичні основи взаємозв'язку банківської конкуренції та фінансової стабільності 104

Кобернюк С. О.

Органічне свинарство в Україні: перешкоди і напрями розвитку 109

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Коблик І. І.

Зарубіжний досвід здійснення державних запозичень та можливості його застосування в Україні 113

Грановський А. В.

Вплив мережі Інтернет на розвиток сучасних міжнародних економічних відносин 119

Бондаренко Д. С.

Аналіз інвестиційної привабливості авіаційної сфери України 125

Державне управління

Михайлов В. М.

Досвід Республіки Польща з організації проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях 128

Сіцінська М. В.

Науково-теоретичні та правові основи розробки проекту концепції залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони України 133

Олійник В. В.

Передумови удосконалення механізму державного управління післядипломною освітою 138

Тимошенко О. В.

Закордонний досвід державного регулювання та підтримки малого та середнього підприємництва 142

Ткаченко Ю. В.

Стратегія формування інвестиційної привабливості національної економіки в умовах глобалізації 147

Мельник І. М.

Генеza наукових уявлень про права громадян на власність: історико-порівняльна характеристика 154

Ретинська К. С.

Інтелектуальний і трудовий потенціали у контексті державного управління 158

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 13 / 2014

CONTENTS:

Economy

Tokar V.

R&D ACTIVITY OF THE EU TNCs AND UKRAINIAN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN CONTEXT
OF ENSURING OF ECONOMIC SECURITY OF STATE 6

Prihodko V.

EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE USA AND THE EU IN CONCLUDING AGREEMENTS
ON TRANSATLANTIC TRADE AND INVESTMENT PARTNERSHIP 10

Ischenko M., Nusinov V.

METHODICAL APPROACHES TO THE PLANNING OF RESOURCE FACTORS ON THE BASIS
OF THE OBJECTIVE FUNCTION OF FINANCIAL RESULTS 14

Burova T., Volkovytska O.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND AUDITING MAJOR TAX PAYMENTS IN UKRAINE 18

Chernelevska O.

UKRAINE MONOPOLIZATION OF THE ECONOMY AS THE MAIN THREAT TO THE COMPETITIVENESS 22

Semenova L.

EMPLOYMENT OF YOUNG PEOPLE AS THE SIGNIFICANT PART OF STATE YOUTH POLITICS IN UKRAINE 25

Sotnichenko L.

INSTITUTIONAL MANAGEMENT OF REGIONAL COMPETITIVENESS ON THE BASIS
OF ITS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT 32

Plastun O., Plastun V.

ANALYZING THE CHANGEABILITY OF THE FINANCIAL MARKETS BASED ON THE MUTUAL
INFLUENCE OF THE FINANCIAL ASSETS 38

Skrypko T.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE INSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF INVESTMENT
AND INNOVATION BUSINESS'S ACTIVITY 41

Zamlynskyi V.

COLLECTIVE INVESTMENT INSTITUTIONS AND THEIR ROLE IN THE INNOVATION DEVELOPMENT
OF AGRO SECTOR OF UKRAINE 46

Lebedenko O.

CURRENT STATE AND PERSPECTIVE INVESTMENT PROVIDING AGRICULTURAL SECTOR UKRAINE 50

Tintulov Yu.

FORMING TOOL POLICY INVESTMENT CORPORATIONS FOOD BASED PROJECTS RANKINGS 53

Ortina G.

FORMATION OF BALANCED STRATEGY REAL ECONOMY BASED ON INNOVATION DEVELOPMENT MODEL 59

Kniaz S., Komarnytska N.

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE MANAGEMENT OF ECO-INNOVATION ACTIVITIES ENTERPRISES 63

Lopatynskyi Yu., Kutarenko N.

INSTITUTIONAL DISTRIBUTION OF ORGANIC OPERATOR IN UKRAINE 67

Bondarenko E.

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODELS OF FINANCIAL PLANNING: ADVANTAGES
AND DISADVANTAGES 73

Bezborodova T.

METHODS OF DETERMINING THE CORPORATE BANKRUPTCY 82

Makarenko U., Chehuta A.

THE DEVELOPMENT OF MANAGEMENT OF CARD PAYMENT SYSTEMS IN UKRAINE WITHIN NBU REGULATION 86

Tymoshchuk L.

PROPERTY MANAGEMENT CHALLENGES IN THE PRESENT STAGE 90

Kravchuk N.

INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL AS PART OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE IN TERMS
OF THE KNOWLEDGE ECONOMY 94

Pustovarov V.

THE BUDGETARY ADJUSTING OF REPRODUCTIVE PROCESSES IS IN A NATIONAL ECONOMY 98

Yakusheva O.

THEORETICAL BASIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BANK COMPETITION
AND FINANCIAL STABILITY 104

Kobernyuk S.

ORGANIC PIG BREEDING IN UKRAINE: OBSTACLES AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT 109

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 13 / 2014

CONTENTS:

Economy

Koblyk I.

FOREIGN EXPERIENCE IN IMPLEMENTATION OF GOVERNMENT BORROWING AND POSSIBILITIES
OF ITS APPLICATION IN UKRAINE 113

Granovsky A.

INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE DEVELOPMENT OF MODERN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS 119

Bondarenko D.

ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE AVIATION SPHERE 125

Public administration

Mykhajlov V.

EXPERIENCE OF POLAND IN ORGANIZATION OF POPULATION TRAINING HOW TO ACT IN EMERGENCY SITUATIONS 128

Sitsinska M.

SCIENTIFIC-THEORETICAL AND LEGAL BASES OF DEVELOPMENT OF THE DRAFT CONCEPT OF PUBLIC
INVOLVEMENT IN THE IMPLEMENTATION OF DEMOCRATIC CIVIL CONTROL OVER THE ACTIVITIES
OF THE STRUCTURES OF THE SECURITY SECTOR AND DEFENSE OF UKRAINE 133

Oleinik V.

BACKGROUND OF IMPROVING PUBLIC ADMINISTRATION OF POSTGRADUATE EDUCATION 138

Tymoshenko O.

FOREIGN EXPERIENCE OF STATE REGULATION AND SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS 142

Tkachenko I.

STRATEGY OF BUILDING AN INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY
IN TERMS OF GLOBALIZATION 147

Melnyk I.

THE GENESIS OF SCIENTIFIC IDEAS ABOUT THE RIGHT OF CITIZENS TO PROPERTY: HISTORICAL
AND COMPARATIVE CHARACTERISTICS 154

Retynska K.

INTELLECTUAL AND WORKING POTENTIAL IN THE CONTEXT OF GOVERNANCE 158

.....

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі A-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

.....

В. В. Токар,

д. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних фінансів,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

НДДКР-ДІЯЛЬНІСТЬ ТНК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

V. Tokar,

PhD in Economics, Associate Professor of the International Finance Department,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

R&D ACTIVITY OF THE EU TNCs AND UKRAINIAN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN CONTEXT OF ENSURING OF ECONOMIC SECURITY OF STATE

У статті розглядається готовність України до європейської інтеграції, виходячи з НДДКР-активності в промисловості та забезпечення економічної безпеки держави. У статті оцінюється кумулятивна та середня НДДКР-інтенсивність найкращих 1 000 ТНК Європейського Союзу та українських промислових підприємств. Стаття сфокусована на існуючому НДДКР розриві між ЄС та Україною.

The paper deals with the readiness of Ukraine for the European integration in terms of industrial R&D activity and ensuring of economic security of state. It evaluates cumulative and average R&D intensity of the European Union top 1,000 TNCs and Ukrainian industrial enterprises. The paper focuses on the existing R&D gap between the EU and Ukraine.

Ключові слова: промислове підприємство, транснаціональна корпорація, НДДКР, НДДКР-інтенсивність, НДДКР розрив, економічна безпека держави, забезпечення економічної безпеки держави.

Key words: industrial enterprise, transnational corporation, R&D expenditure, R&D intensity, R&D gap, economic security of state, ensuring of economic security of state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному глобалізованому світі, незважаючи на посилення інтеграційних тенденцій, роль держави є ключовою у захисті національних інтересів в інноваційно-інвестиційній царині, що передбачає стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в цілому та НДДКР-зокрема на локальному, регіональному та національному рівнях, а також у формуванні передумов для виникнення та розвитку власних ТНК, які беруть активну участь у забезпеченні економічної безпеки держави базування.

Лише 5,0 % загальних видатків на НДДКР приводять до появи нової продукції, що успішно реалізується на ринку; тільки 10,0 % нової продукції й технологій спирається на останні результати фундаментальних досліджень. У США середня щорічна норма прибутку від приватних інвестицій у сферу НДДКР складає 20,0—30,0 % [3, с. 40—51]. Отже, інвестування в НДДКР є достатньо ризиковою справою, тому саме цей показник та похідні від нього є ключовими в оцінці інноваційної активності окремого підприємства, галузі, країни або інтеграційного утворення.

Ураховуючи євроінтеграційні прагнення України та значення НДДКР діяльності для забезпечення економічної безпеки держави в умовах посилення інтелектуалізації та інформатизації суспільного виробництва, викликає особливий інтерес НДДКР діяльність ТНК Європейського Союзу, на які покладаються особливі надії з боку центральних органів управління ЄС у рамках програми досягнення завдань стратегії "Європа-2020".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Роль ТНК у забезпеченні економічної безпеки держави та інтеграційних утворень у цілому та в інноваційній царині, зокрема викликає особливий інтерес з боку науковців. З. Адаманова наголошує на тому, що ТНК концентрують значні ресурси, виробничий і науково-інноваційний потенціал, указуючи, що в США й Великій Британії у компаніях із кількістю працівників понад 10,0 тис. осіб проводиться 80,0 % НДДКР, із кількістю працівників до 1,0 тис. осіб — менше 5,0 %. Крім того, частка ТНК у загальному обсязі національних НДДКР-витрат у розвинених країнах перевищує 65,0 %, у середньому складаючи 70,0 % [1, с. 143], отже, стан інноваційно-інвестиційної діяльності в країні можна оцінити на основі аналізу НДДКР-активності її ТНК.

Серед ключових характеристик сучасних ТНК Т. Фролова особливо відмічає направлення значної частини своїх прибутків на наукові дослідження (перш за все, у сфері високих технологій) [9, с. 87], що забезпечує збереження конкурентних позицій на глобальному ринку.

Авторський колектив під наукової редакцією Д. Лук'яненка, А. Поручника та В. Колесова доводить, що закордонні філії ТНК одержують безумовний пріоритет у використанні технологічних інновацій, зокрема понад 67,0 % експорту патентів і ліцензій США припадає на їх передачу материнськими компаніями своїм закордонним філіям і лише 33,0 % на комерційний експорт тех-

Таблиця 1. Класифікація секторів економіки та ТНК за рівнем інтенсивності НДДКР

Рівень НДДКР-інтенсивності	НДДКР-інтенсивність, %	Сектори економіки
Високий	понад 5,0	фармацевтика та біотехнології; медичне обладнання та послуги; технологічне устаткування та обладнання; програмне забезпечення та комп'ютерні послуги
Вище за середній	2,0-5,0	автомобілі та комплектуючі; аерокосмос та оборона; промислова інженерія та машинобудування; хімічна промисловість; товари особистого користування; споживчі товари; загальнопромислові товари; підтримуючі послуги
Нижче за середній	1,0-2,0	продукти харчування; напої; туризм і відпочинок; засоби масової інформації; обладнання для видобутку нафти; електроенергетика; фіксовані телекомунікаційні лінії
Низький	менше 1,0	видобуток нафти й газу; металургія; будівельний комплекс; роздрібний продаж медикаментів та продуктів харчування; транспортування; видобуток корисних копалин; тютюнові вироби; комунальні послуги

Джерело: складено автором на основі [16].

нологій незалежним компаніям. Філії ТНК переважну частку НДДКР-видатків, близько 80,0 %, направляють у проекти, які реалізуються для власних потреб, проте, пов'язані з НДДКР, що проводяться в інших філіях ТНК і в її материнській компанії [2, с. 201]. Така внутрішньо-фірмова міжнародна кооперація частково переорієнтовує міждержавний технологічний обмін, поглиблюючи науково-технологічне співробітництво між ТНК та їх філіями, що сприяє підвищенню технологічного потенціалу провідних країн світу й забезпечує їх технологічне лідерство, забезпечуючи реалізацію національних інтересів в інноваційно-інвестиційній царині. У свою чергу більшість країн, що розвиваються, відчують посилення загроз, що перешкоджають розвитку власних національних НДДКР у пріоритетних галузях шостого технологічного укладу, що пов'язано зі значною монополізацією науково-технологічної інформації у рамках діяльності ТНК.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, які присвячені ролі ТНК у реалізації інноваційно-інвестиційних проектів у цілому та НДДКР зокрема, доцільним є проведення порівняльного аналізу НДДКР-діяльності ТНК ЄС та промислових підприємств України в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою характеристики інноваційної активності іноземних ТНК, окремих країн та інтеграційних утворень у наукових публікаціях та статистичних вибірках, як правило, використовуються три основні показники: загальний обсяг НДДКР-витрат; НДДКР-інтенсивність, що розраховується як частка НДДКР-витрат у відсотках у загальному обсязі продажу; НДДКР витрати на одного зайнятого.

За НДДКР-інтенсивністю економічні сектори та окремі ТНК можна розподілити на такі групи (табл. 1): з високим рівнем; вище за середній; нижче за середній; низький.

Звичайно, що окремі ТНК можуть здійснювати багато більш НДДКР-витрати, ніж у середньому в економічному секторі. Загальна характеристика НДДКР-активності найбільших 1,0 тис. ТНК Європейського Союзу, які концентрують переважну більшість інноваційної діяльності цього інтеграційного утворення впродовж 2005—2011 рр. дозволяє констатувати постійне зростання сукупних обсягів фінансування

НДДКР, а саме зі 112,9 млрд євро до 152,9 млрд євро, тобто за цей період збільшення сукупних НДДКР-витрат склало 40,044 млрд євро або 35,5 %; середньорічний рівень сукупного фінансування НДДКР 1 000 найбільших ТНК ЄС за цей період склав 130,5 млрд євро. Цілком логічно, що подібну динаміку продемонстрував середній показник НДДКР-витрат з поправкою на кількість підприємств у вибірці (табл. 2).

У свою чергу впродовж 2005—2011 рр. сукупний обсяг продажу ТНК ЄС зріс на 1,854 трлн євро або 41,1 %, досягнувши позначки в 6,361 трлн євро при середньому показнику за цей період у 5,556 трлн євро. Стабільне зростання було продемонстровано залученим персоналом, сукупна кількість якого зросла на 22,5 % або на 3,845 млн осіб до 20,268 млн осіб у 2011 р.

Незважаючи на значні обсяги сукупного й середнього обсягу фінансування НДДКР найбільших 1 000 ТНК ЄС упродовж 2005—2011 рр., середня НДДКР-інтенсивність коливалась у межах 2,28—2,50 % за середнього показника 2,35 %, що характеризує в цілому НДДКР-інтенсивність, як таку що є вище за середній рівень. Іншим важливим показником НДДКР-активності ТНК ЄС є обсяг фінансування на одного зайнятого, середній показник досяг рівня 7,293 тис. євро (зростання склало приблизно 709,0 євро або 10,8 %) в 2011 р. за середнього показника 6,439 тис. євро.

У свою чергу інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств за своїми кількісними й якісними показниками значно поступається відповідним параметрам ТНК ЄС, зокрема впродовж

2005—2011 рр. сукупний обсяг фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств України, незважаючи на суттєве збільшення на 392,2 млн євро (43,6 %) до 1,292 млрд євро за середнього показника 1,111 млрд євро складає лише 0,85 % (або, іншими словами, є меншим у 117,5 разів) відповідного середнього сукупного показника ТНК ЄС (табл. 3).

У свою чергу середній обсяг фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств України коливався у межах 66,4—150,9 тис. євро за середнього показника 106,6 тис. євро. В українській офіційній статистиці не виокремлюється показник НДДКР, тому в якості його приблизного еквівалента в межах цього дослідження виступає обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт. Отже, сукупний обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт українських промислових підприємств зменшився на

Таблиця 2. НДДКР-активність найбільших 1000 ТНК ЄС упродовж 2005—2011 рр.

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	У серед- ньому	Зміна	
									абс	%
Обсяг НДІКР-витрат										
Сукупний, млрд євро	112,9	121,1	126,4	130,4	130,0	139,7	152,9	130,5	40,0	35,5
Середній, млн євро	112,9	116,0	121,4	130,4	130,0	139,7	152,9	129,0	40,0	35,5
Обсяг продажу, млрд євро										
Сукупний	4 507,0	5 156,1	5 515,1	5 711,8	5 408,4	6 233,6	6 361,3	5 556,2	1 854,3	41,1
Середній	4,5	5,2	5,7	5,7	5,4	6,2	6,6	5,62	2,1	45,7
НДІКР-інтенсивність, %										
Середня	2,50	2,35	2,29	2,28	2,40	2,24	2,40	2,35	-0,10	-3,8
Персонал, млн осіб										
Сукупний	17,123	18,791	20,298	21,025	21,697	21,978	20,968	20,268	3,845	22,5
Обсяг фінансування НДІКР на одного зайнятого, тис. євро										
Середній	6,584	6,445	6,221	6,194	5,985	6,351	7,293	6,439	0,709	10,8

Джерело: розраховано й складено автором на основі даних [10—16].

12,2 млн євро (-3,3 %) з 372,1 млн євро до 359,8 млн євро. У свою чергу обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт, який припадав на одне промислове підприємство, зменшився з 37,1 тис. євро до 34,7 тис. євро, тобто скорочення склало 2,4 тис. євро або 6,5 %, за середнього показника 36,5 тис. євро. Отже, за цим показником українське промислове підприємство складає лише 0,028 % від обсягу фінансування НДДКР одного ТНК у середньому за рік упродовж 2005—2011 рр., тобто відставання складає 3 534,25 разів. Як наслідок, НДДКР-інтенсивність українських промислових підприємств упродовж 2005—2011 рр. коливалась у межах 0,358—0,618 % за середнього показника 0,487 %, що дозволяє констатувати низький рівень НДДКР-інтенсивності української промисловості в цілому.

Таким чином, в умовах євроінтеграційного спрямування України суттєвою загрозою для економічної безпеки держави є суттєве відставання за НДДКР-показниками від провідних ТНК ЄС, що може мати наслідком зниження або цілковите знищення національного промислового виробництва у випадку непередбаченої стратегії соціально-економічної інтеграції. Альтернативним шляхом є поєднання залучення ТНК ЄС у процеси модернізації та реструктуризації української промисло-

вості з цілеспрямованими заходами державно-приватного партнерства всередині країни. Зокрема цілком виправданим з прикладної точки зору є надання податкових преференцій у випадку фінансування НДДКР, наприклад шляхом зменшення суми податку на прибуток підприємств у поточному періоді на обсяг фінансування НДДКР-витрат у наступного податкового періоді, який, урахувавши специфіку бюджетного й корпоративного планування, можна прийняти на рівні календарного року.

ВИСНОВКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На основі дослідження НДДКР-активності 1 000 найбільших ТНК ЄС упродовж 2005—2011 рр. можна стверджувати, що в цілому рівень НДДКР-інтенсивності є вищим за середній. У свою чергу НДДКР-інтенсивність української промисловості знаходиться на низькому рівні, поступаючись показникам ТНК ЄС за фінансуванням НДДКР на одну компанію в 3 534,25 разів та за сукупним рівнем фінансування НДДКР у 117,5 разів, що створює суттєву загрозу в умовах євроінтеграційного спрямування України через потенційну загрозу зниження або цілковите знищення національного промислового виробництва.

Таблиця 3. Інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств України впродовж 2005—2011 рр.

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	У серед- ньому	Зміна	
									абс	%
Кількість промислових підприємств, од.										
Загальна	10025	9982	10366	10746	11023	10594	10364	10443	339	3,4
Обсяг фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності										
Сукупний, млн євро	900,1	972,1	1 564,2	1 556,1	731,5	763,8	1 292,3	1 111,4	392,2	43,6
Середній, тис. євро	89,8	97,4	150,9	144,8	66,4	72,1	124,7	106,6	34,9	38,9
Обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт										
Сукупний, млн євро	372,1	371,5	362,4	445,8	343,4	411,9	359,8	381,0	-12,2	-3,3
Середній, тис. євро	37,1	37,2	35,0	41,5	31,2	38,9	34,7	36,5	-2,4	-6,5
Обсяг продажу										
Сукупний, млрд євро	60,2	72,8	86,7	100,8	60,3	84,2	100,6	80,8	40,4	67,1
Середній, млн євро	6,0	7,3	8,4	9,4	5,5	7,9	9,7	7,7	3,7	61,6
НДДКР-інтенсивність, %										
Середня	0,618	0,511	0,418	0,442	0,570	0,489	0,358	0,487	-0,26	-42,1

Джерело: розраховано й складено автором на основі даних [4, с. 4; 5, с. 105—106; 6, с. 83—84; 7, с. 92—94; 8].

ва. З прикладної точки зору перспективним є надання податкових преференцій промисловим підприємствам у випадку фінансування НДДКР, наприклад, шляхом зменшення суми податку на прибуток підприємств у поточному періоді на обсяг фінансування НДДКР-витрат у наступного податкового періоді, який, ураховуючи специфіку бюджетного й корпоративного планування, можна прийняти на рівні календарного року.

Перспективними для подальших розвідок є оцінка НДДКР активності ТНК ЄС та українських промислових підприємств за окремими секторами економіки з роботою відповідних рекомендацій щодо формування передумов для конвергенції в умовах євроінтеграційних спрямувань України.

Література:

- Адаманова З.О. Инновационные стратегии экономического развития в условиях глобализации: монография / З.О. Адаманова. — Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2005. — 504 с.
- Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / Под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К.: КНЭУ, 2013. — 468 с.
- Дагаев А. Новые модели экономического роста с эндогенным технологическим прогрессом / А. Дагаев // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 6. — С. 40—51.
- Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України: аналітична доповідь. — К.: НІСД, 2013. — 71 с.
- Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році. Стат. зб. — К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2008. — 361 с.
- Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році. Стат. зб. — К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2010. — 347 с.
- Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році. Стат. зб. — К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2012. — 305 с.
- Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls
- Фролова Т. О. Інвестиційні корпоративні стратегії в умовах глобалізації: Монографія / Т. О. Фролова. — К.: КНЕУ, 2012. — 426 с.
- The 2006 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard06.html>
- The 2007 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard07.html>
- The 2008 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard08.html>
- The 2009 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard09.html>
- The 2010 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard10.html>
- The 2011 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard11.html>
- The 2012 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard12.html>

References:

- Adamanova, Z.O. (2005), *Innovacionnye strategii jekonomicheskogo razvitiya v uslovijah globalizacii* [Innovation Strategies of Economic Development in Globalization Conditions], Simferopol', Ukraine.
- Dagayev, A. (2001), "New Economic Growth Models with An Endogenous Technological Progress", *Mirovaya Ekonomika i Mezhdunarodnyye otnosheniya*, vol. 6, pp. 40—51.
- Global'noe ekonomicheskoe razvitie: tendencii, asimmetrii, regulirovanie [Global Economic Development: Tendencies, Asymmetries, Regulation] (2013), Kyiv, Ukraine.
- Innovatsiyny rozvytok promyslovosti yak skladova strukturnoy transformatsii ekonomiky Ukrainy: analitychna dopovid' [Innovation Development of Industry as A Component of the Structural Transformation of the Ukrainian Economy] (2013), NISD, Kyiv, Ukraine.
- Naukova ta innovatsiyna diyalnist' v Ukraini v 2007 rotsi [Scientific and Innovation Activity in Ukraine in 2007] (2008), DP "Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhstatu Ukrainy", Kyiv, Ukraine.
- Naukova ta innovatsiyna diyalnist' v Ukraini v 2009 rotsi [Scientific and Innovation Activity in Ukraine in 2009] (2010), DP "Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhstatu Ukrainy", Kyiv, Ukraine.
- Naukova ta innovatsiyna diyalnist' v Ukraini v 2011 rotsi [Scientific and Innovation Activity in Ukraine in 2011] (2012), DP "Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhstatu Ukrainy", Kyiv, Ukraine.
- Official Hryvna Exchange Rate (Period Average) [Online], available at: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls (Accessed 25 Apr 2014).
- Frolova, T.O. (2012) *Investytsijni korporatyvni stratehii v umovakh hlobalizatsii* [Investment Corporate Strategies in Globalization Conditions], Kyiv, Ukraine.
- The 2006 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard06.html> (Accessed 15 May 2014).
- The 2007 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard07.html> (Accessed 15 May 2014).
- The 2008 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard08.html> (Accessed 15 May 2014).
- The 2009 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard09.html> (Accessed 15 May 2014).
- The 2010 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard10.html> (Accessed 15 May 2014).
- The 2011 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard11.html> (Accessed 15 May 2014).
- The 2012 EU Industrial R&D Investment Scoreboard [Online], available at: <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard12.html> (Accessed 15 May 2014).

Стаття надійшла до редакції 26.05.2014 р.

В. П. Приходько,
д. е. н., с. н. с., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ США ТА ЄС У КОНТЕКСТІ УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ТРАНСАТЛАНТИЧНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ТА ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПАРТНЕРСТВО

V. Prikhodko,
Dr.Sc. Grad., Senior Scientist, Head of uzhorod national university international relations department

EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE USA AND THE EU IN CONCLUDING
AGREEMENTS ON TRANSATLANTIC TRADE AND INVESTMENT PARTNERSHIP

У статті здійснено аналіз щодо виявлення проблемних питань у зовнішньоекономічних відносинах між США та ЄС у контексті укладання угоди про трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство для їх подальшого врахування в Україні при формуванні міждержавних економічних відносин. Проаналізовано вихідні позиції сторін щодо укладання угоди. Визначено розбіжності щодо конкретних вигод від укладання угоди. Виділено системні ризики переговорного процесу. Показано можливі наслідки такої угоди для України.

The article analyzed to identify problematic issues in foreign relations between the USA and the EU in the context of an agreement on transatlantic trade and investment partnerships for further consideration in Ukraine in the formation of international economic relations. Analyzed the initial positions of the parties with respect to the transaction. Definitely rizbizhnosti on specific benefits of the transaction. Highlight systemic risks negotiations. Shown the possible consequences of such an agreement for Ukraine.

Ключові слова: виробники, національна економіка, національні інтереси, протекціонізм, регіон, тарифи, трансатлантичне торговельне партнерство.

Key words: manufacturers, national economy, national interests, protectionism, the region, transatlantic trade partnership.

ВСТУП

Стрімкий розвиток міжнародної торгівлі, в якій Україна бере активну участь і, набуття членства у Світовій організації торгівлі — привертає увагу науковців та практиків, зокрема виробників окремих галузей національної економіки, до проблеми подальшого поглиблення міжнародного поділу праці, розвитку виробництва експортних товарів і покращення структури експорту.

Необхідно зазначити, що при ухваленні управлінських рішень будь-якого рівня, у тому числі щодо приєднання або входження до різного роду альянсів, наддержавних об'єднань чи економічного співтовариства, нагальним стає розв'язання науково-прикладного та організаційно-економічного завдання із визначення доцільності інкорпорації національної економічної системи та ідентифікації умов і обмежень за наслідками реалізації інтеграційного вибору держави. Зазначене, як відомо, значною мірою, повинне базуватися на домінантах забезпечення достатнього рівня економічної безпеки, і не лише для України, а й для будь-якої держави світу.

Вітчизняна та зарубіжна економічна література з проблем регулювання експортно-імпортних відносин та міжнародної торгівлі містить два паралельні напрями

досліджень. Представниками одного з них є Л.Діброва, Ю.Макогон, В.Слюсар та інші, основна увага яких приділена опису характеристик конкретних експортерів на різних стадіях розвитку експорту та визначення проблем, з якими вони стикалися. Представниками другого напряму виступають Ю.Василенко, А.Кредісов, В.Сіденко, С. Соколенко, А. Філіпенко та інші, в працях яких розглядаються причинні взаємозв'язки між експортуванням та різними факторами.

Серед зарубіжних науковців необхідно відзначити роботи Дж.Деніелса і Лі.Радеба, М.Портера, Б.Гавришина та інші.

Разом із тим, враховуючи підготовленість в Україні до підписання економічної частини угоди про асоціацію з Європейським Союзом, актуальним вбачається аналіз процесу укладання угоди між США та ЄС про трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство, що представляє науково-прикладний інтерес для України, у контексті врахування позитивного довіду.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та виявлення проблемних питань, із їх наступним врегулюванням у зовнішньоеконо-

мічних відносинах між США та ЄС у контексті укладання угоди про трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство для їх подальшого врахування в Україні при формуванні міждержавних економічних відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ

За своєю значимістю для світової політики і економіки, за своїми масштабами і обсягом відносини між США і ЄС, безперечно, утримують перше місце у світі. У зовнішніх відносинах ЄС трансатлантичній співпраці зі Сполученими Штатами відводиться центральне місце. ЄС і США поділяють багато спільних цінностей і спільних інтересів, хоч між ними час від часу і виникають розбіжності в питаннях акцентів і підходів. Та враховуючи останні угоди, ці дві супереконіміки на шляху до тісної та взаємовигідної співпраці, що змінить не тільки їх економіку, але й вплине на світовий розвиток.

Щодо вихідних позицій сторін, то ідеологія майбутньої трансатлантичної торговельної угоди пропонує застосування більш широких підходів, ніж визначають класичні режими торговельної лібералізації у межах ЗВТ. Традиційно це передбачає скасування тарифів, відкриття ринків інвестицій, послуг та державних закупівель.

За наявною інформацією, трансатлантичний договір торкнеться всіх ключових галузей торгівлі, але буде зорієнтований на сфери, які дадуть економіці США та країн Євросоюзу максимальну синергію в стимулюванні економічного зростання, зайнятості населення та розвитку інновацій. Слід також враховувати, що реалізувати його будуть країни, на частку яких сьогодні припадає майже половина глобальної економіки, а також третина обсягів світової торгівлі — за даними МВФ у 2011 р. вони становили 4,5 трлн дол. США [6].

На сьогодні експерти та представники ділових кіл очікують більш докладних досліджень щодо впливу майбутньої глобальної угоди на окремі галузі, сектори економіки. Але, за попередніми оцінками, найбільший вплив трансатлантична ЗВТ матиме на фінансовий сектор, хімічну й фармацевтичну галузі. Очікується, що скасування тарифів матиме неабияку вигоду і для автовиробників [1].

Стрімке розгортання подій навколо цієї ініціативи дає вагомий підстави вважати, що наміри сторін виходять далеко за рамки простого скасування взаємних мит при поставці товарів. І навіть куди глибші за прагнення до поглибленого економічного співробітництва.

У доповіді спільної робочої групи високого рівня, в якій містяться оцінки перспектив і вигод майбутньої угоди, а також рекомендації щодо його впровадження підкреслюється, що "переважна більшість членів НАТО входять до складу ЄС. Американська військова присутність в Європі, поряд зі зниженням в інших країнах приросту багатства і влади (впливу), підштовхують до більш комплексної трансатлантичної економічної кооперації, щоб підтримувати силу цього партнерства на довгі роки" [5].

Експерти по-різному оцінюють як саму ідею трансатлантичної зони вільної торгівлі, так і можливі наслідки для світової торгівлі.

Американські та європейські бізнес-спільноти вітають створення ТАФТА. Більше того, одним з найбільш

активних лоббістів ідеї була торгова палата США в Європі.

Відразу після звернення Президента США Б.Обами до Конгресу у своєму прес-релізі EU AmCham зазначила, що запуск торгових переговорів відкриває великі перспективи для трансатлантичного економічного зростання та інвестиційного партнерства.

За розрахунками робочої групи, щорічний приріст взаємної торгівлі буде оцінюватися в 150 млрд дол. США для кожної зі сторін, зростання внутрішнього ВВП — 250 млрд дол. США. Набуття чинності ТАФТА дозволить створювати щороку додатково 500 тис. нових робочих місць. Проте головним є те, що угода покликана підвищити глобальну конкурентоспроможність США і ЄС, дати нові можливості для розвитку транснаціональних корпорацій через високоінтегровані операційні зв'язки, відкрити додаткові стимули для інвестицій і кооперації.

Зазначимо, що ЄС є найбільшим торговим партнером США, незважаючи на серйозну боргову кризу в Європі, що загрожує глобальному економічному зростанню. За даними торговельного представництва США, торговий оборот між США і ЄС становить близько 3,6 млрд дол. США на день, а на взаємних інвестиціях тримається близько 7,1 млн робочих місць [4].

Обидві сторони намагаються вирватися з полону майже п'ятирічного економічного спаду і стагнації. Європейські лідери вбачають в угоді про вільну торгівлю з США простий і недорогий спосіб стимулювання економіки. Страхи лідерів щодо тривалої рецесії тепер можуть допомогти досягненню угоди між ЄС і США. При цьому, зростаюча економічна міць Китаю дає додатковий стимул для угоди США і ЄС. Саме Китай є найпереконливішим фактором для початку процесу.

Подібного роду угода гарантує, що саме американці і європейці, а не китайський уряд, будуть встановлювати стандарти з безпеки продукції та захисту інтелектуальної власності на перспективу. В центрі майбутніх переговорів будуть стояти питання про ліквідацію залишків торговельних тарифів, а також про уніфікацію технічної документації, сертифікації та стандартів якості [3].

Таким чином, метою угоди є не тільки ліквідація митних платежів, але також узгодження правил, що регулюють торгівлю такими товарами, як автомобілі, ліки, медичне обладнання та ін. Саме узгодження цих правил має зайняти багато часу у переговорному процесі. На цих напрямках США і ЄС хотіли б встановлювати правила торгівлі в епоху формування глобальної торговельної системи.

Уряди США і ЄС сподіваються, що зміст їх майбутньої угоди буде впливати на Японію, Китай, Індію та інші великі країни, змушуючи їх прийняти узгоджені правила за їх сценарієм. Подібність Європи та США в культурі, цивілізаційних цінностей означають, що узгодження таких правил є досяжним.

Впливові профспілкові об'єднання США дезорієнтовані і виступають за угоду, вважаючи, що ЄС має більш високі трудові та екологічні стандарти, ніж США. Проте, насправді, США доводиться вести переговори про вільну торгівлю з об'єднанням, у рамках якого існують країни з дуже низьким рівнем заробітної плати, що дає деякі конкурентні переваги європейцям.

Відзначимо певні різбіжності у визначенні конкретних вигод від укладання угоди про вільну торгівлю між ЄС і США. За оцінкою експертів, угода може сприяти зростанню ВВП ЄС та США відповідно на рівні 0,5% та 0,4%, що означало б додаткові 116 млрд на рік до 2027 року. За оцінками Європейської комісії, функціонування режиму вільної торгівлі за даної угоди призведе до створення 2 млн нових робочих місць.

Усунення нормативних протиріч призведе до того, що німецькому автовиробникові Audi надалі не потрібно буде розробляти особливі версії одного і того ж автомобіля для американського і європейського ринків. Після підписання угоди не буде потреби у сертифікації нової продукції на іншому континенті.

Крім того, необхідно зазначити, що ЄС і США йдуть на угоду про вільну торгівлю після десятиліття скорочення взаємного товарообігу. Введення євро супроводжувалося падінням частки експорту ЄС у США з 27% у 2002 році до 17,5% у 2011 році і частки імпорту до ЄС з США з 19% у 2002 році до 16% у 2011 році. Відповідно падіння частки експорту США в ЄС склало з 21% у 2002 році до 17,5% у 2011 році і частки імпорту США з ЄС з 19% у 2002 році до 16% у 2011 році. В таких умовах ЄС намагається зміцнити позиції валюти через зворотне збільшення торговельного обороту з США. Таким чином, для створення зони вільної торгівлі узгодженню підлягає й сфера фінансів.

Щодо проблемних питань переговорів ТАФТА, то з урахуванням обсягів двосторонньої торгівлі (на США припадає 25% експорту ЄС і 20% його імпорту), не дивно, що час від часу між ними виникають суперечки. І хоча ці суперечки широко висвітлюються, вони зачіпають не більше 2% загальних трансатлантичних торгових операцій. У цілому слід зауважити, що виникнення періодичних торгових конфліктів та суперечок між США і ЄС мають три причини. По-перше, вимоги місцевих галузевих виробників щодо забезпечення захисту їхніх інтересів протекціоністськими заходами.

Друга носить більш глибинний характер і пов'язана зі спробами ЄС та США просувати власні (загальнонаціональні) державні політичні та економічні інтереси, в тому числі в рамках конкуренції на регіональному та глобальному рівнях (санкції, односторонні торговельні заходи, преференційні торговельні угоди з іншими країнами, пільгове оподаткування компаній, провідних операцій за кордоном, та інші приховані форми субсидування).

Третя причина полягає в різних ціннісних орієнтаціях і соціальних цілях європейського та американського суспільної свідомості (відношення до захисту навколишнього середовища та охорони здоров'я населення тощо).

Передбачається, що в питаннях скасування тарифів у сторін не буде особливих розбіжностей. Більш помітний довгостроковий ефект очікується за рахунок уніфікації технічних стандартів та конкурентного права, що діють в ЄС та США. На думку експертів Європейського центру міжнародної економічної політики, нові спільні стандарти і правила в майбутньому стануть основою для створення нового покоління економічних угод в усьому світі. Іншими словами, американці і європейці бачать в ТАФТА своєрідну альтернативу СОТ.

Разом із тим, саме ця проблема може виявитися найскладнішою. Вже кілька десятиліть поспіль, спираючись на наднаціональні організації, Європейський Союз у запеклих переговорах намагається домогтися прийняття загальних світових стандартів. Регулярні зустрічі фахівців зі стандартизації у США теж поки не дають результатів. Проблема ускладнює й те, що у самому ЄС технічні стандарти і правила торгівлі не завжди збігаються. Країни аграрного півдня Європи та Франція, в першу чергу, вимагатимуть від США поступок в питанні дотацій своїм фермерам. При цьому вони спробують зберегти привілеї для свого агросектору.

Суттєві розбіжності стосуються питань держпідтримки сільськогосподарського сектора, квотування, використання митних бар'єрів, фітосанітарних вимог, заборон ЄС на імпорт харчових продуктів, отриманих з використанням методів генної інженерії тощо.

Уряд Німеччини, її лідери економіки вситупають активними лобістами ТАФТА. Оскільки за підрахунками Мюнхенського інституту економічних досліджень, в Німеччини буде створено 160 тисяч нових робочих місць, а німецький експорт до США в таких галузях як виробництво і обробка металів, сільське, лісове і рибне господарство може збільшитися на 50%.

Але є і серйозна недовіра, особливо з американської сторони. Адже є багато інших перешкод, не пов'язаних з тарифами на імпорт. Існують розбіжності з питань споживачів, охорони здоров'я, навколишнього середовища та національної безпеки. При цьому, обираючи уряд, населення голосує за тих, хто обіцяє не йти на компроміси по вищезазначених питаннях.

Також на порядку денному ЄС залишається серйозне завдання подолати обмеження на ринку послуг, що становить лише малу частину експорту до США. Більш захищений, ніж європейський, американський ринок державних закупівель, насамперед, з тієї причини, що федеральний уряд не може директивно впливати на рішення штатів про відкриття тендерів для іноземних компаній. Таким чином, однією з цілей європейців є отримання широкого доступу на ринок держзакупівель у США.

Проблеми також виникають через наполегливі вимоги про "культурне виключення" для Франції стосовно франкомовних аудіовізуальних продуктів і вимоги європейців вказувати географічне походження будь-яких продуктів, починаючи з сиру пармезан і закінчуючи французькими винами. В той же час переговорниками вбачаються і безумовні переваги при вирішенні цих та інших проблем. Таким чином, по кожному напрямку майбутньої угоди виникає необхідність формування єдиних правил або, принаймні, прийнятних для всіх партнерів єдиних стандартів.

Щодо системних ризиків переговорного процесу, то за сучасних умов США і ЄС як і раніше залишаються не тільки основними економічними партнерами, а й головними конкурентами на глобальному рівні, насамперед у боротьбі за перспективні ринки збуту Азії та Південної Америки. Фактор глобалізації, на думку ряду західних експертів, сьогодні дає найбільший шанс для створення ТАФТА, але одночасно є і головною перешкодою на цьому шляху. Про це свідчать принаймні два конфлікти стратегічного рівня в сфері трансатлантичних економічних відносин.

З 2004 р. у СОТ розглядається конфлікт в сфері цивільного авіабудування між компаніями "Боїнг" і "Ейрбас" з приводу держсубсидій і, відповідно, порушення правил конкуренції. США бояться втратити значну частину світового ринку цивільних далекомагістральних літаків, а в перспективі — і частину ринку військово-транспортної авіації.

Крім того, це конфлікт між США та ЄС через тиск низки європейських військово-промислових компаній, які намагаються скасування ембарго на постачання в КНР озброєнь і деяких технологій подвійного призначення.

Офіційно питання про зняття ембарго було піднято з ініціативи Франції та Німеччини в грудні 2003 р. після підписання угоди ЄС і Китаю про спільні НДДКР у проєкті європейської супутникової навігаційної системи "Галілео". У 2005 р. компанії Франції, Німеччини та Великобританії вперше з 1989 р. де-факто порушили цю заборону і отримали від своїх урядових органів ліцензії на постачання в КНР авіаційного обладнання подвійного призначення. Це викликало невдоволення в США. У 2009—2010 рр. в умовах глобальної кризи представники військово-промислового комплексу Франції та Іспанії знову повернулися до даної теми, проте, ЄС на цей раз не наважився йти на конфлікт з США, мотивуючи свою відмову порушенням прав людини в КНР [2].

Аналізуючи системні проблеми, багато експертів вважають, що у випадку з планованою угодою про свободу торгівлі між США та ЄС мова, насправді, йде про створення замкнутого економічного простору. Вони стурбовані тим, що поділ світу на економічні блоки, в дійсності, може закінчитися створенням нових перешкод на шляху світової торгівлі. Тобто мова, насправді, йде не про "свободу торгівлі", а про новий протекціонізм. Такий проєкт з різних регламентів, стандартів і норм перетворюється на більш серйозні бар'єри на шляху торгівлі, ніж колишні тарифи. Існує небезпека того, що врешті-решт усе закінчиться перенаправленням товарних потоків, а не створенням нових.

Крім того, переговорам про зону вільної торгівлі може завадити сама структура ЄС, що складається з 27 держав-членів, що не гарантує згоди щодо окремих пунктів угоди.

Аналіз перебігу переговорів у складі робочої групи свідчить, що ЄС показує більше прагнення до вироблення угоди, але його позиції слабкіше, ніж у США, а економіка Євросоюзу в гіршому стані. З точки зору геополітики, ЄС сподівається, що така угода дасть США привід продовжувати стару дружбу з Заходом, незважаючи на його політичний курс, спрямований на співпрацю з країнами Азії.

Щодо впливу підготовки до ТАФТА на Україну, то вибір Євросоюзу і США на користь ТАФТА створює нову ситуацію і для країн, що знаходяться в процесі переговорів про зону вільної торгівлі з ЄС. Серед них і Україна. Уважно придивляються до ТАФТА й інші сусіди ЄС, поки не залучені в єдиний європейський ринок. Для них нові економічні реалії у світі можуть стати як додатковим викликом для національної економіки, так і створити нові можливості для розвитку.

ВИСНОВОК

Для України процес підготовки до створення ТАФТА означає неминучість процесів інтегрування в більш значущі економічні структури. Для бізнес-структур ЄС і США ство-

рення зони вільної торгівлі матиме безумовний позитивний ефект. Щодо України, то для споживачів така ситуація може піти на користь. З урахуванням підписання ЗВТ Україна — ЄС, з'явиться більше товарів, кращої якості і за більш прийнятними цінами. Поступове усунення наявних митних тарифів та нормативно-правових бар'єрів підвищить розмаїття та якість продуктів та послуг, доступних для споживачів. Окрім цього, конкурентний тиск, лібералізація доступу до ринків, спонукатиме до спеціалізації, в такий спосіб стимулюючи інновації та знижуючи вартість виробництва. Щодо виробників, то для них рівень конкурентоспроможності має суттєві ризики, що потребує вироблення нових підходів до її забезпечення.

Разом із тим, в Україні з'являться додаткові можливості для залучення інвестицій у національну економіку, особливо з боку компаній США. В перспективі українські експортери можуть розширити свій доступ на американський ринок.

Література:

1. Бернд Пірерт Розумна оборона — коли дешевше / Бернд Пірерт, Наталя Неділько. Режим доступу: <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=5307>
2. Глущенко Ю.М. Состояние, проблемы и перспективы сотрудничества США и ЕС в экономической сфере / Ю.М. Глущенко // Проблемы национальной стратегии. — 2011. — № 4 (9). — С. 160.
3. Смирнов П.Є. Нова стратегічна концепція НАТО і місце в ній країн-партнерів / П.Є. Смирнов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iskran.ru/russ/works99/smirnov.html>
4. <http://www.euroatlantica.info/> — проєкт Інституту Євро-Атлантичного співробітництва
5. <http://www.ustr.gov/about-us/press-office/reports-and-publications/2013/>
6. World Economic Outlook: Tensions from the Two-Speed Recovery: Unemployment, Commodities, and Capital Flows. April 2011 // International Monetary Fund: website. P. 171.

References:

1. Rihert, B. and Nedil'ko, N. (2014), "Clever defense - when less", available at: <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=5307> (Accessed 19 June 2014).
 2. Glushchenko, Ju.M. (2011), "Status, problems and prospects of cooperation between the U.S. and the EU in the economic sphere", Problemy nacional'noj strategii, vol. 4 (9), p. 160.
 3. Smyrnov, P.Ye. (1999), "New Strategic Concept and place in partner countries", available at: <http://www.iskran.ru/russ/works99/smirnov.html> (Accessed 19 June 2014).
 4. Euroatlantica.info (2014), available at: <http://www.euroatlantica.info/> (Accessed 19 June 2014).
 5. United States Trade Representative (2013), available at: <http://www.ustr.gov/about-us/press-office/reports-and-publications/2013/> (Accessed 19 June 2014).
 6. International Monetary Fund (2011), World Economic Outlook: Tensions from the Two-Speed Recovery: Unemployment, Commodities, and Capital Flows. IMF, Washington, USA.
- Стаття надійшла до редакції 27.05.2014 р.*

М. І. Іщенко,
к. е. н., член правління,
директор Гірничодобувного дивізіону, ТОВ "МЕТІНВЕСТ ХОЛДІНГ"
В. Я. Нусінов,
д. е. н., проф., зав. кафедрою обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств
гірничо-металургійного комплексу, ДВНЗ "Криворізький національний університет"

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ РЕСУРСНИХ ЧИННИКІВ НА ОСНОВІ ЦІЛОВОЇ ФУНКЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

M. Ischenko,
PhD in Economics, Board member, director of Mining Division of "METINVEST HOLDING" LLC
V. Nusinov,
doctor of Economics, Professor, head. Department of accounting, analysis, auditing and administration of
the enterprises of a mining and metallurgical complex, State higher educational institution "Kryvyi Rih National University"

METHODICAL APPROACHES TO THE PLANNING OF RESOURCE FACTORS ON THE BASIS OF THE OBJECTIVE FUNCTION OF FINANCIAL RESULTS

У статті на основі залежностей результатів діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів від їх ресурсного базису з урахуванням фази циклу ділової активності розроблено методику визначення потреби в основних групах ресурсів. Запропоновані підходи дозволяють побудувати загальний план перетворення стану ресурсного потенціалу підприємства для максимально ефективного його використання та отримання необхідного прогнозованого фінансово-економічного результату. Встановлено, що гірничо-збагачувальні комбінати у стадії зростання ділової активності потребують залучення додаткових фінансових ресурсів.

The article based on the dependencies of activity results of ore mining plants from their resource basis taking into account the phase of the business cycle the technique of determining the needs of the main groups of resources. The proposed approach allows to construct the General plan of converting the state of the resource potential of the enterprise to maximize its use and obtain the necessary predictable financial-economic result. It is established that the processing plants in stage of business growth of the need to attract additional financial resources.

Ключові слова: прогнозування, цикли ділової активності, стратегічне управління, ресурсний потенціал, результати діяльності підприємств.

Key words: forecasting, business cycles, strategic management, resource potential, the results of enterprises' activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як зазначає [2], успіх реалізації стратегії безпосередньо залежить від вчасного та в повному обсязі забезпечення підприємства ресурсами усіх видів. Особливо це стосується гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК), які потребують значного обсягу як матеріальних, так і фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей. При цьому як надлишок, так і дефіцит ресурсів призводить до суттєвих втрат на ГЗК.

На наш погляд, у даний час недостатньо уваги приділяється розробці ресурсних стратегій. Більшість авторів роблять акцент на дослідженні ринку, розробці конкурентних стратегій. У той же час проблема визначення збалансованого набору різних видів ресурсів для реалізації стратегії в даний час залишається невирішеною. Особливо це стосується інноваційних, інформаційних, організаційних та інтелектуальних ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У роботі [5] поняття "ресурсні стратегії": визначається як тип забезпечуючих стратегій стратегічного набору, в яких визначаються стратегії поведінки підприємства у зоні стратегічних ресурсів, форми та методи постачання, політика створення страхових запасів; систем розподілу і поповнення ресурсів. Реалізація ресурсних стратегій означає формування нового або перетворення наявного виробничого потенціалу підприємства, оскільки кількість, співвідношення та цільова спрямованість використання ресурсів задають основні цільові характеристики виробничого потенціалу підприємства.

Розглянемо більш докладно ресурсні стратегії. Класиком ресурсного підходу вважається Д.Барні [1]. Даний автор зазначає, що компанія має конкурентну перевагу, коли вона "реалізує стратегію, що створює для покупців цінність, і при цьому таку стратегію не використовує жоден з її конкурентів на даному ринку" [1, с. 112]. Ресурси компанії, які можуть стати джерелами стійкої конкурентної переваги, повинні бути нестандартизовані (неоднорідні) і немобільні. У протилежному випадку, коли декілька гравців на ринку мають схожі ресурси, будь-яка компанія може повторити стратегію іншої та одержати порівнянний результат, що суперечить визначенню стійкої конкурентної переваги. Д.Барні виділяє чотири характеристики, які повинні мати ключові ресурси компанії:

- повинні бути цінними;
- рідкими;
- неповністю піддаватись імітації;
- незамінні іншими нерідкими та відтвореними ресурсами-замінниками.

І. Ансоф [4] зазначає, що поряд з ринковими перспективами потрібно враховувати також і ресурси. Ресурсні обмеження ставлять все більш жорсткі межі тому, чого фірма може домогтись на товарних ринках. У багатьох фірмах, що мають ці обмеження, планування фактично ведеться методом від витрат до випуску: спочатку встановлюється, якими ресурсами володіє фірма, а потім, опираючись на ці дані, фірма визначає свою продуктово-ринкову стратегію.

Особливо це стосується ГЗК, ефективність діяльності яких залежить від забезпеченості запасами залізної руди, гірничо-геологічних умов, якісних характеристик руди тощо. Для вітчизняних ГЗК головними проблемами, пов'язаними з ресурсним забезпеченням є значний вік сировинної бази та низька порівняно з конкурентами якість сировини, що призводить до високої собівартості продукції.

Як зазначається у роботі [5], підприємство може досягти загальних цілей за умови збалансованості стратегій, обґрунтованості взаємодії окремих видів у стратегічному наборі, що сприяє їхньому взаємопідсиленню, тобто досягненню ефекту синергії. Сила загальних стратегій підприємства збільшується за допомогою збалансованості портфеля, де відображено напрямки його діяльності. Окремі напрями діяльності реалізуються ефективно, коли функціональні та ресурсні стратегії узгоджені та пристосовані одна до одної та до стратегій вищого рівня.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка методичних підходів до формування збалансованого набору ресурсів, які допоможуть адекватно ситуації на ринку отримати прогнозний рівень фінансово-економічних результатів.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За основу визначення пропорційності використання ресурсних чинників пропонуємо використовувати теорію загального диференціалу, яка базується на визначенні часткових похідних функціональної залежності та відповідності зміни величини необхідного ресурсного забезпечення за факторами загальному приросту результуючого показника — фінансово-економічного результату діяльності підприємства.

У загальному вигляді економіко-математична модель описується рівнянням (1):

$$\Phi EP(MTP_2 - \Delta MTP, \Phi P_0 + \Delta \Phi P, TP_0 + \Delta TP, CP_0 + \Delta CP) = \Phi EP(MTP_0, \Phi P_0, TP_0, CP_0) + \partial[\Phi EP(MTP_0, \Phi P_0, TP_0, CP_0)] \quad (1),$$

де РБ — ресурсний базис;

МТР — матеріально-технічні ресурси;

ТР — трудові ресурси;

РП — ресурсний потенціал;

СР — стратегічні ресурси;

ФР — фінансові ресурси;

ФЕР — фінансово-економічні результати;

Івир — індекс світового виробництва залізорудної сировини.

Таким чином, згідно з теорією визначення загального диференціалу багатофакторної функції маємо наступне співвідношення:

$$\Delta \Phi EP = \Delta \Phi EP_{MTP} + \Delta \Phi EP_{\Phi P} + \Delta \Phi EP_{TP} + \Delta \Phi EP_{CP} \quad (2).$$

Частинні прирости по кожному і-му ресурсному чиннику можна визначити із відношення:

$$\Delta \Phi EP_{X_i} \approx \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial X_i} \right)_{j=0} \cdot \Delta X_i \quad (3).$$

Тоді формула визначення загального приросту результуючої функції набуде вигляду:

$$\Delta \Phi EP = \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial MTP} \right)_{j=0} \cdot \Delta MTP + \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial \Phi P} \right)_{j=0} \cdot \Delta \Phi P + \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial TP} \right)_{j=0} \cdot \Delta TP + \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial CP} \right)_{j=0} \cdot \Delta CP \quad (4).$$

Пропорційність зміни кожного ресурсного чинника, виходячи із рівня загального приросту результуючого показника — фінансово-економічного результату — та відповідної швидкості зміни ресурсних чинників у базовій точці вимірювання прямопропорційна відношенню загального приросту результуючої ознаки до сумарної швидкості змін ресурсних чинників:

$$I_A = \frac{\Delta \Phi EP}{\left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial MTP} \right)_{j=0} + \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial \Phi P} \right)_{j=0} + \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial TP} \right)_{j=0} + \left(\frac{\partial \Phi EP}{\partial CP} \right)_{j=0}} \quad (5),$$

отже,

$$\Delta MTP - \Delta \Phi P - \Delta TP - \Delta CP \approx I_A \quad (6).$$

Розглянемо цільові функціональні залежності та значення швидкостей зміни ресурсних чинників — перші частинні похідні, характерні для кожної фази циклу ділової активності підприємства.

Фаза спаду характеризується комплексною математичною залежністю (7):

$$\Phi EP_{\text{сп}} = -3,7889 + 44,9161 \cdot MTP^{0,6736} \cdot \Phi P^{0,047} \cdot TP^{0,7507} \cdot CP^{0,2795} \quad (7).$$

Частинні похідні багатофакторної математичної функціональної залежності зміни фінансово-економічного результату у фазі спаду ділової активності підприємства розраховуємо за наступними виразами:

— за матеріально-технічними ресурсами

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial M T P} = 44,9161 \cdot 0,6004 \cdot M T P^{0,6004-1} \cdot \Phi P^{0,4083} \cdot T P^{0,7347} \cdot C P^{1,7095} =$$

$$= \frac{26,9676 \cdot \Phi P^{0,4083} \cdot T P^{0,7347} \cdot C P^{1,7095}}{M T P^{0,3996}} \quad (8);$$

— за фінансовими ресурсами

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial \Phi P} = 44,9161 \cdot 0,4083 \cdot M T P^{0,6004} \cdot \Phi P^{0,4083-1} \cdot T P^{0,7347} \cdot C P^{1,7095} =$$

$$= \frac{18,3438 \cdot M T P^{0,6004} \cdot T P^{0,7347} \cdot C P^{1,7095}}{\Phi P^{0,5917}} \quad (9);$$

— за трудовими ресурсами

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial T P} = 44,9161 \cdot 0,7347 \cdot M T P^{0,6004} \cdot \Phi P^{0,4083} \cdot T P^{0,7347-1} \cdot C P^{1,7095} =$$

$$= \frac{32,9999 \cdot M T P^{0,6004} \cdot \Phi P^{0,4083} \cdot C P^{1,7095}}{T P^{0,2653}} \quad (10);$$

— за стратегічними ресурсами

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial C P} = 44,9161 \cdot 0,7347 \cdot M T P^{0,6004} \cdot \Phi P^{0,4083} \cdot T P^{0,7347} \cdot C P^{1,7095-1} =$$

$$= \frac{34,5629 \cdot M T P^{0,6004} \cdot \Phi P^{0,4083} \cdot T P^{0,7347}}{C P^{0,7095}} \quad (11).$$

Фаза зростання характеризується математичною моделлю (2):

$$\Phi E P_{it} = 504,6015 + 1,1909 \ln(M T P) + 1,5249 \ln(\Phi P) + 2,8037 \ln(T P) -$$

$$- 1024,03 \cdot \ln T P - 434,129 \cdot \ln C P; \quad (12).$$

Частинні похідні математичної залежності фінансово-економічного результату у фазі зростання визначаються за формулами:

— за матеріально-технічними ресурсами:

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial M T P} = \frac{1,1989}{M T P} \quad (13);$$

— за трудовими ресурсами:

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial T P} = \frac{1,5249}{T P} \quad (14);$$

— за стратегічними ресурсами:

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial C P} = \frac{2,8037}{C P} \quad (15);$$

— за індексом світового виробництва залізної рудної сировини:

$$\frac{\partial \Phi E P}{\partial \ln T P} = -1024,63 + 908,378 \cdot \ln T P \quad (16).$$

Виконаємо розрахунки із застосуванням розроблених залежностей. Виходячи зі стратегічних досліджень, підприємства гірничо-металургійного комплексу в 2012—2015 роках будуть знаходитись у фазі спаду ділової активності.

Базові значення ресурсних чинників за статистичними даними підприємства за 2012 рік наведено у таблиці 1.

За формулами (7—11) розрахуємо значення часткових диференціалів у базовій точці.

Використовуючи математичні перетворення (8—11) та планове значення рівня фінансово-економічного результату по кожному з підприємств на 2015 рік, визначимо приріст фінансово-економічних результатів та приростні величини зміни ресурсних чинників, які є провідним у даній фазі циклу ділової активності підприємства. Результати обчислень зводимо у таблицю (2).

Визначаємо приріст кожного ресурсного чинника на етапі переходу підприємства зі стану

2012 року до стану 2015 року (табл. 3). За рівнянням (8) визначаємо величину фінансово-економічного результату, який підприємство може отримати, маючи відповідні ресурси.

Фаза зростання для гірничо-металургійного комплексу очікується в 2016—2020 роках. Для розрахунків по даному періоду використовуємо залежності (12—16).

У якості базового рівня ресурсних показників, необхідного для визначення приростних величин зміни ресурсних чинників, приймаємо їх значення наприкінці фази спаду ділової активності підприємств, а саме: рівні 2015 року.

Використовуємо дані таблиці 3. Наступний крок — визначення величини частинних диференціалів функції (12) за початкових умов.

За результатами розрахунків встановлено, що для досягнення приросту фінансово-економічних результатів, наприклад, для ПАТ "Інгулецький ГЗК" з 2015 року до 2020 року на 0,274 млрд грн. часткові показники приростів ресурсних чинників становлять: для матеріально-технічних ресурсів — +0,114; для трудових — +0,141; для стратегічних — +0,068; індексу середньосвітового виробництва — зменшення на 0,004 пункти. Тобто найбільшої зміни повинні зазнати трудові ресурси підприємства, оскільки саме вони мають значний потенціал зміни у часі, динамічний характер взаємодії з загальною величиною ресурсного потенціалу та фінансово-економічного результату.

Планові рівні використання ресурсних чинників у 2020 році на відповідних підприємствах галузі, а також розрахункова величина фінансово-економічних результатів наведені у таблиці 5.

Порівняння розрахункової величини фінансово-економічного результату підприємства як у фазі зростання, так, і у фазі спаду з її плановим значенням показує, що метод визначення повного диференціалу на великих числах має високий рівень погрішності. Тому для отримання максимально точних і достовірних рівнів ресурсних чинників пропонуємо використовувати метод градієнтного спуску.

Таблиця 1. Ресурсні чинники діяльності підприємств за 2012 р.

Базове значення показників	Інгулецький ГЗК	Північний ГЗК	Центральний ГЗК
МТР	0,474	0,372	0,375
ФР	0,314	0,282	0,335
ТР	0,732	0,786	0,549
СР	0,650	0,700	0,550
Інпр	1,057	1,057	1,057

Таблиця 2. Прогнозні величини зміни ресурсних чинників

	Інгулецький ГЗК	Північний ГЗК	Центральний ГЗК
ФЕР 2012	6,243	6,072	1,857
ФЕР 2015	8,134	7,802	3,096
Приріст ФЕР	1,891	1,730	1,239
Приріст по			
МТР	0,146	0,114	0,119
ФР	0,143	0,127	0,137
ТР	0,185	0,197	0,143
СР	0,157	0,167	0,137

На першому етапі необхідно скоротити кроки переходу з одного стану системи до іншого — визначаються річні прирости фінансово-економічного результату та відповідні йому прирости ресурсних чинників. Необхідно також враховувати, що підприємство не може керувати таким чинником як індекс середньосвітового виробництва залізничної продукції. Отже, даний чинник приймається на рівні прогнозного значення, отриманого з відповідних досліджень з питань кон'юнктури ринку продукції галузі та перспектив її розвитку. Виключаємо із розрахунків частинний диференціал, оцінюючи лише його фіксоване значення з прогнозним рівнем.

Ітераційне наближення до шуканої планової величини фінансово-економічного результату шляхом градієнтної зміни напрямків переходу у точки різних станів ресурсного потенціалу здійснюється доти, доки не буде досягнуто цільового значення похибки ФЕР ($\pm 0,001$ млрд грн.). Результати розрахунку наведені в таблиці 6.

З таблиці 6 видно, що при вирішенні задачі досягнуто заданий рівень похибки розрахунків і отриманий стан ресурсних чинників є таким, що дозволить досягти плановий рівень фінансово-економічних результатів до 2020 року за кожним дослідженим підприємством.

ВИСНОВКИ

Запропоновані підходи дозволяють побудувати загальний план перетворення стану ресурсного потенціалу підприємства для максимально ефективного його використання та отримання необхідного прогнозованого фінансово-економічного результату.

Результати розрахунків у динаміці показують, що мінерально-сировинні ресурси підприємства знаходяться на достатньо розвиненому рівні, тому можуть плануватись на рівні базового періоду. Інші ж чинники ресурсного потенціалу потребують постійної уваги керівництва підприємств і розробки організаційно-технічних заходів щодо їх перетворення у рамках запланованої стратегії розвитку до 2030 року. Крім того, необхідним є залучення додаткової величини фінансових ресурсів і підвищення ефективності їх використання у рамках інвестиційних програм розширення потенціалу матеріально-технічних, трудових та стратегічних ресурсів. Все це дозволить дослідженим підприємствам досягнути планового рівня фінансово-економічних результатів.

Література:

1. Barney J. B. Firm Resources and Sustained Competitive Advantage, Journal of Management, 1991, 17, (1), pp. 99—120.
2. Chandler A. D. Strategy and Structure: A. Chapter in the History of Industrial Enterprises. — Cambridge, Mass, MIT. Press, 1962.
3. Grant R. A. resource-based perspective of competitive advantage / R. A. Grant // California Management Review. — 1991. — 33. — P. 114-135.
4. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
5. Шершньова З.Е., Оборська С.В. Стратегічне управління. — К.: КНЕУ, 1999. — 384 с.

Таблиця 3. Прогнозні значення ресурсних чинників на 2015 рік

Показник	Інгулецький ГЗК	Північний ГЗК	Центральний ГЗК
МТР	0,620	0,485	0,494
ФР	0,457	0,409	0,492
ТР	0,917	0,982	0,692
СР	0,807	0,867	0,687
Розрахунковий ФЕР	15,681	14,078	8,793

Таблиця 4. Визначення приростних величин змін ресурсних чинників у фазі зростання на прикладі переходу до стану 2020 року

Показник	Інгулецький ГЗК	Північний ГЗК	Центральний ГЗК
ФЕР 2015	8,134	7,802	3,096
ФЕР 2020	8,408	8,906	3,320
Приріст ФЕР	0,274	1,104	0,224
Приріст по			
МТР	0,114	0,369	0,072
ТР	0,141	0,624	0,083
СР	0,068	0,303	0,045
Івир	-0,004	-0,015	-0,003

Таблиця 5. Прогнозні значення ресурсних чинників на 2020 рік

Показник	Інгулецький ГЗК	Північний ГЗК	Центральний ГЗК
МТР	0,616	0,770	0,455
ТР	0,925	1,485	0,647
СР	0,766	1,074	0,611
Івир	1,044	1,032	1,045
Розрахункова величина ФЕР	8,534	11,399	6,939

Таблиця 6. Уточнені прогнозні значення ресурсних чинників на 2020 рік

Показник	Інгулецький ГЗК	Північний ГЗК	Центральний ГЗК
МТР	0,520	0,455	0,391
ТР	0,818	0,921	0,579
СР	0,732	0,868	0,592
Івир	1,039	1,039	1,039
Розрахункова величина ФЕР	8,408	8,906	3,320

References:

1. Barney, J. B. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", Journal of Management, vol. 17, (1), pp. 99—120.
 2. Chandler, A. D. (1962), Strategy and Structure: A. Chapter in the History of Industrial Enterprises, MIT. Press, Cambridge, USA.
 3. Grant, R. A. (1991), "Resource-based perspective of competitive advantage", California Management Review, vol 33, pp. 114—135.
 4. Ansoff, I (1989). Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], Ekonomika, Moscow, Russia
 5. Shershnyova, Z.E. and Oborska, S.V. (1999), Stratehichne upravlinnia, [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 28.05.2014 р.

Т. А. Бурова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку та економічного аналізу,
О. М. Волковицька,
к. е. н., ст. викладач кафедри обліку та економічного аналізу,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ І АУДИТУ ОСНОВНИХ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ

T. Burova,
PhD, professor, head of department of accounting and economic analysis,
O. Volkovyt'ska,
PhD, lecturer of department of accounting and economic analysis,
Nicholaev National University named by V.O. Suhomlynskiy

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND AUDITING MAJOR TAX PAYMENTS IN UKRAINE

У статті описані результати дослідження організації обліку і аудиту податкових платежів на підприємстві та їх гармонізація з фінансовим обліком; розроблено шляхи удосконалення облікової політики щодо податків і зборів; у тому числі інформаційні моделі обліку податкових доходів і витрат в складі податку на прибуток, на додану вартість, облікові реєстри, окремі моделі робочих документів аудитора, алгоритм перевірки бази розрахунку податкових зобов'язань з ПДВ, розподіл обов'язків між працівниками відділу бухгалтерського обліку. Проведені дослідження складу і змісту податкової звітності показують, що окремі показники дублюють в додатках, розрахунках та деклараціях, не містять суттєвого інформаційного навантаження і є громіздкими та вимагають значної кількості часу для їх складання.

This paper describes the results of a study of accounting and auditing tax payments to the company and harmonization of financial accounting; developed ways to improve the accounting policy in respect of taxes and fees; including information models accounting of tax revenues and expenditures as part of income tax, value added tax, accounting records, certain models of the working papers of the auditor, the algorithm checks the base of calculation of VAT liabilities, segregation of duties between employees of the accounting. Past studies of the composition and content of tax reports show that some indices of overlap in applications, calculations and declarations do not contain significant information load and are bulky and require a significant amount of time for their preparation.

Ключові слова: облік, податкові платежі, аудит, гармонізація, звітність, підприємство, облікові реєстри, управлінські рішення.

Key words: account of tax payments, audits, harmonization, accounting, business, accounting records, management decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З 1 січня 2000 р. всі українські підприємства перейшли на нову систему бухгалтерського обліку відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО), розробленим на підставі міжнародних стандартів і впровадження діючого плану рахунків. А з 1 січня 2011 р. згідно з Податковим кодексом України зазнали суттєвих змін види податків, загальні принципи і методологічні основи розрахунку податку на прибуток, податкові зобов'язання та інше. Це зумовило необхідність вирішення ряду проблем нової методології організації обліку і аудиту податкових платежів на підприємстві та їх гармонізації з фінансовим обліком.

Податки, які сплачують суб'єкти господарської діяльності, прямо або опосередковано впливають на фінансові результати підприємств, установ, на яких, згідно з діючими нормативними документами, покладено обов'язок сплачувати загальнодержавні та місцеві

податки і збори. Тому неповне нарахування і сплата податків, несвоєчасне складання податкової звітності, помилки при організації обліку податкових платежів передбачають застосування фінансових санкцій, стягнення штрафів, нарахування і сплату пені з боку платників податків. У сучасних умовах ринкових відносин особливо актуальною є роль обліку і аудиту податкових платежів, як невід'ємної частини системи управління діяльністю підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організацію теоретичних і практичних основ обліку і аудиту податкових платежів висвітлено в працях вчених Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, В.П. Вишневського, С.Ф. Голова, А.Г. Загороднього, М.М. Коцупатрого, Ю.А. Кузьмінського, А.А. Мазаракі, О.І. Малишкіна, Я.В. Соколова, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко, В.О. Шевчу-

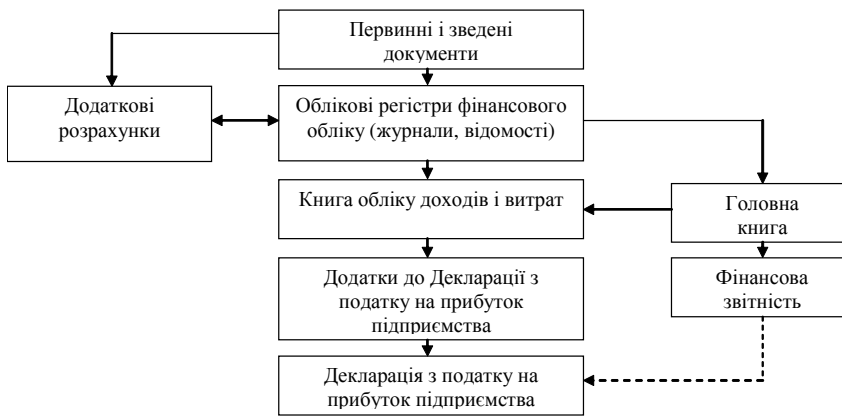

Рис. 1. Інформаційна модель обліку податкових доходів і витрат в складі податку на прибуток

ка, М.Г. Чумаченко, Л.М. Янчева та інших. Однак, не зменшуючи цінності одержаних результатів науковців при вивченні теоретичних аспектів організації обліку і аудиту, доцільні розробки окремих облікових регістрів, схем документообігу податкових платежів, гармонізації теорії і практики обліку, дослідження проблематики податкових платежів в інформаційних системах підприємств, установ для прийняття управлінських рішень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування теоретичних та практичних питань організації обліку і аудиту основних податкових платежів, їх гармонізації з фінансовим обліком, розробка практичних рекомендацій по вдосконаленню форм і змісту податкової звітності для прийняття економічних рішень в процесі контролю за діяльністю підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з вимогами Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" [2, с. 25] основою організації та методології обліку є облікова політика підприємства, яка має включати методи і процедури ведення фінансового, управлінського обліку і обліку податкових платежів (податковий облік). У сучасних умовах господарювання показники бухгалтерського обліку максимально повинні використовуватися для складання податкової звітності, задовольняти інформаційні потреби податкових органів по нарахуванню і своєчасності сплати податків та зборів кожної юридичної і фізичної особи.

При розробці наказу про облікову політику пропонується включення окремого розділу "Організація обліку податкових платежів" та формування внутрішнього положення про податковий облік на підприємстві. Це дозволить нівелювати значні відмінності між фінансовим і податковим обліком активів, зобов'язань, складання різних форм звітності, які не урегульовані законодавчо-нормативними документами України. Пропонуємо включати до вказаного розділу облікової політики кожного підприємства описати наступні елементи: робочий план рахунків, графік документообігу документів, оцінка запасів, момент виникнення доходів, витрат, податкового кредиту і зобов'язань з ПДВ, амортизаційні нарахування необоротних активів, облік тимчасових різниць, методика визнання безнадійної дебіторської і кредиторської за-

боргованостей, комп'ютерне забезпечення (автоматизація обліку).

У зв'язку з переходом підприємств України в 1997 і 2011 рр. на нові системи оподаткування змінився також порядок визначення розміру оподаткованого прибутку, величина якого відрізняється від прибутку, розрахованого за даними фінансового обліку. В діючих нормативних документах, наприклад в розділі 3 Податкового кодексу України (ПКУ) відсутні описання складу зведених документів, облікових регістрів з реєстрації податкових доходів і витрат [3, с. 49]. Склад суми доходу визначено розділом 3 ст. 14 ПКУ, відповідно до якої він включає загаль-

ну суму доходу платників від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах як на території України, так і за її межами. У бухгалтерському обліку такі операції відображаються записами в регістрах бухгалтерського обліку по дебету рахунків обліку коштів і кредиту рахунків обліку розрахунків чи реалізації. З іншого боку, сума нарахованих доходів відповідає вартості відвантаженої продукції, товарів, робіт, послуг.

Відповідно до ПКУ (розділу 3 ст. 14) витрати представляють суму будь-яких витрат у грошовій, матеріальній чи нематеріальній формі, що здійснюються для ведення господарської діяльності платника податків, у результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, у наслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім змін капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником). Таким чином, виникає необхідність окремого обліку податкових доходів і витрат.

Податковий облік доходів, собівартості реалізованої продукції, товарів, робіт і послуг, інших витрат пропонується вести щомісячно в журналах або спеціальних відомостях, де передбачити додаткову графу в розрізі аналітичних рахунків. Для узагальнення складових обліку податку на прибуток доцільно на основі журналів або відомостей без дублювання господарських операцій складати Книгу обліку доходів і витрат наростаючим підсумком з початку року. Книгу треба поділити на дві частини: I — облік доходів, II — облік витрат господарської діяльності, де в розрізі місяців звітного року і кожного елементу доходів або витрат формувати загальну суму. Така схема книги дозволить сконцентрувати всю облікову інформацію за рік в одному обліковому регістрі і спростить заповнення податкової звітності (рис. 1).

Одним з проблемних питань організації і фінансового, і податкового обліку є удосконалення облікового регістру по нарахуванню амортизації основних засобів. Через те, що типові форми розрахунків не відповідають діючим методам нарахування зносу основних засобів згідно П(С)БО 7 і ПКУ: прямолінійному, зменшення залишкової вартості, прискореному зменшенню залишкової вартості, кумулятивному, виробничому, ми пропонуємо складати Відомість нарахування амортизації основних засобів, яку необхідно затвердити внутрішнім Положенням організації податкового обліку

і Наказом про облікову політику підприємства. Даний реєстр буде призначений для щомісячного нарахування зносу необоротних активів у розрізі прийнятих на підприємстві методів і також використовуватися для заповнення спецдодатку до Декларації з податку на прибуток підприємства.

При аудиті повноти відображення витрат і доходів від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (рахунки 701—704) повинно бути підтверджено, що операції належним чином санкціоновані; на рахунках бухгалтерського обліку відображені всі здійснені угоди з продажу; записи в облікових реєстрах відображені своєчасно; вартісна оцінка операцій здійснена правильно. Для цього необхідно порівняти записи в реєстрах обліку з даними первинних документів; дати, зазначені у первинних документах, з датами у реєстрах обліку; перевірити арифметичну точність підсумків. По операціях в іноземних валютах необхідно перевірити застосування валютних курсів та їх відповідність офіційному курсу НБУ. При цьому аудитор розробляє моделі необхідних робочих документів.

Проведене дослідження нормативних документів України по оподаткуванню показує, що єдиним податком, до якого розроблено всі первинні документи (податкові накладні), облікові реєстри (реєстри отриманих та виданих податкових накладних), звітність, є податок на додану вартість (ПДВ) (рис. 2).

При перевірці бухгалтерського обліку операцій із реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) перевіряється правильність та своєчасність нарахування податкових зобов'язань з податку на додану вартість і акцизного збору та звертати увагу на операції, які є об'єктом оподаткування. Одним із складних методичних прийомів перевірки є розрахунок бази нарахувань для визначення податкових зобов'язань з ПДВ. Це визначено тим, що момент виникнення доходу (за фактом відвантаження) від реалізації продукції не співпадає з базою оподаткування ПДВ (перша подія: або відвантаження продукції або оплата). Нами розроблено алгоритм перевірки нарахування податкових зобов'язань з ПДВ, який успішно випробуваний на десятках підприємств Миколаївської області.

При умовах виконання вимог Інструкції по застосуванню Плану рахунків бухгалтерського обліку (всі операції по реалізації продукції записані по Дт рахунку 36 та Кт рахунку 7) для визначення бази оподаткування з ПДВ доцільно використовувати формулу:

$$B_o = D_{об за рах 36} - K_{п/с за рах 36} + K_{к/с за рах 36} \quad (1);$$
 де B_o — база оподаткування; $D_{об за рах 36}$ — дебетовий оборот за рахунком 36 за звітний період; $K_{п/с за рах 36}$ —

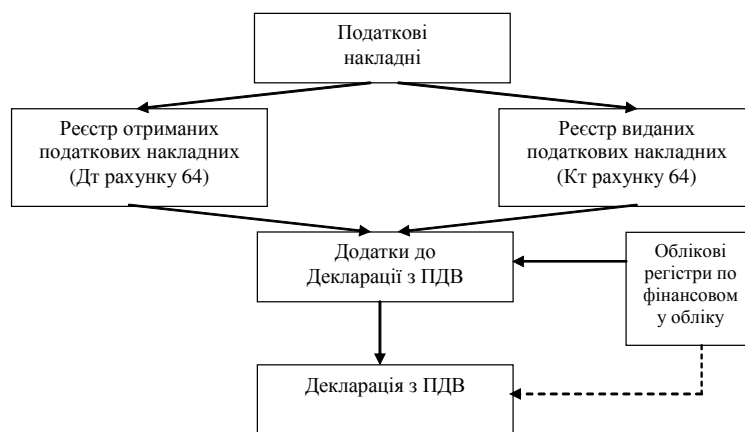

Рис. 2. Інформаційні потоки обліку ПДВ

— кредитове сальдо на початок звітного періоду за рахунком 36; $K_{к/с за рах 36}$ — кредитове сальдо на кінець звітного періоду за рахунком 36.

Однією з переваг даного алгоритму є те, що розрахунок бази оподаткування можна скласти за місяць, квартал, рік у цілому по всім покупцям і замовникам, а також без ускладнень ввести в комп'ютерну програму забезпечення як обліку, так і аудиту. Позитивний ефект від перевірки повноти нарахування ПДВ дає складання моделі робочого документа аудитора звірки даних (табл. 1).

Практика організації податкового обліку показує, що облікові реєстри мають залежати від системи оподаткування підприємства. Так, облік податкових платежів в умовах оподаткування підприємства за спрощеною системою має значно менше відмінностей від фінансового обліку, ніж облік податкових платежів в умовах оподаткування податку на прибуток. Використання вказаних облікових реєстрів для обліку і аудиту податкових платежів дасть змогу контролювати склад доходів, витрат, податкових зобов'язань з ПДВ, одночасно покращуючи якість та інформаційне забезпечення показників, що відображаються у податковій звітності.

Аналіз системи організації обліку і аудиту на підприємствах України показує відсутність чіткого визначення посадових обов'язків економіко-облікового апарату по веденню податкового обліку. Окремі науковці пропонують структурувати різні відділи бухгалтерської служби відособлюючи бухгалтера з податкового обліку [4, с. 112]. На нашу думку, це здійснювати нерационально, бо практика ведення фінансового, управлінського і податкового обліку показує, що спеціаліст з обліку доходів по реалізації продукції, товарів, послуг або по обліку виробничих та інших витрат краще інших спеціалістів може в короткий термін визначити повний склад тієї чи іншої складової податку на прибуток, по-

Таблиця 1. Модель робочого документа звірки даних з податкового зобов'язання з ПДВ (Кт рах. 641)

Місяць	Декларація з ПДВ	Реєстр виданих податкових накладних	Головна книга (Кт 641)	Дані податкових накладних	Дані перевірки	Відхилення, +/- (гр. 2 – гр. 6)
1	2	3	4	5	6	7
01						
02						
...						
12						
Всього за рік						

даткового кредиту, зобов'язання по ПДВ. Тому розподіл обов'язків з обліку податкових платежів пропонуємо забезпечити частково між працівниками бухгалтерської служби, що сприятиме складанню неупередженої і правдивої інформації про діяльність підприємства.

Проведені дослідження складу і змісту податкової звітності показують, що окремі показники дублюються в додатках, розрахунках та деклараціях, не містять суттєвого інформаційного навантаження і є громіздкими, вимагають значної кількості часу для їх складання. Крім того, показники податкової звітності не повно характеризують дійсний фінансовий стан підприємства і вимагають не тільки значних трудових затрат для заповнення і перевірки, а й нераціонального витрачання великої кількості паперу.

Одна група вчених пропонує для удосконалення звітності доповнити примітки до річної фінансової звітності розділом XIV "Податки, збори, внески", що містить інформацію про стан розрахунків за податковими платежами [4, с. 256]. Однак надання такої інформації зовнішнім користувачам не відповідає призначенню фінансової звітності як підсистеми інформації для внутрішніх користувачів з метою прийняття управлінських рішень.

Друга група вчених для удосконалення інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень щодо податкових платежів пропонує впровадження Звіту про стан податкових платежів підприємства, в якому формулюються обліково-аналітичні показники, необхідні для аналізу системи управління податковими платежами та податковим середовищем підприємства [1, с. 218]. На наш погляд, доцільно складати Примітки до податкової звітності, як це зазначено в НП(С)БО, що регламентує складання фінансової звітності. Запропонований документ представляє інформацію керівництву підприємства про стан заборгованості за окремими податками та зборами, суми нарахованих та сплачених податків і зборів, нарахування штрафних санкцій щодо несплати або простроченої сплати податків та зборів.

Складання приміток до податкової звітності дозволить деталізувати інформацію до рівня, необхідного для прийняття управлінських рішень щодо податкових платежів, врахування можливості контролю показників у податковому середовищі підприємства.

Проведене дослідження свідчить, що складанню податкової звітності на підприємствах приділяється значно більша увага, в порівнянні з фінансовою та статистичною звітністю. Це пояснюється тим, що, по-перше, податковими органами перевіряється достовірність формування бази оподаткування в основному за даними податкового обліку і, в окремих випадках, за даними фінансового обліку. Аналіз складу і структури податкової звітності показує, що інформація щодо більшості загальнодержавних і місцевих податків та зборів дублюється, зокрема, спочатку подається у спеціальних додатках, а потім відображається у податкових деклараціях по ПДВ, податку на прибуток підприємства та інших. Крім того, значна кількість додатків, що подаються одночасно з податковими деклараціями, не містять суттєвого інформаційного навантаження, а використовуються лише як допоміжні таблиці.

Для удосконалення складу та змісту форми податкової звітності запропоновано внести наступні зміни:

- спростити форми податкової звітності шляхом виключення даних, які дублюються у інших формах звітності;
- скоротити до мінімуму (1—2) окремі додатки до податкових декларацій, оскільки вони не несуть суттєвої інформації при прийнятті економічних рішень у процесі контролю діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведене дослідження методичних аспектів обліку податкових платежів дозволило зробити наступні висновки:

1. Для удосконалення обліку податкових платежів необхідна розробка відповідних організаційних принципів. Наприклад, формування в наказі про облікову політику окремого розділу "Організація обліку податкових платежів", де пропонується описати всі методичні аспекти організації податкового обліку з урахуванням технологічного процесу підприємства.
2. Для раціональної організації податкового обліку розподіл обов'язків між працівниками відділу бухгалтерського обліку, пропонується здійснити частково між усіма працівниками відділу, що дозволить забезпечити складання повної і правдивої інформації про діяльність підприємства без додаткових витрат на утримання персоналу.
3. Розроблені інформаційні моделі обліку доходів і витрат податку на прибуток та шляхи удосконалення форм облікових регістрів і податкової звітності, що позитивно позначаються на якості інформаційних потоків, прийняття оперативних управлінських рішень при оподаткуванні підприємства.
4. При аудиті обліку та своєчасності нарахування і сплати податкових зобов'язань по ПДВ пропонується алгоритм їх перевірки та модель робочого документу звірки даних.

Література:

1. Аудит: навч. посіб. / Л.М. Янчева, З.О. Макеєва, А.О. Баранов та ін. — К.: Знання, 2009. — 335 с.
2. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" № 996-IV від 16 липня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник. — 5-те вид. допов. і перероб. / Н.М. Ткаченко. — К.: Алерта, 2011. — 976 с.

References:

1. Yancheva, L.M. Makeieva, Z.O. and Baranov, A.O. (2009), Audit [Audit], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. (Accessed 6 June 2014).
 3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Tax Code of Ukraine, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (Accessed 5 June 2014).
 4. Tkachenko, N.M. (2011), Bukhgalters'kyj finansovyj oblik, opodatkuvannia i zvitnist' [Financial Accounting, Taxation and Reporting], Alerta, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 12.06.2014 р.*

О. Л. Чернелевська,
к. е. н., к. ю. н., докторант, Національний університет харчових технологій

МОНОПОЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНА ЗАГРОЗА ДЛЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ

О. Chernelevska,
Ph.D., National University of Food Technologies

UKRAINE MONOPOLIZATION OF THE ECONOMY AS THE MAIN THREAT TO THE COMPETITIVENESS

У статті автор розглядає проблему монополізації економіки в Україні. Підкреслено, що де-монополізація деяких ринків стримується в результаті адміністративного ресурсу, який перешкоджає розвитку конкуренції на товарних ринках. Робиться висновок, що існує необхідність доопрацювання законодавства, яке регулює діяльність великих монополістичних структур. Автор вважає, що для підвищення конкурентоздатності країни потрібна демонополізація економіки.

In this article the author examines the problem of monopolization of the economy in Ukraine. Emphasized that some de-monopolization of markets is constrained as a result of administrative resources, which hinders the development of competition in product markets. It is concluded that there is a need to improve legislation governing the activities of large monopolistic structures. The author believes that to improve the competitiveness of the country's need monopolization of the economy.

Ключові слова: економічна концентрація, еволюція, держава, конкуренція, антимонопольне регулювання, ринкова економіка.

Key words: economic concentration, the evolution of the state competition, antitrust regulation, market economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Будь-яке досконале правове регулювання є дієвим лише тоді, коли існує загальна потреба в застосуванні цього правового масиву. Так, сьогодні в Україні існує правова система захисту конкуренції, однак, на жаль, ця правова система нівелюється іншою потребою, а саме: потребою в монополізації економіки. Сьогодні потреба в монополізації економіки в Україні стала державною політикою і саме створення монопольних ніш є пріоритетом і для влади і для олігархів. Отже, відсутність проконкурентної свідомості і у державної влади і у бізнесу в Україні є значною загрозою для конкурентоздатності країни в цілому.

Демонополізація деяких ринків стримується в результаті адміністративного ресурсу, який перешкоджає розвитку конкуренції на товарних ринках.

Так, з метою забезпечення інтересів держави та населення у процесі реформування системи закупівель і використання зерна державних ресурсів, створення сприятливих умов для інвестування елеваторної, борошномельно-круп'яної і комбікормової промисловості Кабінет Міністрів України утворив Державну акціонерну компанію "Хліб Ук-

раїни" у формі відкритого акціонерного товариства і передав їй всі державні елеватори та комбінати хлібопродуктів. Компанія є правонаступником прав і обов'язків Головного управління по хлібопродуктах та Головного управління комбікормової промисловості Міністерства сільського господарства і продовольства.

З метою здійснення структурної перебудови медичної та мікробіологічної промисловості Кабінет Міністрів України утворив Державну акціонерну компанію "Укрмедпром". Статутний фонд Компанії створено шляхом передачі майна державних підприємств фармакологічної та медичної промисловості.

З метою реалізації Державної програми "Золото України", залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток гірничодобувної підгалузі та суміжних виробництв Кабінет Міністрів України створив Державну акціонерну компанію "Українські поліметали".

З метою здійснення структурної перебудови гірничорудної промисловості, підвищення рівня керованості підприємствами та організаціями, що належать до її сфери, Кабінет Міністрів України створив Державну акціонерну компанію "Укррудпром".

З метою забезпечення економічних інтересів держави в процесі корпоратизації та приватизації державних підприємств нафтогазового комплексу та задоволення потреб споживачів у паливно-енергетичних ресурсах створено Національну акціонерну холдингову компанію "Укрнафтогаз" на базі підприємств і організацій нафтогазового комплексу.

Крім того, за рішенням уряду було створено 24 холдингові компанії, серед яких Акціонерна судноплавна холдингова компанія "Сі Трайде́нт", Акціонерна холдингова компанія "Укрнафтопродукт", Відкрите акціонерне товариство "Лізингова компанія "Украгроماشінвест", Державна акціонерна компанія "Ліки України", Державна акціонерна компанія "Україна туристична", Державна акціонерна компанія "Українське видавничо-поліграфічне об'єднання", Державна акціонерна компанія "Укрресурси", Державна акціонерна холдингова компанія "Артем", Державна акціонерна холдингова компанія "Дніпровський машинобудівний завод", Державна акціонерна холдингова компанія "Енергобуд", Державна акціонерна холдингова компанія "Каскад", Державна акціонерна холдингова компанія "Київський радіозавод", Державна акціонерна холдингова компанія "Титан", Державна акціонерна холдингова компанія "Топаз", Державна акціонерна холдингова компанія "Укргеолремаш", Державна акціонерна холдингова компанія "Чорноморський суднобудівний завод", Закрите акціонерне товариство "Кредитно-гарантійна установа", Національна акціонерна компанія "Надра України", Національна акціонерна компанія "Украгролізінг", Українська державна акціонерна холдингова компанія "Укрпапірпром", Холдингова компанія "Краян", Холдингова компанія "Реле і автоматика", Холдингова компанія "Укркомунмаш", Холдингова компанія "Укрпромавтошинаремонт".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дотепер у законодавстві чітко не визначено статус нових великих структур монополістичного типу, не налагоджено антимонопольний контроль за їхньою діяльністю, що також негативно позначається на розвитку конкурентних відносин і попередженню обмежувальної практики суб'єктів господарювання, на що слушно було зазначено представником України на міжнародній конференції у Брюсселі [6].

Створення холдингових компаній було спрямоване на збереження і утримання влади директорів, а також на збереження колишніх монопольних структур. Опитування спеціалістів-експертів показало, що якщо всі наявні великі холдингові компанії прийняти за 100 %, то 46 % залишилися від радянських часів, 11 % — створені шляхом злиття існуючих підприємств, і лише 17 % — вирости з дрібних підприємств завдяки умілому веденню справ [5, с. 16].

Процес перерозподілу впливу в агропромисловому секторі набирає обертів. З 2010 року Міністерство аграрної політики та продовольства сприяло багатьом суперечливим нововведенням у галузі. Завдяки введенням експортних квот на зернові у 2011 році відбулась монополізація ринку експорту зерна, а чиновники вже знову думають про створення вертикально-інтегрованої корпорації з безмірними можливостями.

У розподілі квот на експорт зерна нікому не відоме ТОВ "Хліб Інвестбуд" отримувало майже 80 %, а інші компанії — зернотрейдери були практично усунуті з ринку. Тобто віддалені від влади потужні зернотрейдери, які сумлінно виконали всі умови постанови Кабміну № 938 від 4 жовтня 2010 року їх не одержали [1].

Чим мотивувало аграрне відомство вибір "Хліб Інвестбуду" у ролі державного оператора з експорту зерна? Чи міг "Хліб Інвестбуд" у новорічні свята, із 31 грудня по 6 січня 2011 року, оббігати всі зерноосховища, і підтвердити задекларовані обсяги зерна, чого не змогли зробити

навіть трейдери, які мають власні елеватори? Отже, як видно, завдяки державній підтримці з'явилась монопольна позиція на до цього конкурентному ринку експорту зернових.

ТОВ "Хліб Інвестбуд" продавав у 2011 році пшеницю і кукурудзу виключно Victoria Alliance із Alteron Limited, а вони у свою чергу продавали куплене виключно Restex Alliance. І лише остання виходила із товаром на зерноторговельні компанії, які доставляють збіжжя до країн-імпортерів. Відтак, діяльність "Хліб Інвестбуду", лише на різниці внутрішніх цін на пшеницю та кукурудзу на час укладання контрактів у 2011 році завдала прямих збитків на 24,5 млн дол.

У результаті проходження фуражної кукурудзи через "шлюзи" офшорних компаній її ціна із 235 дол. за тону зросла до світової — 305. Мінус 70 дол. на тонні! Помножимо на півмільйона експортованих тонн 35 млн дол. осіло в офшорах. Так само і по пшениці. Різниця між ціною "Хліб Інвестбуду" і кінцевою Restex Alliance становила 95 дол. на тонні. Враховуючи обсяг експортного контракту, ще на 21 млн дол. збагатила трійка офшорних фірм. Тобто "Хліб Інвестбуд" допоміг їм сумарно піднятися на 56 млн дол. При цьому ТОВ з оборотом за 2011 рік 1,4 млрд грн., сплатило всього-на-всього 700 тис. грн. податку на прибуток.

На сайті Генпрокуратури з'явилося повідомлення, що відомство порушило кримінальну справу стосовно чиновників Аграрного фонду [2]. Їх, зокрема, підозрюють у завданні державі збитків на суму 340 мільйонів гривень. Пресслужба Генпрокуратури зазначає, що в березні 2011 року Аграрний фонд уклав договір на закупівлю зерна на 1,5 мільярда гривень з ТОВ "Хліб Інвестбуд". Попри те, що законодавством операції за поставками зерна звільнялися від сплати ПДВ, цьому підприємству було перераховано в порядку повернення ПДВ 280 мільйонів гривень. Крім цього, як зазначають у Генпрокуратурі, наприкінці 2011 року Аграрний фонд уклав із зазначеним суб'єктом підприємницької діяльності ще одну угоду на придбання зерна — за цінами, які були значно вищими за ринкові. В результаті цієї оборудки держава втратила ще 52 мільйони гривень.

Це все — такса за становлення і просування за кордон державного експортера-монополіста.

Коли аграрний міністр у 2011 році переконував представників ЄБРР у тому, що держава контролює ТОВ "Хліб Інвестбуд" і має у статутному фонді 61 % це не відповідало дійсності. Ще у серпні 2010 року без процедури приватизації приватна компанія "Каласар" придбала у "Хліб Інвестбуд" частку у 51 % без усіляких конкурсних приватизаційних процедур. У "Каласарі" — два рівноправні власники: Олександр Козирев та кіпрський офшор Genetechma Finance Limited.

Який сенс державі опускатися до рівня рядового міноритарія, якщо на сьогодні вона — повноправний власник таких інституцій, як Аграрний фонд, державне підприємство "Державна продовольчо-зернова корпорація України", що мають повне право здійснювати експортно-імпортні операції. Та й, власне, фінансово сильні підрозділи ДАК "Хліб України", з яких зіплили Державну продовольчо-зернову корпорацію, також могли експортувати те ж зерно. Тобто сьогодні потенційно конкурентна зернова галузь України повністю окутана не прозорими схемами державницьких монопольних ніш.

Про це свідчить документ — інформаційний меморандум Державної продовольчо-зернової корпорації — ДПЗКУ [3]. Планувалося, що корпорація стане основним постачальником збіжжя для Аграрного фонду. Це підприємство стало правонаступником ДАК "Хліб України", яку уряд вирішив ліквідувати, та передати ДПЗКУ 36 елеваторів, комбінатів хлібопродуктів і хлібних баз, у тому числі Одеський і Миколаївський портові елеватори.

У презентації ДПЗКУ також сказано, що її експортний потенціал за три роки може зрости з 2,8 мільйона тонн зерна до 10,5 мільйона тонн. Відповідно, валовий дохід збільшиться з 620 мільйонів доларів до 2,4 мільярда доларів, за рахунок своїх об'єктів перевалки ДПЗКУ може експортувати до 6,3 мільйона тонн зерна, а ще 4 мільйона тонн передбачається вивозити через "партнерські" зернові термінали. Крім того, держструктура обіцяє, що зможе консолідувати 1 мільйон гектарів землі. За оцінками експертів, зараз вона має 10 тисяч гектарів землі. Утім, важко зрозуміти, як корпорація збирається купувати рілля, враховуючи, що завершити земельну реформу влада планує не раніше 2012 року. Набагато простіше скористатися резервом. Мінагропрод має близько 0,5 мільйона гектарів землі, які знаходяться у користуванні підвідомчих міністерству установ. Ще стільки ж має Національна академія аграрних наук, яку очолює заступник Мінагропроду.

Окрім збільшення земельного фонду і експортних можливостей, чиновники також обіцяють державні гарантії з боку Аграрного фонду та субсидіювання спільних проектів. Одним з найбільших таких проектів ДПЗКУ називає створення аграрного машинного парку, на що протягом чотирьох років корпорація виділить 1,3 мільярда доларів, при цьому 10—20% цих коштів має забезпечити держава а під інші будуть отримані державні гарантії.

Державний монополізм — це гірший варіант. Сьогоднішня політика ручного керування та адміністративного втручання — це причина ситуації і з гречкою, і з цукром та багатьох інших аграрних криз в Україні.

Таким чином, виникає необхідність доопрацювання законодавства, що регулює діяльність великих монополістичних структур, з метою досягнення реальної демонополізації економіки, а не створення видимості цього процесу.

Крім державних монополій, які побудовані завдяки адміністративному державному ресурсу, за принципом монополістичних ніш. В останні роки, на жаль в Україні швидкими темпами будується олігархічно-монополістичний капіталізм, який завдяки своїй близькості до влади створює монополістичні вертикально інтегровані структури, які забирають майбутнє у цілого пласту конкурентоздатної української економіки та в цілому призводять до втрати Україною конкурентоздатності.

Термін — олігархічна монополізація, який означає концентрацію певних галузей економіки в руках кількох наближених до влади олігархів можна цілком застосувати до сьогодишньої України. Олігархів завжди поділяли на перший рівень, другий рівень та більш дрібних. На першому рівні перебувають персони, які контролюють найбільші бізнеси не лише в Україні, а і за кордоном. Це Рінат Ахметов, Ігор Коломойський, Дмитро Фірташ та Віктор Пінчук. Другий рівень — це менш впливові бізнесмени, які встигли захопити під свій контроль багато другорядних підприємств або контролюють одне велике.

Олігархи усіх рівнів сповідують єдину модель побудови бізнесу. Вона полягає в створенні монополії, після чого ринку пропонуються принципово інші не вигідні умови, з якими, враховуючи відсутність альтернативи, всі змушені погоджуватись.

ВИСНОВОК

Державницько-адміністративний монополізм та олігархічно-монополістичний капіталізм, що базуються на принципі монополістичних ніш на сьогодні є реальною загрозою для конкурентоздатності України. Найбільшим негативом цієї моделі розвитку країни є скорочення стрімкими темпами конкурентних переваг для більшості галузей країни, а отже і для країни в цілому. На початку 90-х років, коли Україна здобула незалежність її конкурентоздатність та величезний потенціал ні у кого не викликали сумнівів. Однак за 20 років цей конкурентний потенціал втрачався стрімкими темпами та як наслідок

протягом 2006—2010 років, включно Україна мала негативний торговий баланс. Як окремо по роках, так і загальний за п'ять років. Експорт за цей час становив 295 млрд 220 млн доларів США. В структурі експорту переважали: метал 28%, послуги 14%, харчові продукти та зернові — 12%, механічне обладнання — 7%, хімічна продукція — 5% [4].

Імпорт протягом 2006—2010 років перевищив експорт і становив 323,19 млрд долл. США. В структурі імпорту переважали: газ природний, нафта сира та продукти її переробки — 26% механічне обладнання — 13%, транспортні засоби — 9%, послуги нерезидентів — 7%.

Отже сальдо торгового балансу України за 2006—2010 рр. включно було негативним і склало мінус 27,97 млрд доларів США. Покриття дефіциту відбулось за рахунок прямих іноземних інвестицій, міжнародних трансфертів і резервів НБУ.

Якщо втрата конкурентоздатності української економіки буде відбуватись такими темпами, то Україна з гравця на міжнародних ринках, перетвориться на ринок збуту для іноземних товарів та країну монополістичних ніш.

Література:

1. Про встановлення обсягів квот на окремі види сільськогосподарської продукції, експорт якої підлягає ліцензуванню до 31 грудня 2010 р., і затвердження Порядку видачі ліцензії на експорт окремих видів сільськогосподарської продукції та розподілу квот, постанова КМУ від 04.10.2010 №938.

2. Генпрокуратура виявила "зернові" махінації на 300 мільйонів. — Українська правда. — 4.04.2012.

3. ДПЗКУ допоможе українським виробникам отримати світову ціну за вирощений врожай, сайт Державної продовольчо-зернової корпорації, 15.07.2011

4. Дефіцит текущего счета и торгового баланса по итогам 2011 г. составит более 9 млрд долл. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://finmonitor.com.ua/news/4441-deficit-tekushego-scheta-i-torgovogo-balansa-po-itogam-2011-g-sostavit-bolee-9-mlrd-doll-ekspert.html>

5. Колотшов В.І. Ще раз про адміністративні бар'єри / Підприємець. — К. — 1999. — № 1—2.

6. Холдінги — стан на кінець 90-х // Доповідь України на Міжнародній конференції у Брюсселі. — 1999.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On setting quotas for certain agricultural products, the export of which to be licensed before 31 December 2010 and approval of the procedure for issuing licenses for exports of certain agricultural products and distribution quotas", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/938-2010-n>, (Accessed 22 June 2014).

2. Ukrainian Pravda (2012), "Prosecutor General's Office found "grain" fraud 300 million", Ukrainian Pravda, vol. 4.04.2012.

3. State Food and Grain Corporation of Ukraine (2011), "DPZKU help Ukrainian producers to gain world market price for the crop grown", available at: <http://www.pzcu.gov.ua/en> (Accessed 22 June 2014).

4. Finmonitor (2011), "The current account deficit and trade balance in 2011 will amount to more than \$ 9 billion" available at: <http://finmonitor.com.ua/news/4441-deficit-tekushego-scheta-i-torgovogo-balansa-po-itogam-2011-g-sostavit-bolee-9-mlrd-doll-ekspert.html> (Accessed 22 June 2014).

5. Kolotshov, V.I. (1999), "Once administrative barriers", Entrepreneur, vol. 1—2.

6. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (1999), "Holdings — as at the end of the 90. Report of Ukraine at the international conference in Brussels", Brussels, Belgium.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2014 р.

УДК 331.5.024.5

Л. Ю. Семенова,
к. е. н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Дніпропетровська державна фінансова академія

ЗАЙНЯТИСТЬ МОЛОДІ ЯК НАЙВАЖЛИВІША СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

L. Semenova,
Ph.D. Associate Professor of Human Resources Management and Labour Economics,
Dnipropetrovsk State Finance Academy

EMPLOYMENT OF YOUNG PEOPLE AS THE SIGNIFICANT PART OF STATE YOUTH POLITICS IN UKRAINE

Розглянуто актуальну проблему в Україні щодо державної політики в сфері забезпечення зайнятості та підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці та шляхи її вирішення на регіональному рівні на прикладі Дніпропетровської області.

The actual problem in Ukraine about state policy in the sphere of employment and increase competitive ability of young people at the labor market and ways of it solution at the regional level by the example of Dnipropetrovsk region are considered.

Ключові слова: державна молодіжна політика, безробіття, забезпечення зайнятості молоді, ринок праці, конкурентоспроможність молоді на ринку праці, мотивація молоді до праці, професійна підготовка молоді.

Key words: state youth politics, unemployment, youth employment, labor market, competitiveness youth in the labor market, the motivation of young people to work, training for young people.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх 20 років в Україні сформована законодавча база з питань соціального становлення і розвитку молоді, створені центральні і місцеві органи виконавчої влади, які забезпечують формування і реалізацію державної молодіжної політики в сфері зайнятості та професійної підготовки молоді, розроблено і забезпечено виконання державних і регіональних молодіжних програм, введено механізм підтримки молодіжного руху. Разом з тим актуальними залишаються низка проблем у молоді такі, які потребують вирішення і однією з яких є забезпечення зайнятості.

Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. визначає принципи, цілі і завдання, направлені на подальше забезпечення створення належних організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення і розвитку молоді.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ще у V столітті до н.е. Сократ писав: "Нинішня молодь звикла до розкоші, вона відрізняється поганими манерами, зневажає авторитети, не поважає старших, діти сперечаються з дорослими, жадібно ковтають їжу, зводять з розуму вчителів" [12]. Саме цей вислів такого всесвітньо відомого філософа показує, що у всі часи молодь у період становлення та реалізації себе як особистості потребує пильної уваги та підтримки не лише з боку соціуму, а й з боку держави.

Молодь є важливою складовою сучасного українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, визначальним фактором соціально економічного прогресу.

Від здатності молоді бути активною творчою силою значною мірою залежить процес державотворення.

Окремі питання державного регулювання зайнятості, соціально-правових відносин, праці, соціального страхування досліджувались багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими науковцями, Е. Лібановою [9], Є. Качаном [5], А. Колотом [6], О. Грішнєвою [7], А. Мерзляком [11], Н. Дарченко [4], Н. Вишневною [1], С. Мельником [10], В. Петухом [21], Дж. М. Кейнсом [3], Л. Ерхардом [29], П. Куусі [8] та іншими. Практично всі вони, незважаючи на надзвичайно велику кількість наукових досліджень, відзначають, що теоретичні і практичні аспекти державної політики в сфері зайнятості населення, в тому числі особливо молоді на ринку праці недостатньо вивчені, не мають узагальненого характеру і рекомендацій. Останні п'ять років нестабільна політична і економічна ситуація в багатьох країнах світу негативно вплинула на ринок праці. Так, суспільство не було готовим до наслідків світової економічної кризи 2008—2010 рр., яка безпосередньо торкнулась і України, що призвело до масового звільнення працівників, ліквідації підприємств різної форми власності, несвоєчасних виплат заробітної плати, переорієнтації потреби відповідних фахівців на ринку праці. Тож спрогнозувати ситуацію хоча б на найближчу перспективу на ринку праці з наукової точки зору в таких умовах дуже складно або просто неможливо.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є розгляд питання реалізації державної молодіжної політики із забезпечення зайнятості молоді на регіональному рівні на прикладі Дніпропетровської області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нещодавно українська влада пишалася статистикою показників по безробіттю. За оцінками МОП (Міжнародної організації праці) [19] у 2013 р. цей показник знаходився на рівні 7,7 % від числа економічно активного населення країни, тоді як середньоєвропейський показник безробіття наблизився до 12 %. Зараз же у нас є всі шанси перегнати Європу. Зростання безробіття є наслідком економічного спаду, викликаного політичною ситуацією, особливо з листопада 2013 р. Це означає, що підприємства вимушені зменшувати витрати і в першу чергу видати на персонал. Уже в березні 2014 р. по багатьох галузях української економіки пройшла хвиля звільнень. Деякі банківські установи скоротили персонал на 15—30 % або планують зробити це найближчим часом. Заощаджувати на заробітній платі державних службовців збирається і Уряд України, який має намір звільнити 24 тис. службовців, або 10 % від їх загальної кількості, а в подальшому скорочення досягне 40 % або 90 тис. осіб. Також планується звільнити майже 80 тис. службовців правоохоронних органів. Світова практика свідчить, що при зменшенні темпів розвитку економіки (а в Україні статистика вже про це свідчить) на 2 % кількість безробітних зростає приблизно на 2—2,5 %. Теперішнє скорочення вітчизняної промисловості збільшить армію безробітних як мінімум на 5 %, а показник безробіття досягне майже 13 %. За останніми даними Держстату [17], кількість економічно активного населення України складає 21,98 млн осіб. Відповідно чисельність безробітних може сягнути 2,9 млн осіб. Офіційне безробіття буде зростати більшими темпами, ніж заявлено Урядом, тому що багато підприємств відправляють працівників у відпустку без збереження заробітної плати. Приховане безробіття найближчим часом може збільшитися в 3—5 разів (зараз 100 тис. осіб). Отже, перспектива як працевлаштування, так і збереження робочого місця в Україні є вельми непривабливою [17].

За інформацією Всесвітнього банку [15] і Міжнародної організації по міграції [18] в цей складний час зберегти роботу стає трудніше і в Європі, де рівень безробіття також коливається. В Греції не можуть знайти собі застосування майже 28 % працездатного населення, в Іспанії більше 25 %, в Італії — 13 %. Росія збільшує обмеження на в'їзд для безвізових мігрантів (на їх рахунок повинно бути не менше 11,5 тис. грн.).

Слід відмітити, що серед громадян віком 15—70 років, які шукали основну чи додаткову роботу у 2012—2013 рр., кожен третій був молодію людиною віком 15—29 років. Виходячи з вищевикладеного, робимо висновок, що знайти собі роботу молоді надзвичайно складно, бо для працевлаштування обов'язковою умовою є наявність досвіду роботи і не менше ніж 1—3 роки за спеціальністю (а де ж його напрацювати?). В центрах зайнятості, як свідчить статистика, на обліку майже 50 % молоді по відношенню до всіх зареєстрованих. Пропозиції — в основному низько кваліфікована, низькооплачувана робота або простіше — "малопрестижна". Крім того, закінчивши навчальний заклад (школу, коледж, професійно-технічне училище, вищий навчальний заклад) випускників чекає ще не одне тестування. І від того, наскільки добре вони його пройдуть залежатиме не тільки подальша кар'єра, а й особисте життя. Моло-

дим людям не треба також мати ілюзію, що після завершення навчання зразу знайдеться робота (за винятком долі), яка забезпечить зайнятість, бо потім буде нове тестування, щоб знову навчатись, аби підвищити кваліфікацію чи можливе підвищення на посаді, тобто безперервне навчання протягом трудового життя, бо змінюються технології, стандарти, обладнання, ринок праці.

Безробіття серед молоді в країнах Європейського Союзу (ЄС) за даними статистичного бюро Евростату [20] за лютий 2013 р. складала 23,5 %. У 2011 р. доля молоді в групі "ніде не вчиться і не працює" складала 12,9 % від молоді у віці 15—24 роки в країнах ЄС, що дорівнює приблизно 7,5 млн молодих людей.

У більшості країн ЄС проблема безробіття серед молоді не була до теперішнього часу пріоритетом, за виключенням Великобританії та Франції. Загальна стратегія по боротьбі з безробіттям в рамках Євросоюзу формулювалась Європейською стратегією зайнятості, прийнятою у 1997 р. і Програмою "Молодь в русі" [2], прийнятою у 2010 р. Програма передбачала створення додаткових можливостей для пересування студентів у різні країни ЄС з європейськими державними центрами зайнятості, створення малого бізнесу, створення європейського механізму у надання студентських кредитів (до речі, у молодих європейських фахівців є можливість отримувати допомогу по безробіттю в іншій країні ЄС). Але в зв'язку з тим, що Європейська стратегія зайнятості не змогла суттєво скоротити молодіжне безробіття, європейські лідери створили спеціальний фонд по боротьбі з молодіжним безробіттям, виділивши для цього 5 млрд євро, хоча за оцінками МОП [19], такі кошти не вирішать проблему, бо як мінімум необхідно 21 млрд євро.

З метою створення належних умов для залучення молоді до соціально-економічних, політичних і інших громадських процесів Указом Президента України № 532/213 від 27 вересня 2013 року було затверджено Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. [24] (далі — Стратегія), реалізація якої має здійснитися в 3 етапи: перший — 2013—2015 рр., другий — 2016—2018 рр., і третій — 2019—2020 рр.

Одним із основних принципів Стратегії серед інших є пріоритетність реалізації молодіжних програм і ініціатив на вирішення актуальних проблем молоді та забезпечення участі у формуванні і реалізації державної молодіжної політики та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці шляхом вирішення певних заходів, які представлені на рисунку 1.

Одним з заходів реалізації державної молодіжної політики України в сфері зайнятості та підвищення конкурентоспроможності (рис. 2) є професійна орієнтація учнів 8—11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Шляхи розв'язання цієї та інших проблем у сфері зайнятості були визначені Програмою сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року [25], наприклад, удосконалення методів профорієнтаційної роботи з молоддю, підвищення мотивації заінтересованості молоді до оволодіння робітничими професіями.

Ця Програма також є основою для розроблення територіальних та місцевих програм зайнятості населення. Так, значну увагу розвитку професійно — технічної

Рис. 1. Заходи реалізації державної молодіжної політики України в сфері зайнятості та підвищення конкурентоспроможності

Джерело: Упорядковано автором на основі [24].

освіти у Дніпропетровській області приділено у регіональній цільовій програмі "Освіта Дніпропетровщини на 2013—2015 рр. [13] розроблену на підставі Указів Президента України №495 від 13.04.2011 "Про затвердження державної цільової програми розвитку професійно — технічної освіти на 2011—2015 рр." [22] та №926/2010 від 30.09.2010 р. "Про заходи, щодо пріоритетного розвитку освіти в Україні"[23], та ін., якою передбачено низку заходів з підвищення престижності робітничих професій, фахових знань і навичок та ін. На ці цілі планується витратити, за рахунок обласного бюджету, за 3 роки 11130 тис. грн., але в програмі не передбачені заходи з покращення матеріально-технічної бази закладів професійно-технічної освіти, яка відіграє велику роль при професійній підготовці кадрів, профорієнтаційна робота має вийти на новий рівень, щоб не трапилося ситуації, коли підуть робітники на пенсію разом із професією на пенсію не передавши його послідовникам. Необхідно покращити (створити) матеріальну базу існуючих професійно-технічних училищ, забезпечити навчання майбутніх, очікуваних фахівців на сучасних машинах, механізмах, обладнанні, які оснащені сучасними GPS навігацією, комп'ютерами, різними технологічними новинками. Чи не тому підприємства часто приховують вакансії від державних центрів зайнятості, аби не приймати на роботу людей, які перебувають на обліку і мають інші професійні характеристики, щоб потім підтягувати їх у процесі діяльності, хоч і розуміють, що це погрожує їм (за порушення діючого законодавства) сут-

тєвими витратами. Так, наприклад, у центри зайнятості в Дніпропетровській області (рис. 2) щорічно, починаючи з 2007 року, різко зменшується кількість підприємств, які надають свою інформацію про наявність вакансій.

Оскільки першим етапом реалізації Стратегії передбачалося розробка і затвердження регіональних програм реалізації державної молодіжної політики Дніпропетровщина першою в Україні визначила дорожню карту розвитку молодіжної політики. Її проект пройшов через чисельні дискусії та обговорення у студентських колективах та молодіжних організаціях. Загалом це більше ніж 70 дискусій та більше 200 пропозицій по тексту Стратегії. Проект обговорювався 1,5 місяці і фінальні дискусії відбулися на обласному молодіжному форумі який зібрав рекордну для історії регіону кількість учасників — понад 450 молодих людей з усіх районів та міст Дніпропетровської області. Мета нової молодіжної політики — забезпечити молоді впевнений старт. Стратегія виділяє 6 напрямів, основними з яких є:

— підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці, що передбачає розвиток освітніх можливостей та можливостей набуття молоддю людиною досвіду необхідного для успішної кар'єри;

— розвиток інноваційної активності молоді, що передбачає створення можливостей для науково-технічної творчості та розвитку молодіжного підприємництва.

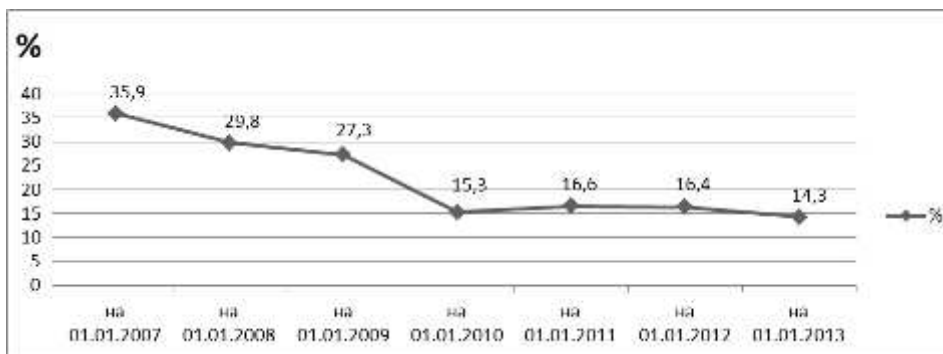

Рис. 2. Стан подання підприємствами, установами та організаціями інформації про наявність вакансій та вільних робочих місць станом на початок 2007–2013 рр. (у відсотках до кількості юридичних осіб зареєстрованих у службі зайнятості) у Дніпропетровській області

Джерело: упорядковано автором [16].

Ефективна молодіжна політика — один з найважливіших інструментів розвитку області, зростання добробуту її громадян і вдосконалення суспільних відносин. Обласною Державною Адміністрацією розпорядженням від 18 грудня 2013 року № Р-1074/0/3-13 затверджено регіональну стратегію розвитку молодіжної політики Дніпропетровської області на 2014 — 2020 роки "молоді впевнений старт", яка передбачає досягнення своєї мети до 2023 року [26].

У таблиці 1 зображено статистичні дані, які розкривають положення молоді на ринку праці.

Регіональна цільова соціальна програма (далі — Програма) "Молодь Дніпропетровщини на 2012—2021 рр." [13] затверджена рішенням Дніпропетровської обласної ради № 239 -11 від 03.02.2012 р., до якої вносяться зміни і доповнення, викликані змінами законодавства та іншими факторами, передбачає серед голов-

них завдань і заходів створення сприятливих умов для забезпечення зайнятості молоді, її інтелектуального самовдосконалення, творчого розвитку особистості, збільшення кількості працевлаштованої молоді на 10% в порівнянні із попереднім роком, та досягнення позитивних зрушень у розв'язанні проблем тощо.

Основними показниками ринку праці в області до 2017 року (табл. 2) передбачається збільшення рівня зайнятості молоді віком 15—24 роки у 2017 році (37,9%) у порівнянні до 2011 року (35,9%) на 2%, а рівень безробіття, визначений за методологією МОП у % до чисельності економічно — активного населення скоротити у 2017 році (11,1%) проти 2011 року (13,2%) на 2,1% [27].

Перелік завдань заходів цільової соціальної програми молоді Дніпропетровщина на 2012—2021 рік включає низку заходів для сприятливих умов по забезпеченню зайнятості молоді (табл. 3).

Як бачимо з таблиці 3, всі заходи фінансуються із обласного бюджету, причому в другому етапі програми заплановано збільшення у середньому на рік як кількість заходів, так і обсяг фінансування, особливо на організацію та проведення у містах області (саме у містах) "Днів зайнятості", "Ярмарків вакансій" та ін. Це свідчить про те, що всі ці заходи будуть лише частково виконані, бо органи місцевого самоврядування із сьогоденніми їх повноваженнями практично не мають впливу на вирі-

Таблиця 1. Молодь на ринку праці

Об'єкт дослідження/ роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Звернулось з питань працевлаштування	72819	78048	68231	60108	61593	63267
Питома вага молоді в загальній чисельності незайнятого населення	48,4	48,1	47,9	50,0	50,5	50,8
Працевлаштовано	39892	38848	17441	23386	25759	27370
Питома вага працевлаштування	54,8	49,8	25,6	38,9	41,8	43,3
Одержали статус безробітного	38684	42230	52466	41856	41184	40253
У % до загальної чисельності безробітних	41,1	41,4	45,4	46,5	45,8	44,7
Вивільнено молоді з підприємств	1501	1452	3878	1129	1570	2020
Питома вага в загальній чисельності вивільнених	21,7	20,9	31,5	21,4	25,4	25,1
Проходило проф. навчання	7173	6954	4526	6507	7067	10774
У % до загальної чисельності незайнятої молоді	9,9	8,9	6,6	10,8	11,5	17,0
Пройшли проф. навчання	5507	5243	3655	4883	5467	4964
У % до загальної чисельності незайнятої молоді	7,6	6,7	5,4	8,1	8,9	7,8

Джерело: [17].

Таблиця 2. Основні показники ринку праці до 2017 року (прогноз)

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Рівень зайнятості у відсотках до чисельності населення віком 15-24 роки	35,9	36,4	36,9	37,0	37,3	37,5	37,9
Рівень безробіття, визначений за методологією МОП у % до чисельності економічно активного населення віком 15-24 роки	13,2	12,8	12,5	12,1	11,9	11,4	11,1

Джерело: Програма зайнятості населення Дніпропетровської області на 2012—2017 р. [27].

Таблиця 3. Створення сприятливих умов для забезпечення зайнятості молоді

Найменування	Роки	Заг. фінансування	Кіл-ть заходів за роками Фінансування тис. гр.					Усього	
			2012	2013	2014	2015	2016	1 етап	2 етап
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Організація та проведення у містах області «днів зайнятості», «ярмарків вакансій» для молоді, яка закінчила навчання, або навчається у середніх загальноосвітніх школах, проф.-технічних закладах та вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації	2012-2021 роки	Заг. обсяг, у т.ч.	15,4	16,9	18,4	19,5	21,0	91,2	100,3
		Держ. Бюджет							
		Обл. бюджет	15,4	16,9	18,4	19,5	21,0	91,2	100,3
		Місцевий бюджет							
		Інші джерела							
Сприяння проведенню Всеукраїнського конкурсу бізнес – планів підприємницької діяльності серед молоді та конкурсу «молодий підприємець року»	2012-2021 роки	Заг. обсяг, у т.ч.	1,22	1,50	1,80	2,20	2,30	9,02	9,9
		Держ. Бюджет							
		Обл. бюджет	1,22	1,50	1,80	2,20	2,30	9,02	9,9
		Місцевий бюджет							
		Інші джерела							
Організація конференцій, семінарів, круглих столів, соціологічних досліджень, з питань молодіжного підприємництва	2012-2021 роки	Заг. обсяг, у т.ч.	4,2	4,6	4,9	5,8	6,5	26,0	28,6
		Держ. Бюджет							
		Обл. бюджет	4,2	4,6	4,9	5,8	6,5	26,0	28,6
		Місцевий бюджет							
		Інші джерела							
Сприяння молодіжним центром праці у виконанні програм спрямованих на профорієнтацію, проф.-підготовку і працевлаштування молоді, у тому числі з фізичними вадами	2012-2021 роки	Заг. кільк. заходів	3	3	4	4	4	18	19
Надання допомоги у сприянні організації та діяльності учнівських, студентських трудових загонів, виробничих бригад, учнівських трудових об'єднань	2012-2021 роки	Заг. кільк. заходів	2	3	3	4	4	16	17

Джерело: Регіональна цільова соціальна програма "Молодь Дніпропетровщини на 2012—2021 рр." [27].

шення проблем зайнятості населення в цілому та й особливо молоді.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні приймаються різні нормативно-правові акти, державні, регіональні та місцеві програми, які покликані врегулювати проблеми зайнятості молоді на ринку праці, але вони, в повній мірі, не вирішують нагальні проблеми молоді у працевлаштуванні в сучасних умовах ринку праці.

Держава сприяє розвитку підприємницької діяльності молоді, визначає механізми її підтримки, але привабливість до підприємницької діяльності у молоді за останні чотири роки зменшилась по всій країні з 24,7% у 2010 році до 18,6% у 2013 році, а на сході країни зменшилась відповідно з 24,3% до 14,1%. Слід відзначити що з п'ятинадцяти видів діяльності малих підприємств прибутки тільки в трьох з них перевищують збитки лише в таких галузях: сільського, лісного і рибного господарства [30].

"Українцям прийдеся освоювати нові ринки праці, наприклад, переорієнтуватись на країни Близького Сходу та Латинської Америки" [14]. Економічне зростання в Латинській Америці йде на фоні відсутності кваліфікованих спеціалістів в галузях нафтовидобутку, енергетики, точного машинобудування і програмування. Потрібні

лікарі, інженери, фармацевти, але конкуренція є надзвичайно жорстка. Некваліфіковані шукачі роботи можуть знайти її в державах Персидської затоки, наприклад, в Катарі або Об'єднаних Арабських Еміратах, де їм також прийдеся конкурувати з азіатами, які уже давно працюють на низькооплачуваних роботах (близько 1 тис. дол. США) та в країнах Близького Сходу [31].

Так, згідно із результатами опитування, проведеного Інститутом Горшеніна серед українських студентів, проблема працевлаштування молоді є найбільш актуальною, 64,5% відповіли, що саме це питання турбує їх найбільше. Водночас лише кожен третій (29,1%) український студент задоволений життям в Україні і бачить перспективи для себе. Серед напрямів можливої еміграції найпопулярнішими є США (16,25) та Велика Британія (15,6%). Серед найпоширеніших причин відмов роботодавців у роботі для молодих — відсутність досвіду роботи за фахом. Проте неофіційно роботодавці називають ще одну причину — надзвичайно високу готовність молодих фахівців до еміграції. Згідно із соціологічними опитуваннями, 41% працівників у віці від 18 до 29 років визнають, що готові виїхати з України заради добре оплачуваної та перспективної роботи. При цьо-

му серед працівників із вищою освітою виїхати з України готові 32% опитаних, а серед тих, хто має науковий ступінь 37% [28].

ВИСНОВКИ

Успішне виконання Стратегії дасть можливість створити необхідні умови для зайнятості населення, підвищення мотивації до праці, професійної підготовки і перепідготовки. Але, з урахуванням того, що лише на третьому етапі Стратегії (2019—2020 рр.) передбачається передача функцій по реалізації державної молодіжної політики органам місцевого самоврядування і громадським об'єднанням, які представляють інтереси молоді, виконання Стратегії є, що найменше, проблематичною, бо координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, яку буде здійснювати центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування і реалізацію державної політики в молодіжній сфері, позбавляє органи місцевого самоврядування вирішувати самостійно, з урахуванням потреб ринку праці, нагальні питання зайнятості молоді, бо за старою схемою все вирішується десь зверху. Та й політична і фінансова криза, в якій знаходиться в цей час Україна свідчить про те, що зараз надзвичайно складно спрогнозувати ринок праці і навряд чи можливо очікувати позитивних тенденцій і лише на фоні недавньої заяви представників Європарламенту про намір надати Україні фінансову допомогу можна мати надію на певну стабілізацію ринку праці.

Сучасний ринок праці вимагає від випускників навчальних закладів не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних життєвих ситуаціях. Слід зазначити, що на сьогодні молодь перебуває в таких життєвих умовах, які не передбачені жодними стандартами.

Література:

1. Вишневская Н.Т. Реформы законодательства о защите занятости в странах с развитой рыночной экономикой // Труд за рубежом. — 2002. — № 1. — С. 88.
2. Георгий Эрман. Как страны ЕС решают проблему молодежной безработицы [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.ukrudprom.com/digest/Kak_strani_ESreshayut_problemu_molodegnoy_bezrobotitsi.html
3. Кейнс Д.М. Общая теория занятости процента и денег [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://books.efaculty.kiev.ua/isekvc/9/>.
4. Дарченко Н.Д., Рижиков В.С., Єськов О.Л., Мікрюков О.М. Економіка праці й соціально-трудові відносини: навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 252 с.
5. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навч. посібник / Є.П. Качан, О.П. Дяків, В.М. Острових та ін.; За ред. Є.П. Качана. — К.: Знання, 2008. — 407 с.
6. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / [А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.]; За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. — К.: КНЕУ, 2009. — 711 с.
7. Економіка праці та соціально-трудові відносини. О.А. Грішнова: Підручник. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Т-во "Знання", Коо, 2007. — 559 с.
8. Кууси П. Этот человеческий мир. — М.: Прогресс, 1988. — 368 с.
9. Лібанова Е.М. Легалізація зайнятості — передумова подолання в країнах з перехідною економікою // Бюл. ІПК ДСЗУ. — 2006. — № 1 (9) — С. 5—7.
10. Мельник С., Коропець П., Гуляєв В. Аналітичний огляд стану молодіжної зайнятості в Україні // Україна: аспекти праці. — 2001. — № 1. — С. 3—61.
11. Мерзляк А.В., Михайлов Є.П., Корецький М.Х., Михайлова Г.О. Економіка праці й соціально-трудові відносини: навч. посібник / під ред. проф. Є.П. Михайлова. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 240 с.
12. Мыслители Греции. От мифа к логике: Сочинения. — М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков: Изд-во Фолио, 1999. — 832 с. (Серия "Антология мысли").
13. Освіта Дніпропетровщини на 2013—2015 рр., Регіональна цільова програма [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://oblrada.dp.ua/region-programmes>
14. Офіційний портал Федерації роботодавців України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fru.org.ua/Pages/default.aspx>
15. Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
16. Офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dneprstat.gov.ua/>
17. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
18. Офіційний сайт Міжнародної організації по міграції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/>
19. Офіційний сайт Міжнародної організації праці в Україні. Постійне представництво [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour>
20. Офіційний сайт статистичного бюро Євростат [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.azs-agzs.ru/showdoc.do?docid=94/>
21. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятості: навч. посіб. — К.: МАУП, 1997. — 120 с.
22. Про затвердження державної цільової програми розвитку професійно — технічної освіти на 2011-2015 рр., Указ Президента України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>
23. Про заходи, щодо пріоритетного розвитку освіти в Україні, Указ Президента України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/926/2010>
24. Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року, Указ Президента України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2013?test=dCCMfOm7xBWMZmEZiJ5.GGONI4UUs80msh8le6>
25. Програма сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року, Постанова КМУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-%D0%BF>
26. Регіональна стратегія розвитку молодіжної політики Дніпропетровської області на 2014 — 2020 роки "мо-

лоді впевнений старт", Офіційний сайт Обласної Державної Адміністрації Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.adm.dp.ua/>

27. Регіональна цільова соціальна програма "Молодь Дніпропетровщини на 2012—2021 рр." [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://oblrada.dp.ua/>

28. Українська молодь не протестує, а емігрує. Анастасія Зануда. BBC Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2011/12/111209_jobless_youth_ukraine_az.shtml

29. Эрхард Людвиг. Благосостояние для всех [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=67568>

30. TNS В Украине (исследования MMI 2010/2, MMI 2011/2, MMI 2012/2, MMI 2013/2) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://comments.ua/>

References:

1. Vyshnevskaya, N.T. (2002), "The reform legislation on the employment situation in developed countries", *Trud za rubezhom*, vol. 1, p. 88.

2. Erman, H. (2013), "As EU countries solve the problem of Unemployment of young people", [Online], available at: http://www.ukrrudprom.com/digest/Kak_strani_ESreshayut_problemu_molodegnoy_bezrabotitsi.html (Accessed 12 Dec 2013).

3. Keynes, J.M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Harcourt, New York.

4. Darchenko, N. D. Ryzhikov, V. S. Yes'kov, O. L. and Mikriukov, O. M. (2007), *Ekonomika pratsi i sotsial'no-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labor relations], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Kachan, Ye. P. Diakiv, O. P. and Ostroverkhov, V. M. (2008), *Ekonomika pratsi i sotsial'no-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labor relations], Znannia, Kyiv, Ukraine.

6. Kolot, A. M. Hrishnova, O. A. Herasymenko O. O. and others (2009), *Ekonomika pratsi i sotsial'no-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labor relations], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Hrishnova, O. A. (2007), *Ekonomika pratsi i sotsial'no-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labor relations], 3rd ed., Znannia, Kyiv, Ukraine.

8. Kuusy, P. (1988), *Etot chelovecheskiy myr* [That is the human world], Prohress, Moscow, Russia.

9. Libanova, E.M. (2006), "Legalization of employment is the precondition of overcoming the poverty in countries with economies in transition", *Biuletyn' instytutu pidhotovky kadrov derzhavnoi sluzhby zajniatosti Ukrainy*, vol.1 (9), pp. 5—7.

10. Mel'nyk, S. Koropets', P. and Huliaiev, V. (2001), "The analytical overview of youths employment condition in Ukraine", *Ukraina: aspekty pratsi*, vol. 1, pp. 3—61.

11. Merzliak, A.V. Mykhajlov, Ye.P. Korets'kyj, M.Kh. and Mykhajlova H.O. (2005), *Ekonomika pratsi i sotsial'no-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social and labor relations], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

12. Mysliteli Grecii. Ot mifa k logike: Sochinenija [The Greece philosophers. From myth to logic: Essays] (1999), Izdatel'stvo Folio, Kharkiv, Ukraine.

13. The Dnipropetrovsk Regional State Administration (2013), "Regional target-oriented program "Education of Dnipropetrovsk Oblast for 2013—2015", available at:

<http://oblrada.dp.ua/region-programmes> (Accessed 22 Dec 2013).

14. The official site of Federation of Employers of Ukraine (2014), available at: <http://fru.org.ua/Pages/default.asp> (Accessed 12 Apr 2014).

15. The official site of the World Bank (2014), available at: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (accessed 06 Apr 2014).

16. The official site of Central administrative board of statistics in Dnipropetrovsk Oblast (2014), available at: <http://www.dneprstat.gov.ua> (accessed 08 Apr 2014).

17. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 08 Apr 2014).

18. The official site of International Organization of Migration (2014), available at: <http://iom.org.ua/ua/> (accessed 15 Apr 2014).

19. The official site of International Labour Organization (2014), available at: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour> (accessed 19 Apr 2014).

20. The official site of Eurostat (2014), available at: <http://www.azs-agzs.ru/showdoc.do?docid=94> (accessed 20 Apr 2014).

21. Petiukh, V.M. (1997), *Rynok pratsi ta zajniatosti* [Labour market and employment], MAUP, Kyiv, Ukraine.

22. The President of Ukraine (2011), Decree "On approval of the State program of development of vocational technical training for 2011—2015", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF> (accessed 12 Apr 2014).

23. The President of Ukraine (2010), Decree "On activities about priority development of education in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/926/2010> (accessed 16 Apr 2014).

24. The President of Ukraine (2010), Decree "The strategy of youth policy development until 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2013?test=dCCMfOm7xBWMZmIEZiJ5.GGOHI4UU-s80msh8le6> (Accessed 14 Apr 2014).

25. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "The Program of assistance of population employment and stimulation for creation of new place of work until 2017", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-%D0%BF> (Accessed 14 Apr 2014).

26. The Dnipropetrovsk Regional State Administration (2013), "Regional strategy of development of youth policy of Dnipropetrovsk region for 2014—2020", available at: <http://www.adm.dp.ua> (Accessed 15 Apr 2014).

27. The Dnipropetrovsk Regional State Administration (2013), "Regional target-oriented program "The youth of Dnipropetrovsk for 2012—2012", available at: <http://oblrada.dp.ua> (Accessed 16 Apr 2014).

28. Zanuda, A. (2011), "Ukrainian young people do not protest, they emigrate", available at: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2011/12/111209_jobless_youth_ukraine_az.shtml (Accessed 12 Apr 2014).

29. Erkhart, L. (2001), *Blahosostoianye dla vsekh* [The Economics of Success], available at: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=67568> (Accessed 13 Apr 2014).

30. TNS in Ukraine (researches MMI 2010/2, MMI 2011/2, MMI 2012/2, MMI 2013/2), available at: <http://comments.ua/> (Accessed 21 Apr 2014).

Стаття надійшла до редакції 27.05.2014 р.

Л. А. Сотниченко,
к. е. н., доцент, Одеська національна морська академія

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРИ

L. Sotnichenko,
Ph.D., Associate Professor, Odessa National Maritime Academy

INSTITUTIONAL MANAGEMENT OF REGIONAL COMPETITIVENESS ON THE BASIS OF ITS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано необхідність державного управління регіоном через те, що формування його конкурентних переваг багато в чому від цього залежить. Проаналізовано поняття державної регіональної політики й зазначено, що державне управління регіоном реалізується за допомогою розробки відповідної державної регіональної політики. Розглянуто й проаналізовано існуюче законодавство, на якому ґрунтується державне управління регіонами і є базою формування регіональної політики. Підкреслюється важливість регіональної транспортної політики як ефективного засобу використання внутрішніх резервів регіону. На основі проведеного аналізу, виділено властивості регіонального управління й запропоновано структурну схему формування регіональної політики розвитку транспортної інфраструктури регіону, описане алгоритм її формування.

In the article the necessity of the government is proved so as the formation of its competitive advantages depends on it. The concept of the state regional policy is analyzed and specifies that the government policy is realized by means of working out of a corresponding state regional policy. The existing legislation on which the government regions is based on is considered herewith and analyzed and is based on formation of a regional policy. The importance of a regional transport policy as an effective means of use of internal regional reserves is underlined. On the basis of the analysis, the properties of regional government are allocated and a diagramme of regional policy formation of development of a transport region infrastructure is offered, the algorithm of its formation is described.

Ключові слова: інституційне забезпечення, транспортна інфраструктура, регіональна політика, властивості регіонального управління, формування регіональної політики.

Key words: institutional management, a transport infrastructure, the regional policy, properties of a regional government, formation of a regional policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Чинна на цей час система управління регіоном недостатньо ефективна, тому що за відсутності або недостатній розвиненості нових структур і достатньо ефективних механізмів для реалізації функцій управління відкидає старі форми й методи.

Формування конкурентних переваг регіону багато в чому залежить від тієї системи управління, котра зараз склалася як на державному рівні, так і на локальному. На регіональному рівні одним із самих перспективних ресурсів, що дозволяють формувати конкурентоспроможний потенціал, є інфраструктура регіону, яку не можна перемістити в інше місце і яку необхідно розбудовувати. Однак навіть наявність розвинутої інфраструктури також не завжди обумовлює її ефективне використання. Тому необхідний комплексний підхід до управління як на державному, так і на регіональному рівні для вибору єдиного й оптимального вектору розвитку інфраструктури для посилення конкурентних переваг регіону.

Державне регулювання процесів розвитку регіональної інфраструктури — це система економічних, адміністративних і нормативно-законодавчих заходів,

здійснюваних державними й регіональними установами, з метою забезпечення збалансованого розвитку регіональної інфраструктурної системи і її адаптації до мінливих умов. Зміст державного регулювання процесів розвитку інфраструктури, його форми й методи повинні визначатися, з одного боку, загальнодержавною економічною політикою, а з іншого боку — регіональною економічною політикою, що враховує особливості розвитку регіонів різного типу.

Життєздатність соціально-економічного середовища регіону багато в чому залежить від рівня розвитку й надійності інфраструктури. Тому інфраструктурна обласованість регіонального ринку повинна стати першорядним завданням держави.

На підставі цих міркувань можна стверджувати, що вдосконалення системи управління регіоном, яка має стати гарантом та основою забезпечення його конкурентоспроможності за рахунок розвитку інфраструктури пов'язане з постійним зростанням потреби в останній. Будь-які зміни, що вносяться до структури управління, мають служити засобом підвищення ефективності та конкурентоспроможності роботи різних галузей у ре-

гії, роботу котрих визначає рівень розвитку інфраструктури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань інституційного забезпечення управління конкурентоспроможністю регіону на основі розвитку його інфраструктури займалися ряд науковців не тільки економічного, але й юридичного спрямування: Д. Норт, М. Долішній, Б. Корсунський, О. Кузнєцова, Б. Жихаревич, С. Сулакшин, Т. Пильневої, Р. Румянцева.

МЕТА СТАТТІ

Основною метою статті є дослідження інституційного забезпечення управління конкурентоспроможністю регіону на основі розвитку його інфраструктури.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державне управління регіоном реалізується за допомогою розробки відповідної державної регіональної політики. Категорія "державна політика" може бути представлена в різних контекстах.

Так, наприклад, державна політика представляється як "загальна назва всієї системи заходів державного управління економікою за допомогою ресурсів, наявних у розпорядженні держави" [1, с. 398]. За визначенням професорів Т.Г. Пильневої і Н.Н. Потрубача: "Державна політика — це сукупність заходів, здійснюваних державними органами, спрямованих на впорядкування, коректування й підтримку соціально-економічних процесів розвитку суспільства, які забезпечують економічне зростання і необхідний рівень добробуту країни" [2, с. 5]. При цьому доповнюється, що також під державною політикою розуміється проведена державою генеральна лінія економічних дій, що дає бажану спрямованість економічним процесам через сукупність заходів, що вживають урядом, за допомогою яких досягаються намічені цілі. Тим самим в економічній політиці знаходить безпосереднє відбиття проведення урядом країни курсу.

Дане висловлення розширює уявлення про поняття "державна політика", однак недостатньо розкриває сутність і зміст цієї категорії.

Ще в одному дослідженні державна політика розумілася як "система цілей і цінностей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, оформлених відповідними нормативно-правовими актами й програмами, спрямованими на реалізацію цілей економічного розвитку" [3, с. 5].

Дане бачення більш повно відображає зміст розглянутої категорії.

Державна політика здійснюється на всіх рівнях територіальної ієрархії суспільства — центральному, регіональному, місцевому.

На кожному з них формуються свої цілі, застосовуються специфічні інструменти, діють окремі суб'єкти економічної політики. При цьому актуальне питання про розподіл компетенцій: на якому саме рівні влади повинні здійснюватися ті або інші функції регулювання економіки: що слід робити на рівні центрального уряду, а що — на місцях у рамках місцевого самоврядування; і більш того: до якого ступеня органам влади всіх рівнів взагалі слід займатися таким регулюванням [4, с. 95].

Слід погодитися з висловленням учених про те, що теоретичне поняття державної політики ширше поняття державного регулювання економіки, тому що перша може ґрунтуватися й на принципі невтручання держави в господарське життя, хоча на практиці це не має місце. "У цей час питання стоїть не про необхідність державного регулювання економіки, а про його масштаби, форми й інтенсивності" [2, с. 22].

У системі державного регулювання важливе місце повинне займати держрегулювання економічного розвитку регіонів, під яким економіст О.В. Кузнєцова пропонує розуміти дії центральних органів влади, ціль яких — виборчий вплив на економічний розвиток окремих територій". При цьому регіональна економічна політика (або регіональна політика) вживається як синонім державного регулювання економічного розвитку регіонів, і не містить у собі економічну політику регіональних органів влади" [5, с. 10]. У цьому ж змісті висловлюються економісти Б.Л. Корсунський і С.Н. Леонов, які дотримуються "розуміння регіональної політики як державних заходів щодо перерозподілу ресурсів між регіонами країни заради досягнення заданих (загальнонаціональних) цілей" [6, с. 36]. М. Долішній вважає, що "у широкому розумінні регіональна політика — це система цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку території" [7, с. 441].

Учений наголошує, що за сьогоденних умов регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальній, екологічній, науково-технічній). Тільки через механізми регіональної політики, як важливого елемента загальнонаціональної стратегії, можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання території і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління.

Кожна держава розробляє власну модель регіональної політики, яка враховує її стратегічні пріоритети й базується на специфічних ресурсах, які є в наявності.

Ефективність державного управління розвитком регіону допускає дослідження проблем взаємозв'язку регіональної економіки й внутрішньорегіональної політики. При цьому важливо як теоретичне осмислення різних аспектів регіонального розвитку, так і чітке виділення шляхів, завдань, інструментів, механізмів прогресивного перетворення об'єкту управління — регіонального господарства у всьому його різноманітті, з багатогранним обліком реальної дійсності. Разом з тим, у регіональних умовах особливо не слід забувати про те, що "сутність адміністрування й управління укладається в застосуванні знань до існуючих конкретних реальностей для досягнення бажаних результатів".

Таким чином, можна сказати, що регіональне управління являє собою територіальний рівень державного управління й включає сукупність закономірностей, принципів, функцій, форм і методів системного впливу на соціально-економічні процеси в регіоні, що забезпечують реалізацію його специфічного потенціалу, спрямо-

ваних на підвищення якості життя населення відповідно до сучасних суспільних потреб на основі раціонального використання ресурсів і з різностороннім обліком територіальних факторів і місцевих особливостей.

Дослідження характерних рис регіонального управління дозволяє виділити кілька важливих ознак і властивостей регіонального управління.

Регіональне управління є територіальним рівнем загальнодержавного управління, тому що стає провідником і основним виконавцем як державної соціально-економічної політики, так і внутрішньорегіональної політики (, що часто має специфічні ознаки). У зв'язку із цією першою властивістю є істотною залежність образу й інтенсивності управлінських дій від рішень вищих органів влади.

Далі слід загострити увагу на об'єктивній необхідності формування в регіональній системі відносин сумісності між населенням, суб'єктами, що халяжують, муніципальними органами й регіональною адміністрацією. По суті — це ідея цілісності, адекватності, сумісності й нерозривності соціально-економічних інтересів, цілей, устремлінь, мотивів, цінностей у регіональній співтоваристві. Сучасне регіональне управління повинне забезпечувати приведення різноманітних інтересів у системі регіону в певну відповідність. Звичайно, повної відповідності добитися важко, часом неможливо, але прагнути до цього потрібно. У сфері суспільних відносин регіональне управління проявляється як сукупність соціальних цінностей, що виразно склалися і виявляє помітний прогресивний вплив на розвиток регіонального співтовариства, стимулюючи наріваючі зміни, нововведення, перетворення. У свою чергу, під впливом соціально-економічних перетворень відбуваються різноманітні зміни й у системі регіонального управління. Ця взаємозумовленість виступає як одна зі значимих ознак регіонального управління.

Регіон є складною багатофункціональною й багатоаспектною системою. Тому управління регіоном вимагає всеохоплюючого системного підходу. Дослідники систем управління звертають увагу на необхідність вивчення об'єктів у єдності взаємозв'язків і взаємозалежностей. "Системний підхід — це підхід до дослідження об'єкту (проблеми, явища, процесу) як до системи, у якій виділені елементи, внутрішні й зовнішні зв'язки, найбільш істотним образом впливають на досліджувані результати його функціонування, а цілі кожного з елементів визначені із загального призначення об'єкту".

Визнані американські фахівці в області управління Г. Кунц і С. О'доннелл відзначають: "Системний підхід змушує вчених і практиків у конкретній області постійно пам'ятати, що не можна підходити до жодного елемента, явища або проблеми без обліку його наступних взаємодій з іншими елементами".

Системний підхід у регіональній управлінні дозволяє не тільки побачити критичні змінні й обмеження в їхніх взаємозв'язках у процесах функціонування різних структурних одиниць у регіональній господарстві, але й виробити відповідні організаційно-економічні рішення, вигідні як для складових елементів, так і для всієї системи в цілому. Безсистемність загрожує фрагментарністю, півзаходами, хаотичністю, низькою ефективністю. Можна говорити про те, що без вивірених системних рішень цілісний стабільний і динамічний розвиток регіону важко собі уявити.

Таким чином, системність — найважливіша ознака регіонального управління.

Динамічний розвиток регіону неможливий без повноцінної реалізації наявного специфічного регіонального потенціалу. Регіональне управління завжди повинне мати уявлення щодо власного потенціалу, можливостей, умов й засобах приведення його в дію. Специфічний потенціал визначається обсягом використовуваних ресурсів, їх структурою, якістю, ступенем використання. До основних видів ресурсів регіону, як відомо, відносять: людські; природно-сировинні; фінансові; інвестиційні; матеріально-технічні; земельні; майнові; організаційні; інформаційні; наукові; правові; підприємницькі й, звичайно ж, інфраструктурні. Кожен регіон має власні, часто унікальні, розміри, зміст, структурні і якісні характеристики тих або інших складових загального потенціалу.

Результативність регіонального управління в сучасних умовах оцінюється як з позицій підвищення конкурентоспроможності регіону у внутрішньоукраїнському просторі, так і з погляду широти й глибини входження регіону до системи світогосподарських зв'язків і процесів, здійснюваних з багатобічним обліком зовнішніх факторів і умов, підвищення або стійкого збереження конкурентоспроможності регіону в різних її проявах, оскільки спричиняє, як відомо, зростання добробуту і якості життя населення регіону. А в цій справі ніяк не обійтися без застосування методів і інструментів стратегічного управління. Тим самим, можемо стверджувати, що стратегічна орієнтація регіонального управління, націлена на підвищення й/або стійке збереження конкурентоспроможності регіону є наступною важливою ознакою регіонального управління.

Таким чином, згідно з проведеним дослідженням, найбільш характерними властивостями регіонального управління є: істотною залежністю образу й інтенсивності впливів від рішень вищих рівнів влади; взаємозумовленість розвитку управління й відновлення спільних інтересів регіонального співтовариства; системність (аналізу, пророблень, рішень, дій); професійний рівень регіонального управління визначає ступінь реалізації специфічного потенціалу регіону; стратегічна орієнтація регіонального управління, націлена на досягнення тієї або іншої конкурентоспроможності регіону.

Ці властивості обумовлюють спрямованість і зміст регіонального управління в країні, визначають формування його регіональної політики розвитку.

Інструментом подолання економічної й інвестиційної кризи повинна стати регіональна транспортна політика. Така політика створює умови для припливу інвестиційних ресурсів у промисловість регіонів, їх економічного розвитку. І, незважаючи на те, що в Україні діють: Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на період до 2020 року, спрямована на посилення державної транспортної політики, яка необхідна для доповнення і коригування дій ринкових механізмів з метою забезпечення ефективного, відповідаючого суспільним інтересам формування транспортної системи держави та ринку транспортних послуг; Концепція реформування транспортного сектору економіки, затверджена постановою КМУ від 9 листопада 2000 р. № 1684 й передбачає реформування транспортного сектору економіки і стабілізацію його розвитку і конкурент-

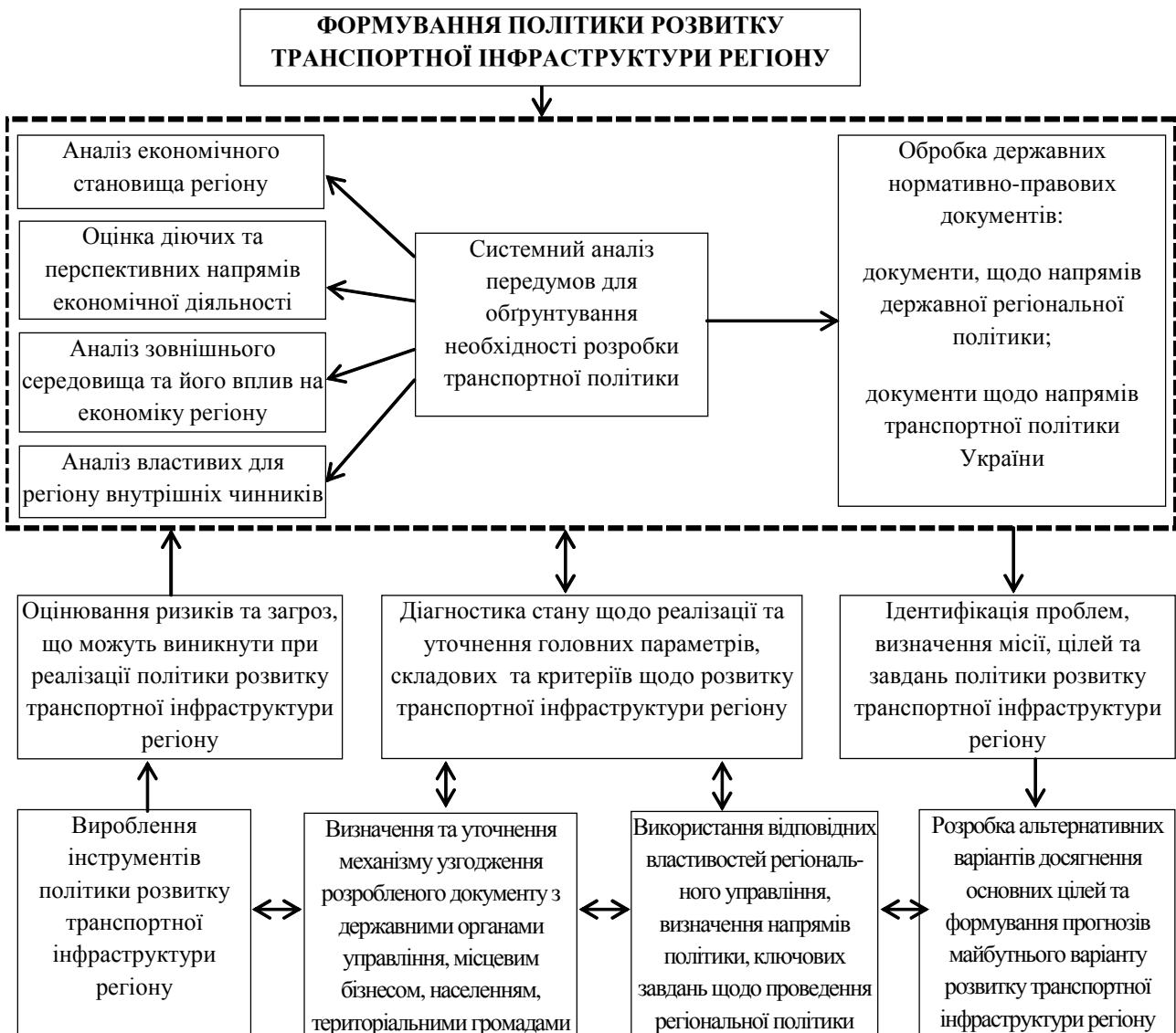

Рис. 1. Структурна схема формування регіональної політики розвитку транспортної інфраструктури регіону

носпроможності в сучасних умовах; Стратегія інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615, що визначає основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом; Програма утвердження України як транзитної держави 2002—2010 роках, затверджена ЗУ від 7 лютого 2002 року № 3022; Концепції створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні, затверджена постановою КМУ від 4 серпня 1997 р. № 821, доцільно сформуванню інфраструктурну, транспортну політику регіону (області) у вигляді документа, що містить механізм прийняття й реалізації ефективних управлінських рішень на локальному рівні.

У зміст такої політики включаються: стратегія регіону в сфері функціонування інфраструктури, зокрема транспорту (мета, пріоритети, принципи); законодавчі нормативи й інструктивні матеріали для реалізації цілей такої діяльності; методичні розробки щодо аналізу функціонування транспортної інфраструктури; організація контролю над реалізацією політики.

Розробка інфраструктурної транспортної політики передбачає певні етапи: формування стратегічних цілей і завдань; аналіз економічного становища регіону; оцінка діючих і перспективних напрямків економічної діяльності; аналіз зовнішнього середовища і її впливу на економіку регіону; аналіз властивих для даного регіону внутрішніх факторів; вибір стратегії.

Основною частиною розробки інфраструктурної транспортної політики є планування напрямків економічного розвитку регіону, який визначає стратегічні й тактичні цілі транспортної політики й способи її реалізації. Вона визначає границі інвестиційної діяльності, тобто дозволяє вибрати напрямку й установити критерії обмежень.

При цьому прийняття рішень в області транспортної політики буде проводитися відповідно до встановлених цілей й підкорятися ряду обмежень, покликаних сприяти фінансовій стабільності суб'єктів господарювання.

Інфраструктурна транспортна політика є основою всього процесу управління транспортом регіону. Формування політики означає скорочення можливих альтернативних дій, спрощення й прискорення процесу ухвалення рішення. Головне її призначення — забезпечення по-

слідовності дій у будівництві й модернізації інфраструктури регіону. Політика встановлює стандарти, якими повинні керуватися економісти, відповідальні за управління транспортом. Вона визначає основу дій осіб, що ухвалюють стратегічні рішення. Управління транспортом створює як би єдине інформаційне поле й у цілому — основу здійснення транспортної політики в регіоні. Розумна транспортна політика визначає напрямки спеціалізації регіону в певних галузях промисловості, сільського господарства, соціальної сфері. З урахуванням вищевикладених документів та особливостей щодо формування регіональної транспортної політики, можливо запропонувати структурну схему формування регіональної політики розвитку транспортної інфраструктури регіону (рис. 1).

Алгоритм формування такої політики має таку структуру:

- Формування такого документу, починається з системного аналізу передумов для обґрунтування необхідності розробки та реалізації регіональної транспортної політики. Проводиться ґрунтовний аналіз чинного законодавства, нормативно-правових актів, програм та інших документів розроблених як на рівні держави, так і на регіональному рівні, аналіз економічного становища регіону, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на економіку регіону.

- Ідентифікація проблем, визначення завдань та кінцевих цілей реалізації політики на основі застосування наукових підходів, котрі ґрунтуються на певній системі принципів її проведення та у відповідності з реалізацією життєво важливих інтересів регіону.

При розробці прогнозу комплексного розвитку країни в цілому необхідно виділення регіональних особливостей території з обліком їх близькості й розвиненості транспортної мережі, наявності й розробленості корисних копалин, ступеня їх інтеграції в єдиний економічний простір країни. Відповідно до викладеної мети можна сформулювати наступні перспективні завдання регіональної транспортної політики:

- на підставі нормативно-правової бази узгодження позицій державних і регіональних органів влади за темпами розвитку ВРП, транспорту країни й регіонального транспорту;

- розмежування прав і обов'язків з управлінням транспортом країни й регіональним транспортом у здійсненні пасажирських і вантажних перевезень у місцевих, міжрегіональних і міжнародних сполученнях (у тому числі в складі міжнародних транспортних коридорів — МТК);

- облік природно-кліматичних умов при розробці програм розвитку регіонального транспорту з виділенням специфічних регіонів;

- узгодження державних і регіональних органів в області безпеки руху й екології;

- узгодження програм з реконструкції транспортних комунікацій, а також нового транспортного освоєння в ув'язуванні із прогнозами розвитку й розміщення продуктивних регіонів і розселенням населення.

Для реалізації викладеної мети й завдань регіональної транспортної політики використовуються ті ж економічні механізми, які вже тривалий період використовуються на державному рівні практично для транспортного комплексу в цілому.

- Використання при формуванні політики відповідних властивостей регіонального управління, (принципів), визначення напрямів політики, ключових завдань щодо проведення регіональної політики.

- Встановлення механізму узгодження та уточнення регіональних питань з державою та громадістю (у контексті забезпечення взаємоузгодженості інтересів людини, суспільства та держави, застосування механізму соціального партнерства).

- Проведення процедури оцінювання ризиків та загроз економіці регіону та державі (суспільно-політичній чи соціально-економічній стабільності). Такі ризики можуть виникнути як під час реалізації регіональної транспортної політики, так і після її завершення.

- Дотримання відповідного порядку щодо послідовності розробки та реалізації проектів концепцій, стратегій, програм, проектів, планів, заходів та контролю за їх виконанням та втіленням їх на рівні регіону.

Важливим у всій цій схемі є проведення постійного моніторингу виконання заходів, одержаних результатів щодо реалізації регіональної політики.

Так, наприклад, велике значення при формуванні регіональної транспортної політики слід приділити дослідженню та опрацюванню нормативно-правових актів держави. Так, зокрема мова йде про документи, що містять інформацію щодо напрямків державної регіональної політики: Концепцію державної регіональної політики; ЗУ "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики"; ЗУ "Про державно-приватне партнерство"; ЗУ "Про стимулювання розвитку регіонів"; ЗУ "Про державні цільові програми"; ЗУ "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України"; ЗУ "Про планування і забудову територій"; ЗУ "Про Генеральну схему планування території України"; Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року; Державна Програма економічного та соціального розвитку України, а також документи щодо напрямів транспортної політики України: Транспортна стратегія України на період до 2020 року"; Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на період до 2020 года; Концепція реформування транспортного сектору економіки; Стратегія інтеграції України до ЄС; Програма утвердження України як транзитної держави 2002 — 2010 роках; Концепції створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні.

Здійснюючи системний аналіз передумов необхідності розробки та реалізації регіональної політики необхідно провести відповідні аналітичні та прогнозні розрахунки, необхідно оцінювати ефективність майбутньої політики з огляду на реальний стан ситуації, що склалася у конкретному регіоні.

Визначення ж головної мети регіональної політики передбачає чітке визначення стратегічних пріоритетів економічного розвитку регіону взаємоузгодження їх на рівні держави, суспільства та людини.

Важливим питанням є також розробка альтернативних варіантів для досягнення цілей, визначення критеріїв їх відбору, прогнозування майбутнього розвитку регіону.

Особливої уваги заслуговує питання оцінювання ризиків та загроз, що виникають не лише у разі несвоєчасного та неадекватного проведення заходів регіональної політики, а й у процесі реалізації політики.

Практичну основу реалізації регіональної політики складає низка пов'язаних одна з одною процедур та методик, які, зокрема, дозволяють визначитися з альтернативними напрямками політики, оцінка ризиків та загроз їх реалізації у процесі реалізації політики, інструменти реалізації політики. Це дозволяє використовувати вказану схему не лише для напрацювання регіональної транспортної політики, але й для прийняття ефективних управлінських рішень управлінських рішень, спрямованих на пошук раціонального варіанта розвитку регіону та підвищення його конкурентоспроможності, здійснювати прогноз розвитку процесу вдосконалення системи регіонального управління.

ВИСНОВКИ

Отже, запропонована схема відображає процеси, що містять відповідну послідовність управлінських дій, поєднаних в одній регіональній системі аналізом певних масивів інформації, зокрема щодо: дослідження становища об'єкту управління впливу (проведення аналізу соціально-економічного становища регіону, оцінювання діючих та перспективних напрямів економічної діяльності регіону, визначення специфічного потенціалу регіону, аналіз зовнішнього середовища, аналіз властивих для регіону внутрішніх чинників); формулювання альтернатив стосовно розробки й реалізації регіональної політики щодо модернізації інфраструктури регіону (транспортної політики регіону) з порівнянням отриманих результатів з ризиками та загрозами, що можуть виникнути у разі її непроведення; поетапного узгодження її цілей та завдань з життєво важливими інтересами регіону та держави.

Базою для розробки транспортної політики служить повна інформаційна забезпеченість, в основі якої перебувають дані про економічне господарювання регіону як за поточний період, так і на перспективу. Підсистема збору й аналізу інформації повинна включати наступні елементи й виглядати в такий спосіб: система нормативно-правової документації як на рівні держави, так і регіону, міжнародні документи щодо регулювання роботи транспорту; система внутрішньої звітності суб'єктів господарювання; система збору й обробки поточної зовнішньої інформації; система накопичення й систематизації інформації; система економічних досліджень; система аналізу інформації.

Сьогодні джерела позитивної динаміки економічного зростання відшукуються не стільки на стороні традиційних, "природних" умов виробництва, зв'язаних, наприклад, з наявністю ресурсів, а на стороні цілеспрямовано формованих, здобутих конкурентних переваг. Стосовно до України мова може йти про використання її транзитного потенціалу, пов'язаного з особливим географічним положенням країни як природного транспортного коридору, що з'єднує Європейський, Азіатсько-Тихоокеанський регіони й Американський континент.

Сказане дозволяє зробити висновок про те, що транспортний комплекс повинен розглядатися не тільки як найважливіший фактор економічного зростання нового, постіндустріального типу, як умова реалізації конкурентних переваг, але й, головним чином, як активний фактор формування конкурентоспроможності товарів і послуг у цілому.

Таким чином, важливість подолання економічної кризи й створення конкурентних переваг регіону диктує необхідність вдосконалення процесу формування регіональної транспортної політики.

Література:

1. Государственная экономическая политика: учеб. пособие / Т.Г. Морозова и др.; под ред. Т.Г. Морозовой. — М.: ЮНИТИ-ДАНА. 2006. — 255 с.
2. Жихаревич Б. Экономическая политика местных властей в реформируемой России / Б. Жихаревич, Н. Жунда, О. Русецкая // Вопросы экономики. — 2006. — № 7. — С. 94—107.
3. Кузнецова О.В. Экономическое развитие регионов: теоретические и практические аспекты государственного регулирования / О.В. Кузнецова. — Изд. 4-е. — М.: ЛКИ, 2007. — 304 с.
4. Корсунский, Б.Л. Управление развитием проблемного региона / Б.Л. Корсунский, С.Н. Леонов; Отв. ред. П.А. Минакир, Рос. акад. наук — Дальневост. отд.-ние. Ин-т экон. исследований. — Хабаровск: РИОТИП, 2006. — 276 с.
5. Регіональна політика: методологія, методика, практика / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Відпов. ред. акад. НАН України М.І. Долішній. — Львів, 2001. — 720 с.
6. Румянцева Р. Новая экономическая энциклопедия / Р. Румянцева. — М.: ИНФРА, 2005. — 724 с.
7. Сулакшин С.С. Модернизация экономики и экономической политики России. Экономическая доктрина РФ / С.С. Сулакшин // Труды центра проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. Вып. № 9. — М.: Научный эксперт, 2007. — 72 с.
8. Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

References:

1. Morozova, T.G. (Eds.). (2006), "Gosudarstvennaya ekonomicheskaya politika" [The state economic policy]. Moscow: UNITI-DANA [in Russian].
2. Zhixarevich, B. (2006). "Ekonomicheskaya politika mestnix vlastey v reformiruemoy Rossii" [Economic policy of local authorities in the reformed Russia]. Voprosi ekonomiki — Economy questions. 7, 94—107 [in Russian].
4. Korsun'skiy, B.L. & Leonov, S.N. (2006), "Upravlenie razvitiem problemnogo regiona" [Management of problem region]. Khabarovsk: RIOTIP [in Russian].
5. Dolishniy, M.I. (Eds.). (2001), "Regional'na polityka: metodologiya, metodyka, praktyka" [The regional policy: methodology, a technique, practice]. Lvov: In-t regionalnykh doslidgen [in Ukrainian].
6. Rumyanceva, R. (2005), "Novaya ekonomicheskaya enciklopediya" [The new economic encyclopaedia]. Moscow: INFRA [in Russian].
7. Sulakshin, S.S. (2007), "Modernizatsiya ekonomiki i ekonomicheskoy politiki Rossii. Ekonomicheskaya doktrina" [Modernisation of economy and economic policy of Russia. The economic doctrine]. Nauchniy ekspert — The scientific expert, 9, 45—56 [in Russian].
8. "Zakonodavstvo Ukrayiny" [The legislation of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>
Стаття надійшла до редакції 27.05.2014 р.

О. А. Пластун,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ", м. Суми
В. А. Пластун,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ", м. Суми

АНАЛІЗ МІНЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ НА БАЗІ ОЦІНКИ ВЗАЄМНОГО ВПЛИВУ БІРЖОВИХ АКТИВІВ

О. Plastun,
Candidate of economics, associated professor Chair of accounting and audit Ukrainian academy of banking
of the National bank of Ukraine, Sumy
V. Plastun,
Candidate of economics, associated professor Chair of finance Ukrainian academy of banking
of the National bank of Ukraine, Sumy

ANALYZING THE CHANGEABILITY OF THE FINANCIAL MARKETS BASED ON THE MUTUAL INFLUENCE OF THE FINANCIAL ASSETS

У статті розглядається динаміка цін на різні фінансові активи, аналіз якої показує, що в певні моменти часу між рухом різних за сутністю фінансових інструментів встановлюється чітка залежність, яка з часом може змінювати як рівень сили, так і напрям. Аналіз проводився для фінансових активів з різних типів фінансових ринків: ринки цінних паперів (індекс Доу-Джонса, казначейські облігації США), товарні ринки (нафта та золото), а також міжнародний валютний ринок (валютні пари EUR/USD, USD/JPY, USD/CAD, AUD/USD). Знання таких залежностей дозволяє здійснювати прогнозування зміни цін на біржові активи, ґрунтуючись на аналізі поведінки інших активів. В якості критерію мінливості в статті пропонується використовувати коефіцієнт кореляції між різними фінансовими активами.

In the article the dynamic of the prices for different market assets is examined. An analysis shows that in certain periods of time strong connection between different financial assets (direct or indirect) exists and it is rather unstable. The following types of financial markets and assets were analyzed: stock market (Dow-Jones Index, treasuries), commodities (gold, oil) and FOREX (EUR/USD, USD/JPY, USD/CAD, AUD/USD). Knowing of such dependences helps to make forecasts of market prices changes. As a criterion of changeability the use of correlation coefficient is proposed.

*Ключові слова: фінансові активи, кореляційний аналіз, прогнозування, аналіз динаміки цін, фінансовий ринок.
Key words: financial assets, correlation analysis, forecast, price dynamic analysis, financial market.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз динаміки цін на біржові активи та їх порівняння показують, що в певні моменти часу між рухом різних по суті біржових інструментів існує чітка залежність. Знаючи про це з'являються додаткові можливості з прогнозування змін ціни на активи, базуючись на даних динаміки інших.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями в сфері прогнозування цін на біржові активи займалися такі вчені і практики, як Б. Віл'ямс, А. Елдер, Т. Демарк, Дж. Мерфі, Е. Найман, Ю. Жваколюк тощо. Незважаючи на те, що на тему прогнозування біржових цін написано безліч книг та створено безліч методів, ще залишаються невисвітлені питання. Зокрема питання мінливості ринків та взаємного впливу фінансових активів.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Підтвердити гіпотезу про наявність зв'язків між різними фінансовими активами, оцінити їх рівень і суттєвість та запропонувати шляхи щодо практичного використання цієї інформації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питаннями прогнозування цін на біржові активи займаються дві сфери наукової діяльності: технічний аналіз та фундаментальний аналіз.

Основні положення технічного аналізу ігнорують будь-які впливи ззовні на динаміку цін біржових активів, вважаючи, що поточне значення ціни і тенденція вже врахувало всі фактори. Оскільки технічний аналіз має справу виключно з "матеріальними" аспектами (минулі ціни) біржового активу, вплив решти чинників повністю ігнорується або ж віддається на відкуп фундаментальному аналізу, який і "відповідає" за економічні, політичні, форс-мажорні та інші чинники.

Проте можна виділити деякі фактори фундаментального характеру, які цілком підлягають технічному аналізу, або принаймні можуть стати одним з напрямів технічного аналізу.

Наприклад, свого часу за динамікою цін на нафту можна було достатньо легко і точно оцінити динаміку російського фондового ринку: ціни на нафту пішли вгору, індекс РТС зростатиме і навпаки. Подібна картина спостерігається і на інших біржових ринках, причому в якості орієнтиру (фокусу) ринку може виступати не тільки нафта, але і золото, прибутковість

казначейських облігацій США, індекси провідних фондових бірж тощо.

База даних (котирування) по кожному з перерахованих потенційних фокусів ринку є, а, отже, існує можливість не тільки проаналізувати кожен з них окремо, але і оцінити ступінь впливу одного біржового інструменту на інший.

При чому вплив можна оцінювати не тільки постфактум, але і в динаміці. Останнє дуже важливе, оскільки фокуси знаходяться в постійному русі. Сьогодні ринок може фокусуватися на нафті, через рік — на золоті, через 2 роки — на фондовому ринку і так далі.

Наприклад, у 2008 році денні графіки нафти і пари EUR/USD були практично ідентичні. При тому, що це вельми несхожі біржові інструменти — валютна пара і сировинний актив — нафта.

Проте зіставлення тих же біржових інструментів, але за рік 2005 дає абсолютно іншу картину.

Тобто фокуси ринку не є константою і час від часу зміщуються. Проаналізуємо взаємозв'язки між основні біржовими активами за останні 5 років, а також їх зміни за цей період. В якості інструментів прогнозування виберемо міжнародний валютний ринок. Вибір даної сфери обумовлений тим, що на сьогоднішній день, користуючись послугами ділінгових центрів можна вільно здійснювати операції з різними валютними парами.

В якості інструментарію для аналізу будемо використовувати парний кореляційний аналіз, по-перше, це набагато точніше і об'єктивніше, ніж, просте порівняння графіків в двох інструментів, по-друге, дозволяє кількісно оцінити цей самий "фокус" ринку, умовно кажучи силу концентрації ринку на чомусь.

Зі всього різноманіття валютних пар нами були вибрані eur/usd, usd/jpy, usd/cad, aud/usd — тобто по суті валютні основних світових гравців плюс базові товарні валюти з причини деякої специфічності їх динаміки.

Що стосується "фокусів", то в різний час ними були або потенційно могли бути: ціни на золото, нафту, фондові ринки (об'єктом аналізу буде індекс Доу-Джонса), рівень процентних ставок, а також доходність казначейських облігацій США.

Почнемо з аналізу трьох "фокусів" — нафта, золото, фондовий ринок. Дані для аналізу були взяті нами з архіву котирувань торгової платформи MetaTrader 4, що надані компанією MetaQuotes. Котирування від MetaQuotes цілком відповідають реальним котируванням на провідних світових біржах.

Аналіз для валютної пари EUR/USD за період 2004—2008 рр. представлений у таблиці 1.

У середньому впродовж п'яти років динаміка курсу пари EUR/USD позитивно корелювала з нафтою, золотом і індексом Доу-Джонса. При цьому усередині періоду зв'язки походились у край нестабільно — від повної відсутності до сильних зв'язків, які від року в рік змінювали характер з прямих на зворотні.

Результати аналізу для валютної пари USD/JPY за період 2004—2008 рр. представлені в таблиці 2.

Аналіз кореляційних зв'язків валютної пари USD/JPY показав, що в середньому за 5 років цей інструмент не був пов'язаний з динамікою нафти, золота або індексу Доу-Джонса. Це пояснюється не з відсутністю зв'язків як таких, а з тим, що з року в рік вони змінювали напрям і силу, як результат, це привело до підсумкової "незалежності" валютної пари.

Аналіз для валютної пари USD/CAD за період 2004—2008 рр. представлений у таблиці 3.

Таблиця 1. Аналіз фокусів ринку для валютної пари EUR/USD за період 2004—2008 рр.

Фокуси ринку	2004	2005	2006	2007	2008	В середньому за п'ять років
Нафта	0,24	-0,66	0,13	0,96	0,82	0,77
Золото	0,85	-0,63	0,74	0,94	0,27	0,83
Фондовий ринок (індекс Доу-Джонса)	0,54	-0,13	0,65	0,57	0,11	0,71

Власні розрахунки.

Таблиця 2. Аналіз фокусів ринку для валютної пари USD/JPY за період 2004—2008 рр.

Фокуси ринку	2004	2005	2006	2007	2008	В середньому за п'ять років
Нафта	0,05	0,62	-0,57	-0,75	-0,55	0,06
Золото	-0,83	0,83	-0,53	-0,8	-0,49	0,16
Фондовий ринок (індекс Доу-Джонса)	-0,64	0,26	0,31	-0,05	0,32	0,45

Власні розрахунки.

Таблиця 3. Аналіз фокусів ринку для валютної пари USD/CAD за період 2004—2008 рр.

Фокуси ринку	2004	2005	2006	2007	2008	В середньому за п'ять років
Нафта	-0,61	-0,68	-0,44	-0,93	0,04	-0,91
Золото	-0,92	-0,86	-0,56	-0,8	-0,53	-0,9
Фондовий ринок (індекс Доу-Джонса)	-0,23	-0,35	0,03	-0,8	0,1	-0,82

Власні розрахунки.

Аналіз тісноти і напряму зв'язку валютної пари USD/CAD і вибраних нами біржових активів показав, що протягом аналізованого періоду спостерігався стабільний і сильний негативний зв'язок із золотом. Індекс Доу-Джонса не дивлячись на значний середній показник (-0,82) окремо по роках показував нестабільний і досить слабкий зв'язок з динамікою USD/CAD. Нафта і USD/CAD в середньому впродовж п'яти років показали дуже сильну негативну кореляцію при цьому в 2008 році зв'язок взагалі був відсутній.

Результати аналізу для валютної пари AUD/USD за період 2004—2008 рр. представлені в таблиці 4.

У середньому валютна пара AUD/USD тісно пов'язана з аналізованими нами біржовими активами (коефіцієнт кореляції складає близько 0,8). Проте для кожного з інструментів картина була різною. Тісна позитивна кореляція з нафтою забезпечена динамікою цін у 2007—2008 роках, при тому, що в решту років зв'язок був негативним, хоча і вельми незначним. Тісний позитивний зв'язок із золотом спостерігався впродовж більшості періодів, за винятком 2005 року, коли він була негативним. Взагалі слід зазначити, що 2005 рік був достатньо специфічний для AUD/USD з погляду кореляційних зв'язків.

Отже, аналіз кореляційних зв'язків між валютними парами і вибраними нами біржовими активами показав, що зв'язки, як правило достатньо сильні, але при цьому край нестабільні. В один рік зв'язок може бути сильним позитивним, а вже наступного року не менш сильним, але негативним. З одного боку це підтверджує гіпотезу про те, що біржові активи здійснюють взаємний вплив, а з іншого — підкреслює необхідність оновлення даних щодо рівня зв'язку, оскільки він перебуває у постійному русі.

Як альтернативу запропонованим нами вище за інструменти, для того, щоб аналіз був повним, проаналізуємо наявність або відсутність зв'язків між курсом долара і грошово-кредитною політикою ФРС (динаміка процентних ставок), а також прибутковістю казначейських облігацій США. Результати аналізу наведені в таблиці 5.

Зв'язок між динамікою курсу валютної пари EUR/USD і процентних ставок у США досить значний і підтверджує в

Таблиця 4. Аналіз фокусів ринку для валютної пари AUD/USD за період 2004–2008 рр.

Фокуси ринку	2004	2005	2006	2007	2008	В середньому за п'ять років
Нафта	-0,18	-0,37	-0,09	0,88	0,84	0,8
Золото	0,68	-0,56	0,6	0,77	0,39	0,84
Фондовий ринок (індекс Доу-Джонса)	0,65	-0,11	0,65	0,78	0,15	0,78

Власні розрахунки.

Таблиця 5. Аналіз зв'язку динаміки курсу валютної пари EUR/USD і процентних ставок у США

	Ставка	Напрямок зміни	Кореляція
2004	2% - 3.25%	підвищення	0,70
2005	3.25% - 5.25%	підвищення	-0,89
2006	5.25% - 6.25%	підвищення	0,84
2007	6.25% - 4.75%	зниження	-0,89
2008	4.75% - 2.25%	зниження	-0,80

Власні розрахунки.

Таблиця 6. Аналіз зв'язку динаміки курсу валютної пари EUR/USD і прибутковості казначейських облігацій США

Рік	1-місячні	3-місячні	6-місячні	річні	10-річні	20-річні
2004	0.65	0.64	0.55	0.44	-0.34	-0.50
2005	-0.85	-0.87	-0.85	-0.84	-0.11	0.27
2006	0.71	0.77	0.72	0.62	0.18	0.20
2007	-0.80	-0.88	-0.90	-0.90	-0.68	-0.59
2008	-0.84	-0.85	-0.78	-0.72	-0.33	0.00
Всього	-0.03	-0.05	-0.07	-0.12	-0.36	-0.36

Власні розрахунки.

Таблиця 7. Аналіз зв'язку динаміки прибутковості казначейських облігацій США і процентних ставок в США

Рік	1-місячні	3-місячні	6-місячні	річні	10-річні	20-річні
2004	0.96	0.96	0.93	0.83	-0.21	-0.43
2005	0.94	0.98	0.98	0.97	0.37	-0.03
2006	0.87	0.95	0.92	0.83	0.31	0.29
2007	0.86	0.93	0.95	0.96	0.80	0.71
2008	0.89	0.89	0.88	0.80	0.22	-0.19
Всього	0.98	0.98	0.98	0.97	0.64	0.09

Власні розрахунки.

цілому положення макроекономіки про особливості взаємодії даних інструментів. Виключенням в даному випадку є 2005 рік, коли напрям зв'язку був нехарактерним.

Результати аналізу зв'язку динаміки курсу валютної пари EUR/USD і прибутковості казначейських облігацій США наведені нами в таблиці 6.

Цифри говорять про те, що короткострокові казначейські облігації знаходяться в достатньо тісному взаємозв'язку з курсом EUR/USD, хоча цей зв'язок і дуже мінливий з погляду напрямку. У довгострокових облігацій (термін погашення більше року) зв'язку не простежувалось.

Як елемент додаткового аналізу, оцінимо зв'язки між прибутковістю казначейських облігацій США і процентних ставок ФРС. Результати розрахунків представлені в таблиці 7.

З погляду класичних макроекономічних підходів, підвищення процентної ставки має бути поштовхом до зростання прибутковості, інакше у інвесторів з'являються цікавіші альтернативи для капіталовкладень. Проте на практиці виникали ситуації як прямо протилежні, так і просто нейтральні. Отже, для короткострокових облігацій (до року включно) закони макроекономіки працюють на все 100% кореляція практично дорівнює 1, в той же час для облігацій більше року чіткого зв'язку не простежується.

Звичайно, складно сказати чи є "фокуси" ринку рушійними чинниками. Але цифри говорять достатньо однозначно про те, що певний зв'язок між ринком (представленим як ми і умовилися раніше тією або іншою валютною парою) і певним "фокусом". Знаючи про це, визначивши поточний фокус ринку і характер взаємозв'язку, можна ухвалювати ті або інші рішення щодо здійснення операції, тобто розробляти правила торгової стратегії.

Головною проблемою з погляду практичної реалізації запропонованих нами положень є пошук точок зміни фокусу, тобто коли ринок змінює акцент з одного показника на інший. Як сигнали про зміну фокусів, на нашу думку, доречно розглядати систематичне падіння рівня кореляції.

ВИСНОВКИ

Проведений у роботі аналіз показав, що біржові активи активно взаємодіють один з одним, здійснюючи взаємний вплив. Кількісна оцінка цих зв'язків показала, що вони досить істотні. Проте зв'язки між інструментами дуже нестабільні від майже 100% прямої залежності до аналогічної по силі, але зворотної за напрямом.

Висновки, сформульовані в роботі відкривають можливість для поліпшення якості прогнозування цін на ті або інші біржові інструменти і, відповідно, можливості спекулятивного заробітку на коливаннях цін біржових активів. Особливості практичної реалізації даних досліджень з метою спекулятивного заробітку будуть проаналізовані в наступних публікаціях.

Література:

1. Найман Э. Малая энциклопедия трейдера [Текст] / Эрик Л. Найман. — М.: Альпина Бизнес Букс. — 2009. — 456 с.

2. Архив котировок компании Meta Quotes [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.metaquotes.net>

3. Торговый терминал компании "Альпари" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.alpari.org>

References:

1. Naiman, E. (2009), Malaya encyclopedia treidera [Small encyclopedia of trader], Alpina Books, Moscow, Russia.

2. Archive of quotations MetaQuotes Corp. (2013), available at: <http://www.metaquotes.net>

3. Trading Terminal Company ALPARI (2013), available at: <http://www.alpari.org>

Стаття надійшла до редакції 03.06.2014 р.

Т. О. Скряпко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Львівська комерційна академія

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ

T. Skrypko,
PhD, associate professor, assistant professor of management, Lviv Academy of Commerce

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE INSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF INVESTMENT AND INNOVATION BUSINESS'S ACTIVITY

Розроблено напрями удосконалення інституційного-правового забезпечення інвестиційно-інноваційної активності бізнесу в контексті державної політики розвитку та пріоритетних сфер реалізації інвестиційно-інноваційних проектів. Доведено перспективність стратегії збільшення обсягів інвестицій з одночасним вирішенням завдань соціально-економічного розвитку територій. У межах національної стратегії важливо оновити місію та механізми державної політики. Конкретизовано головні стратегічні орієнтири державного планування у вигляді низки показників-індикаторів щодо валових капітальних інвестицій, спрямованих на інноваційні проекти і програми. Механізми політики управління розвитком інвестиційно-інноваційного забезпечення вітчизняного підприємництва доцільно зорієнтувати на пріоритетне удосконалення інституціональної структури економіки. Важливо зробити наголос на покращенні функціонально-ресурсного підґрунтя інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, розробивши нормативно-методичний базис та запровадивши систематичний моніторинг ефективності державної політики стимулювання інвестиційно-інноваційної активності підприємницького сектору.

Directions improvement of the institutional and legal framework of investment and innovation activity of businesses in the context of public policy development and guidelines for the implementation of investment and innovation. Proved promising strategy for increasing investment while addressing the socio — economic environment. As part of the national strategy is important to update the mission and mechanisms of public policy. Concretized the main strategic goals of the state plan as a series of indicators, indicators on gross capital investments aimed at innovative projects and programs. Mechanisms management policy development investment and innovation to ensure domestic business expedient target for priority improvement of the institutional structure of the economy. It is important to emphasize the improvement of functional-resource basis for investment and innovation activities of small and medium enterprises, developing regulatory and methodological basis and introducing systematic monitoring of the effectiveness of public policies to encourage investment and innovation activities of the business sector.

Ключові слова: інституційне-правове забезпечення, інвестиційно-інноваційна активність бізнесу, інвестиційно-інноваційний проект, механізми політики державного управління, суб'єкти малого і середнього підприємництва.

Key words: Institutional and legal support, investment and innovation activity of the business, investment and innovation projects, policy governance mechanisms, to small and medium businesses.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема збільшення обсягів та необхідного покращення якісних і кількісних характеристик інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів економічних відносин в Україні надзвичайно складна, але водночас потребує якнайшвидшого вирішення. Від цього залежить модернізація господарського комплексу, створення якісного і конкурентоспроможного національного продукту. Сприятливість інвестиційного середовища — один з головних індикаторів легкості ведення бізнесу, його економічної безпеки і сталого розвитку, сформованості раціонального та справедливого економіко-правового

середовища господарювання. У той же час скерованість інвестиційних ресурсів на інноваційні цілі важлива ознака ефективності їх використання.

Саме тому є підстави стверджувати про правомірність віднесення завдання інвестиційно-інноваційної активізації до пріоритетів сучасної державної економічної політики в Україні. Причому активізації інвестиційно-інноваційної діяльності потребують усі види економічної діяльності, сектори та сфери національного господарства, чого досягнути швидко апriori неможливо. Відповідно, слід визначитися з напрямом прикладання державного ресурсу, де можуть відбутися зміни, які

прямо чи опосередковано стимулюватимуть їх і в інших сферах. Таким "локомотивом", на думку автора, є підприємницький сектор, суб'єкти якого найбільш вмотивовані впроваджувати у господарську практику раціональні рішення, забезпечуючи позитивні інституціональні та структурні зміни. Бізнес правильно сприймає та швидко реагує на ініціативи влади з покращення економічного та зокрема фінансового середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як справедливо доводиться у численних дослідженнях з проблем інвестування [6, 8, 9], за період незалежності у нашій державі все ще не вдалося забезпечити належне збільшення обсягів інвестування в економіку, причому як зовнішнього, так і внутрішнього. Головна причина цього — системність проблеми, адже готовність інвестора вкладати кошти залежить від макроекономічної стабільності, місткості та розвиненості внутрішнього ринку, платоспроможності попиту, легкості проходження дозвільних, погоджувальних та ліцензійних процедур, витратомісткості та рівня трансакційних витрат, захисту права приватної власності та безпеки підприємництва, відсутності бюрократизму і корупції чиновників, прозорості та рівності конкурентного середовища, легкості введення і виведення інвестицій [4, 7]. Важливими є також і соціально-психологічні чинники, імідж держави та провідних підприємств, ментальність населення тощо [5, 10].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основними завданнями дослідження є розробка напрямів удосконалення інституційно-правового забезпечення інвестиційно-інноваційної активності бізнесу в контексті державної політики розвитку інфраструктурного забезпечення та пріоритетних сфер реалізації інвестиційно-інноваційних проектів суб'єктів підприємництва України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Чисельність чинників впливу на інвестиційну активність економічних агентів доволі варіативна. З такою ж системністю і комплексністю потрібно підійти до державної політики регулювання розвитку та стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, причому насамперед в інноваційній сфері. При реалізації державної політики необхідно дотримуватися певної послідовності (рис. 1).

Так, попри наявність базових нормативно-правових актів щодо регулювання розвитку підприємництва, інвестиційної і інноваційної діяльності, їх положення все ще залишаються недостатніми і мало дієвими. Мета і стратегічні цілі цих важливих документів, беззаперечно, виз-

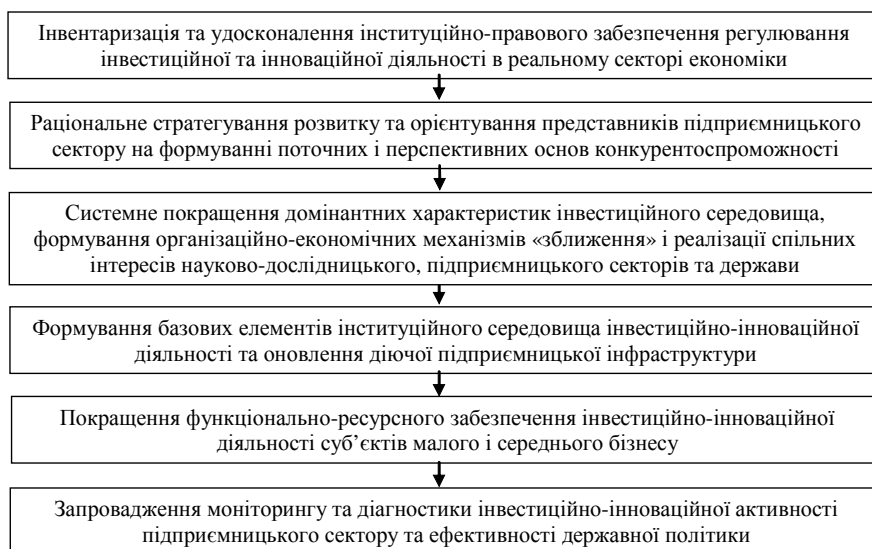

Рис. 1. Концепція державної політики інфраструктурного забезпечення інвестиційно-інноваційної активності підприємницького сектору

начені правильно. Але задля їх досягнення реалізуються заходи, не орієнтовані повною мірою на усунення головних, актуальних на сьогодні перешкод і проблем інвестування суб'єктів бізнесу, у т. ч. в інноваційні проекти. Саме тому першочерговим завданням влади має стати інвентаризація і удосконалення поточного інституційно-правового забезпечення регулювання і стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі національної економіки. Це, по-перше, значно покращить законодавче поле інвестиційно-інноваційної діяльності та її регулювання та, по-друге, дасть інформаційно-психологічний поштовх для представників підприємницького сектору (резидентів і нерезидентів) щодо реальних дій влади у напрямі покращення середовища в аналізованій сфері. По-третє, раціонально-достатнє покращення інституційно-правового середовища в інвестиційно-інноваційній сфері стане основою для прийняття важливих рішень на державному, регіональному і місцевому рівнях щодо покращення стратегування (стратегії і програми) розвитку підприємницького сектору, інвестиційної та інноваційної діяльності загалом.

На сьогодні більшість регіональних і місцевих стратегій та програм розвитку підприємництва, науково-дослідної та інноваційної діяльності, інвестування в Україні мало ефективні, у т. ч. через їх неузгодженість між собою, відсутність єдиної інституційно-правової основи формування стратегічних і операційних цілей, інструментів і засобів їх досягнення.

Перспективним напрямом підвищення ефективності регіональних і місцевих стратегій та програм може стати їх зорієнтованість на одночасне вирішення як суто цільових (розширення масштабів ділової активності населення, збільшення обсягів інвестицій та інноваційної діяльності), так і завдань соціально-економічного розвитку територій. Йдеться про кооперацію великого та малого бізнесу, розвиток периферійних і сільських територій, покращення якості життя населення, реалізацію творчого та інтелектуального потенціалу громадян і суспільства. Цьому сприятиме поступове формування

базових елементів інституційного середовища інвестиційно-інноваційної діяльності в підприємницькому секторі України, які на сьогодні відсутні, але є звичною практикою економічно розвинених держав. Водночас, потрібно звернути увагу й на діяльність чисельних елементів інфраструктури, які в нашій державі створені та декларують або справді здійснюють діяльність, але в макроекономічному і суспільному масштабі вона мізерна. Важливо, аби в нашій державі функціонували реальні, а не фіктивні фонди фінансово-інвестиційної підтримки підприємництва (зокрема інноваційного), бізнес- та технологічні центри, інвестиційні площадки тощо із необхідним організаційно-економічним забезпеченням. Відповідно, на наступному етапі реалізації державної політики важливо зробити наголос на покращенні функціонально-ресурсного базису інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва.

На завершальному етапі державного регулювання розвитку інфраструктурного забезпечення в аналізованій сфері потрібно організувати її контроль. Засобом цього слугуватиме розробка нормативно-методичного базису та запровадження практики здійснення систематичного моніторингу і діагностики інвестиційно-інноваційної активності підприємницького сектору та ефективності державної політики її стимулювання.

Удосконалення інституційно-правового середовища інвестиційно-інноваційної активності підприємництва в Україні має насамперед стосуватися покращення стратегічного планування цього процесу. Йдеться про формування національної та регіональних і місцевих стратегій і програм. Водночас, автор переконаний у недоцільності розробки і прийняття відокремленого стратегічного планового документу, що стосується виключно аналізованої сфери, та навпаки стратегічні планові документи щодо підприємництва мають охоплювати якнайширші напрями його розвитку.

Відповідно, перспективніше виглядає рішення про переосмислення двадцятирічного досвіду розвитку підприємництва України та обґрунтування напрямів удосконалення державної політики його регулювання і стимулювання у розробці Національної стратегії розвитку підприємництва в Україні на період 2014—2020 рр. Вказаний часовий період обумовлений доцільністю покладання відповідальності за досягнення пріоритетів реформування і забезпечення таким чином розвитку вітчизняного підприємницького сектору на вищий інститут державної влади.

У межах національної стратегії можливо буде не лише встановити нову місію, пріоритети, механізми та інструменти державної політики, але й виписати механізми прийняття управлінських рішень органами державного управління нижчих рівнів із урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку територій, ефективності функціонування і структурних характеристик бізнес-середовища, ресурсного та науково-дослідного, інвестиційного потенціалу тощо.

Структурні частини національної стратегії могли б бути визначеними за ресурсно-функціональними напрямками системи підприємницького сектору — макроекономічною, фінансовою, інвестиційною, науково-технологічною, зовнішньоекономічною, енергетичною та ресурс-

ною. Втім, ще більш раціональним виглядає розумне стратегічне поєднання державної політики розвитку вказаних сфер підприємницького сектору, як от — інвестиційно-інноваційної, фінансово-ресурсної, внутрішньої та зовнішньоекономічної, виробничо-енергетичної, що забезпечить формування більш якісних синергічних властивостей системи розвитку підприємництва України.

За такого підходу своє власне та важливе місце в межах системної, комплексної і довгострокової державної політики регулювання розвитку підприємництва зможе посісти його інвестиційно-інноваційна діяльність та активність. Як вже зазначалося, на основі національної потрібно буде сформулювати регіональні та місцеві стратегії розвитку підприємництва з єдиним підходом щодо формування часового періоду їх реалізації (наприклад, 2015—2020 рр.), пріоритетів і засобів їх досягнення, джерелами та обсягами фінансування заходів. Додамо, що реалізація заходів державної політики в аналізованій сфері на місцевому рівні може здійснюватися у відповідності до регіональних програм підтримки малого і середнього підприємництва з меншим часовим періодом (як є зараз).

Інституціоналізація процесу стратегування державної політики регулювання розвитку підприємництва та інвестиційно-інноваційного забезпечення в його межах потребує прийняття Закону України про основні засади (стратегію) державної політики регулювання розвитку підприємництва в Україні. Такий висновок робимо в тому числі й через те, що Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" [1], прийнятий у 2012 р., не зміг критично позитивно якісно вплинути на покращення державної політики у сфері підприємництва. Одним з істотних його недоліків є те, що цей нормативно-правовий акт так і не закріпив методичних рекомендацій з її стратегування і планування, включно із забезпеченням накопичення, формування та ефективного використання елементів конкурентоспроможності як підприємницького, так і реального сектору загалом, до яких беззаперечно відноситься інвестиційно-інноваційна діяльність.

Якщо не змінити цього зараз, то в Україні й надалі в науково-технічній та інноваційній сфері посилюватимуться кризові явища, які негативно позначаються на технологічній структурі національного господарства, призводять до зменшення державної та приватної підтримки інноваційно-інвестиційної сфери, науково-технічного та інноваційного потенціалу, обмежують можливості інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

На думку автора, головними стратегічними орієнтирами, на досягнення яких має спрямовуватися державне стратегічне планування, є покращення таких показників-індикаторів, як частка валових капітальних інвестицій, які спрямовуються на реалізацію інноваційних проектів і програм, у обсязі реалізованої продукції, загальних інвестицій, вартості основних засобів, а також коефіцієнти відношення темпів зростання інвестицій, що спрямовуються на інноваційні цілі, до темпів зростання цих показників у підприємницькому секторі загалом, за видами економічної діяльності, у просторовому аспекті. Тобто йдеться про досягнення динаміки і якості еконо-

мічного зростання підприємництва та його переходу його суб'єктів до інноваційного типу зростання та інноваційної економіки, стратегічних пріоритетів економічного розвитку і збалансованості ринкових зв'язків (галузеві пріоритети інвестування наукомісткого виробництва, регіональні пріоритети розміщення та інвестування суб'єктів підприємницької діяльності і розвитку їх соціальної сфери, міжрегіональні та міжгалузеві пріоритети інноваційного розвитку ринкових зв'язків та відносин.

В умовах системних перешкод та вкрай низького рівня мотивації до інвестицій в інновації суб'єктами підприємництва на посттрансформаційному етапі розвитку економіки державна політика (йдеться про її стратегування і програмування) має спрямовуватися на подолання витрат, пов'язаних із доступом суб'єктів малого і середнього підприємництва до ринків, прав діяльності, господарських ресурсів, ринкової інфраструктури, інформації, управлінських технологій, інвестицій та інновацій.

Важливо чітко ідентифікувати стратегію та методологію реалізації інвестиційно-інноваційних процесів, здійснити науково-аналітичне обґрунтування і контроль за досягненням цільових орієнтирів інвестиційно-інноваційної політики держави у підприємницькому середовищі та виконанням перспективних програм, оцінювання ефективності стратегій.

Механізми політики управління розвитком інвестиційно-інноваційного забезпечення вітчизняного підприємництва доцільно зорієнтувати на пріоритетне удосконалення інституціональної структури економіки для збільшення обсягів виробництва і продажу наукомісткої продукції шляхом інвестування прогресивних структурних змін на системно-інноваційній основі, застосування високоефективної техніки і технологій виробництва, інформаційних систем.

Після визначення стратегічних орієнтирів та обрання програмних заходів подальше удосконалення інституційно-правового забезпечення державної політики стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності доцільно спрямувати на покращення ресурсного та інфраструктурного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності представників підприємницького сектору. Для цього потрібно прийняти низку нових цільових та удосконалити положення окремих діючих нормативно-правових актів у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності.

Перш за все наголосимо на невисокій ефективності розрізненого підходу до стимулювання окремо інвестиційної та інноваційної діяльності реального сектору вітчизняної економіки, що був характерний досі. Причому це об'єктивно і закономірно, адже стимулювання та державна підтримка інвестиційної активності та проєктів вітчизняних підприємств, які не спрямовані на модернізацію техніко-технологічної бази виробництва, будівництво і впровадження сучасних інноваційних підходів до управління та фінансово-господарської діяльності, менш виправдане у стратегічній перспективі. З іншого боку, не зрозуміло, у яких напрямках та з якою метою розвивати інноваційну інфраструктуру, якщо вона "штучна" і "нав'язана" згори за державного чи фінансування за кошт міжнародних організацій, а че-

рез це мало потрібна представникам реального сектору економіки.

Саме тому видається доцільним об'єднання зусиль державної політики активізації інвестиційної та стимулювання інноваційної діяльності і спрямування їх на вирішення спільної цілі — інвестиційно-інноваційного розвитку суб'єктів підприємництва та вітчизняних економічних агентів загалом. Відтак, Кабінету Міністрів України потрібно прийняти постанову Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності реального сектору економіки України, бажано з терміном реалізації до 2020 р. Програма стала б логічним продовженням Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009—2013 рр." [2], що у 2013 р. припинила своє функціонування, а також дозволила б модернізувати положення та пролонгувати терміни дії Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 рр. [3].

У цьому принципово новому щодо планування і реалізації державної політики документі потрібно відійти від неконкретних та надто складних цільових орієнтирів і сконцентруватися на дуже чітких і досяжних стратегічних пріоритетах. Такими можуть справедливо стати завдання покращення ресурсного та інфраструктурного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів реального сектору національного господарства. Відтак, напрямками програми можуть слугувати:

- 1) покращення інтелектуально-кадрового потенціалу інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств;
- 2) розширення фінансових можливостей суб'єктів господарювання;
- 3) покращення доступності основного та оборотного капіталу представників реального сектору;
- 4) розвиток ринку інтелектуальної власності та покращення інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності;
- 5) підвищення дієвості елементів інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності представників бізнесу;
- 6) реалізація програм контролю розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності реального сектору економіки та гарантування відповідальності суб'єктів, що їй перешкоджають.

Важливо реалізувати низку інвестиційних проєктів інноваційного характеру як частини структурної побудови системи національної економіки, спрямованих на посилення просторово-структурної конкурентоспроможності України та її регіонів у контексті забезпечення просторово-структурної конкурентоспроможності національної економіки (рис. 2).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Такими чином, держава має не лише створити сприятливі умови для інвестиційно-інноваційної діяльності представників бізнесу, але й ініціювати та скеровувати їх у напрямі обрання тих, чи інших важливих для суспільного та соціально-економічного розвитку держави і її територій. Перспективними напрямками, беззаперечно, є розвиток держави як соціально-економічної системи у просторовому (периферійні та віддалені тери-

торії, сільські поселення, малі міста, райони, регіони), галузевому або секторальному (види економічної діяльності, сфери та сектори економіки), факторному і ресурсному (матеріально-уречевленому, інтелектуально-кадровому, інформаційному, фінансовому, природно-кліматичному, ринковому) аспектах.

Література:

1. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" // Офіційний вісник України від 27.04.2012, № 30, стор. 55, стаття 1101.

2. Постанова Кабінету Міністрів України № 447 від 14.05.2008 р. "Про затвердження Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009—2013 роки" // Урядовий кур'єр від 11.06.2008. — № 106.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки" // Урядовий кур'єр від 06.10.2010, № 185.

4. Варналії З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / З.С. Варналії. — К.: НІСД, 2007. — 820 с.

5. Васильців Т. Г. Удосконалення інституційного середовища розвитку малого бізнесу в малих містах / Т. Г. Васильців // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 3. — С. 184—190.

6. Гончаров В.М. Інвестиційна привабливість підприємства: сутність та фактори впливу / В.М. Гончаров, М.М. Білоусова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: економічні науки. — 2012. — Вип. 4. — Том 3. — С. 31—35.

7. Жаліло Я. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. Жаліло. — К.: НІСД, 2009. — 336 с.

8. Савчук Н. Стан інвестиційного клімату України та шляхи його покращення / Н. Савчук // Науковий вісник "Демократичне самоврядування". — 2011. — Вип. 8. — С. 22—31.

9. Скрипко Т.О. Інвестиційно-інноваційна активність малого і середнього підприємництва як чинник економічної безпеки держави: монографія. — Львів: Ліга-Прес, 2013. — 384 с.

10. Скрипко Т. О. Инвестиционный потенциал малого бизнеса Украины / Т. О. Скрипко // Весник Белгородского университета кооперации, экономики и права. Международный научно-теоретический журнал. Фундаментальные и прикладные исследования. Экономические науки. — Вип. 1. (45). — 2013. — С. 209—215.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On the development and state support of small

Рис. 2. Пріоритетні сфери реалізації інвестиційно-інноваційних проектів суб'єктів підприємництва України

and medium enterprises in Ukraine" // Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol.30, p. 55.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), "Resolution "On approval State Target Economic Program "Creating innovation infrastructure in Ukraine" for 2009—2013"", Uriadovij kur'ier, No. 106.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), "Resolution " On Approval of the Concept State Target Economic Program of investment for 2011—2015"", Uriadovij kur'ier, No. 185.

4. Varnalij, Z.S. (2007), Derzhavna rehional'na polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety [State regional policy in Ukraine: characteristics and strategic priorities], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Vasylytsiv, T.H. (2009), "Improving the institutional environment of small businesses in small towns", Stratehichni priorytety, vol. 3, pp. 184—190.

6. Honcharov, V.M. and Bilousova, M.M. (2012), "Investment attractiveness of the enterprise: the nature and impact factors", Naukovi pratsi Poltav's'koj derzhavnoj ahrarnoj akademii. Seriya: ekonomichni nauky, vol. 4 (3), pp. 31—35.

7. Zhalilo, Ya. (2009), Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoji ekonomichnoji stratehii derzhavy [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state], NISD, Kyiv, Ukraine.

8. Savchuk, N. (2011), "Investment climate in Ukraine and ways of its improvement", Naukovyj visnyk "Demokratychnе samovriaduvannja", vol. 8, pp. 22—31.

9. Skrypko, T.O. (2013), Investytsijno-innovatsijna aktyvnist' maloho i seredn'oho pidpriemnytstva iak chynnyk ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Investment and innovation activities of small and medium enterprises as a factor in the economic security of the state], Liha-Pres, L'viv, Ukraine.

10. Skrypko, T.O. (2013), "Investment potential of small business in Ukraine", Vesnik Belgorodskogo universiteta kooperacii, jekonomiki i prava. Mezhdunarodnyj nauchno-teoreticheskij zhurnal. Fundamental'nye i prikladnye issledovanija. Ekonomicheskie nauki, vol. 1 (45), pp. 209—215. *Стаття надійшла до редакції 25.05.2014 р.*

В. А. Замлинський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту і статистики, Одеський інститут
фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ІНСТИТУТИ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ТА ЇХ РОЛЬ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

V. Zamlynskyi,
Ph.D., Associate Professor,
Odessa Institute of Finance, Ukrainian State University of Finance and International Trade, Odessa, Ukraine

COLLECTIVE INVESTMENT INSTITUTIONS AND THEIR ROLE IN THE INNOVATION
DEVELOPMENT OF AGRO SECTOR OF UKRAINE

У сучасному глобально-економічному просторі спостерігається значне відставання національної економіки, зумовлене низьким рівнем інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку. Стрімке зростання впливу науки та нових технологій посилює значення інноваційних чинників, необхідних для безумовного зростання агропродовольчого ринку та забезпечення довгострокових конкурентних переваг у світовому масштабі. Інтеграція України у світову продовольчу систему вимагає негайного впровадження інноваційної моделі розвитку продовольчої сфери як важливого чинника сталості і конкурентоспроможності. У статті проведено дослідження інвестиційно-інноваційних ресурсів як фундаментальних засобів становлення європейської моделі розвитку національної економіки. Проаналізовано сучасний стан інноваційного процесу в економіці України, обґрунтовано визначальну роль інноваційного процесу у формуванні агропродовольчого сектору як складової конкурентоспроможної національної економіки 21 століття, визначені, джерела фінансування нових технологій і необхідність активізації розвитку венчурного інвестування.

In today's global economic environment, there is a significant lag the national economy caused by low levels of investment and innovative software development. The rapid growth of the impact of science and new technology enhances the value of innovation factors required for unconditional increase agricultural markets and to ensure the long-term competitive advantage on a global scale. Integration of Ukraine into the global food system demands immediate implementation of innovative models of agro- spheres as an important factor in the sustainability and competitiveness. In this article a study of investment and innovation capabilities as fundamental means of becoming a European model of development of the national economy. The current state of the innovation process in Ukraine, proved decisive role in the innovation process in the formation of the agri-food sector as part of the national economy competitive 21st century, sources of financing of new technologies and the need to accelerate the development of venture investment.

Ключові слова: інноваційний розвиток, державна регуляція інвестиційного процесу, інвестиційні ресурси, Венчурний капітал, фінансування, ринок інвестицій.

Key words: innovation development, government regulation of the investment process, investment funds, venture capital, financing, investment market.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні, у важкі часи руйнування національного та економічного суверенітету, залучення значних обсягів кредитних ресурсів, Україні необхідно переосмислити

економічну політику, приділивши більше уваги примноженню інтелектуального потенціалу, злиттю науки і бізнесу, яке дозволить впровадити інноваційні наукові розробки та залучити "інвестиції економічного зростання".

У глобалізаційному контексті Україна є геополітичним центром країн Балтії, Східної Європи, Кавказу і країн Чорноморського регіону. Виходячи із свого геополітичного статусу вона має потенціал для того, аби стати геоекономічним центром для зазначених країн. В ринкових умовах господарювання розвиток підприємств, а також їх конкурентоспроможність, у тому числі і продукції, на внутрішньому і на світовому ринках визначається наявністю інноваційних технологій та техніки. Проблемним питанням для аграрних підприємств є обмеженість інвестиційних коштів, зокрема, недостатність власних коштів, у тому числі з внутрішніх і зовнішніх джерел, та в багатьох випадках — недостатність позикових коштів. Підприємства аграрного сектору переважно здійснюють інвестування в основні засоби з врахуванням реальної наявності власних коштів та можливості запозичення. Тобто найчастіше відсутній цільовий підхід до інвестування відтворювальних процесів, а домінує ресурсний.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням дослідження процесів інноваційного розвитку підприємств агропродовольчої сфери, а також формування та спрямування інвестиційних потоків в аграрне виробництво присвячено наукові праці вчених-економістів: Андрійчука А.В., Бланка І.О., Гальчинського А.С., Геєця В.М., Герасимчука М.С., Губського Б.В., Гуткевич С.О., Дація О.І., Крисанова Д.Ф., Ланового В.Т., Лукінова І.І., Майорової Т.В., Мертенса А.В., Мочерного С.В., Пересади А.А., Покропивного С.Ф., Саблука П.Т., Сухорукова А.І., Трегобчука В.М., Гришової І.Ю., Кужеля В.В., Крюкової І.О., Стоянової-Коваль С.С., Шабатури Т.С., Митий О.В., Маліка М.Я., Лупенка Ю.О., Лагодієнка В.В., Наумова О.Б. та інших [6—10].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення ролі інститутів спільного інвестування у розвитку аграрної економіки та потенціал подальшого їх зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У прогнозі "Глобальне фінансування наукових досліджень і розробок" (2014 GLOBAL R&D FUNDING FORECAST), світові валові видатки на наукові дослідження та розробки (research and development — R&D) упродовж 2012—2013 років зросли на 2,7% (з 1517 млрд дол. за паритетом купівельної спроможності, до 1558 млрд дол.), а в 2014 р. передбачається їх зростання, порівняно з 2013 р., ще на 3,9% (до 1618 млрд дол.). Порівняно з докризовим 2007 р., вони зросли у 2013 р. на 38,6% (світові валові R&D видатки у 2007 р. становили 1123,9 млрд дол.). У 2014 році десять країн будуть витратити близько 80% від загального обсягу \$ 1600 млрд інвестованих у наукові дослідження та розробки по всьому світу, з яких на об'єднані інвестиції в США, Китаї та Японії буде припадати більше половини від загального числа. Україна серед 40 країн посідає 38 місце [1].

Макроекономічний аналіз розвитку України підтверджує вкрай незначний вплив інноваційних факторів на економічне зростання. Кардинально змінити ситуацію

можна шляхом використання інноваційних факторів розвитку, досягнень сучасної науки і новітніх високих технологій як головного ресурсу економічного зростання.

До джерел фінансування інновацій в умовах ринку належать власні кошти підприємств (прибуток, амортизаційний фонд, акціонерний капітал, спонсорські кошти), бюджетні кошти (прямі і непрямі у вигляді пільг, дотацій тощо), іноземні інвестиції, кредитні ресурси, венчурний капітал.

Бюджетний дефіцит стримує державне фінансування науково-інноваційної діяльності. Окрім того, фінансування інновацій за рахунок прибутку для більшості підприємств є не реальним через недостатність його обсягів. А зміни в амортизаційній політиці практично вивели амортизаційні кошти з переліку джерел відновлення основних фондів. Для стимулювання інноваційної діяльності в Україні це також важливо: значна кількість "грошових інститутів" — банків, інвестиційних фондів, — вкладали б кошти в сучасне формування країни за умови їх виключення з системи загального оподаткування. Проблема оподаткування частини прибутку підприємства, що інвестується в інноваційну діяльність, можна розглядати як самостійну та вивести з системи оподаткування, оскільки вона витрачається на сучасне переозброєння компанії, що свідчить про розвиток бізнесу та призведе до поступового збагачення країни.

Однак звільняти від оподаткування можна тільки ту частину інвестованого в інновації прибутку, що перевищує розмір нарахованої амортизації на останню звітну дату. Держава повинна контролювати, як використовуються на підприємстві амортизаційні кошти: необхідно дотримання вимоги повного використання нарахованої амортизації згідно з цільовим призначенням, оскільки за існуючих умов підприємства використовують амортизаційні кошти для поповнення обігових [2].

Оскільки за сучасних умов розвитку ринкових відносин увага конкурентної боротьби пересувається з товарних ринків на ринки капіталу, реципієнта оцінюють з позиції своєрідного інвестиційного товару, спроможного задовольнити вимоги реального або потенційного інвестора в максимізації ринкової вартості його бізнесу. Для потенційного інвестора економічна природа ринкової вартості бізнесу розкривається саме тоді, коли приймається необхідне рішення щодо співвідношення обсягу спрямованих інвестиційних потоків до результативності реалізації інвестиційного потенціалу. Іншими словами, інвестор визнає в ринковій вартості бізнесу реальну вартість спрямованих до реципієнта інвестиційних потоків та не бажає їх втратити більше, ніж того вимагає оцінка ринкового стану, тоді як останній признає в цій вартості тотожну оцінку втраченої користі від володіння підприємством і намагається перетворити інвестиційний проект у джерело створення додаткової вартості. Саме це вимагає підходити до розуміння інвестиційного потенціалу підприємства з позиції отримання можливої віддачі від використання інвестиційного капіталу у вигляді додаткового фінансового потоку, спрямованого в ринкову вартість підприємства.

Венчурний капітал вважається безумовно потрібною складовою спільного господарського механізму, який повинен застосовуватися у тих випадках, коли тра-

диційні механізми інвестування гальмується у зв'язку з високими ризиками. Недарма питома вага венчурного капіталу в загальному обсязі інвестованих коштів у багатьох країнах не перевищує декількох відсотків (крім США та Великобританії). Виникнення й активний розвиток сучасного венчурного бізнесу у ряді країн (у США, країнах Європи), стали можливими, насамперед, завдяки затребуваності високоризикового капіталу з боку малих і середніх інноваційних виробничо-технологічних компаній, що зуміли створити високий комерційний потенціал розробок.

Малий інноваційний бізнес вважається головним венчурним середовищем грошових коштів. Особливе місце в системі венчурного інвестування займають інноваційно-орієнтовані корпорації, які здійснюють наступальну ринкову стратегію. Це пов'язане з рядом обставин. По-перше, великі корпорації є найважливішим джерелом інновацій, бо в них виконується найбільша питома вага національних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (надалі — НДДКР). Наприклад, питома вага наукових досліджень, виконуваних 100 найбільшими компаніями в загальному обсязі промислових НДДКР у США становить 82%, в Англії — 69,5%. У Франції — 81,9%. По-друге, великі промислові корпорації мають значну питому вагу в поповненні венчурного капіталу, у формуванні венчурних фондів [3].

Венчурні фонди ніяк не поспішають вкладати в акції на організованих ринках, оскільки вкладення у фондовий ринок в Україні мають умовно невисоку рентабельність при високому рівні неконтрольованих ризиків. Адже вкладення в маленькі компанії через встановлення контролю над ними дозволяють ефективніше контролювати можливі грошові небезпеки.

Венчурні фонди в Україні використовуються для оптимізації управління холдингів і зняття зайвого податкового навантаження. В той самий час, венчурне інвестування залишається одним з важливих джерел грошових коштів для фірм.

Проаналізувавши головні проблеми та перешкоди на шляху інноваційного розвитку України, з урахуванням власного досвіду з розробки та реалізації інноваційних проектів і програм, слід визнати існуючу інноваційну політику такою, що не відповідає викликам часу та не забезпечує перехід на нову якість стійкого розвитку країни.

Динамічне зростання інститутів спільного інвестування виводить вітчизняний інвестиційний бізнес на рівень якісно нових вимог. Пріоритетними стають підвищення якості послуг у сфері управління активами, впровадження професійних стандартів діяльності, що базуються на кращій міжнародній практиці, активізації зусиль для подальшої розбудови організованого фондового ринку.

Необхідне впровадження міжнародних стандартів з управління активами у практику роботи членів УАІБ, формування у суспільстві позитивного іміджу спільного інвестування як одного з ефективних механізмів, що дозволяє акумулювати інвестиційні ресурси і спрямовувати їх у найбільш перспективні галузі економіки [4].

Ще одним інструментом, що сприяє розвитку венчурного бізнесу, є венчурні ярмарки (венчурні форуми), які покликані стати каталізатором розвитку ринку високих технологій і послужити зміцненню становища держави на глобальному ринку хай-тек.

Ярмарок — унікальна можливість для малих і середніх компаній, зацікавлених у залученні інвестицій для розвитку свого бізнесу, представити свій проект до уваги інвесторів, які діють на ринку прямих і венчурних інвестицій.

Проаналізувавши досвід США можна зробити висновки, що в ході проведення ярмарків і форумів вирішуються, як правило, три основні завдання:

1. Оцінка інвестиційного потенціалу у високотехнологічній сфері.
2. Надання посередницьких послуг виробникам і споживачам наукоємних проектів.
3. Підвищення освітнього рівня учасників ярмарку у сфері використання різних фінансових інструментів.

Необхідно організовувати проведення власних венчурних форумів, на яких би збиралися професійні інвестори, керівники найбільших інвестиційних структур, венчурних фондів і фондів прямого інвестування, банків, консалтингових організацій, бізнес-ангелів, керівники і власники компаній малої і середньої капіталізації, журналісти, політики та інші ключові учасники цього сегменту бізнесу Росії, Європи, Америки й інших країн.

Наприклад, у Росії венчурні форуми проводяться щорічно. В основі дискусій Російського венчурного форуму обговорюються питання: розвитку індустрії прямих інвестицій в Росії, франчайзинг в Росії і за кордоном, державно-приватне партнерство, пошук перспективних компаній та ініціація операцій в технологічній сфері, стратегії виходу, ризики і найбільш оптимальні варіанти, міжнародна співпраця у сфері розвитку високих технологій тощо.

Уже традиційно в рамках Російського Венчурного Форуму проходить Російський Венчурний Ярмарок — унікальна можливість для компаній малої і середньої капіталізації, зацікавлених у залученні інвестицій для розвитку свого бізнесу, привернути увагу широкого кола інвесторів, зав'язати контакти і налагодити ділові зв'язки з можливими партнерами по бізнесу.

За статистикою, в середньому, із заявок від кандидатів, надісланих в Оргкомітет, лише третина отримує позитивний висновок Експертної комісії, до складу якої входять провідні менеджери російських компаній, представники інвестиційних структур і венчурних фондів. Експерти, керуючись критеріями, які зазвичай використовують співробітники венчурних і інвестиційних фондів, а також менеджери компаній, для оцінки перспективності бізнес-проектів, визначають перспективність залучення венчурних і прямих інвестицій в бізнес кандидата. Проекти, представлені на Ярмарку, можуть скласти серйозну конкуренцію не тільки на російському, але і на міжнародному ринку нових технологій, а деякі з них не мають аналогів у світі [5].

Головною метою венчурного інвестування є продаж активів, придбаних венчурним фондом, стратегічному інвесторові, якого складно знайти у сучасних умовах. Тому стратегічна політика в першу чергу має бути націлена на забезпечення можливості оптимізації інноваційного розвитку. Потрібно винайти фінансові інструменти для залучення ресурсів, зменшити дисбаланс між інвестиціями і заощадженнями та загалом активізувати український фондовий ринок.

ВИСНОВКИ

Беручи до уваги те, що Україна переходить на інвестиційну модель розвитку, набирає особливого сенсу державна регуляція інвестиційного процесу в Україні, яка направлена на створення конкретних передумов:

- вдосконалення відповідної законодавчої бази, посилення контролю за дотриманням законодавства;

- формування системи пільгового кредитування та спеціального режиму оподаткування при реалізації інноваційних проєктів;

- стимулювання розвитку інноваційних проєктів за допомогою венчурного капіталу, ІСІ, та інтеграційних процесів між виробництвом, переробкою та споживачем;

- забезпечення прозорості, чесної конкуренції на виробництві, у сфері послуг і фінансовому секторі, що унеможливить отримання надприбутків, використовуючи екстенсивні чинники ведення бізнесу.

Література:

1. Прогноз глобальних валових витрат на дослідження у 2014 році. 2014 Global Research and Development Funding Forecast [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.battelle.org/docs/tpp/2014_global_rd_funding_forecast.pdf?sfvrsn=4

2. Що таке Інститути спільного інвестування? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/?cat=209>

3. Что такое венчур и венчурное финансирование? / Ефремов Д., Подобный С. // Финансовый Форум [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.investorium.ru

4. Інформація про засідання "круглого столу" на тему "Проблемні питання діяльності венчурних ІСІ в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/files/f11338835-04.doc>

5. Ковалишин П. Розвиток венчурної індустрії в Росії / Ковалишин П. // Економіст. — 2009. — № 9.

6. Гришова І.Ю. Державна підтримка як невід'ємний механізм економічного зростання. Інституційні чинники розвитку підприємницьких структур. Колективна монографія / Під ред. д. е. н., професора О.О. Непочатенко. — Умань: СПД Сочинський, 2013. — С. 36—44.

7. Гришова І.Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий

журнал. — 2013. — № 2. — С. 47—51. — Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>

8. Гришова І.Ю. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2013. — № 2. — С. 201—206. — Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>

9. Кужель В.В. Державна підтримка економічного розвитку аграрного сектору / В.В. Кужель // Ефективна економіка. Науковий журнал. — 2013. — № 6. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2013>

10. Шабатура Т.С. Інвестиційні потоки як фактор нарощення інноваційного потенціалу підприємств [Електронний ресурс] / Т.С. Стоянова-Коваль, Т.С. Шабатура, В.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2013. — № 3. — С. 160—165. — Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>

References:

1. Global Research and Development Funding Forecast (2014), "Forecast global gross expenditure on research in 2014", available on: http://www.battelle.org/docs/tpp/2014_global_rd_funding_forecast.pdf?sfvrsn=4 (Accesses 10 June 2014).

2. UAIB (2014), "What is collective investing?" Access: available on: <http://www.uaib.com.ua/?cat=209> (Accesses 10 June 2014).

3. Efremov, D. and Similar, S. (2014), "What is venture and venture of funding?", available on: www.investorium.ru (Accesses 10 June 2014).

4. UAIB (2014), "Meeting information "round table" on "Problems of venture CII in Ukraine", available on: <http://www.uaib.com.ua/files/f1133883504.doc> (Accesses 10 June 2014).

5. Kovalyshyn P. (2009), "Development of venture capital industry in Russia", Economist, vol. 9.

6. Hryshova, I. (2013), Derzhavna pidtrymka iak nevid'iemnyj mekhanizm ekonomichnoho zrostantia. Instytutskij chynnyky rozvytku pidpriemnyts'kykh struktur, [State support as an essential mechanism of economic growth. Institutional factors of entrepreneurs], Sochins'kyj, Uman, Ukraine.

7. Hryshova, I. (2013), "The impact of the institutional framework for the development of innovation and investment enterprises", Economy: Reality time, vol. 2, pp. 47—51.

8. Hryshova, I. (2013), "Government support for regional innovation development programs", Economy: Reality time, vol. 2, pp. 201—206.

9. Kuzhel, V. (2013), "State support for the economic development of the agricultural sector", Efficient Economy, vol. 6, available on: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2013> (Accesses 10 June 2014).

10. Shabatura, T. (2013), "Investment flows as a factor in lengthening the innovation potential of enterprises", Economy: Reality time, vol. 3, pp. 160—165.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2014 р.

О. В. Лебеденко,
к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Lebedenko,
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

CURRENT STATE AND PERSPECTIVE INVESTMENT PROVIDING AGRICULTURAL SECTOR UKRAINE

Досліджено сучасний стан інвестиційних процесів в аграрній сфері, виявлено чинники, що впливають на процес залучення інвестицій, визначено заходи для активізації інвестиційної діяльності, розглянуто перспективні напрями інвестиційних вкладень.

Investigated the current state of the investment processes in agriculture, found the factors that affect the process of attracting investment, defined measures to stimulate investment, considered the perspective directions of investments.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційне забезпечення, аграрний сектор, перспективні напрями інвестування.

Key words: investments, investment attractiveness, investment providing, agriculture, perspective directions of investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою умовою ефективного функціонування підприємств будь-якої галузі є наявність необхідних інвестицій. Ефективний розвиток аграрного сектору економіки передбачає створення умов для нарощування обсягів виробництва, підвищення результативності функціонування підприємств галузі і, як наслідок, раціональне використання природних ресурсів, зміцнення продовольчої безпеки та вирішення соціальних проблем у сільській місцевості. Вказані процеси потребують широкого залучення інвестицій в аграрне виробництво. Нині аграрний сектор економіки України переживає складний період свого розвитку та спад інвестиційної діяльності. Рівень інвестиційного забезпечення аграрної сфери є недостатнім і за оцінкою науковців становить приблизно 8—10% від загальної потреби в інвестиційних ресурсах [1]. Таким чином, у сучасних умовах виняткового значення набуває проблема активізації інвестиційної діяльності та підвищення рівня інвестиційного забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями інвестиційних процесів займалися І.О. Бланк, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, А.А. Пересада та інші вчені. Питання інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств висвітлили у своїх працях В.Г. Андрійчук, О.І. Дачій, П.І. Гайдуцький, М.І. Кисіль, П.Т. Саблук та інші. Однак проблема залучення інвестицій в аграрну сферу залишається невирішеною. Подальшого дослідження потребують питання розробки заходів для стимулювання інвестиційного забезпечення галузі та визначення перспективних напрямів інвестування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідити сучасний стан інвестиційних процесів в аграрному секторі, виявити провідні фактори залучення інвестицій та визначити пріоритетні і найбільш ефективні напрями інвестування галузі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з головних проблем залучення інвестицій в аграрну сферу є її недостатня інвестиційна привабливість, що, насамперед, зумовлено специфічністю аграрного виробництва, яка полягає у тому, що порівняно з промисловістю, воно має нижчу норму прибутку, виробничий цикл у ньому може тривати понад рік, що суттєво уповільнює оборот вкладених коштів, а через сезонність виробництва одержання прибутку і момент вкладення його у наступний цикл виробничого процесу не завжди збігаються. Крім того, існує ризик недоотримання прибутку через несприятливі природно-кліматичні умови.

Інвестиційна привабливість сільського господарства також залежить від стабільного законодавчого та нормативного забезпечення, сприятливої цінової, кредитної, податкової та митної політики держави, економічного стану товаровиробників, розробки і реалізації галузевих програм, спрямованих на збільшення обсягів виробництва продукції та підвищення його ефективності.

Головними причинами низької інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки України стали:

1) відсутність цінового паритету на продукцію сільського господарства та спожитих для її виробництва матеріально-технічних ресурсів, що призвело до зниження прибутковості сільськогосподарських підприємств;

2) зниження прибутків вітчизняних виробників через високу частку імпортного продовольства на внутрішньому українському ринку;

3) зменшення надходження фінансових ресурсів у галузь внаслідок скорочення платоспроможного попиту населення на продовольство;

4) відсутність реально функціонуючого ринку земель сільськогосподарського призначення.

Однак, не дивлячись на вказані фактори інвестиційної непривабливості аграрної галузі України, до 2012 року спостерігалось зростання обсягу інвестицій у сільськогосподарське виробництво як у цілому по країні, так і по Дніпропетровській області, таблиця 1, таблиця 2.

Фінансова криза негативно позначилась на інвестиційних процесах в аграрній сфері як України загалом, так і Дніпропетровської області. В 2012 році обсяги вкладень у цю галузь порівняно з попереднім роком значно скоротилися. І хоча у 2013 році вдалося призупинити спад та дещо активізувати інвестиційну діяльність у сільському господарстві, обсяги вкладень залишаються значно нижчими від потреби.

Не зважаючи на те, що сільське господарство відіграє важливу роль у зміцненні продовольчої безпеки та має високий потенціал розвитку, провідне місце в економіці країни належить промисловості, оскільки норма прибутку промислових підприємств є вищою порівняно з сільськогосподарськими підприємствами, що робить їх більш інвестиційно привабливими. Кількість коштів, вкладених у промисловість, значно переважає обсяги інвестицій у сільське господарство. Так, у 2013 році в промислові підприємства України було вкладено більше, ніж у 6 разів інвестицій, порівняно з сільським господарством, а по Дніпропетровській області — майже в 15 разів. Наведені дані свідчать про те, що сільське господарство в Дніпропетровській області не є пріоритетною галуззю і вкладення інвестиційних коштів тут є нижчим, ніж у середньому по країні.

Для аграрних підприємств особливо актуальною є проблема пошуку джерел інвестицій. Нині в структурі джерел фінансування інвестиційної діяльності найбільша частка належить власним коштам підприємств. Основним внутрішнім джерелом інвестицій підприємств є їхній прибуток. Однак в умовах низької прибутковості сільськогосподарських підприємств, дане джерело є недостатнім для покриття їх загальної потреби в інвестиціях.

В умовах нестачі внутрішніх ресурсів важливого значення набуває залучення зовнішніх джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій. Питома вага прямих іноземних інвестицій в структурі сукупних вкладень галузі коливається в межах 5—7% і є однією з найменших серед усіх галузей [2]. Недостатній рівень іноземних вкладень значною мірою обумовлений частими змінами законодавства та недостатнім захистом права приватної власності. Залучення додаткових інвестицій з-за кордону можливе за умови здійснення державою заходів щодо удосконалення економічного законодавства та лібералізації підприємницької діяльності.

У зв'язку з нестачею фінансових ресурсів, визначаючи пріоритетні напрями інвестування, слід орієнтува-

Таблиця 1. Динаміка обсягів та індекси інвестицій в економіку, промисловість і сільське господарство України за 2009–2013 роки

Показник	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції – всього, млн грн.	192878	189061	259932	263728	267728
з них: інвестиції в сільське господарство, млн грн.	9295	12106	17981	15797	16146
інвестиції в промисловість, млн грн.	57658	58558	86313	94966	101858
Частка інвестицій в сільське господарство у загальній сумі капітальних інвестицій, %	4,8	6,4	6,9	5,9	6,0
Частка інвестицій в промисловість у загальній сумі капітальних інвестицій, %	29,9	31,0	33,2	36,0	38,0
Інвестиції в сільське господарство, % до попереднього року	-	130,2	148,5	87,8	102,2
Інвестиції в промисловість, % до попереднього року	-	101,6	147,4	110,0	107,3

За даними державної служби статистики України.

тися, в першу чергу, на розвиток тих виробництв, які забезпечують більшу економічну віддачу, мають короткий термін окупності та направлені на вирішення невідкладних проблем сільського господарства.

У 2013 році одними із найбільш інвестиційно-привабливих напрямів діяльності в сільському господарстві України були виробництво зерна та виробництво олійного насіння, що обумовлено прийнятним рівнем рентабельності, невисоким обсягом інвестицій, більш низьким рівнем коливання цін порівняно з іншими видами сільськогосподарської продукції [3]. Дані галузі, а також овочівництво закритого ґрунту, виробництво м'яса птиці та яєць можна виділити в якості об'єктів пріоритетного вкладення капіталу, оскільки вони в останні роки були найбільш прибутковими, а отже, й інвестиційно привабливими.

Гострою проблемою сільського господарства є поліпшення земель та підвищення їх родючості, в зв'язку з чим перспективним напрямом інвестиційної діяльності на підприємствах галузі є впровадження енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, які забезпечують економію ресурсів та підвищення родючості ґрунтів при достатньо високому рівні врожайності.

Через нестачу сільськогосподарської техніки, її фізичний та моральний знос особливої актуальності набуває проблема поповнення парку машин та підвищення рівня технічного оснащення галузі, що також потребує значних інвестиційних вкладень.

Рентабельність сільськогосподарського виробництва залежить від ефективності функціонування галузей рослинництва та тваринництва. В підвищенні результативності діяльності підприємств галузей вагому роль відіграє використання високоврожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур та високопродуктивних порід тварин, що викликає необхідність фінансування впровадження досягнень селекції у виробництво.

Важливим фактором залучення інвестицій у сільське господарство є аграрно-промислова інтеграція, оскільки для інвестора є ризикованим вкладання коштів лише в сільське господарство, більш вигідним є вкладення

Таблиця 2. Динаміка обсягів та індекси інвестицій в економіку, промисловість і сільське господарство Дніпропетровської області за 2009—2013 роки

Показник	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції – всього, млн грн.	15898	15752	22265	20456	20456
з них: інвестиції в сільське господарство, млн грн.	673,1	925,7	1426,8	974,9	779,3
інвестиції в промисловість, млн грн.	8052,7	8130,4	12050,1	11003,5	11395,8
Частка інвестицій в сільське господарство у загальній сумі капітальних інвестицій, %	4,2	5,9	6,4	4,7	3,8
Частка інвестицій в промисловість у загальній сумі капітальних інвестицій, %	50,6	51,6	54,1	53,8	55,7
Інвестиції в сільське господарство, % до попереднього року	-	137,5	154,1	68,3	79,9
Інвестиції в промисловість, % до попереднього року	-	101,0	148,2	91,3	103,6

За даними державної служби статистики Дніпропетровської області.

коштів в процеси переробки і реалізації продукції. Аграрно-промислові підприємства мають наступні переваги: забезпечення повного циклу виробництва продукції; спільне фінансування перспективних інвестиційних проєктів; подолання кризових явищ спільними зусиллями; пріоритетне забезпечення сировиною та матеріально-технічними ресурсами виробничих потужностей; взаємна допомога у збуті продукції; прискорення доведення продукції до кінцевого споживача; підвищення ефективності функціонування підприємств аграрної сфери [4].

В питаннях активізації інвестиційної діяльності визначальна роль належить державі. Нині пряма державна інвестиційна підтримка сільського господарства є недостатньою, оскільки лише 2—3% загального обсягу інвестицій у галузі становлять кошти державного бюджету, не дивлячись на те, що в галузі виробляється понад 8% валового внутрішнього продукту України [5].

Однак, крім інвестиційних вкладень, державні органи влади мають інші важелі впливу на інвестиційні процеси в сільському господарстві. Зокрема державі належить провідна роль в формуванні сприятливого інвестиційного клімату. Державне регулювання інвестиційної діяльності аграрних підприємств з метою підвищення інвестиційної привабливості галузі необхідно здійснювати за такими напрямками:

- 1) розробка та реалізація науково обгрунтованої стратегії розвитку аграрної сфери держави;
- 2) вирішення проблеми цінового паритету;
- 3) формування платоспроможного попиту підприємств промисловості і населення на вітчизняну сільськогосподарську сировину і продовольство;
- 4) вдосконалення системи кредитування підприємств галузі;
- 5) створення ефективної інфраструктури аграрного ринку шляхом розвитку фондового ринку, запровадження ринку землі та іпотечного кредитування;
- 6) підвищення ефективності регулювання імпорту сільськогосподарської продукції;
- 7) створення умов для нарощування експортного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників;

8) захист прав інвесторів та стимулювання залучення інвестицій через формування стабільної нормативно-правової бази.

Виконання вказаних заходів державної інвестиційної політики сприятиме активізації інвестиційних процесів та зміцненню інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки України.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на те, що обсяги залучення інвестицій у сільське господарство України починаючи з 2012 року суттєво скоротилися і є значно нижчими від потреби, Україна має реальні перспективи для того, щоб стати одним із провідних світових виробників сільськогосподарської продукції в майбутньому, що обумовлено її вигідним географічним розташуванням, багатими природними ресурсами та потенціалом для нарощування продуктивності сільського господарства, що є особливо актуальним у зв'язку із загостренням світової продовольчої проблеми. Завдяки виваженій державній політиці можна домогтися поліпшення інвестиційної привабливості підприємств галузі, росту інвестиційних вкладень та виходу з кризи, в якій знаходиться аграрна сфера.

Література:

1. Гуторов О.І. Сучасні тенденції та оцінка інвестиційних процесів в с.-г. виробництві / О.І. Гуторов. — Х.: РВВ НАУ ім. В.В. Докучаєва, 2002. — 52 с.
2. Кожем'якіна М.Ю. Формування інвестицій в аграрній сфері економіки України / М.Ю. Кожем'якіна / Агроінком. — 2011. — № 10—12. — С. 71—74.
3. Маслак О. Інвестиції в АПК // Пропозиція. — 2014. — № 1. — С. 30—35.
4. Притула Н.М. Сучасний стан та актуальні проблеми розвитку інвестиційної політики в АПК / Н.М. Притула // Держава та регіони. — 2009. — № 6. — С. 173—178.
5. Кисіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кисіль // Економіка АПК. — 2012. — № 9. — С. 36—39.

References:

1. Hutorov, O.I. (2002), Suchasni tendentsii ta otsinka investitsiinykh protsesiv v s.-h. vyrobnytstvi [Current trends and evaluation of investment processes in agricultural production], RVV NAU im. V.V. Dokuchaieva, Khar'cov, Ukraine.
2. Kozhem'iakina, M.Yu. (2011), "Formation of investments in the agricultural sector of Ukraine's economy", Ahroinkom, vol. 10—12, pp. 71—74.
3. Maslak, O. (2014) "Investments in agribusiness", Propozitsiia, vol. 1, pp. 30—35.
4. Prytula, N.M. (2009), "Current state and topical problems of development of investment policy in agribusiness", Derzhava ta regiony, vol. 6, pp. 173—178.
5. Kysil', M.I. (2012), "Strategic directions of investment support agricultural development", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 36—39.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2014 р.

Ю. В. Тінтулов,
к. е. н., доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
Одеський Державний Аграрний Університет

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЙ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ОСНОВІ РАНЖУВАННЯ ПРОЕКТІВ

Yu. Tintulov,
PhD, Associate Professor, of Accounting and Auditing Odessa State Agrarian University

FORMING TOOL POLICY INVESTMENT CORPORATIONS FOOD BASED PROJECTS RANKINGS

У статті розроблено методику формування політики інвестиційної діяльності харчових корпорацій на основі ранжирування інвестиційних проектів, що базується на методі парних порівнянь, що відрізняється від існуючим змістом складових параметрів індексу пріоритетності (одночасно використовуються розрахункові й експертні параметри), яка дозволяє врахувати компетентність групи експертів при визначенні рангу проекту інвестиційних вкладень у структурному елементі матриці пріоритетів.

In this paper an improved concept for evaluating the effectiveness of investment projects corporate structure of the food industry using individual parameters estimation of efficiency of future investment real food industry.

Ключові слова: інвестиційний проект, лінгвістична змінна, система інноваційної привабливості, приватний параметр оцінки.

Key words: investment project, linguistic variables, system innovation attractiveness, private parameter estimation.

ВСТУП

Однією із пріоритетних галузей розвитку України є харчова промисловість. З огляду на тенденції до локалізації іноземних виробників, підвищенню якості, зниженню енергоємності виробничих процесів і зменшенню собівартості особливий інтерес представляє інвестування в розвиток підприємств галузі.

Політика інвестиційної діяльності харчового підприємства полягає у виборі й реалізації найбільш ефективних форм вкладення капіталу з метою розширення обсягу операційної діяльності й формування інвестиційно-

го прибутку. У формуванні політики інвестиційної діяльності можна виділити етапи: визначення необхідності розвитку підприємства й економічно вигідних напрямків розвитку; розробка інвестиційних проектів (ІП) для реалізації обраних напрямів; остаточний вибір економічно вигідних ІП.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність науково-практичних розробок, спрямованих на підвищення ефективності управління інвестиціями, базується на численних дискусіях щодо таких розробок, водночас відсутні комплексні наукові дослідження проблеми управління залученням інвестицій у підприємства харчової промисловості галузі України. Питання сутності інвестування в галузях економіки були предметом наукових досліджень вітчизняних учених: І. Бланка, Л. Борща, В. Гейця, С. Гуткевич, Й. Завадського, А. Загороднього, М. Єрмошенка, Г. Кірейцева, Т. Майорової, Ю. Орловської, А. Пересади, С. Реверчука, П. Саблука, Ю. Стадницького та ін.

Таблиця 1. Принципи оцінки рівня ефективності інвестицій

Методологічні	Методичні	Операціональні
1. Вимірність	1. Порівняння ситуацій «з проектом» й «без проекту»	1. Взаємозв'язок параметрів
2. Порівнянність	2. Унікальність	2. Моделювання
3. Вигідність	3. Субоптимізація	3. Організаційно-економічний механізм реалізації проекту
4. Погодженість	4. Некерованість минулого	4. Багато стадійність оцінки
5. Платність ресурсів	5. Динамічність	5. Інформаційна й методична погодженість
6. Незаперечність і максимум ефекту	6. Тимчасова цінність грошей	6. Симпліфікація
7. Системність	7. Неповнота інформації	
8. Комплексність	8. Структура капіталу	
9. Непровергаемость методів	9. Багатовалютність	

Таблиця 2. Принципи ранжування інвестиційних проектів

Методологічні	Методичні	Операційні
1. Наявність. 2. Порівняльність. 3. Вигідність. 4. Погодженість інтересів учасників. 5. Обмеженість ресурсів. 6. Незалежність ефекту й максимізація інтегрального показника пріоритетності ІІ. 7. Системність. 8. Несуперечливість методів.	1. Специфічність. 2. Субоптимізація. 3. Перехідне фінансове забезпечення.	1. Визначення параметрів. 2. Моделювання. 3. Багатокритерійність, процеси ранжування ІІ. 4. Інформаційна й методична погодженість.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є розробка матриць пріоритетів інвестиційних напрямів підприємств харчової промисловості й інвестицій харчового виробництва на майбутній рік. Вдосконалення алгоритму оцінки рівня ефективності інвестиційних проектів на підприємствах харчової промисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах обмеженості ресурсів слабка сторона харчових виробництв України — відсутність ефективних інструментів ранжування ІІ, що дозволяють раціонально формувати інвестиційну політику. При цьому під "раціональністю" мається на увазі формування такої політики інвестиційної діяльності, за якої розподіл обмежених коштів між ІІ проходить відповідно до закладених критеріїв у заданих умовах. Нераціональне використання інвестицій спричиняє заморожування ресурсів й, внаслідок цього, зменшення обсягів виробленої продукції. За оцінками фахівців й експертів у галузі харчової промисловості 10—30% реалізованих ІІ не є пріоритетними для господарюючих суб'єктів, відповідно реальний ефект, одержуваний від даних інвестицій в 1,5—2 рази нижче заявленої величини ефектів пріоритетних проектів [4, 6]. У зв'язку із цим оцінка ефективності й ранжування проектів в інвестиційній політиці на харчових підприємствах відіграють важливу роль надалі економічному розвитку.

Існуюча система оцінки рівня ефективності проектів базується на системі принципів, необхідних для однаковості в проведенні оцінки й експертизи проектів [1, 2, 5].

Процеси оцінки й ранжування тісно пов'язані між собою. Розглядаються проекти, які пройшли "оцінку". На наш погляд, процес ранжування ІІ повинен базуватися на системі принципів. Як базова система принципів ранжування проектів може бути запропонована система принципів оцінки рівня ефективності ІІ (табл. 1).

У ході проведеного аналізу принципів оцінки рівня ефективності ІІ установлено, що частина принципів, використовувана для системи оцінки рівня ефективності не прийнятна до запропонованої системи ранжування. Принципи ранжування інвестиційних проектів (табл. 2) аналогічно принципам оцінки базуються на трьох групах: методологічні, методичні й операційні.

Запропоновані нами принципи ранжування можуть бути використані в системі ранжування інвестиційних проектів на харчових підприємствах. Пропонована система

ранжування ІІ базується на восьми методологічних, трьох методичних і чотирьох операційних принципах.

Проблему вибору пріоритетних для промислових підприємств (у тому числі для харчових виробництв) проектів необхідно почати з відповіді на питання: які проекти, у принципі, можуть брати участь у процесі ранжування. Для цього необхідно розглянути процес оцінки рівня ефективності ІІ.

Пропонований алгоритм оцінки рівня ефективності ІІ представлений на рисунку 1, алгоритм ранжування проектів представлений на рисунку 2.

Під "ефективністю проекту інвестиційних вкладень" нами мається на увазі категорія, що відображає відповідність проекту цілям замовника й інтересам учасників. При цьому одна

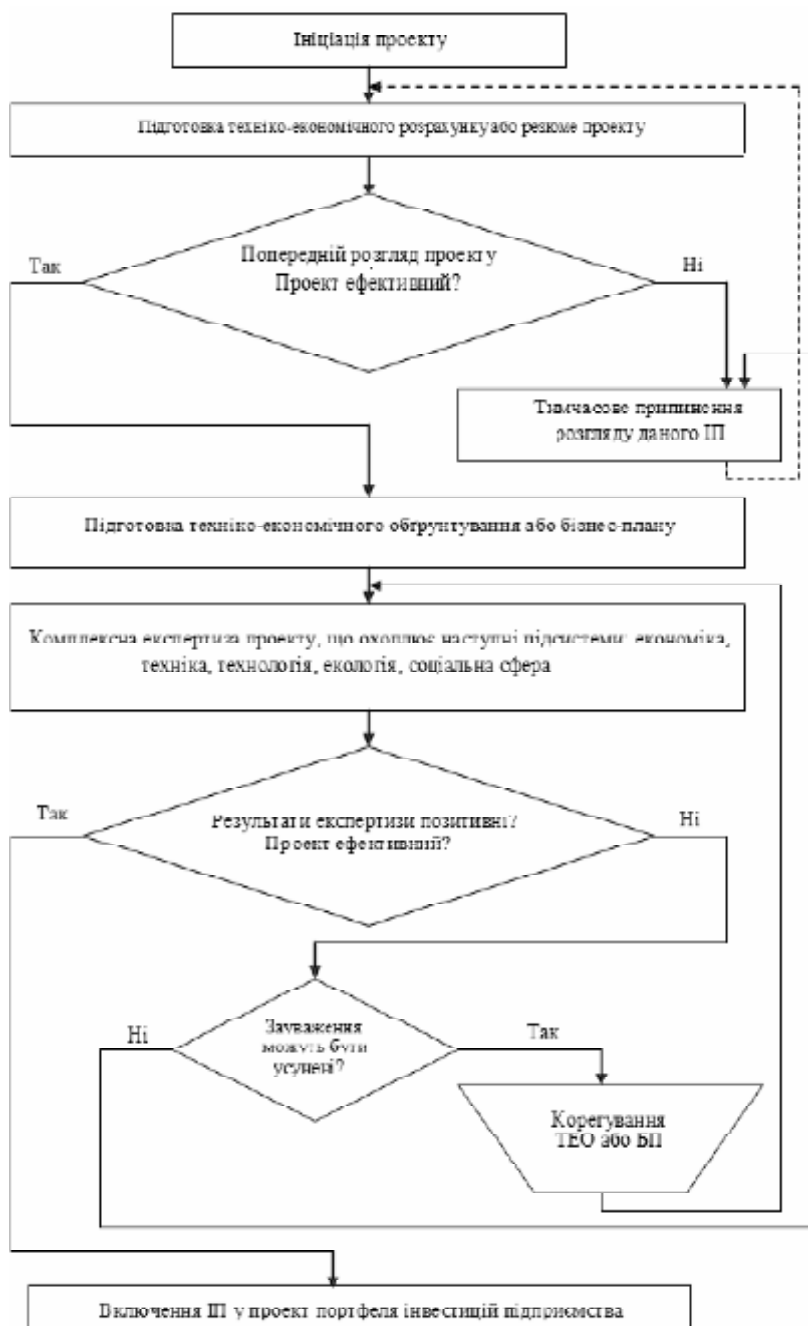

Рис. 1. Алгоритм оцінки рівня ефективності інвестиційних проектів на підприємстві

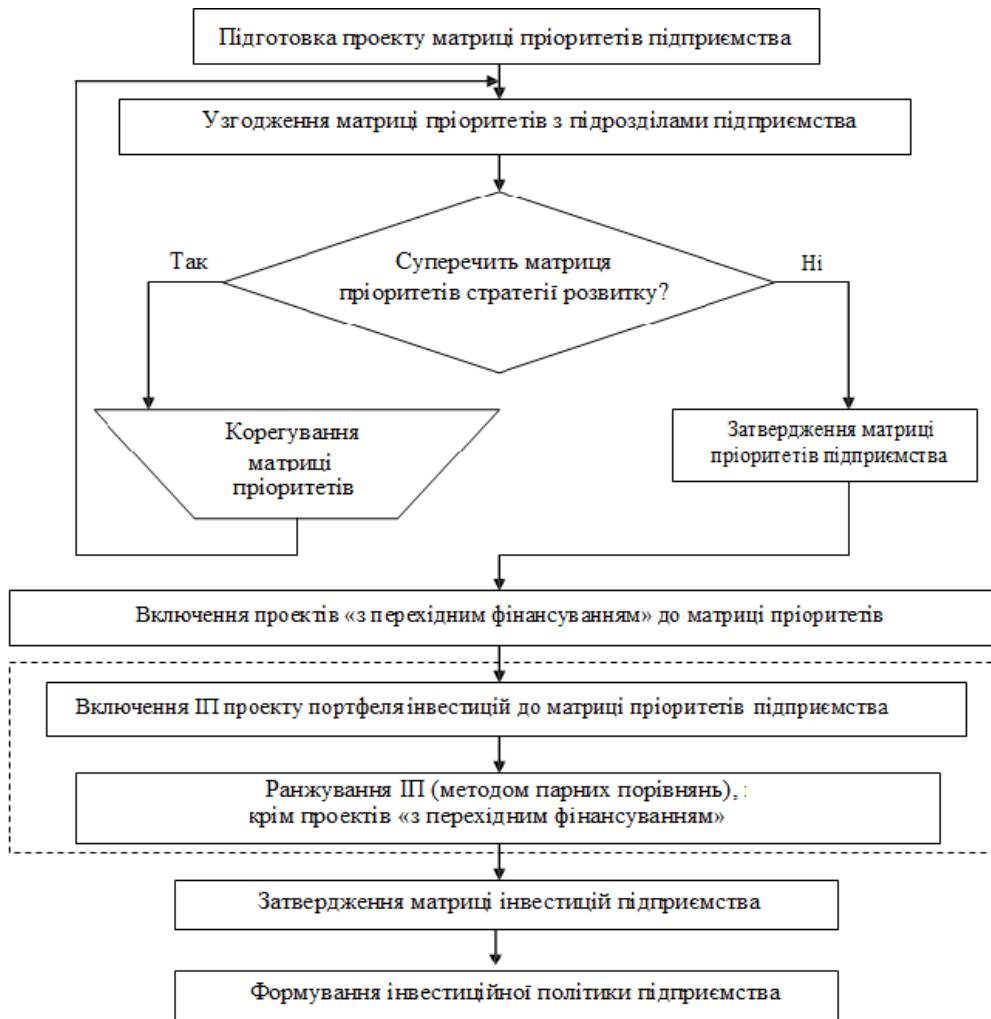

Рис. 2. Алгоритм ранжування інвестиційних проектів на підприємстві

із цілей замовника, а точніше підприємства замовника, — одержання на заданому обрії планування ефекту перевищуючі інвестиційні витрати.

У запропонованій системі оцінки рівня ефективності кожен проект перевіряється на предмет техніко-технологічної, соціально-економічної й екологічної ефективності. У той же час виключена оцінка ефективності участі в проекті (у тому числі оцінка бюджетної ефективності), бо передбачається одноособова участь підприємства у фінансуванні проекту. У концепції оцінки рівня ефективності й ранжування проектів мається на увазі розгляд проектів, єдиним джерелом фінансового забезпечення яких виступають

власні кошти промислового підприємства. Не виключено можливість залучення підприємством позикових коштів на здійснення інвестицій, проте, дані кошти залучаються не під конкретний проект і можуть бути використані на інші мети. Таким чином, не потрібне обґрунтування ефективності участі інших суб'єктів, що здійснюють фінансування (співфінансування) проектів, у реалізації проекту.

Алгоритм оцінки рівня ефективності ІП дозволяє сформувати проект портфеля інвестицій підприємства.

Алгоритм ранжування ІП передбачає підготовку й затвердження матриці пріоритетів підприємства. При цьому в процесі узгодження макета матриці задіяні всі підрозділи підприємства. У затверджену матрицю пріоритетів заносяться найменування інвестиційних проектів. Відмінною рисою запропонованого алгоритму ранжування є облік у процесі ранжування реалізованих і планованих до реалізації проектів, а також облік стратегії господарюючого суб'єкта.

Підсумковим документом процесу ранжування й оцінки рівня ефективності є матриця інвестицій, у якій відбиті найбільш пріоритетні (плановані до реалізації й реалізовані) проекти. На основі даного документа формується політика інвестиційної діяльності підприємства на майбутній період часу.

Нами проаналізовано існуючі методи ранжування ІП [3, 5]. Істотний недолік цих методів — відсутність тематичного розмежування пріоритетів розвитку підприємства, і, як слідство, слабе візуальне подання портфеля ІП (ПІП). Серед моделей подання ПІП можна виділити наступні: геометричні й табличні. У свою чергу серед геометричних моделей можна виділити наступні форми подання ПІП: куб, пло-

Таблиця 3. Матриця пріоритетів інвестиційних напрямів підприємств харчової промисловості

Ранг	1. Модернізація основного виробництва	2. Розвиток інформаційних систем і логістики	3. Виробництво нових видів продукції	4. Невиробничі вкладення у виробництво й адміністративно-побутові корпуси
1	1.1. Інтенсивне збільшення виробничих потужностей	1.2. Інформаційні й комунікаційні технології	1.3. Виробництво нових видів продукції	1.4. Розвиток інженерних мереж
2	2.1. Підвищення якості	2.2. Апаратне забезпечення	2.3. Надання нових послуг	2.4. Ремонт
3	3.1. Заміна зношених об'єктів основних засобів	3.2. Логістика	3.3. Вкладення в доробку й модернізацію існуючих технологічних процесів	3.4. Меблі
4	4.1. Інші проекти модернізації обладнання	4.2. Інші проекти розвитку інформаційних систем і логістики	4.3. Інші проекти по виробництву нових видів продукції	4.4. Інші проекти по невикористаних вкладеннях у виробничі приміщення й адміністративно-побутові корпуси

щина, діаграма й ін. У всіх вищевказаних фігурах, як правило, як функції використовуються параметри ефективності проекту, наприклад, дисконтований строк окупності (ДСО), чиста поточна вартість і т.д.

Цільові пріоритети підприємства в геометричних фігурах відбити складно, тому що необхідно якісні параметри ІП зіставляти з кількісними параметрами. З огляду на дану обставину, а також обмежений склад параметрів ефективності можливих для використання в кубі, майданній діаграмі або інших фігурах найбільш прийнятною й простою у застосуванні є таблична форма подання ІП.

Проте класична форма таблиці — список проектів з відбиттям бюджету, параметрів ефективності й інших параметрів проекту, не враховує пріоритетів розвитку підприємства. У табличній формі існує можливість виділення певних інвестиційних тематик.

На наш погляд, для врахування пріоритетно-цільової спрямованості ІП необхідно використати табличну форму подання — матрицю. Матриця як система елементів розташованих у вигляді прямокутної таблиці. На відміну від класичної табличної форми подання ІП у пропонованій матриці будуть зазначено найменування ІП й інтегральний показник, що відображає пріоритетність даного проекту. Для кращого візуального подання ІП по вертикалі матриці будуть відбиті інвестиційні напрями харчових виробництв, а по горизонталі елементи, що формують даний напрямок. За кожним інвестиційним напрямом (табл. 3), у цьому випадку, закріплено чотири елементи (центрі). Часткове занесення одного ІП у різні осередки матриці неприпустимо.

Матриця пріоритетів підприємства харчової промисловості являє собою таблицю із чотирьох інвестиційних напрямів. Кожен напрямок складається із трьох основних елементів (осередків) і одного допоміжного. Четвертий елемент доданий на випадок істотного утруднення у віднесенні певного ІП до певного елемента інвестиційного напрямку.

Номер рядка характеризує ступінь пріоритетності елемента матриці. Найбільшою пріоритетністю володіють ІП, розташовані в елементі (центрі) з найменшою сумою по номеру рядка й стовпця. Розглянемо кожен напрямок більш докладно.

Перший напрямок — "Модернізація основного виробництва". Під "модернізацією" розуміється вдосконалення, поліпшення, відновлення об'єкта, приведення його у відповідність із новими вимогами й нормами, технічними умовами, показниками якості. Першим елементом даного напрямку є "Інтенсивне збільшення виробничих потужностей". Дана тематика передбачає проекти, спрямовані на збільшення потужностей, наприклад, нова технологічна лінія, що володіє більшою продуктивністю. "Підвищення якості" — до даного елемента можна віднести майже кожен другий ІП, проте, мається на увазі включення проекту, по якому закуповується обладнання, необхідне, насамперед, для підвищення якості. У рамках харчового виробництва сюди можна віднести, наприклад, обладнання з підготовки сировини до виробництва. "Заміна зношених об'єктів основних засобів" — ІП, що припускають закупівлю складових частин комплексу обладнання, наприклад, частина технологічної лінії.

Другий напрямок — "Розвиток інформаційних систем і логістики". "Інформаційні й комунікаційні технології" — ІП, по закупівлі автоматизованих систем управління виробництвом, а також комп'ютерних програм, наприклад, закупівля й впровадження інтегрованої системи управління підприємством. До "апаратного забезпечення" можна віднести закупівлю персональних комп'ютерів. "Логістика" включена в даний напрямок, тому що в даному контексті "логістика" вис-

Таблиця 4. Трансформація розрахункових параметрів у коефіцієнти

Найменування проекту	ЧДД		ВНП		ІД		ДСО	
	ЧДД, тис. грн.	КЧДД	ВНП, %	КВНП	ІД	КІД	ДСО, років	КДСО
Базовий проект(и)	220 91	1,0000	250	1,0000	58,3	1,0000	0,9	1,0000
Модернізація	6 423	0,0291	64	0,2560	11,6	0,1990	2,8	0,3214

тупає "як ефективна система управління, матеріальними, інформаційними й фінансовими потоками, пов'язаними з життєвим циклом товару", у даний центр можна віднести проекти, що стосуються транспортування, будівництво або реконструкція складів, а також проекти, що стосуються системи управління матеріальними потоками.

Третій напрямок — "Виробництво нових видів продукції". Перші два осередки не викликають істотного утруднення — виробництво нових продуктів. Відповідно в ці осередки вносяться проекти, спрямовані на випуск нових продуктів. До центру "Вкладення в доробку й модернізацію існуючих технологічних процесів" можна віднести ІП, що припускають додаткову закупівлю обладнання для існуючого комплексу обладнання з метою виробництва модифікованої продукції.

Четвертий напрямок — "Невиробничі вкладення в харчове виробництво й адміністративно-побутові корпуси". "Розвиток інженерних мереж" — наприклад, закупівля систем утримання шкідливих викидів і т.п. "Ремонт" — мається на увазі поточний або капітальний ремонт виробничих корпусів. Необхідно відмітити, що мова йде про "невідкладний" ремонт, на якому відсутні кошти в ремонтному фонді підприємства. Наприклад, органи нагляду видали приписання на закриття корпусу, внаслідок істотних зауважень, проте запланованих коштів на майбутній рік недостатньо. У цьому випадку необхідно відкривати ІП. Категорія "Меблі" передбачає закупівлю меблів в адміністративно-побутові й виробничі корпуси.

Необхідно відмітити наступний істотний момент, властивим всім напрямкам розвитку. Один проект може частково підходити для включення в різні осередки одного або різних напрямів. У цьому випадку перша рекомендація: включати проект, більша частина бюджету якого витрачається на дану тематику.

Представлений варіант матриці не є раз і назавжди прийнятним для підприємств харчової промисловості, а є результатом вивчення й аналізу тенденцій (у тому числі інвестиційних) розвитку харчового виробництва в Україні за останні п'ять років.

Ранжування інвестицій в умовах обмеженості ресурсів відіграє важливу роль. За експертними оцінками вибір і реалізація найбільш пріоритетних проектів здатні принести в 1,2—1,5 рази більше ефектів, у порівнянні з непріоритетними проектами. Політика інвестиційної діяльності формування на основі науково-обґрунтованого ранжування ІП здатна принести додатковий внесок у підвищення загальної ефективності підприємств приблизно на 25%.

Ранжування проектів усередині кожного центру (елемента) матриці передбачається провести по індексі пріоритетності. Індекс пріоритетності (формула 1) формують наступні сім параметрів ІП:

— розрахункові — чистий дисконтований дохід (ЧДД), внутрішня норма прибутковості (ВНП), індекс прибутковості (ІД) інвестицій;

— експертні — коефіцієнт терміновості, важливості й ризикованості.

$$I_{Pi} = \alpha_{\text{терм}} K_{\text{терм}} + \alpha_{\text{важ}} K_{\text{важ}} + \alpha_{\text{риз}} K_{\text{риз}} + \alpha_{\text{ЧДД}} K_{\text{ЧДД}} + \alpha_{\text{ВНП}} K_{\text{ВНП}} + \alpha_{\text{ІД}} K_{\text{ІД}} + \alpha_{\text{ДСО}} K_{\text{ДСО}} \quad (1),$$

де I_{Pi} — індекс пріоритетності i -го проекту,
 $K_{\text{ЧДД}}, K_{\text{ВНП}}, K_{\text{ІД}}, K_{\text{ДСО}}, K_{\text{терм}}, K_{\text{важ}}, K_{\text{риз}}$ — коефіцієнти ЧДД, ВНП, ІД, ДСО, терміновості, важливості й ризикованості i -го проекту,

Таблиця 5. Розрахунок коефіцієнта терміновості

Експерт	Бали за питання		К _{терм}
	1	2	
1	3	2	0,5000
2	2	3	0,5000
3	4	4	0,8000
4	5	5	1,0000
5	4	2	0,6000
6	1	1	0,2000
7	2	3	0,5000
Загальна (середня) оцінка	3,0000	2,8571	0,5857

$\alpha_{\text{ЧДД}}, \alpha_{\text{ВНП}}, \alpha_{\text{ІД}}, \alpha_{\text{ДСО}}, \alpha_{\text{терм}}, \alpha_{\text{важ}}, \alpha_{\text{риз}}$ — вагові коефіцієнти важливості.

Для розрахунку вагових коефіцієнтів семи параметрів, що формують індекс пріоритетності, застосований метод парних порівнянь.

Кількість експертів — 7. Група експертів у цьому випад-

ку — члени вищого колегіального органа підприємства (рада по розвитку, комітет з інноваціям або ін.). Як група експертів можуть виступати й фахівці даної предметної області. Вагові коефіцієнти визначаються з урахуванням компетентності групи експертів.

$K_{\text{ЧДД}}$ розраховується в такий спосіб:

$$K_{\text{ЧДД}} = \frac{\text{ЧДД}_i}{\text{ЧДД}_6} \quad (2),$$

де $\text{ЧДД}_i, \text{ЧДД}_6$ — ЧДД i -го й базового проекту відповідно.

Аналогічним чином розраховується $K_{\text{ВНП}}$ й $K_{\text{ІД}}$, а $K_{\text{ДСО}}$ розраховується зворотним відношенням базового значення до i -го.

Із всієї сукупності ранжованих проектів один проект має максимальний ЧДД, інший найбільший ІД, третій найменший ДСО.

Виходячи з цього, найбільш привабливі значення (максимальні значення ЧДД, ВНП, ІД і мінімальне значення ДСО) чотирьох параметрів ефективності приймаються в якості базових.

Таблиця 6. Матриця інвестицій харчового виробництва на майбутній рік

1. Модернізація обладнання		2. Розвиток інформаційних систем і логістики	
1.1. Інтенсивне збільшення виробничих потужностей		1.2. Інформаційні й комунікаційні технології	
1.1.1. Іпр: 1.1.1.1. Організація ділянки по плівковій (вакуумної) формування - 0,3864	1.1.2. Іпо: 1.1.2.1. Закупівля харчової лінії - 0,4470; 1.1.2.2. Прилади контролю виробництва - 0,2722	1.2.1. Іпр: 1.2.1.1. Впровадження систем управління - 0,3427; 1.2.1.2. комп'ютеризація - 0,3400	1.2. 2
2.1. Підвищення якості		2.2. Апаратне забезпечення	
2.1.1. Іпр: 2.1.1.1. Лабораторне обладнання - 0,4477; 2.1.1.2. Перехід на процесне модифікування - 0,4230	2.1.2. Іпо: 2.1.2.1. Виробниче обладнання - 0,2936	2.2.1. Іпр: 2.2.1.1. Локально-обчислювальні мережі - 0,2770	2.2. 2
3.1. Заміна зношених об'єктів основних засобів		3.2. Логістика	
3.1.1. Іпр: 3.1.1.1. Обробні центри - 0,3255	3.1.2. Іпо: 3.1.2.1. Лінія 1 - 0,3798; 3.1.2.2. Лінія 2 - 0,2834; 3.1.2.3. Лінія 3 - 0,2655	3.2.1. Іпр: 3.2.1.1. Перенесення обладнання - 0,5723; 3.2.1.2. Збільшення потужності - 0,4323; 3.2.1.3. Реконструкція - 0,2777	3.2.2. Іпо: 3.2.2.1. Перенесення обладнання - 0,3404; 3.2.2.2. Реконструкція складів - 0,2690; 3.2.2.3. Система управління ТС - 0,2673; 3.2.2.4. Закупівля ТС - 0,2607
4.1. Інші проекти модернізації обладнання		4.2. Інші проекти розвитку інформаційних систем і логістики	
4.1.1. Іпр: 4.1.1.1. Модернізація - 0,3462	4.1.2. Іпо: 4.1.2.1. Створення системи забезпечення стійкості виробництва - 0,2481	4.2. 1	4.2. 2
3. Виробництво нових видів продукції		4. Невиробничі вкладення в виробничі приміщення та адміністративно-побутові корпуси	
1.3. Виробництво нових продуктів		1.4. Розвиток інженерних мереж	
1.3.1. Іпр: 1.3.1.1. Виготовлення нової продукції 1 - 0,4835	1.3.2. Іпо: 1.3.2.1. Виробництво нової продукції 2 - 0,3874; 1.3.2.2. Перспективне освоєння продукції 3 - 0,2611	1.4.1. Іпр: 1.4.1.1. Біохімічна установка очищення повітря - 0,4404	1.4.2. Іпо: 1.4.2.1. Автономне забезпечення стислим повітрям виробництв - 0,2644
2.3 Надання нових послуг		2.4. Ремонт	
2.3.1. Іпр: 2.3.1.1. Ділянка переробки втор. ресурсів - 0,3771; 2.3.1.2. Підготовка сировини - 0,2992	2.3.2. Іпо: 2.3.2.1. Переробка відходів - 0,5036	2.4. 1	2.4.2. Іпо: 2.4.2.1. Обладнання для ремонту покрівлі - 0,4891; 2.4.2.2. Заміна рукавних фільтрів - 0,3036
3.3. Вкладення в доробку й модернізацію існуючих продуктів		3.4. Меблі	
3.3.1. Іпр: 3.3.1.1. технологія, Що Модифікує, - 0,4252.	3.3. 2	3.4. 1	3.4.2. Іпо: 3.4.2.1. Закупівля меблів для - 0,4311
4.3. Інші проекти по виробництву нових видів продукції		4.4. Інші не виробничі вкладення у виробничі приміщення й адміністративно-побутові корпуси	
4.3.1. Іпр: 4.3.1.1. Виготовлення вторинних продуктів - 0,6309	4.3. 2	4.4. 1	4.4.2. Іпо: 4.4.2.1. Очищення обладнання - 0,3668; 4.4.2.2. АСУ «Теплопостачання» - 0,3023

Базові (найкращі) параметри можуть бути у різних проєктів. Як приклад наведений розрахунок $K_{\text{чдд}}$, $K_{\text{внп}}$, $K_{\text{ід}}$, $K_{\text{дсо}}$ проєкту модернізації виробництва у таблиці 4.

Три остаточних коефіцієнти (терміновість, важливість і ризикованість) вираховуються виходячи з експертних оцінок.

Коефіцієнт терміновості ($K_{\text{терм}}$) являє собою аналітичний показник, що розраховує на основі вироблення відповідей експертами на наступні питання.

1. З чим пов'язана швидка реалізація проєкту?

— спрацюванням обладнання, виконанням раніше прийнятих зобов'язань;

— реалізацією бізнес-плану (плану заходів);

— приписом наглядових органів, запобіганням санкціям;

— сформованою унікальною кон'юнктурною ситуацією на ринку;

— запобіганням загрози катастроф з масовими жертвами.

2. Які можливі наслідки відмови від реалізації проєкту в найближчі 2—3 роки?

— практично ніяких;

— можливі певні втрати, пов'язані з втратою вигоди;

— ситуація неясна, оцінка ускладнена;

— втрати будуть порівнянні з обсягом інвестицій за проєктом;

— втрати багаторазово перевищать необхідний обсяг ресурсів інвестиційного забезпечення.

Варіант відповіді на кожне питання по даному експертному показнику, як і по двох інших, може бути лише один. Обидва питання оцінюються за п'ятибальною шкалою (5 варіантів відповідей). Перший варіант відповіді — 1 бал, останній — 5 балів. Відповіді семи експертів за даними питаннями і прорахунок коефіцієнта терміновості як приклад відображено у таблиці 5.

Приміром, перший експерт на перший і другий питання набрав відповідно 3 й 2 бали. Значення коефіцієнта терміновості по першому експерту становить: $(3/5 + 2/5) / 2 = 0,5$. Подібним чином прораховуються значення $K_{\text{терм}}$ по кожному експерту. Підсумкове значення коефіцієнта терміновості становить середнє арифметичне семи експертів. У цьому випадку стосовно розглянутого проєкту $K_{\text{терм}} = 0,5857$.

Коефіцієнт важливості ($K_{\text{важ}}$) визначається на основі вироблення відповідей експертами на питання, що стосуються наступних аспектів: вплив реалізації проєкту на досягнення стратегічних цілей підприємства; масштаби впливу проєкту на структурні підрозділи підприємства; тривалість періоду вигідного й доцільного використання продукту.

Значення даного коефіцієнта ($K_{\text{важ}}$) визначається аналогічно попередньому коефіцієнту. Стосовно розглянутого проєкту $K_{\text{важ}} = 0,6286$.

Розглянемо останній коефіцієнт — ризикованість ($K_{\text{риз}}$). Визначається на основі вироблення відповідей експертами на питання, що стосуються наступних аспектів: труднощі при організації фінансового забезпечення проєкту; ставлення споживачів, партнерів до підприємства в результаті реалізації проєкту; реконструкція бізнесів-процесів та організаційної структури; рівень знань, компетентності й умінь персоналу; зміни законодавства; безпека підприємства.

Значення коефіцієнта ризикованості визначається аналогічним чином (див. попередні коефіцієнти).

Таким чином, стосовно розглянутого проєкту значення експертних коефіцієнтів склали: $K_{\text{терм}} = 0,5857$; $K_{\text{важ}} = 0,6286$ і $K_{\text{риз}} = 0,5476$. Кожен ІП з переліченим індексом пріоритетності вноситься в матрицю (табл. 6).

На прикладі розглянутого ІП "Модернізація харчового виробництва" значення індексу пріоритетності склали:

$ІП = (0,1977 * 0,0291 + 0,0666 * 0,2560 + 0,1779 * 0,1990 + 0,1467 * 0,3214 + 0,1220 * 0,5857 + 0,1365 * 0,6286 + 0,1527 * 0,5476) = 0,3462$.

У даній матриці інвестицій передбачається, що всі інвестиційні напрями й осередки усередині кожного напрямку погоджені й вибудовані в представленому порядку. У кожного центру існує розподіл на два додаткові центри: перший центр (Іпр) — ІП з перехідним фінансуванням, тобто вже реалізовані ІП; другий центр (Іпо) — це ІП, що претендують на відкриття. Так, наприклад, в центрі 1.1 виділяється центр 1.1.1 включає вже відкриті (реалізуються) по даному напрямку проєкти, а центр 1.1.2 включає ранжируваний перелік ІП, що претендують на відкриття.

Що стосується ранжування ІП в центрі 1.1.1 "з перехідним фінансуванням", то в даний центр включаються реалізовані ІП, відповідно у тому порядку ранжування, що мав місце бути в попередній рік. У тому випадку, якщо ІП "з перехідним фінансуванням" різного року відкриття, наприклад, один ІП 2013 року відкриття, а інший ІП 2014 року, то дані проєкти ранжуються в центрі 1.1.1 відповідно до раніше розрахованих індексів пріоритетності (ІП).

ВИСНОВОК

Розподіл обмеженого обсягу інвестиційних коштів за інвестиційними проєктами може здійснюватися за допомогою даної матриці інвестицій. Причому формування загальної суми інвестиційних коштів може здійснюватися з різних джерел (у тому числі й позикових). Одержання позики під реалізацію конкретного проєкту не передбачається. Запропонована методика дозволяє реалізувати найбільш пріоритетні інвестиційні проєкти харчової промисловості.

Література:

1. Бутнік-Сіверський О. Інвестиційна привабливість підприємства // Харчова і переробна промисловість. — 2005. — № 5. — С. 13—15.
2. Загорняк Н. Інвестиційна діяльність у харчовій промисловості України // Економіка України. — 2003. — № 2. — С. 47—51.
3. Майорова Т. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник / Тетяна Майорова; Міжнар. науково-техн. ун-т. — К.: ЦУЛ, 2003. — 375 с.
4. Музиченко А. Інвестиційна діяльність в Україні: навчальний посібник / Анатолій Музиченко. — К.: Кондор, 2005. — 405 с.
5. Сватков Л. Шляхи поліпшення інвестиційного клімату в харчовій промисловості України // Харчова і переробна промисловість. — 1999. — Листопад — грудень. — С. 3—5, 28—30.
6. Шпак Ю. Стан та перспективи розвитку інвестиційної діяльності в харчовій промисловості // Економіст. — 2005. — № 8. — С. 83—86.

References:

1. Butnik-Sivers'kyj, O. (2005), "Investytsijna pryvablyvist' pidpryemstva", Kharchova i pererobna promyslovist, vol. 5, pp. 13—15.
2. Zahorniak, N. (2003), "Investytsijna diial'nist' u kharchovij promyslovosti Ukrainy", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 47—51.
3. Majorova, T. (2003), "Investytsijna diial'nist': Navchal'nyj posibnyk" Naukova dumka, Kyev, Ukraine.
4. Muzychenko, A. (2005), "Investytsijna diial'nist' v Ukraini: Navchal'nyj posibnyk" Naukova dumka, Kyev, Ukraine.
5. Svatkov, L. (1999), "Shliakhy polipshennia investytsijnoho klimatu v kharchovij promyslovosti Ukrainy", Kharchova i pererobna promyslovist', Lystopad-hruden'. — pp. 3—5, 28—30.
6. Shpak, Yu. (2005), "Stan ta perspektyvy rozvytku investytsijno diial'nosti v kharchovij promyslovosti", Ekonomist, vol. 8, pp. 83—86.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2014 р.

Г. В. Ортіна,
докторант, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

ФОРМУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

G. Ortina,
doctoral student Academy of Financial Management, Ministry of Finance of Ukraine

FORMATION OF BALANCED STRATEGY REAL ECONOMY BASED ON INNOVATION DEVELOPMENT MODEL

Обґрунтовано положення щодо забезпечення збалансованої стратегії розвитку реального сектору економіки на основі інноваційної моделі економічного зростання. Визначено її основні цілі, що враховують: синергію ринкового механізму ринку і державного регулювання, необхідність інституційних інновацій на основі стимулювання процесів взаємодії суб'єктів господарювання.

The statement as to ensure the sustainable development strategy of the real economy based on innovation model of economic growth. Defined its main objectives, taking into account: the synergy of market mechanisms and state regulation of the market, the need for institutional innovation based on stimulating the processes of interaction entities.

*Ключові слова: інновації, промисловість, реальний сектор, ринковий механізм, синергія, стратегія.
Key words: innovation, industry, real sector, the market mechanism, synergy, strategy.*

ВСТУП

Реальний сектор є основою економічного потенціалу країни. Лише конкурентоспроможність реального сектору економіки здатна забезпечити конкурентні переваги країни в цілому. Тому державні стратегічні документи, що розробляються, і законодавчі акти, процедури регулювання та заходи державної підтримки мають підпорядковуватися досягненню конкурентоспроможності реального сектора економіки. Головною метою структурних змін має бути підвищення технологічного укладу промислового виробництва для створення в країні більшої частки доданої вартості промислової продукції.

Проблеми формування та реалізації державної стратегії розвитку реального сектору економіки в на-

ковій літературі опрацьовано досить широко, зокрема у працях О. Алімова, О. Амоші, З. Варналія, В. Геєця, М. Долішнього, А. Никифорова, М. Чумаченка та ін. Теоретичні засади та практичні рекомендації щодо удосконалення системи управління розвитком реального сектору економіки розроблені такими зарубіжними вченими, як І. Ансофф, В. Александров, П. Друкер, М. Кондратьєв, І. Родіонова, Ф. Котлер, Р. Коулз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Щодо формування державної стратегії розвитку реального сектору економіки, то прийнято виділяти такі основні моделі відповідної державної політики [3]: експортноорієнтована модель; модель імпортозаміщення; інноваційна модель. Першу і другу моделі нами було

проаналізовано в іншій роботі. Тому більш детально зупинемося на останній з наведених моделей.

У основі інноваційної моделі лежить процес економічного розвитку країни як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що спирається на новітні тенденції технологічного і суспільного розвитку з використанням високотехнологічного і капіталомісткого виробництва.

Недоліками інноваційної моделі можна вважати необхідність витрачання величезних грошових коштів на розвиток інноваційної інфраструктури і оновлення виробничого апарату промисловості, неминуче високу роль держави в економіці країни, що застосовує багато в чому не ринкові методи стимулювання інноваційного розвитку виробництва; необхідність великої кількості висококваліфікованих кадрів, а отже, виникає проблема їх ефективної підготовки і перепідготовки.

Успішні інноваційні моделі розвитку економіки застосовувалися в таких країнах, як Японія, Південна Корея. Проте, ці країни вельми малі і їм простіше регулювати і контролювати свої ринки на предмет реалізації інноваційної моделі. Звідси можна зробити висновок, що успішність проведення інноваційної політики багато в чому залежатиме від поведінки регіональних властей, оскільки на державному рівні в Україні немає можливості охопити всю територію країни з метою ефективного регулювання інноваційних процесів і інноваційної діяльності. В зв'язку з цим державна влада повинна узяти на себе розробку і впровадження ефективних механізмів, які б стимулювали на регіональному рівні інноваційну активність і спонукали місцеві власті до проведення інноваційної моделі. Окрім того, враховуючи величезну капіталоемність даного процесу, розумним представляється проведення селективної промислової політики на основі інноваційного розвитку за окремими конкурентоспроможними галузями, що сприятиме, по-перше, швидкому розвитку цих галузей і закріпленню їх конкурентних переваг на світовому ринку, а, по-друге, позбавить від витратного і малоефективного процесу розвитку тих галузей, які не можуть на даний момент конкурувати з ідентичними галузями інших країн у рамках міжнародного розподілу праці.

В Україні можливостей зростання навіть більше, ніж у східноєвропейських країнах. Світовий досвід свідчить, що підвищення темпів зростання можна добитися і на основі поглиблення диспропорцій в економіці — прискореного розвитку одних секторів за рахунок інших. Найяскравіший приклад — радянська індустріалізація, проведена за рахунок сільськогосподарства. Її довгострокові наслідки добре відомі. Але така політика особливо неприйнятна у разі, коли йдеться про стійке зростання на основі приватної ініціативи. Ринкова економіка, будучи інструментом підтримки рівноваги, здатна ефективно функціонувати при умові, що воно не порушується штучно.

Резерви зростання української промисловості, що забезпечувалися слабкою національною валютою і низькими в порівнянні з світовими внутрішніми цінами на окремі види ресурсів (сировина, послуги транспорту

і енергетики, робоча сила), виявилися фактично вичерпаними.

Далі економічний підйом повинні забезпечувати нові чинники, пов'язані з інтеграцією української економіки в світову. У найближчій перспективі головною задачею української промисловості буде вихід на світовий ринок.

Промисловість України, раніше зібрана в технологічно єдиний комплекс, по дорозі в глобальний ринок розтягнулася в довгу низку підприємств, що вирішують часом незіставні виробничо-технологічні, торгово-збутові і фінансово-управлінські задачі.

Внутрішньо розшарувалися і старі територіально-виробничі комплекси. Проте глобалізація заклала основні тренди трансформації української промисловості.

По-перше, це освоєння нових форматів торгівлі (інтернет-торгівля, каталожна торгівля, франшиза). Все це зажадає розвиток промдизайна, брендингу, якісної зміни інформаційного середовища на ринку.

По-друге, досягнення українським бізнесом розмірів, подібних глобальному ринку. Вирішуючи дану задачу, українські промислові підприємства не обов'язково повинні будуть влитися в різного роду холдинги, вертикально інтегровані компанії. Вони можуть консолідуватися на основі мережевого принципу як свого роду метакорпорації постачальників і субпідрядників, а також конкурентів усередині однорідних бізнес-груп.

По-третє, забезпечення швидкого технологічного зростання виробництва, що дозволяє українським підприємствам конкурувати з виробниками всього світу. Поки технологічне зростання досягається в основному за рахунок імпорту технологій. Проте в умовах вирівнювання інших чинників господарювання (вартості сировини, робочої сили, податкового навантаження, посилення національної валюти) це не дає вирішальних конкурентних переваг виробнику. Рано чи пізно українська промисловість повинна перейти до інноваційного розвитку.

Таким чином, у даний час пріоритетною є концепція інноваційної моделі промислової політики. Ця модель відповідає сучасним траєкторіям розвитку української економіки, які формуються на основі вертикальних і горизонтальних бізнес-структур, стратегічних альянсів і різного роду холдингів. Все це відповідає теорії просування бізнесу в умовах глобалізації на світовому ринку.

Крім того, для досягнення стійкого економічного зростання необхідно забезпечити збалансовану реалізацію конкурентної і промислової політики. Основні цілі в цьому контексті промислової політики полягають у наступному: синергія ринку і держави — вимагається виробити таку програму реформ, яка сприяла б одночасному формуванню і ринкових, і державних інститутів; ефективного використання знань — найважливіший чинник переходу до ринку. Інституційні зміни вимагають часу. Якщо правильно використовувати знання, можна добитися значного прискорення темпів змін. Створення нових знань стоїть дуже дорого, тоді як їх копіювання і розповсюдження обходяться набагато дешевше. Саме знання, а не вкладення в основний капітал і вже

тим більше не природні ресурси могли б привести в дію і підтримувати стійкі темпи зростання економіки; необхідність інституційних інновацій — стимулювання процесів взаємодії господарюючих суб'єктів. Щоб примусити знання працювати, перетворювати їх у продукти, що мають ринкову вартість, потрібно утилізувати їх в зміні в поведінці, будь то поведінка окремої особи, організації або суспільства в цілому.

Щоб розв'язати численні проблеми інноваційного зростання, середньострокова (3—5-річна) економічна стратегія уряду повинна будуватися виходячи з таких чотирьох принципів: збереження стійкої макроекономічної структури і ліберального торгового режиму; корінне поліпшення економічної ситуації, базою, що служить, для формування інноваційного клімату (дерегулювання); орієнтація на сприяння реформуванню економіки і полегшення доступу на ринки для всіх приватних агентів (горизонтальна промислова політика); управління (після ретельної оцінки) ходом реалізації галузевих ініціатив в сфері промислової політики (тих, які можуть спотворити відносні ціни, наприклад, стратегії прискореного формування промислових груп і конгломератів). Щоб реалізувати всі вказані принципи, необхідно не зіставлення, а взаємоув'язка промислової і конкурентної політики.

У сучасній економічній теорії виділяють дві базові концепції державної промислової політики [4]: промислова політика, заснована на методах адміністративної дії і прямого бюджетного субсидування галузей промисловості і окремих проектів; промислова політика з переважанням методів непрямого стимулювання виробництва товарів (робіт, послуг), конкурентоспроможних на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Перша модель у чистому вигляді основному застосовувалася на ранніх стадіях індустріального розвитку. Практика показала, що визначення точок зростання винятково державою, особливо на довгостроковій основі, може привести до порушення балансу в економічній системі. Це, у свою чергу, підриває базу реалізації поставлених задач.

Друга модель здатна добре функціонувати в державах, де склалася стійка суспільно-економічна система, відмінна раціональною поведінкою цивільних і ринкових інститутів і передбаченістю розвитку.

Очевидно, що сучасна соціально-економічна ситуація в Україні не дозволяє перейти виключно до другої моделі. Відповідно, при розробці і реалізації української державної промислової політики доцільно використовувати як прямі, так і непрямі методи державного регулювання. У цьому варіанті держава відмовляється від регулюючого втручання у конкретні господарські процеси, але активно займається перетворенням соціальних і ринкових інститутів з метою створення сприятливих умов підприємництва, формування конкурентоспроможної економіки, рішення основних соціальних задач. У таких умовах держава, не покладаючись тільки на автоматичну дію законів ринку, залишає за собою право визначати загальнонаціональні пріоритети для всіх учасників процесу промислового відтворення.

На сучасному етапі в умовах посилення інтеграційних відносин увага держави до проблем вітчизняної промисловості потрібна з ряду причин: значна частина

створеного в СРСР промислового потенціалу спочатку не орієнтована на ринок і не в змозі випускати конкурентоспроможну продукцію; довгий час державна підтримка традиційно зводилася до бюджетної підтримки важливих для економіки галузей (без перепрофілювання підприємств і орієнтації їх на ринок, без перепідготовки фахівців і підвищення якості менеджменту); у найближчій перспективі головною задачею промисловості має бути вихід на світовий ринок, що вимагає перегляду традиційних підходів до промислової політики.

Останніми роками вітчизняна економіка прискореними темпами втрачає свою конкурентоспроможність. Інтеграція в світову економіку може загострити проблеми, що позначилися. Тому основною задачею держави в даний момент є створення цілісної системи забезпечення розвитку наукоємного виробництва в Україні, переведення країни на інноваційну стратегію розвитку. Йдеться не про підтримку галузей або підгалузей за канонами планової економіки, а про підтримку окремих виробництв і технологій, здатних забезпечити технологічні прориви, значущі для світової економіки.

Тільки в цьому випадку можна добитися розширення частки українських підприємств на вітчизняних і світових ринках, що, у свою чергу, повинно стати основним джерелом підвищення рівня життя громадян.

Організація підтримки і стимулювання інвестиційного і інноваційного розвитку держави повинна мати системний характер і може дати відчутні результати за умови відповідного корегування державного управління в податковій, бюджетній і зовнішньоекономічній сферах.

Державна стратегія розвитку реального сектору економіки, розроблена з використанням системного підходу, на нашу думку, має включати наступні підсистеми: маркетингову, функції якої полягають у вивченні споживчого і інвестиційного попиту на різних ринках (як внутрішніх, так і зовнішніх) і подальшому формуванні маркетингової стратегії; інноваційну, у функції якої входить створення портфеля конкурентоспроможних інновацій на основі тих, що є, НДДКР і забезпечення їх прискореного упровадження в промислове виробництво; структурну, функції якої полягають у визначенні пріоритетів промислового розвитку і в створенні сприятливого фінансово-економічного і нормативно-правового режиму для трансферу інновацій у виробництво.

На сучасному етапі з врахування посилення інтеграційних відносин в Україні сформувалися два провідних суб'єкти промислової політики: держава, ініціююча економічну реформу, і крупний бізнес (інтегровані бізнес-групи).

Очевидно, що в умовах фінансових труднощів, що переживаються вітчизняною економікою, а також в умовах відкриття економічних меж і неготовності українських товаровиробників конкурувати з могутніми зарубіжними компаніями діяльність держави у сфері промислової політики набуває особливої актуальності. У той же час, визнання крупного бізнесу як найважливіший суб'єкт підвищення конкурентоспроможності країни можна вважати необхідною основою державної промислової політики.

В Україні інтегровані підприємства стали економічними суб'єктами, здатними акумулювати необхідні для

інвестицій фінансові потоки. Вони здатні в умовах, що склалися, брати на себе технологічні і фінансові ризики нововведень, вирішуючи тим самим проблему комерціалізації технологій та їх впровадження. У міру розвитку крупних вітчизняних підприємств їх роль у модернізації країни зростатиме, оскільки саме в них концентруються ресурси загальнонаціонального розвитку: професійні кадри, управлінська компетенція, передові технології і фінансові ресурси [1].

Крім того, саме ці інтегровані підприємства реально включаються в конкурентну боротьбу на міжнародних ринках.

Тільки перехід до інноваційної економіки дозволить підвищити ефективність української промисловості та інтегруватися в світовий інформаційний і економічний простір як рівноправний партнер. Тут свою важливу роль повинен зіграти малий і середній інноваційний і виробничий бізнес, який при цілеспрямованій підтримці держави повинен стати повноправним суб'єктом формування і реалізації промислової політики.

Таким чином, представляється, що сучасна державна стратегія розвитку реального сектора економіки України в умовах розвитку інтеграційних відносин повинна базуватися на наступних положеннях: по-перше, розгляд промислової політики як найважливішої складової загальнонаціональної стратегії; по-друге, активна рівноправна участь у процесі розробки промислової політики держави, бізнесу, наукових і суспільних організацій; по-третє, перехід від галузевої промислової політики, що склалася, до політики державної підтримки конкурентоспроможних технологій і виробництв; по-четверте, вибір об'єктів промислової політики відповідно до загальносвітової тенденції зростання значення високотехнологічних галузей з високою доданою вартістю; по-п'яте, створення умов для переходу до наукоємної економіки, в якій знання та інформація є головними чинниками стійкого економічного зростання; по-шосте, посилення значення законодавчої і судової діяльності в проведенні промислової політики.

Таким чином, на основі цих положень можна констатувати, що державна політика розвитку реального сектора економіки, яка забезпечує досягнення стратегічних цілей, припускає взаємозв'язок наступних елементів: концепції, узгодженої з комплексом цілей соціально-економічного розвитку держави; програми, що припускає комплекс заходів по здійсненню промислової політики і механізмів її реалізації; пакету нормативно-правових актів, що забезпечують успішний розвиток національної промисловості.

Сучасна державна політика розвитку реального сектора економіки повинна забезпечувати рішення державних проблем, сприяти розвитку інтелектуально-кадрового і науково-технічного потенціалу національної економіки, орієнтуватися на задоволення споживчого попиту і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Відповідно, яким би ні був інструментарій державного регулювання, він покликаний сприяти рішення основних задач промислової політики на сучасному етапі розвитку державної економічної системи в умовах розвитку інтеграційних відносин.

Задачі сучасної національної промислової політики можна позначити таким чином: визначення переліку технологій і виробництв, що забезпечують захист найважливіших інтересів держави; забезпечення пріоритету науково-технічного розвитку; створення умов для якнайповнішої реалізації національного науково-технічного і освітнього потенціалу; розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності і ринку технологій; стимулювання інновацій у вітчизняній промисловості (у тому числі підтримка малого бізнесу); сприяння просуванню вітчизняних технологій на міжнародний ринок; розробка і реалізація національних науково-технічних програм.

ВИСНОВОК

Обґрунтовано, що для досягнення стійкого економічного зростання необхідно забезпечити збалансовану реалізацію конкурентної стратегії розвитку реального сектора економіки. Основні її цілі в цьому контексті полягають у наступному: синергія ринку і держави на основі програми реформування, яка сприятиме одночасному формуванню ринкових і державних інститутів; необхідність інституційних інновацій на основі стимулювання процесів взаємодії суб'єктів господарювання.

Література:

1. Горник В.Г. Державна політика забезпечення конкурентоспроможності національної економіки: умови, важелі та механізми: [монографія] / В.Г. Горник. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 400 с.
2. Кондрашов О.М. Промислова політика в Україні: теорія, методологія, практика управління: [монографія] / Кондрашов О.М. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2008. — 367 с.
3. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. — К.: Україна, 2005. — 568 с.
4. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. В.М. Гейця. — Х.: Форт, 2003. — 440 с.

References:

1. Hornyk, V.H. (2011), *Derzhavna polityka zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsional'noi ekonomiky: umovy, vazheli ta mekhanizmy* [Public policy to ensure the competitiveness of the national economy: conditions, instruments and mechanisms], Yuhovostok, Donetsk, Ukraine.
2. Kondrashov, O.M. (2008), *Promyslova polityka v Ukraini: teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia* [Industry policy in Ukraine: theory, methodology, practice management], TOV "Yuhovostok, Ltd", Donetsk, Ukraine.
3. Pakhomov, Yu.M. (2005), *Natsional'ni ekonomiky v hlobal'nomu konkurentnomu seredovyschi* [National economy in the global competitive environment], Ukraina, Kyiv, Ukraine.
4. Hejts, V.M. (2003), *Transformatsijni protsesy ta ekonomichne zrostannia v Ukraini* [Transformation processes and economic growth in Ukraine], Fort, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2014 р.

УДК 658.5

С. В. Князь,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри екологічної політики та менеджменту
природоохоронної діяльності, Національний університет "Львівська політехніка"
Н. М. Комарницька,
аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет "Львівська політехніка"

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

S. Kniaz,
Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Ecological Politics and Environment Protection Management
Department, National University "Lviv Polytechnic"
N. Komarnytska,
Postgraduate of Department of Management and International Business, National University "Lviv Polytechnic"

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE MANAGEMENT OF ECO-INNOVATION ACTIVITIES ENTERPRISES

У статті викладено результати досліджень у сфері управління екоінноваційною діяльністю підприємств. Проаналізовано методичні рекомендації науковців з оцінювання екоінноваційної діяльності та системи управління нею. Обрано показники, за якими можна проводити оцінювання системи управління екоінноваційною діяльністю.

This paper presents the results of research in the field of eco-innovation activities of enterprises. Researchers analyzed the guidelines ekoinnovatsiynoyi evaluation activities and systems management. Selected indicators by which to conduct the evaluation system of ekoinnovatsiynoyu activities.

Ключові слова: екоінноваційна діяльність, система управління, принципи оцінювання, ефективність, показники.

Key words: eco-innovation activity, management system, principles of evaluation, efficiency, performance.

ВСТУП

Швидкі темпи розвитку економіки зумовлюють підприємства удосконалювати екоінноваційну діяльність. Одним з напрямів такого удосконалення є контроль за функціонуванням системи управління екоінноваційною діяльністю підприємства, тобто постійне проведення аналізу та оцінки ефективності функціонування цієї системи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка рекомендацій з оцінювання ефективності функціонування системи управління екоінноваційною діяльністю підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

За дослідженнями Лавінського Г., основна задача системи управління об'єктом полягає в забезпеченні раціонального функціонування об'єкта управління. Раціональність функціонування об'єкта забезпечуються таким: адекватним вибором екоінноваційних цілей, обґрунтування виборів шляхів їх досягнення і реалізації [5, с. 15].

Керівництво організації, через певний період функціонування системи управління екоінноваційною діяльністю, здійснює оцінювання екоінноваційної діяльності підприємства і системи управління нею з метою визначення їх ефективності.

Оцінюванню екоінноваційної діяльності підприємства присвячено роботи теоретичного та прикладного спрямування багатьох вчених. Заслужують на увагу дослідження Харіва П., Петровича Й., Мороз Л., Лисенко Л., Микитюк П., Здреніка В., Коюда О., Колесніченка В., Скалюка Р., Декалюка О. тощо.

Харів П. пропонує для оцінювання екоінноваційної діяльності здійснювати техніко-економічну ефективність інноваційних проектів, яка включає визначення технічного, соціального та економічного ефектів [10, С. 120]. А Іжевський В. [2] зазначає, що ефективність екоінноваційної діяльності характеризується такими видами ефекту, як: науково-технічний, економічний, ресурсний, соціальний, екологічний.

Петрович Й. та Мороз Л. у [11] пропонують для оцінювання екоінноваційної діяльності визначати економічну

ефективність економічних інновацій за допомогою показників інтегрального ефекту, індексу рентабельності, норми рентабельності та періоду окупності. Інтегральний ефект є величиною, яка характеризує різницю між результатами від впровадження інновацій та витратами на їх здійснення із врахуванням коефіцієнта дисконтування.

Лисенко Л. пропонує оцінювати ефективність екоінноваційної діяльності за такими її складовими: економічна, науково-технічна, соціальна, екологічна, ресурсна, фінансова, етнічно-культурна, маркетингова, регіональна. Автор зазначає, що "...науково-технологічна складова пропонується як більш ємна за науково-технічну, вона має забезпечити врахування наукових, технічних і технологічних аспектів інноваційної діяльності підприємства" [7].

Питання пов'язані з оцінюванням екоінноваційної діяльності підприємства досліджували Микитюк П. і Здреник В. Автори до переліку показників для оцінювання екоінноваційної діяльності, які рекомендовані ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку), запропонували внести такі, як коефіцієнт ефективності капітальних інвестицій підприємства в інноваційну діяльність; показник частки прибутку від екоінноваційної діяльності в загальному обсязі прибутку підприємства; коефіцієнт збалансованості грошових потоків; показник результативності стадій проведення НДДКР, стадій впровадження екоінновацій та діяльності підприємства з погляду тривалості процесу розроблення й впровадження екоінновацій [9].

Автори монографії [3, с. 35] пропонують оцінку ефективності екоінноваційної діяльності підприємства проводити за такими напрямками: 1) розрахунок прогновної (очікуваної) ефективності екоінноваційних проектів та програм; 2) моніторинг ефективності екоінноваційних проектів на окремих стадіях їх виконання та аналіз відхилень від прогнозованої величини; 3) розрахунок фактичної ефективності екоінноваційної діяльності та оцінку впливу її результатів на загальні результати функціонування підприємства.

Об'єктивна оцінка ефективності екоінноваційної діяльності підприємства впливає на функціонування підприємства через те, що виявлені при оцінюванні недоліки, які є перешкодами на шляху до досягнення мети, можна усунути чи зменшити їх вплив.

Ефективність екоінноваційної діяльності підприємства — це показник реалізованих позитивних очікуваних (прогнозованих) наслідків впровадження певного екоінноваційного проекту, який повинен відображати у сукупності симбіоз величини екоінноваційного ефекту та міри повноти і якості досягнення первісно очікуваних цілей, мети та вигод, що були сформовані на початку розробки інноваційного проекту [13].

Якщо доходи від екоінноваційної діяльності перевищують витрати, які були понесені на її організацію, то екоінноваційна діяльність є прибуткова, а відповідно і система управління нею сформована на достатньо високому рівні. Але, якщо ефективність і результативність здійснюваної діяльності не досягає запланованого рівня, то необхідно провести аналіз системи управління, виявити відхилення в її функціонуванні та визначитися з подальшими діями щодо цієї системи.

Після проведення оцінювання екоінноваційної діяльності необхідно здійснити оцінювання системи управління екоінноваційною діяльністю підприємства. Дане оцінювання, в певній мірі залежить від результатів функціонування екоінноваційної діяльності. Якщо екоінноваційна діяльність на підприємстві є ефективною, відповідно і система управління нею є побудована на високому рівні. В даному випадку, доцільно буде розглянути заходи щодо підтримання рівня функціонування системи. У випадку, коли результати екоінноваційної діяльності не є задовільними, потрібно провести оцінювання системи управління екоінно-

ваційною діяльністю, визначити недоліки даної системи та провести необхідні заходи щодо її покращення.

Значна кількість науковців у своїх дослідженнях приділяють увагу оцінюванню систем управління, а саме: Ситник Й., Сіменко І., Мельник М., Лавинський Г., Гврилів Е., Дмитриченко М., Гриньова В., Власенко В., Лала О., кожен з яких виділяє певні особливості оцінюванню систем управління.

Г. Лавинський стверджує, що при оцінюванні систем управління увага приділяється оцінюванню ефективності функціонування такої системи. Оцінювання ефективності дозволяє визначити економічну доцільність сформованої системи чи виконання певних дій щодо її вдосконалення, модернізації чи заміни окремих елементів. Ефект виявляється в тому, що всі елементи об'єкта управління приведені в дію і використовуються найбільш раціонально у відповідності до їх призначення [5, с. 40; 15; 46].

За дослідженнями Ситника Й., оцінювання ефективності системи управління — це процес кількісного визначення результативності і віддачі управлінської дії. Автор також зазначає, що для оцінювання ефективності необхідне "... встановлення складових системи оцінювання ефективності системи управління ... — набір критеріїв ефективності системи управління, які використовуються для кількісного визначення результативності і віддачі прийнятих (неприйнятих) управлінських дій" [15].

На думку деяких дослідників [14, с. 244—248], щодо оцінювання системи управління розглянуто показник якості управління. Вибір показника якості управління обумовлений призначенням системи, метою й умовами її функціонування та розвитку. Авторами також зазначено, що важливим показником функціонування системи управління є її надійність — здатність системи зберігати найбільш суттєві властивості на заданому рівні протягом визначеного проміжку часу і за певних умов функціонування.

За дослідженнями Сіменка І. оцінювати необхідно елементи системи управління, тобто апарат управління (професійні характеристики, ділові здібності, особисті якості) та процес прийняття управлінських рішень (повнота і достовірність вхідної управлінської інформації, якість вибору рішень) [16].

Мельник М. в оцінюванні системи управління виділяє два самостійні об'єкти [8, с. 17—18]: 1) економічний механізм, тобто методи, прийоми і правила господарювання, які визначають основні вимоги функціонування підприємства і їх взаємозв'язків. Виявляється результативність впливу системи управління на об'єкт управління; 2) організація управління як сукупність прийомів і методів поєднання основних елементів управління в просторі і в часі. Оцінюється економічність управління, раціональність побудованої організаційної структури і процесів управлінської діяльності. Також автор наводить основні задачі оцінювання системи управління:

1) вивчення глибини впливу управлінських дій на результативність роботи об'єкта управління, тобто ефективність управління. Включає аналіз якості та ефективності реалізації управлінських рішень, а також методи та важелі механізму управління (економічні, соціально-психологічні і організаційні), враховуючи їх ціленаправленість та результативність;

2) обґрунтування заходів щодо удосконалення організації управління з метою забезпечення перспективної спрямованості і ефективності схвалюваних рішень.

Результати аналізу управлінських рішень дозволяють виявити рівень і направленість впливу управлінської діяльності на об'єкт управління і дати оцінку якості управлінської діяльності враховуючи перспективність, оперативність і реальність рішень. У свою чергу, аналіз методів управління будується на вивченні активності і швидкості зворотних

зв'язків, тобто за даними про зміни становища і результатів діяльності об'єкта, на який направлені розроблювані методи.

Проведені дослідження показали, що обґрунтування заходів з удосконалення організації забезпечення ефективності схвалюваних рішень, оперативності управлінського впливу на функціонування системи управління, може розглядатися в розрізі: складових елементів, коли аналізується стан системи управління і їх використання; просторових і часових параметрів, коли аналізується структура і форми взаємовпливу окремих підрозділів виробництва і управління; технологій, коли аналізується управлінський цикл підготовки, прийняття і реалізації управлінських рішень, які реалізуються однією або декількома ланками апарату управління, включаючи аналіз методів прямого і непрямого впливу на об'єкт управління і форм реагування об'єкта на управлінський вплив (зворотний зв'язок).

Важливо пам'ятати, що основним елементом системи управління є керівники і службовці, які очолюють роботу колективу людей, формують конкретні задачі на певний період, забезпечують необхідні умови для їх виконання. При оцінюванні кадрового забезпечення системи управління необхідно визначити забезпеченість працівниками на всіх стадіях управління, наявність необхідної кваліфікації працівниками певного рівня управління, раціональність використання робочого часу працівниками.

Автори праці [4, с. 43—48] виділяють такі принципи оцінювання: цілеспрямованості, визначеності (критеріальності), комплексності, систематичності, взаємозалежності (причинності), послідовності, оперативності, регулярності. Принцип цілеспрямованості полягає в тому, що заходи керівників при оцінюванні мають бути узгодженими з системою цілей реалізації екоінноваційної діяльності. Принцип критеріальності полягає в тому, що реалізації функцій контролювання та регулювання має передувати чітке визначення параметрів процесів і явищ. Принцип оперативності проявляється у своєчасності реалізації контролюючих заходів, формуванні висновків про стан оцінюваного об'єкта, розробки і реалізації регулюючих рішень.

Подольчак Н. виокремив такі принципи оцінювання ефективності системи менеджменту [12, с. 57—58]: 1) комплексність та інтегральність. Кожен працівник розглядає оцінювання ефективності як частину своїх обов'язків та бере участь в обговоренні місії, стратегії та цілей системи управління; 2) безперервність; 3) цілеспрямованість; 4) збалансованість; 5) адекватність та динамічність; 6) доцільність та ефективність. За дослідженнями, "...оцінювання ефективності системи управління підприємства дасть змогу виділити основні напрями концентрації зусиль менеджменту, ідентифікувати проблемні місця розвитку системи, вирішити завдання вдосконалення управління, своєчасно вносити корективи у діяльність системи менеджменту, зміцнити довіру акціонерів та інших зацікавлених груп до менеджменту підприємства, визначити адекватну інвестиційну вартість та підвищити інвестиційну привабливість підприємства...". Також автором пропонується оцінювати ефективність системи менеджменту через оцінювання рівня досягнення цілей організації.

Проведені дослідження та огляд літературних джерел [1, с. 115—122; 6, с. 18—21; 17], щодо оцінювання систем управління, дають можливість виокремити групу показників, за допомогою яких можна проводити оцінювання системи управління екоінноваційною діяльністю підприємств:

- індекс окупності функціонування системи управління — визначається через відношення витрат на утримання системи і доходів від її функціонування;
- коефіцієнт надійності управління в системі — характеризується відношенням кількості раціональних управлінських рішень до загальної кількості ухвалених рішень;

— коефіцієнт оперативності діяльності апарату управління — відображає своєчасність виконання апаратом управління функцій у роботі з адміністративною документацією, ступінь оперативності виконання постанов, наказів, інших документів;

— показник реалізації екоінноваційних цілей — характеризує рівень фактичної реалізації цілей від загальної кількості встановлених за певний період;

— показник виконання поточних завдань — характеризує рівень фактичного виконання поточних завдань від їх встановленої загальної кількості за певний проміжок часу;

— показник достовірності наявної і доступної управлінської інформації — характеризує якість управлінської інформації, зокрема, частку інформації із масиву використовуваної, перевірка якої свідчить про її правдивість;

— показник своєчасності отримання і використання інформації — характеризує наскільки корисною в часі є інформація для розроблення і реалізації управлінських рішень;

— показник освітнього рівня — характеризує освітній рівень персоналу системи управління;

— показник оновлення знань — характеризує відповідність рівня знань працівників сучасним вимогам (стан перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників). Може розраховуватися окремо за категоріями працюючих;

— коефіцієнт ефективності праці управлінського персоналу — характеризує затрати часу управлінського персоналу на виконання своїх обов'язків. Чим більша економія часу тим вища ефективність праці.

Для проведення оцінювання системи управління екоінноваційною діяльністю необхідно кінцеві результати екоінноваційної діяльності та функціонування всіх елементів даної системи порівняти з певними наперед визначеними критеріями, тобто значеннями показників, які характеризують об'єктивно необхідний стан системи управління екоінноваційною діяльністю. Результати діяльності суб'єкта управління визначаються цілями, які перед ним постають. У зв'язку з цим, оцінювання системи управління екоінноваційною діяльністю може здійснюватись шляхом визначення ступеня досягнення основних цілей і ступеня реалізації функцій, які забезпечують досягнення цих цілей.

ВИСНОВКИ

Необхідною умовою ефективного здійснення екоінноваційної діяльності є її постійне оцінювання. Аналізування результатів екоінноваційної діяльності повинно відбуватися для того щоб виявити відхилення у функціонуванні та вжити необхідних заходів. Відповідно, після оцінювання екоінноваційної діяльності проводиться оцінювання системи управління нею. Саме це оцінювання дає змогу зрозуміти наскільки ефективно побудована система управління екоінноваційною діяльністю підприємства. Рішення про те, як саме оцінювати екоінноваційну діяльність підприємство повинні приймати самостійно.

Література:

1. Георгіаді Н.Г. Інтегровані системи управління економічним розвитком машинобудівних підприємств: монографія. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009 — 336 с.
2. Іжевський В.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / В.В. Іжевський // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.4 — С. 160—166. — Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe
3. Коюда О.П., Колесніченко В.Ф. Інноваційна діяльність: від оцінки привабливості до інвестиційного забезпечення: монографія. — Харків: ХНЕУ, 2009. — 207 с.

4. Кузьмін О.Є., Князь О.В., Марчук Л.В., Шуляр Н.В., Шуляр Р.В. Оцінювання та регулювання інноваційної діяльності в умовах трансформації машинобудівних підприємств: монографія. — Львів: Видавництво ПП "Вежа і Ко", 2009. — 172 с.

5. Лавинский Г.В. Построение и функционирование сложных систем управления: учеб. Пособие. — К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989. — 336 с.

6. Лала О.М. Оцінка якості системи управління підприємством: монографія. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 165 с.

7. Лисенко Л.А. Підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Л.А. Лисенко // Комуніальное хозяйство городов. Серія: Економічні науки. — 2007. — № 78. — С. 94—100. — Режим доступу: <http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/2295/2280>

8. Мельник М.В. Анализ и оценка систем управления на предприятиях. — М.: Финансы и статистика, 1990. — 136 с.

9. Микитюк П.П. Сутність та зміст аналізу інноваційної діяльності підприємств: науково-технічний аспект [Електронний ресурс] / П.П. Микитюк, В.С. Здрик // Інноваційна економіка. 2012. — №5. — С. 165—169. — Режим доступу: <http://library.tneu.edu.ua/>

10. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. — Тернопіль: "Економічна думка", 2003. — 326 с.

11. Петрович Й.М. Оцінка інноваційної діяльності підприємств у ринкових умовах господарювання / Й.М. Петрович, Л.І. Мороз // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2005. — Вип. 533: Проблеми економіки та управління. — С. 3—11.

12. Подольчак Н.Ю. Проблеми оцінювання та регулювання соціально-економічної ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств: монографія. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. — 340 с.

13. Скалюк Р.В. Ефекти та ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств [Електронний ресурс] / Р.В. Скалюк, О.В. Декалюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — Вип. 1. — Хмельницький, 2009. — С. 149—154. — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

14. Системологія на транспорті: Підручник: У 5 кн. / За заг. ред. М.Ф. Дмитриченка. — К.: Знання України, 2005 — Кн. I: Основи теорії систем і управління / Е.В. Гаврилов, М.Ф. Дмитриченко, В.К. Доля та ін. — 344 с.

15. Ситник Й.С. Методологічний підхід до оцінювання ефективності систем управління підприємствами в умовах конкурентного середовища / Й.С. Ситник // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6. — С. 53—60;

16. Сіменко І.В. Діагностика якості систем управління підприємствами: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами". — Донецьк, 2010. — 32 с.

17. Шипуліна Ю.С. Критерії та методика діагностики інноваційного потенціалу промислового підприємства [Електронний ресурс] / Ю.С. Шипуліна // Механізм регулювання економіки. 2008. — № 3. — Т.1. — С. 58—63. — Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3171>

References:

1. Heorhiadi, N.H. (2009), *Intehrovani systemy upravlinnia ekonomichnym rozvytkom mashynobudivnykh pidpriemstv* [Integrated management of economic development engineering enterprises], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", L'viv, Ukraine.

2. Izhevs'kyj, V.V. (2010), "Evaluating the effectiveness of the innovation activity of the enterprise", *Naukovyj visnyk*

NLTU Ukrainy, vol. 20.4, pp. 160-166, available at: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe (Accessed 19 June 2014).

3. Koiuda, O.P. and Kolesnichenko, V.F. (2009), *Innovatsijna diial'nist': vid otsinky pryvablyvosti do investysijnoho zabezpechennia* [Innovative activity: assessment of the attractiveness of the investment to ensure], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

4. Kuz'min, O.Ye. Kniaz', O.V. Marchuk, L.V. Shuliar, N.V. and Shuliar, R.V. (2009), *Otsiniuvannia ta rehuliuannia innovatsijnoi diial'nosti v umovakh transformatsii mashynobudivnykh pidpriemstv* [Assessment and regulation of innovation in transforming engineering enterprises], Vydavnytstvo PP "Vezha i Ko", L'viv Ukraine.

5. Lavinskij, G.V. (1989), *Postroenie i funkcionirovanie slozhnykh sistem upravlenija* [Construction and operation of complex control systems], Vyshha shk. Golovnoe izd-vo, Kyiv, Ukraine.

6. Lala, O.M. (2008), *Otsinka iakosti systemy upravlinnia pidpriemstvom* [Evaluation of the quality management system now], RVV PUSKU, Poltava, Ukraine.

7. Lysenko, L.A. (2007), "Approach to assessing efficiency of innovative activity", *Komunal'noe khoziajstvo horodov. Seriia: Ekonomichni nauky*, vol. 78, pp. 94-100, available at: <http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/2295/2280> (Accessed 19 June 2014).

8. Mel'nik, M.V. (1990), *Analiz i ocenka sistem upravlenija na predpriiatijah* [Analysis and evaluation of management systems in enterprises], Finansy i statistika, Moscow, Russia.

9. Mykytiuk, P.P. and Zdrenyk, V.S. (2012), "The essence and content analysis of innovation activities of enterprises: scientific and technical aspects", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 5, pp. 165-169, available at: <http://library.tneu.edu.ua/> (Accessed 19 June 2014).

10. Khariv, P.S. (2003), *Innovatsijna diial'nist' pidpriemstva ta ekonomichna otsinka innovatsijnykh protsesiv* [Innovation activities of enterprises and economic evaluation of innovative processes], "Ekonomichna dumka", Ternopil', Ukraine.

11. Petrovych, J.M. and Moroz, L.I. (2005), "Evaluation of innovation activities of enterprises in market conditions of managing", *Visnyk Natsional'nogo universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, vol. 533, pp. 3-11.

12. Podol'chak, N.Yu. (2010), *Problemy otsiniuvannia ta rehuliuannia sotsial'no-ekonomichnoi efektyvnosti system menedzhmentu mashynobudivnykh pidpriemstv* [Problems of evaluation and regulation of social and economic efficiency of management of engineering enterprises], Vydavnytstvo L'vivs'koj politekhniki, L'viv, Ukraine.

13. Skaliuk, R.V. and Dekaliuk, O.V. (2009), "The effects and effectiveness of innovative activity of industrial enterprises", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 149-154, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (Accessed 19 June 2014).

14. Dmytrychenko, M.F. (2005) *Systemolohiia na transporti* [Systemology transport], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

15. Sytnyk, J.S. (2010), "Methodological approach to the evaluation of the effectiveness systems management in a competitive environment", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 53—60.

16. Simenko, I.V. (2010), "Diagnostic quality systems management of enterprises", Ph.D. Thesis, Global economy, Donetsk, Ukraine.

17. Shypulina, Yu.S. (2008), "Criteria and methods of diagnosing the innovative capacity of industrial enterprise", *Mekhanizm rehuliuannia ekonomiky*, vol. 3, pp. 58-63, available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3171> (Accessed 19 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014 р.

Ю. М. Лопатинський,
д. е. н., професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Н. Я. Кутаренко,
аспірантка, асистент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗПОДІЛ ОРГАНІЧНИХ ОПЕРАТОРІВ В УКРАЇНІ

Yu. Lopatynskyi,
Doctor of Economics, Professor, Yurii Fedkovich Chernivtsi National University
N. Kutarenko,
graduate student, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

INSTITUTIONAL DISTRIBUTION OF ORGANIC OPERATOR IN UKRAINE

У статті розглянуто питання розподілу органічних операторів в Україні за різними диференційними ознаками, зокрема за територіальною; за організаційно-правовими формами господарювання; за сферою діяльності; за сертифікаційними органами, які функціонують в Україні; за стандартами сертифікації та статусу сертифікації. Розкрито особливості та можливі передумови формування пропонованої структури розподілу для суб'єктів господарювання на ринку органічної агропродовольчої продукції.

The article deals with the distribution of organic operators in Ukraine by various differential features, including a territorial; by organizational and legal forms; by the field of activity; by certification bodies operating in Ukraine; by certification standards and by certification status. The article also deals with the features and the possible preconditions of the formation of the proposed structure of the distribution entities on the market of organic agri-food products.

Ключові слова: органічні оператори, виробники органічної продукції, акредитовані сертифікаційні органи, види сертифікованої діяльності, органічний продукт.

Key words: organic operators, organic producers, accredited certification bodies, types of certified activity, organic product.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток органічного виробництва є своєрідною протиположністю процесам інтенсифікації сільського господарства, корисність і безпечність органічної агропродовольчої продукції є передумовою для зростання споживчого попиту на неї, а її виробництво є поштовхом до екологоощадливого ставлення до навколишнього середовища. Україна також обрала для себе шлях сталого розвитку, відповідно до якого органічне виробництво є своєрідною альтернативою традиційному сільському господарству. Щоб зрозуміти особливості становлення національного ринку органічної продукції варто звернутися до питання інституційного розподілу органічних операторів.

Дослідженню інституційного розподілу органічних операторів в Україні присвячено небагато праць вчених

[2; 5—7; 11], здебільшого даною проблематикою займаються громадські організації зі сприяння розвитку даного сектора економіки. Також висвітлення цієї проблематики є мало дослідженим явищем у зв'язку з відсутністю даних офіційної державної статистики щодо ринку органічної продукції, тож потребує більш глибокого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження існуючого інституційного розподілу органічних операторів в Україні за різними диференційними ознаками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Структура ринку виробництва органічної продукції багато в чому залежить від світових тенденцій розвитку

**Таблиця 1. Органічні оператори України
(станом на 31.12.2013 р.)**

№ п/п	Області	Кількість виробників	Кількість органічних операторів в області (у тому числі і виробників)
1	Вінницька	7	11
2	Волинська	2	6
3	Дніпропетровська	3	6
4	Донецька	2	3
5	Житомирська	8	9
6	Закарпатська	8	12
7	Запорізька	3	8
8	Івано-Франківська	0	1
9	Київська	16	35
10	Кіровоградська	4	4
11	Луганська	0	0
12	Львівська	6	11
13	Миколаївська	4	4
14	Одеська	4	13
15	Полтавська	4	5
16	Рівненська	2	6
17	Сумська	0	1
18	Тернопільська	3	3
19	Харківська	9	10
20	Херсонська	19	25
21	Хмельницька	2	2
22	Черкаська	1	3
23	Чернігівська	7	8
24	Чернівецька	1	2
25	АР Крим	12	20
	Всього	127	208

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

у даній сфері. Для вітчизняного ринку органічної агропродовольчої продукції рушійним чинником є мотивація вітчизняних операторів освоювати нові сегменти ринку, орієнтація їх на європейські стандарти та врахування іноземного споживчого попиту при формуванні власної асортиментної політики. Крім цього, популяризація органічної агропродовольчої продукції на вітчизняному ринку поступово формує збалансовані обсяги попиту і пропозиції на ринку.

Органічний оператор може бути визначений як фізична чи юридична особа, незалежно від форми власності, організаційно-правової форми господарювання, яка згідно із законодавством України займається виробництвом, переробкою, зберіганням та реалізацією органічної продукції.

Нами був проведений інституційний розподіл операторів органічного вітчизняного ринку за такими ди-

ференційними рисами: за територіальною ознакою; за організаційно-правовими формами господарювання; за сферою діяльності; за сертифікаційними органами, які функціонують в Україні; за стандартами сертифікації та за статусом сертифікації.

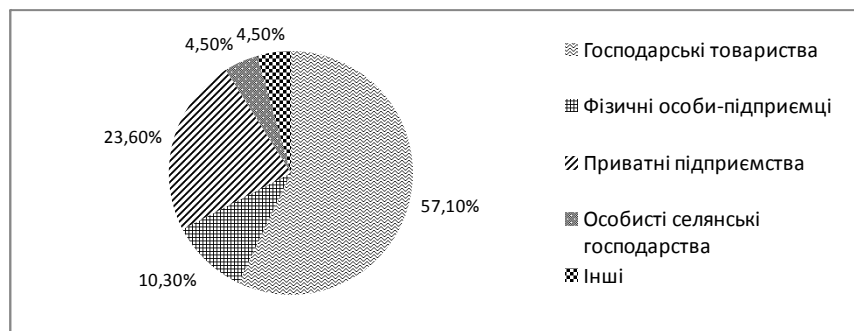
Інформаційну базу становили дані, одержані у рамках Швейцарсько-українського проекту "Розвиток органічного ринку в Україні" (2012—2016). Так, станом на 31 грудня 2013 року в Україні налічувалося 208 органічних операторів, серед яких — 127 виробників та 81 інших операторів [6; 7]. Їх розподіл за областями України подано на таблиці 1. Треба зазначити, що частина операторів не дає дозволу на публікацію даних про них, що ускладнює проведення дослідження.

Як видно з таблиці 1, найбільша концентрація органічних операторів зосереджена у Київській області — 35 (16,82 % від загальної сукупності по Україні). Також до регіонів-лідерів, де сфокусована достатньо велика кількість операторів органічного виробництва належать: Херсонська — 25 (12,01 %), Одеська — 13 (6,25 %), Закарпатська — 12 (5,8 %), Львівська — 11 (5,29 %) та Вінницька області — 11 (5,29 %), а також АР Крим — 20 (9,62 %).

Майже для половини областей України кількість органічних операторів є зовсім незначною і коливається в межах від одного до п'яти, до них належать: Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська, Донецька та Миколаївська. А на Луганщині взагалі відсутні органічні оператори, хоча для даного регіону існують чималі закладені природні перспективи для успішного розвитку органічного виробництва, адже там розташовані агрофони, придатні для вирощування даної продукції.

У числі органічних операторів найбільшу частку становлять саме виробники органічної продукції, територіальний розподіл яких близький до розподілу органічних операторів у цілому. Так, найбільша частка виробників органічної продукції зосереджена у Херсонській — 19 (14,96 % від загальної сукупності даних суб'єктів господарювання) та у Київській областях — 16 (12,6 %).

Варто також розглянути розподіл органічних операторів за організаційно-правовими формами господарювання (рис. 1), який засвідчує, що лівова частка належить господарським товариствам (57,10%); 23,60%

Рис. 1. Структура органічних операторів за організаційно-правовими формами господарювання

Джерело: побудовано авторами на основі даних [6; 7].

Таблиця 2. Територіальний розподіл органічних виробників за основними галузями сільськогосподарського виробництва (станом на 31.12.2013 р.)

№ п/п	Області	Кількість виробників	Рослинництво								Тваринництво				
			Зернові культури	Бобові культури	Овочі	Фрукти, ягоди	Технічні культури			Дикороси	Свинарство	Скотарство	Вівчарство	Птахівництво	Бджільництво
							Волокнисті	Олійні	Цукристи						
1	Вінницька	7	+	+	+	+	+			+		+		+	
2	Волинська	2	+							+					
3	Дніпропетровська	3	+												
4	Донецька	2			+	+		+							
5	Житомирська	8	+	+	+							+	+	+	+
6	Закарпатська	8			+	+				+					+
7	Запорізька	3								+					
8	Івано-Франківська	0													
9	Київська	16		+	+	+		+	+	+	+	+		+	
10	Кіровоградська	4		+								+			
11	Луганська	0													
12	Львівська	6	+	+	+			+		+					
13	Миколаївська	4		+		+									
14	Одеська	4			+	+		+							+
15	Полтавська	4	+												
16	Рівненська	2	+	+	+			+		+					
17	Сумська	0													
18	Тернопільська	3	+		+							+			
19	Харківська	9	+	+	+									+	
20	Херсонська	19	+	+				+							
21	Хмельницька	2								+					
22	Черкаська	1	+												
23	Чернігівська	7	+	+	+							+			+
24	Чернівецька	1								+					
25	АР Крим	12	+			+				+					+
	Всього	127													

Джерело: побудовано авторами за даними [6; 7].

— приватним підприємствам, у складі яких фермерські господарства займають понад половину (56,76%).

Розподіл операторів органічного виробництва в Україні можна провести і за сферою діяльності, якою вони займаються. Так, у сертифікаті, який видається контролюючим органом, у частини суб'єктів господарювання зазначено один вид сертифікованої діяльності, а у інших — два і більше. Остання група значно переважає за чисельністю, адже один і той же оператор може займатися вирощуванням органічної продукції, її переробкою, а потім і безпосередньо продажем на вітчизняному ринку чи здійснювати експортно-імпорتنі операції тощо. Основними видами сертифікованої діяльності є: рослинництво (у т. ч. дикороси), тваринництво (у т. ч. бджільництво), переробка, торгівля, експорт та імпорт тощо.

У таблиці 2 подано територіальний розподіл органічних виробників за основними галузями сільськогосподарського виробництва. Розглядаючи структуру ринку у розрізі виробництва різних органічних продуктів, бачимо, що найбільш розвиненими є ринки органічних зернових, бобових та олійних культур, які є основними експортними товарними групами, що реалізуються переважно на європейському ринку [4].

Попит на найбільш популярні групи продуктів в іноземних державах визначає формування асортиментної політики для органічних операторів в Україні, адже до 70% виробленої органічної продукції спрямовується на експорт [10, с. 45], і лише близько 30 % споживається

на внутрішньому ринку. Варто суб'єктам господарювання даного ринку зосередити увагу і на вітчизняних споживачах, адже попит у країні на органічну продукцію зростає, проте є ще суттєві перешкоди, зокрема, незначний асортимент представленої продукції, недостатньо розгалужені канали збуту, низький рівень поінформованості та обізнаності населення з даного питання тощо.

Отже, у структурі експорту переважає сировинна продукція рослинництва. Подальші перспективи для вітчизняних виробників у галузі рослинництва зосереджені у виробництві овочів і фруктів, адже ці ринки активно розвиваються [4, с. 124]. Частка ж продукції тваринництва досить незначна і причиною цьому є неузгоджені технічні регламенти і стандарти, які не дозволяють вітчизняній сільськогосподарській продукції конкурувати за рахунок якості на європейському ринку. Міністерством аграрної політики та продовольства України ведеться відповідна робота для тваринницької групи у контексті узгодження всіх параметрів, що дозволить здійснювати експорт продукції переробки, експорт живою вагою із відповідним якісним підтвердженням [8].

Органічне тваринництво в Україні представлено ВРХ, свинями, вівцями, козами та птицею. Найбільш динамічно розвивається виробництво органічного молока ВРХ з подальшою переробкою сировини для виготовлення молочних продуктів. Перспективним в Україні вважається напрямок органічного птахівництва (кури, качки, гуси) [5].

Таблиця 3. Структурний розподіл органічних операторів відповідно до органу сертифікації, які функціонують в Україні

№ п/п	Назва сертифікаційного органу	Країна реєстрації органу	Код сертифікаційного органу	Напрями сертифікації						Кількість органічних операторів
				A	B	C	D	E	F	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	Згідно офіційного Переліку, затвердженого Комісією Європейського Союзу (Постанова (ЄС) № 1235/2008 від 08 грудня 2008 р., оновлено 01 липня 2013 р.)									
1	Organic Standard	Україна	UA-BIO-108	+	+	-	+	-	-	95
2	Institute for Marketecology (IMO)	Швейцарія	UA-BIO-143	+	+	-	+	-	+	15
3	Ecocert SA	Франція	UA-BIO-154	+	-	-	-	-	-	0
4	Austria Bio Garantie GmbH	Австрія	UA-BIO-131	+	+	-	-	+	+	3
5	SGS Austria Controll-Co.GmbH	Австрія	UA-BIO-159	+	-	-	+	-	-	1
6	Control Union Certifications	Нідерланди	UA-BIO-149	+	-	-	+	-	-	2
7	Ekolojik Tarim Kontrol Organizasyonu	Туреччина	UA-BIO-109	+	-	-	+	-	-	34
8	CERES Certification of Environmental Standards GmbH	Німеччина	UA-BIO-140	+	+	-	+	-	-	2
9	Abcert AG	Німеччина	UA-BIO-137	+	-	-	+	-	-	8
10	Lacon GmbH	Німеччина	UA-BIO-134	+	-	-	-	-	-	0
11	QC&I GmbH	Німеччина	UA-BIO-153	+	-	-	+	-	-	0
12	BCS Oeko-Garantie GmbH	Німеччина	UA-BIO-141	+	-	-	+	+	-	0
13	Bioagricert S.r.l	Італія	UA-BIO-132	+	-	-	+	-	-	0
14	ICEA	Італія	UA-BIO-115	+	-	-	+	-	-	1
15	Suolo e Salute srl	Італія	UA-BIO-150	+	-	-	-	-	-	2
	Не включені до офіційного Переліку, затвердженого Комісією Європейського Союзу (Постанова (ЄС) № 1235/2008 від 08 грудня 2008 р., оновлено 01 липня 2013 р.)									
16	Biokontroll Hungaria Inspection and Certification Notprofit LTD	Угорщина	HU-ÖKO-01	+	-	-	-	-	-	7
	Разом									170

Примітки:

Напрями сертифікації:

A — Продукти рослинництва, що не піддавалися переробці.

B — Живі тварини або продукти тваринництва, що не піддавалися переробці.

C — Продукти аквакультури та водорості.

D — Продукти переробки с/г походження для споживання в якості продуктів харчування.

E — Продукти переробки с/г походження для використання в якості кормів.

F — Посадковий матеріал та насіння.

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Цікавий також інституційний розподіл органічних операторів відповідно до акредитованих сертифікаційних органів, що працюють в Україні. Умовно їх можна поділити на дві групи за ознакою включення до офіційного Переліку, затвердженого Комісією Європейського Союзу (Постанова (ЄС) № 1235/2008 від 08 грудня 2008 р., оновлено 01 липня 2013 р.) та відсутністю у цьому переліку сертифікаційних органів (табл. 3).

Так, відповідно до першої групи на вітчизняному органічному ринку представлені 14 іноземних сертифікаційних органів з таких країн як Австрія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Туреччина, Франція та Швейцарія, а також один і єдиний на сьогодні український сертифікаційний орган — ТОВ "Органік стандарт", який визнаний у Європейському Союзі та Швейцарії. До другої групи належить сертифікаційний орган — Biokontroll Hungaria Inspection and Certification Notprofit LTD (Угорщина).

У таблиці 3 представлений розподіл за сертифікаційними органам тільки для 170 вітчизняних органічних операторів, у зв'язку з відсутністю відповідної офіційної статистичної інформації для України з даного пи-

тання. Всі дані, які використовувалися, взяті з переліків органічних операторів, доступних на сайтах сертифікаційних органів, та з Органік Бізнес-довідника України (випуски 1—2) [6; 7]. Саме доступна інформація про діяльність 170 органічних операторів була покладена в основу даного дослідження.

Як видно з таблиці 3, лівову частку сертифікації вітчизняних органічних операторів здійснює український сертифікаційний орган — ТОВ "Органік стандарт", друге місце відповідно посідає Ekolojik Tarim Kontrol Organizasyonu — ЕТКО (Туреччина). Логічним пояснення тому, що відповідні сертифікаційні органи є лідерами на органічному ринку України, є те, що згідно додатку IV до Постанови № 1627/2011 від 6 грудня 2011 року саме ці дві компанії офіційно були визнані Європейським Союзом та увійшли до офіційного переліку контролюючих органів, які здійснюють свою діяльність поза межами ЄС. Це дало можливість ТОВ "Органік стандарт" та Ekolojik Tarim Kontrol Organizasyonu (ЕТКО) фактично монополізувати ринок з надання послуг сертифікації органічної продукції для виробників, які займаються її експортом

до Європи. Адже за новою схемою, викладеною у Постанові № 1627/2011 від 6 грудня 2011 року, продукція, сертифікована контролюючим органом з даного переліку, може експортуватися в країни Європи без отримання імпортного дозволу. Така процедура, по-перше, значною мірою стимулює експортну діяльність виробників органічної продукції, по-друге, має на меті підвищення рівня довіри з боку споживача до якості продуктів, сертифікованих зазначеними контролюючими органами.

Для клієнтів інших сертифікаційних компаній, які діяли у досліджуваній період на території України, процедура експорту органічної продукції до країн ЄС з третіх країн відрізнялася на законодавчому рівні. Так, підприємство повинно бути сертифіковане контролюючим органом, який має міжнародну акредитацію відповідно до стандарту органічного виробництва, що визнаний Європейською комісією як рівнозначний стандарту ЄС. Після підписання контракту імпортер повинен отримати імпортерський дозвіл у державних органах своєї країни, на які покладені ці функції. Офіційно цей процес займає до 4-х тижнів, хоча на практиці може сягати і 2-х місяців. Кожна партія органічних продуктів, що відправляється, супроводжується експортним сертифікатом, який видається контролюючим органом експортера і дозволяє розмитнювати продукцію як органічну [1].

Отже, можна припустити, що для вітчизняних органічних операторів рішення про співпрацю з конкретними сертифікаційними компаніями було продиктоване можливістю використання спрощеного режиму експорту продукції до країн Європейського Союзу.

Крім диференціювання органічних операторів за сертифікаційними органами, не менш важливим є їх поділ відповідно до стандартів, якими сертифікована їхня діяльність. До базових регулюючих стандартів та правил належать: стандарти ЄС — Постанова Ради (ЄС) 834/2007, Постанова Комісії (ЄС) 889/2008, Постанова Комісії (ЄС) 1235/2008; Національна органічна програма Міністерства сільськогосподарства США (American USDA National Organic Program — NOP); Закон Японії щодо Стандартизації і Правильного Маркування Сільськогосподарських і Лісових Продуктів з відповідними вказівками щодо органічного виробництва (Japanese Agricultural Standard — JAS); швейцарські органічні правила (Swiss Organic Regulation). В Україні найбільшою популярністю користуються сертифікація за Стандартом рівнозначним Постановам Ради (ЄС) 834/2007 та Комісії (ЄС) 889/2008, відповідно до якої сертифікована діяльність понад 90 % вітчизняних органічних операторів. Поряд із європейською сертифікацією велика частка суб'єктів господарювання ринку органічної агропродовольчої продукції (30 %) додатково використовують ще Національну органічну програму Міністерства сільськогосподарства США (American USDA National Organic Program — NOP) та швейцарські органічні правила (Swiss Organic Regulation) — близько 4 % [6; 7].

Варто зауважити, що відповідно до Закону України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" від 3 вересня 2013 року № 425-VII [3], не всі діючі оператори органічного ринку

мають право маркувати продукцію державним логотипом встановленого зразка, який складається з напису "органічний продукт" та відповідного графічного зображення. У зазначеному Законі України у статті 29 "Загальні вимоги до маркування органічної продукції (сировини)" регламентовано, що використання державного логотипа встановленого зразка та маркування органічної продукції (сировини) здійснюються за наявності відповідного сертифіката. Маркування продукції, яка перебуває на стадії перехідного періоду до органічного виробництва, здійснюється з використанням державного логотипа "продукт на стадії переходу до органічного виробництва".

Відповідно до цієї диференційної ознаки 140 українських органічних операторів (82,35 % від розглянутої вибірки) відповідно до статусу сертифікації маркують свою продукцію як "органічний продукт", 11 операторів (6,47 %) — "продукт на стадії переходу до органічного виробництва". А у 19 операторів органічного ринку (11,18 %) продукція не відповідає жодним з вимог до запропонованого маркування у Законі України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" та немає належного статусу і повинна маркуватися згідно чинного законодавства як звичайна традиційна продукція, оскільки у цих суб'єктів господарювання на даному етапі лише перший рік сертифікації.

ВИСНОВКИ

Отже, відповідно до проведеного інституційного розподілу органічних операторів можна зробити такі висновки:

1. Найбільша концентрація органічних операторів наявна у Київській, Херсонській, Одеській, Закарпатській, Вінницькій областях та АР Крим, у тому числі виробників — у Херсонській та Київській областях.

2. На вітчизняному ринку представлено 15 сертифікаційних органів згідно офіційного Переліку затвердженого Комісією Європейського Союзу (Постанова (ЄС) № 1235/2008), серед яких один вітчизняний — ТОВ "Органік стандарт", який є лідером щодо кількості сертифікованих операторів.

3. Продукція вітчизняних органічних операторів більше ніж на 90 % сертифікована за Стандартом рівнозначним Постановам Ради (ЄС) 834 / 2007 та Комісії (ЄС) 889/2008, що зумовлено орієнтацією вітчизняних операторів на експорт органічної продукції в країни ЄС.

4. Відповідно до Закону України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" № 425-VII від 3 вересня 2013 року 82,35 % органічних операторів мають право на маркування своєї продукції, як "органічний продукт", 6,47 % — "продукт на стадії переходу до органічного виробництва", а у решти 11,18 % — продукція не відповідає жодним з вимог до запропонованого у Законі України маркування.

5. У структурі експорту переважає продукція рослинництва, представлена здебільшого у вигляді сировини.

Відповідно до зроблених нами висновків пропонуємо такі напрямки розвитку для ринку органічної агропродовольчої продукції:

Активізувати розвиток органічного виробництва у тих регіонах України, де вони слабо представлені або відсутні взагалі — в Івано-Франківській, Луганській, Сумській, а також у Черкаській та Чернівецькій областях.

Забезпечити зростання рівня поінформованості індивідуалізованих товаровиробників (фермерські господарства та особисті селянські господарства) у перевагах спеціалізації виробництва, зокрема органічної продукції, адже у масовому виробництві їм важко конкурувати з великими господарствами.

Розробити державну програму сприяння збалансованому виробництву різних видів органічної продукції, зокрема в частині активізації продукції тваринництва.

Органічним операторам, а також відповідним державним органам та органам сертифікації доцільно докласти зусиль для зростання рівня поінформованості населення в перевагах споживання органічної продукції.

Література:

1. Експорт органічних продуктів з України у країни ЄС стане простішим [Електронний ресурс] // Organic Ua. — 2012. — № 22. — Режим доступу: <http://organic.ua/uk/lib/1593-eksport-organichnyh-produktiv-z-ukrainy-do-jes-stane-prostishym>
2. Завадська Ю.С. Теоретико-прикладні аспекти формування ринку органічної агропродовольчої продукції [Електронний ресурс] / Ю.С. Завадська // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: науково-теоретичний збірник. — 2011. — № 2 (29). — Т. 2. — Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_2_2/445.pdf
3. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 року № 425-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
4. Левкіна Р.В. Проблемні аспекти участі підприємств-виробників овочів на органічному ринку / Р.В. Левкіна // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". — 2013 — № 7. — С. 119—126.
5. Органік бізнес-довідник України [Електронний ресурс] / за ред. Н. Прокопчук, Т. Зігг, Ю. Власюк. — 2013. — Вип. 1. — Режим доступу: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/Organic-Info_brochure2013.pdf
6. Органік бізнес-довідник України [Електронний ресурс] / за ред. Н. Прокопчук, Т. Зігг, Ю. Власюк. — 2014. — Вип. 1. — Режим доступу: <http://www.ukraine.fibl.org/index.php?id=ua-publications>
7. Органік бізнес-довідник України [Електронний ресурс] / за ред. Н. Прокопчук, Т. Зігг, Ю. Власюк. — 2014. — Вип. 2. — Режим доступу: <http://www.ukraine.fibl.org/index.php?id=ua-publications>
8. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/12489>
9. Офіційний веб-сайт ТОВ "Органік стандарт" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organicstandard.com.ua/>
10. Панорама аграрного сектору України 2010 / Міністерство аграрної політики та продовольства Украї-

ни, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НААН України", ГО "Центр аграрних реформ". — К., 2011. — 88 с.

11. Яценко О. М. Розвиток органічного бджільництва як складова сталого розвитку аграрного сектору України / О. М. Яценко // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. — 2009. — Вип. 63. — С. 154—157.

References:

1. Organic Ua (2012), "Exports of organic products from Ukraine to the EU will be easier?", available at: <http://organic.ua/uk/lib/1593-eksport-organichnyh-produktiv-z-ukrainy-do-jes-stane-prostishym> (Accessed 25 April 2014).
2. Zavads'ka, Yu. S. (2011), "Theoretical and applied aspects of the market of organic agri-food products", Visnyk Zhytomyrs'koho natsional'noho ahroekologichnoho universytetu: naukovo-teoretychny zbirnyk, [Online], vol. 2 (29), available at: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_2_2/445.pdf (Accessed 25 April 2014).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "About the production and circulation of organic agricultural products and raw materials", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/> (Accessed 25 April 2014).
4. Levkina, R. V. (2013), "Problematic aspects of participating companies producing organic vegetables on the market", Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva, vol. 7, pp. 119 — 126.
5. Prokopchuk, N. Zihh, T. and Vlasiuk, Yu. (2013), Orhanik biznes-dovidnyk Ukrainy [Organic Business Directory Ukraine], [Online], no. 1, available at: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/OrganicInfo_brochure2013.pdf (Accessed 25 April 2014).
6. Prokopchuk, N. Zihh T. and Vlasiuk, Yu. (2014), Orhanik biznes-dovidnyk Ukrainy [Organic Business Directory Ukraine], [Online], no. 1, available at: <http://www.ukraine.fibl.org/index.php?id=ua-publications> (Accessed 25 April 2014).
7. Prokopchuk, N. Zihh, T. and Vlasiuk, Yu. (2014), Orhanik biznes-dovidnyk Ukrainy [Organic Business Directory Ukraine], [Online], no. 2, available at: <http://www.ukraine.fibl.org/index.php?id=ua-publications> (Accessed 25 April 2014).
8. The official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2014), available at: <http://minagro.gov.ua/node/12489> (Accessed 25 April 2014).
9. Official web site of "Organic Standard" (2014), available at: <http://www.organicstandard.com.ua/> (Accessed 25 April 2014).
10. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine and Institute of Economics and Forecasting of NAAS of Ukraine (2011), "Panorama aharnoho sektoru Ukrainy 2010" [Panorama of the agricultural sector in Ukraine 2010], Tsentraharnykh reform, Kyiv, Ukraine.
11. Yatsenko, O. M. (2009), "Development of organic beekeeping as part of sustainable development of the agricultural sector of Ukraine", Visnyk Bilotserkivs'koho derzhavnoho aharnoho universytetu, no. 63, pp. 154—157.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2014 р.

О. С. Бондаренко,
к. е. н., докторант, Київський національний університет технологій та дизайну

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

E. Bondarenko,
Candidate of economic sciences, doctoral candidate, Kyiv national University of technologies and design

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODELS OF FINANCIAL PLANNING: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Обґрунтовано сутність фінансового планування та бюджетування в сучасних умовах, визначено їх характерні риси, виділено переваги та недоліки моделей фінансового планування, сформульовано умови їх подальшого використання в логістичних системах промислових підприємств.

Justified essence of financial planning and budgeting in modern conditions, defined their characteristics, advantages and disadvantages of the models of financial planning, formulated conditions of their further use in the logistics systems of industrial enterprises.

Ключові слова: фінансове планування, бюджетування, фінансовий потік, логістична система промислового підприємства.

Key words: financial planning, budgeting, financial flow, logistics system of an industrial enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розвитку економіки України ефективність господарської діяльності промислових підприємств залежить від дієвості моделей фінансового планування. Одним із шляхів забезпечення раціонального вибору моделей фінансового планування є врахування впливу процесів логістизації, які визначають необхідність узгодженого управління фінансовими, матеріальними, інформаційними потоками, та особливостей функціонування промислових підприємств у вигляді логістичних систем. Такий стан речей вимагає від науковців і практиків дослідження сучасних моделей фінансового планування, виділення їх переваг і недоліків, а також можливостей адаптації до специфічних рис логістичних систем вітчизняних промислових підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі методологічним, методичним та практичним аспектам фінансового планування присвячено праці таких сучасних науковців, як Алейник С.В., Білик М.Д., Білоусова О.С., Жилкіна А.Н., Мельник О.Г., Мілінчук О.В., Онищенко С.В., Ситник Г.В. та інші. Науковцями обґрунтовуються їх переваги, недоліки, можливості практичного застосування. Разом з цим, на сьогоднішній день у межах фінансової науки не визначено ролі фінансового планування в логістичних системах промислових підприємств, не відображено організаційно-економічне забезпечення його ефективної реалізації у напрямку управління фінансовими потоками та не обґрунтовано найбільш прийнятні моделі.

Таблиця 1. Інтерпретація поглядів сучасних підходів до фінансового планування та його моделей

Автор	Підхід, автора щодо визначення фінансового планування	Моделі фінансового планування, що використовуються автором
Білеусова О.С. [7, с. 36-39]	Фінансове планування - процес розроблення системи планових показників, досягнення яких забезпечить ефектне формування, використання фінансових ресурсів і створить умови для фінансової стійкості, прибутковості діяльності та розвитку за мінімальних витрат	Бюджетування, бізнес-планування (маєть чимало цілорічних спрямувань (планування матеріальних витрат, витрат на оплату праці, і інших витрат операційної діяльності), а також планування доходів, витрат та грошових потоків бізнес-процесу)
Борисова В. Д., Лавриш Е. Ю. [8, с. 240-243]	Фінансове планування - процес формування загального фінансового плану підприємства, що відображає стратегічний і тактичний цілі	Бюджетування (наскрізне управлінське планування, яке в межах хіддинтів має своєю основою від короткострогового планування до повноцінного інструментарію фінансового управління)
Голдін А. А. [12, с. 313-316]	Фінансове планування - процес побудови фінансового плану, формування необхідної системи інформації, що дозволяє вирішити економічні та організаційні проблеми в господарській діяльності	Бюджетування (сукупний інструмент управління, спрямований на побудову єдиної системи середньострокового планування діяльності підприємства, контролю та аналізу витрат, доходів і фінансових результатів)
Акоєлов Е.Н. [7, с. 196]	Фінансове планування - це процедури цілепокладання, формалізації операційних, економічних, організаційних дій, зведення сукупності фінансових відомостей, які розкривають діяльність організації, її підпорядкованих підприємств, простих документів, пов'язаних та короткостроковому, середньостроковому, і довгостроковому періоду	Бюджетування (адекватне відображення і ефективна реалізація фінансових інтересів, цілей, завдань сукупний інструмент, функціонує у фінансовому циклі, а також документ, який розкриває)
Семінова Д. А. [27, с. 55]	Фінансове планування забезпечує відомостями державні фінансові ресурси потреби в них, а також визначає конкретні шляхи їх використання. З огляду на це, намірлене на усунення помилок дій в сфері фінансів, з іншого - на підвищення використання внутрішніх ресурсів	Бюджетування (розробка фінансової стратегії, який включає весь спектр дій, націлених на досягнення поставлених цілей, які можна описати формалізованим обмеженням з їх кодами або з більшими планами, та бюджету, що є фінансовим документом, який стосується конкретного напрямку діяльності, в якому використовуються фінансові та інші ресурси і в результаті чого збільшуватимуться витрати грошових коштів, доходів, витрат структурного підрозділу та підприємства)
Кремленко Г.О. [18, с. 161]	Фінансове планування - це сукупний процес обґрунтування на визначений період часу фінансових ресурсів підприємства та відповідних фінансових відомостей. Фінансове планування - процес розробки системи фінансових планів і показників (короткострого) показників для забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і відповідними ефективними формами їх використання	Перекладене фінансове планування (передбачає розробку стратегії шляху прибутку та збитку, протиприроду грошових коштів, простого бухгалтерського балансу). Поточне фінансове планування (передбачає розробку плану доходів і витрат на операційного діяльності, плану доходів і витрат на інвестиційної діяльності, плану надходжень та витратів коштів). Оперативне фінансове планування (включає розробку шістьох видів витрат, з яких кожен має план)
Семінов Г.А., Бутай І.З., Семінов А.Г., Бутай А.В. [32, с. 325, с. 331]	Фінансове планування - процес систематичної підготовки управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, у тому числі чинять формування та напрямків використання згідно з виробничими, маркетинговими планами з таким залученням діяльності підприємства в плановому періоді, які забезпечують зростаючі запити на фінансові ресурси	Бізнес-план бюджетування. Прогнозні фінансові документи
Петровський Н.Б., Старокузова І.А. [21, с. 95-97]	Фінансове планування - виконання заходів для досягнення поставлених цілей, які мають бути виконані, зорганізовані або цілі	Бюджетування (техніка фінансового планування, обліку і контролю витрат грошових коштів, доходів і витрат компанії від певного бізнесу на всіх рівнях і по всіх бізнес-процесах, що дозволяє аналізувати прогнозовані і фактичні фінансові показники діяльності, не окремим підприємством ресурси між підприємствами компанії) Капітальне бюджетування (довгострокове фінансове планування). Поточне бюджетування (короткострокове фінансове планування)
Білик М.Д. [22, с. 425-430]	Фінансове планування - процес розробки фінансових планів і показників, пов'язаних з цими показниками, разом з іншими, які необхідні для фінансової системи ресурсів та відображення ефективності фінансової діяльності в обліковому періоді	Бюджетування (принцип складання фінансових планів і показників, управлінська технологія, призначена для управління і відображення фінансової обґрунтованості прийнятих управлінських рішень)
Жапанка А. Н. [13, с. 7 - 17]	Фінансове планування - це планування всіх доходів і витрат, які використовуються в різних напрямках діяльності для забезпечення розвитку підприємства	Бюджетування (бюджет фінансового планування, який застосовується в межах короткострокового фінансового планування)
Онащенко С. В. [22]	Фінансове планування - процес систематичної підготовки управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, у тому числі чинять формування та напрямків використання згідно з виробничими, маркетинговими планами та маркетинговими діяльностями підприємства в плановому періоді і які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним чином	Бюджетування (принцип організації управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, що базується на розробці бюджетів у сфері центрів відповідальності, на напрямки діяльності, організації контролю за їх виконанням, аналізу відхилень від бюджетних показників та регулюванні на цій основі господарської діяльності з метою узгодження і досягнення поставлених результатів на всіх рівнях управління)
Герасим Г. Горський М. [11, с. 314-316]	Фінансове планування означає координацію зусиль усіх підрозділів для отримання визначеного кінцевого результату та поліпшення на оперативне, середньострокове, довгострокове	Бюджетування (принцип управління грошовими ресурсами на певний звітний період, що дозволяє вирішити оперативні завдання та створити умови для досягнення стратегічних цілей)
Мельник О.Г. [19]	Бюджетне планування - процес формування бюджетів на облікований період (рік, квартал, місяць) з метою визначення на основі бухгалтерського аналізу у кількісній формі обсягу потреб та ресурсів (витрат та доходів, видатків та надходжень, активів та пасивів) для об'єктивних об'єктів, що створюють певні результати діяльності	Бюджетування (управлінська технологія, що передбачає формування бюджетів для об'єктів та їх використання з метою забезпечення оптимальної структури співвідношення доходів та витрат, надходжень та видатків, активів та пасивів підприємства чи його ланок для досягнення встановлених цілей з урахуванням впливу середовища функціонування)
В.П. Бондаренко, В.С. Леонтьєв [9, с. 463-464]	Фінансове планування - визначення обсягів фінансових ресурсів, капіталу та способів прогнозування грошових потоків за рахунок власних, позикових та залучених з фінансового ринку держав фінансування	Бюджетування (принцип розробки комплексних бюджетів підприємств до цілей оперативного планування)
Р. Бредлі, С. Майєр [25]	Фінансове планування - процес, який складається із: 1) аналізу існуючої фінансової можливості і можливостей поточного фінансування. 2) прогнозування наслідків рішень. 3) обґрунтування можливих сценаріїв для включення їх до фінансового плану, 4) оцінку відповідності сценаріїв, актуальних керівництвом, націленим фінансовою ціллю	Довгострокове фінансове планування (передбачає розробку довгострокового фінансового плану) та короткострокове фінансове планування (передбачає розробку короткострокового фінансового плану)

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У зв'язку з цим, метою статті є обґрунтування сутності фінансового планування, з'ясування його відмінностей з бюджетуванням, проведення аналізу сучасних моделей фінансового планування, розкриття їх переваг та недоліків, а також визначення напрямів раціонального використання в логістичних системах промислових підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективне управління фінансовими потоками не можливе без застосування фінансового планування. В сучасних трактуваннях науковців зустрічаються різні підходи до визначення сутності фінансового планування, його об'єктів, спільних та відмінних рис порівняно з бюджетуванням, механізмів реалізації на підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання та видів економічної діяльності. Не зважаючи на це, дослідники однозначно зазначають, що фінансове планування є важливою складовою загальної системи планування та відіграє ключову роль у забезпеченні збалансованості фінансових потоків, які відображають рух наявних та прогнозованих обсяги фінансових ресурсів (табл. 1).

Підсумовуючи підходи науковців до змісту поняття "фінансове планування", можна виділити такі його характерні риси: 1) визначає напрями руху фінансових потоків; 2) передбачає розробку стратегічних, тактичних, оперативних фінансових планів; 3) підвищує ефективність використання внутрішніх можливостей підприємства; 4) дозволяє на основі обґрунтування необхідних обсягів фінансових ресурсів визначити найраціональніші напрями розвитку підприємства; 5) забезпечує систематизацію управлінських рішень, які визначають напрями руху фінансових потоків, у процесі досягнення поставлених цілей; 6) координує зусилля всіх структурних підрозділів підприємства під час виконання поставлених завдань; 7) дозволяє оцінити інвестиційні можливості підприємства, 8) дає змогу на основі сформованих фінансових планів оцінити наслідки управлінських рішень, що приймаються; 9) узгоджує та встановлює взаємозв'язки між фінансовими планами. Стосовно бюджетування, то його характерні риси є такими: 1) відіграє роль управлінської технології, яка використовується в межах оперативного фінансового планування, 2) створює умови для нормування фінансових ресурсів, 3) дозволяє аналізувати і контролювати фінансові потоки в короткостроковій перспективі, 4) здійснює фінансову оцінку господарської діяльності підприємства, 5) зміцнює фінансову дисципліну у процесі досягнення оперативних цілей, 6) забезпечує прийняття раціональних оперативних управлінських рішень у напрямку досягнення поставлених цілей. Визначені характерні риси свідчать про те, що за останнє десятиліття в системі фінансової науки чітко сформувалась позиція щодо доречності розгляду бюджетування як моделі оперативного фінансового планування.

Мельник О.Г., досліджуючи теоретико-методологічні та прикладні засади бюджетування в системі управління підприємством, слушно зазначає [19, с. 7], що якісна реалізація бюджетування в межах підприємства можлива лише за умови функціонування відла-

годженої бюджетної системи, під якою розуміє сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, які задіяні у процесі формування та реалізації бюджетів. На її думку види, склад, структуру бюджетів підприємство має обирати самостійно залежно від типу внутрішньої організації, профілю та видів діяльності, спеціалізації, розміру, етапу життєвого циклу, особливостей середовища функціонування, стадії впровадження бюджетної системи та інших чинників. Для цього пропонує бюджети класифікувати за певними ознаками (за цільовим призначенням, видами витрат, способом урахування витрат, рівнем пристосування бюджетних показників до змін середовища функціонування, сферами діяльності, рівнем узагальнення, тривалістю бюджетного періоду, відповідністю ресурсної частини та частини потреб, способом перенесення витрат на продукцію та рівнем важливості), а процес бюджетування реалізувати в такі послідовні етапи: бюджетне планування, бюджетне організування, бюджетне мотивування, бюджетне контролювання та бюджетне регулювання.

Ілляшенко Т.О., Ілляшенко К.В. [15, с. 36—44], відображаючи бюджетування як інструмент оперативного управління господарською діяльністю, зазначають, що особливістю бюджетів (на відміну від форм бухгалтерської звітності) є те, що їх форми не стандартизуються, та визначаються цілями і об'єктами планування, характером і обсягами діяльності підприємства, його фінансовою і виробничою структурами [15, с. 39]. На їх думку, бюджетування виконує функції планування, прогнозу та аналізу. Функція планування є найважливішою, оскільки виходячи зі стратегічних цілей підприємства, бюджети вирішують завдання розподілу фінансових ресурсів. Функція прогнозу відображає розрахунок прогнозних показників на основі обліку даних бухгалтерського фінансового та бухгалтерського управлінського обліків. Функція аналізу передбачає зіставлення фактичних даних з плановими показниками, виявлення відхилень та наступне коригування дій. Реалізація таких функцій дозволяє оптимізувати доходи й витрати, підвищити рівень ліквідності, платоспроможності, прибутковості, та, в цілому, сформувати ефективну систему управління фінансами підприємства. На відміну від такої позиції Стоянова О.С. розглядає п'ять функцій: планування, комунікацію і координацію, орієнтування на досягнення завдань, контроль, підвищення професіоналізму [31, с. 27]. Писаренко Т. зазначає, що бюджетування як основний елемент системи управління підприємства присутнє лише на етапах планування, контролю й аналізу [24, с. 304—311]. Ананська М.О. [4, с. 1—9], визначаючи доцільність застосування бюджетування для оптимізації фінансових потоків у системі управління промисловим підприємством, зауважує, що воно бере участь у реалізації усіх функцій управління (регулювання, контроль, мотивація, організація, планування), а не лише у плануванні та контролі. Такий підхід є виправданим, оскільки особливістю функціонування фінансових потоків є те, що вони передбачають управління фінансовими ресурсами, якими володіє підприємство на конкретний момент часу та рухом фінансових ресурсів. Тобто трансформація фінансових ресурсів із статичного їх стану в динамічний відображає необхідність не тільки планування і контролю їх обсягів, але й регулю-

вання напрямів руху, організацію до оптимального формування та використання, а також мотивацію працівників до визначення оптимальних їх обсягів та раціональних траєкторій руху.

На думку Чая В.Т. та Чупахіної Н.І. [34, с. 3—5], в холдингах бюджетування являється технологією оперативного управління, яка вимагає побудови відповідної фінансової структури. Однак її ефективна реалізація можлива за умови: 1) створення відповідної ієрархії фінансової структури, включаючи функції елементів, входи та виходи центрів відповідальності, 2) затвердження єдиного для холдингу стандарту бюджетної системи, 3) опису в ньому концепції бюджетування, 4) основних документів та 5) побудови схем руху грошових і ресурсних потоків. При цьому авторами пропонується для оцінки ефективності функціонування бюджетування використовувати систему ключових показників ефективності [Key Performance Indicators], яка має включати показники холдингу, підприємств, центрів відповідальності [34, с. 13—14].

Деякі російські дослідники, базуючись на практиці розробки і впровадження бюджетного управління на промислових підприємствах визначають необхідність виділення п'яти бюджетних моделей [10, с. 26]. А саме: індивідуальна модель комплексного бюджетування, універсальна бюджетна модель, модель бюджетування окремих сфер діяльності, бюджетування фінансових потоків, бюджетування товарно-матеріальних потоків. На відміну від зазначеної точки зору, Алейник С.В. виділяє інших п'ять моделей [3, с. 63]: процесно-орієнтоване бюджетування (Activity based budgeting), бюджетування з нульовою базою (Zero base budgeting), ціннісно-орієнтований менеджмент (Value based management), планування прибутку (Profit Planning), динамічні безперервні бюджети і прогнози (Rolling budgeting & forecasts).

Застосовувати першу модель (процесно-орієнтовану) до фінансового планування пропонує вітчизняна дослідниця Ситник Г.В. [29, с. 262—270]. Вона акцентує увагу на нагальній потребі у розвитку та вдосконаленні теоретичних положень і практичного інструментарію фінансового планування на засадах процесного підходу з метою гармонізації фінансового управління з іншими його складовими, оскільки класичні підходи та інструменти фінансового менеджменту, які переважно висвітлюються в спеціальній літературі, дещо не узгоджуються із сучасними концепціями менеджменту, які підприємства намагаються впроваджувати в практику управління. Процес фінансового планування пропонує здійснювати на засадах процесно-орієнтованого підходу, який спрямує підприємство на постійні зміни, що в сучасних умовах є не тільки необхідним фактором ефективного його розвитку, а взагалі — виживання [29, с. 268]. Дослідниця зазначає, що розробка такої концепції має базуватися на парадигмі, яка розглядає підприємство як відкриту соціально-економічну систему, та обов'язково враховувати три аспекти фінансового планування: когнітивний, загальноекономічний та конкретно-управлінський. Таке бачення є звісно виправданим, оскільки в сучасних умовах ефективність системи планування залежить від: 1) стилю, професійних компетенцій працівника, бажань здобути нові знання у напрямку до-

сягнення поставлених завдань, 2) особливостей управління господарською діяльністю; 3) можливостей швидкої адаптації до стрімких змін зовнішнього середовища. Разом з цим, запропонований підхід дозволить мінімізувати суперечності між менеджерами всіх рівнів щодо розподілу фінансових ресурсів між підрозділами та забезпечити орієнтування фінансового управління бізнес-процесами на досягнення стратегічних фінансових цілей у напрямку підвищення цінності підприємства. При цьому доречним у процесі реалізації фінансового планування на основі процесно-орієнтованого підходу є виділення типових для конкретного підприємства операційних (відображають здійснення господарської діяльності), обслуговуючих (забезпечують реалізацію основних і стратегічних бізнес-процесів) та стратегічних (сприяють створенню конкурентних переваг та зростанню вартості підприємства) процесів [5, с. 89].

На відміну від Ситник Г.В. російський дослідник Ташкін А.Г. [30, с. 58] пропонує промисловим підприємствам використовувати стратегічно-орієнтоване бюджетування. На його думку, відсутність взаємозв'язку стратегічних цілей з тактичними завданнями, який характерний для традиційної моделі бюджетування, не дозволяє підприємству формувати точний прогноз розвитку. Тому для успішного розвитку підприємства необхідним є інтегрування бюджетування з сучасною системою стратегічного та оперативного управління, яке дозволить декомпонувати і каскадувати стратегічні цілі підприємства, а також здійснювати контроль за їх досягненням на основі фінансової прозорості і керованості на всіх рівнях управління. Тому пропонує інтегрувати збалансовану систему показників, яка є засобом стратегічного управління, в систему бюджетування. При цьому в межах бюджетування крім фінансових показників виокремити не фінансову складову та такі її елементи: характеристика продукту, взаємовідносини з клієнтами, післяпродажний сервіс, імідж і репутація [30, с. 58]. Враховуючи такий підхід, доцільно зауважити, що запропонований склад не фінансових показників чітко відображає характерні риси логістичного управління та виокремлює логістичні процеси.

Мілінчук О. В. [20] пропонує для управління промисловими підприємствами використовувати вартісно-орієнтоване бюджетування. Для цього, акцентуючи увагу на відсутності меж в зростанні вартості підприємств, визначає доцільність поєднання бюджетування з вартісно-орієнтованим управлінням. У результаті виділяє такі основні характеристики вартісно-орієнтованого бюджетування: 1) ринковий підхід до управління, спрямований на довгострокове збільшення вартості підприємств з урахуванням інтересів широкого кола зацікавлених сторін; 2) цілеспрямований, упорядкований, безперервний процес забезпечення власників та інвесторів підприємств необхідним значенням економічного прибутку та вільного грошового потоку; 3) сукупність інформаційних потоків, що дозволяють моделювати та оцінювати тренд вартості підприємств. Реалізувати такий підхід пропонує на основі виділення центрів вартості та застосування моделі вартісно-орієнтованого бюджетування підприємств на всіх рівнях ланцюга "власники (інвестори) — керівництво — центри фінансової відповідальності — персонал".

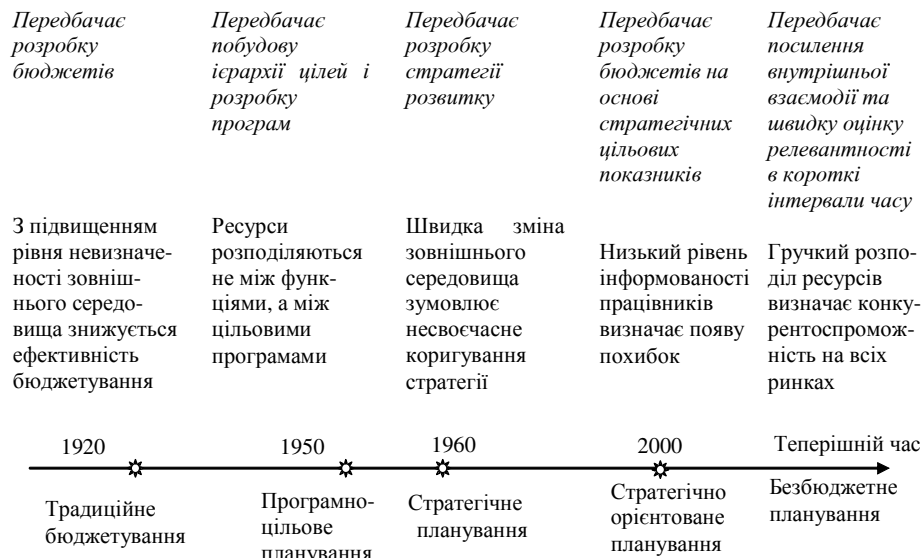

Рис. 1. Еволюція підходів до управління фінансами підприємств

Джерело: сформовано автором.

Поряд з проаналізованими підходами, останніми роками розповсюдженою є позиція дослідників щодо невідповідності традиційних методів бюджетування сучасному рівню конкуренції через значні витрати на їх реалізацію, та, як наслідок, не адаптованості до швидких змін зовнішнього середовища. Баландіна А.С., визначаючи особливості фінансового планування в холдингах, в своїх дослідженнях зупиняється на окремих рисах недосконалості бюджетування. При цьому обґрунтовує недоліки, які поділяє за відповідними класифікаційними ознаками [6, с. 134—140].

Кісельова О.М. вважає [16, с. 44], що основною причиною, яка обумовлює неефективність системи бюджетування на підприємствах, є небажання працівників працювати по-новому та нерозуміння керівництвом її змісту та ролі в досягненні стратегічних цілей господарської діяльності. Дослідниця зазначає, що впровадження системи бюджетування дозволяє підвищити прозорість фінансових потоків за рахунок чіткого визначення меж відповідальності працівників, зміцнення фінансової дисципліни, мотивування персоналу на досягнення заданих цілей. Тому пропонує при впровадженні системи бюджетування розробляти: 1) концепцію системи бюджетування, 2) фінансову структуру, 3) бюджетну структуру (формат, набір бюджетів для кожного елемента фінансової структури, порядок їх консолідації), 4) регламент бюджетування (порядок, терміни, відповідальність за формування, контроль, аналіз виконання бюджетів), 5) процедуру взаємозв'язку бюджетів з системою бухгалтерського обліку, 6) порядок взаємозв'язку системи бюджетування з системою мотивації персоналу щодо досягнення встановлених цілей.

Пиляєв М.Г., окреслюючи три основних проблеми (втрата актуальності, обмеженість бюджетного періоду на завершальному етапі виконання, стримування ініціативи менеджерів) при використанні системи бюджетування, відображає необхідність застосування промисловими підприємствами ковзного бюджетування. [23, с. 29], яке передбачає по закінченню відповідного проміжку часу планового періоду коригування планів

періоду, що залишився. Тому при виборі оптимального бюджетного періоду слід враховувати галузеву та індивідуальну специфіку, належність підприємства, особливості його макроекономічного середовища, стратегічні, тактичні, оперативні цілі. Позиція науковця є обґрунтованою, оскільки дійсно відображає ситуації, які часто виникають на промислових підприємствах. По-перше, під впливом швидкої мінливості зовнішнього середовища завчасно підготовлений бюджет на певному етапі його виконання може фактично стати застарілим через невідповідність реальним потребам та можливостям підприємства. По-друге, під кінець бюджетного періоду обмеженість фінансових ресурсів може призвести до затримки управлінських рішень стосовно фінансування вигідних проектів, або у випадку пошуку необхідних обсягів фінансових ресурсів зумовить їх некоректність чи неузгодженість. По-третє, складання бюджету один раз на рік призводить до того, що багато проектів і ідей працівників не реалізуються, а переносяться на наступний бюджетний період та залишаються не використаними.

Кравченко О.О. акцентує увагу на змінах до вимог фінансового планування, які виникли в процесі еволюції поглядів на його роль та значення в управлінні складними економічними відносинами. Вона зазначає, що в сучасних умовах стає неможливим ефективно використовувати існуючі методології фінансового планування, які базуються на перенесенні сформованих тенденцій і структурних пропорцій в майбутнє. Тому пропонує використовувати сценарне фінансове планування, під яким розуміє не тільки підхід до передбачення майбутнього, але й моніторинг динаміки стану зовнішнього середовища і майбутніх його впливів на функціонування та розвиток конкретної економічної системи [17, с. 96]. Таке трактування обумовлено тим, що фінансові ресурси порівняно з іншими ресурсами є відносно самостійними, а також здійснюють прямий вплив на процеси розподілу, опосередковані грошима, та ефективність господарської діяльності. Тому реалізація фінансового планування вимагає специфічної методології, яка відоб-

Таблиця 2. Переваги та недоліки сучасних моделей фінансового планування

Модель	Переваги (можливості застосування)	Недоліки (обмеження застосування)
Традиційне бюджетне планування	- забезпечує високий рівень контролю використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління підприємством; - забезпечує раціональне використання фінансових ресурсів; - передбачає закріплення обсягів ресурсів за бюджетами в абсолютних величинах; - зміцнює фінансову дисципліну у процесі виконання бюджетів; - спрямовує підприємство на досягнення поставлених цілей	- орієнтує не на стратегію, а на бюджет; - передбачає багато узгоджень на всіх рівнях управління; - стримує ініціативність працівників; - орієнтує підприємств на оперативні і тактичні фінансові плани; - відображає відсутність взаємозв'язку між різними рівнями фінансового планування; - характеризується значними витратами часу на формування бюджетів
Сценарне фінансове планування	- забезпечує раннє попередження про можливі зміни зовнішнього середовища, що значно впливає на майбутню ефективність функціонування; - розкриває нові можливості на основі визначення характеру потенційних змін зовнішнього середовища; - сприяє зниженню ризиків (підготовка до можливих змін може зменшити негативний вплив на фінансові ресурси, викликаний невизначеністю і ризиками); - прискорює адаптивність підприємства до впливу дестабілізуючих факторів, що відображає безперечну конкурентну перевагу	- вимагає у процесі аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища значних витрат ресурсів; - відображає об'єктивні труднощі формулювання принципово різних сценаріїв майбутнього та визначення ймовірностей їх реалізації; - розроблені сценарії майбутнього можуть не мати фактичної реалізації в майбутньому; - передбачає проведення моніторингу змін зовнішнього середовища для своєчасного внесення змін; - відображає складність реалізації через відсутність кваліфікованих фахівців
Ковзне бюджетування	- сприяє підвищенню точності прогнозування господарської діяльності за рахунок періодичного врахування змін ринкового середовища та проведення коригувань планів; - формує у працівників розуміння взаємозв'язку їх дій та ініціатив зі стратегією діяльності; - відображає наявність фінансового плану з постійним горизонтом планування; - мотивує працівників до прояву ініціативи під час коригування і уточнення бюджетів	- вимагає багато узгоджень і коригувань; - досить поверхнево враховує вплив факторів зовнішнього середовища; - відображає низький рівень використання у процесі фінансового планування творчих та ініціативних компетенцій працівників; - свідчить про відсутність взаємозв'язку між різними рівнями фінансового планування; - зумовлює значні витрати часу на формування бюджетів
Фінансове планування на основі концепції «за межами бюджетів» (Beyond Budgeting)	- відображає відсутність фіксованих фінансових цілей; - свідчить про відмову від централізованого директивного планування; - передбачає використання ковзних фінансових планів та збалансованої системи показників; - планування операційних ресурсів здійснюється за нормативами у відповідності з цілями на основі ключових показників ефективності; - тісно пов'язана з збалансованою системою показників; - забезпечує скорочення витрат часу на процес встановлення цілей та планування фінансових ресурсів	- ефективно працює за умови децентралізованого управління; - обов'язково вимагає фінансової прозорості; - у випадку низького рівня корпоративної культури призводить до некерованості господарської діяльності; - у разі відсутності доступу до фінансових ресурсів перетворюється на малоефективну; - потребує розробки дієвих систем стимулювання працівників (не за виконання планових завдань, а за досягнення найкращих результатів); - відображає відмову від методів методів Activity based costing, Balanced scorecard
Фінансове планування на засадах процесно-орієнтованого підходу	- дозволяє ідентифікувати ключові бізнес-процеси; - спрямовує підприємство на досягнення стратегічних фінансових цілей; - підвищує рівень інтегрованості; - підвищує рівень координованості структурних підрозділів; - підвищує раціональність використання ресурсів підприємства; - оптимізує інформаційні потоки на підприємстві, скорочує час на прийняття рутинних управлінських рішень; - підвищує рівень гнучкості та адаптованості підприємства до зміни умов зовнішнього середовища; - підвищує рівень мотивації персоналу	- визначає необхідність поділу внутрішньої структури підприємства на чотири підсистеми (підсистема процесів, функціональна підсистема, підсистема ресурсів (входів), підсистема результатів (виходів) %; - характеризується дієвістю у випадку планування фінансових ресурсів за ідентифікованими бізнес-процесами; - вимагає визначеної послідовності етапів фінансового планування

Джерело: сформовано автором.

разить особливості прояву та виконання фінансами функцій розподілу і контролю.

Рябикін М. А., Оловянішніков А. Г. (рис. 1) визначають необхідність використання на промислових підприємствах безбюджетного планування.

Дана концепція зародилась у 1998 році як результат науково-практичних досліджень міжнародної робочої групи з прогресивних технологій, які направлені на розробку нової моделі менеджменту у процесі переходу від промислової ери до інформаційної [26, с. 71]. Поява безбюджетного планування обумовлена тим, що підприємства вимушені були вишукувати конкурентні переваги за всіма можливими для них нап्रा-

мами: на ринку постачальників, на ринку покупців, в ринковій інфраструктурі, безпосередньо на підприємстві. В результаті необхідність постійного їх аналізу та моніторингу визначили доречність розробки таких управлінських інструментів як Збалансована система показників (націлена на внутрішню координацію підприємства в напрямку досягнення стратегічних цілей) та Система управління цінностями (націлена на орієнтування підприємства на зовнішні очікування), що і стали в подальшому основою для створення більш гнучкої та пристосованої до стратегічних завдань і ринку капіталів системи. Концепція безбюджетного планування базується на дванадцяти принципах [26, с. 72]: вла-

да (створює механізм передачі функцій у вигляді чіткого формулювання, який базується на принципах і цінностях компанії, та не здійснює централізований контроль через правила і процедури), повноваження працівників (відображають свободу їх дій та можливостей), відповідальність та звітність працівників (формується на основі врахування досягнень за конкретні результати, а не за виконані функціональні обов'язки), організація (передбачає врахування мережі незалежних орієнтованих на споживача одиниць, а не ієрархію функцій і підрозділів), координація взаємодій (базується на ринкових методах, а не методах централізованого планування, бюджетування, контролю), лідерство (формується шляхом постановки завдань перед працівниками та їх навчання (керування і контроль зводяться до мінімуму), формування цілей (передбачає врахування діяльності конкурентів, а не бюджетних показників), стратегічний процес (відображає безперервність розроблюваної стратегії, а не одноразовий її характер), система попередження (зводиться до інформування керівництва про можливі загрози та зміни під час розробки стратегії та не включає короткострокові коригування), використання ресурсів (має здійснюється у випадку нагальної потреби в них, а не на основі їх розподілу за щорічними бюджетами), вимір і контроль (відображає швидкість та відкритість передачі інформації для багаторівневого контролю, а також відсутність мікроменеджменту), мотивація винагороди (передбачає становлення відповідності розмірів винагороди з показниками функціонування компанії та її підрозділів у вигляді конкурентоздатних параметрів, а не встановлених у процесі переговорів цілей).

Перші шість принципів визначають порядок делегування відповідальності в межах оперативного планування, що дозволяє швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища; наступні шість — створюють умови для більш адаптивного пристосування до конкурентів та споживачів. Перераховані принципи функціонування чітко відображають окремі аспекти логістичного управління господарською діяльністю.

Поряд із зазначеними дванадцятьма принципами, провідними західними компаніями розроблено шість правил, які відображають перераховані принципи [1]. Узагальнено їх можна представити таким чином: 1) побудова більш достовірних і менш витратних прогнозів на основі спрощення процесу прийняття бюджетів та розробки прогнозів; 2) зменшення витрат на фінансове планування шляхом формування бази даних про доходи та витрати за попередні періоди; 3) відповідність обраної стратегії діючій системі управління фінансами; 4) максимальне врахування внутрішніх можливостей та зовнішніх потреб; 5) орієнтування у процесі прийняття фінансових рішень на майбутні результати.

Деякі російські дослідники [14, с. 171] вважають, що Beyond Budgeting — це не конкретний інструмент, а швидше зміна поглядів до принципів менеджменту, які в першу чергу мають змінити ставлення керівників до корпоративних цілей, виконання, контролю та винагород за їх досягнення. При цьому ними досить слушно обґрунтовуються фактори-джерела конкурентних пере-

ваг безбюджетного управління [14, с. 177]. Основними з них є такі: 1) автоматичне використання ефекту синергії через недопущенням безлічі видів витрат, 2) скорочення витрат грошей та часу кваліфікованого персоналу на процеси планування в оперативному контурі управління, 3) зведення до мінімуму втрат пов'язаних з невиконанням бюджетів.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, доцільно виділити переваги і недоліки в моделях фінансового планування, які обґрунтовуються сучасними дослідниками та використовуються в практичній діяльності промислових підприємств (табл. 2).

Виокремленні переваги та недоліки відображають безперервність процесу удосконалення підходів до моделей фінансового планування. Однак підтверджують ситуацію, яка відображає неефективність і низьку результативність функціонування промислових підприємств через недосконалість та неадаптованість існуючих моделей фінансового планування до особливостей управління фінансовими потоками, їх невідповідність внутрішній природі функціонування промислових підприємств у вигляді логістичних систем, особливостям розвитку, цільовим орієнтирам та змінам зовнішнього середовища.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Такий стан дозволяє сформулювати сучасні напрями удосконалення фінансового планування на промислових підприємствах України. Це:

- розвиненість структури управління підприємства, яка дозволить виділяти стратегічний, тактичний, оперативний рівні фінансового планування;
- спроможність власників орієнтуватися на майбутню подію та враховувати минулий і сучасний досвід функціонування;
- сприяння дії ефекту синергії у напряду створення промисловими підприємствами цінностей логістичних ланцюгів;
- формування підприємством бази даних, які містять інформацію про господарську діяльність за попередні періоди;
- підтримання внутрішньою корпоративною культурою філософії постійного покращення як фінансових такі і не фінансових показників;
- усвідомлення власниками і працівниками того, що максимізація прибутку не може бути єдиною метою функціонування підприємства;
- розвиненість внутрішніх комунікативних процесів;
- мотивування працівників до досягнення високих результатів на основі розвитку набутих компетенцій та здобуття нових.

Перераховані напрями можуть бути реалізованими у випадку функціонування промислового підприємства у вигляді логістичної системи, яка спроможна забезпечити ефективність господарської діяльності, здатність формувати власну цінність та цінність для широкого кола представників логістичної інфраструктури. Тому подальші наукові дослідження будуть направлені на обґрунтування інструментарію фінансового планування в логістичних системах промислових підприємств.

Література:

1. Neely A., Bourne M. and Adams C. Better bulgeting or beyond bulgeting / Measuring business excellence, Vol. 9, 2005, p. 27.
2. Аксенов Е.П. Топология общих функций управления финансами / Е.П. Аксенов // Вестник Томского государственного университета — 2010. — № 4 (12). — С. 97—109.
3. Алейник С.В. Управление за рамками бюджетов: исследование западных специалистов / С.В. Алейник // Экономический анализ: теория и практика. — 2008. — № 15 (120). — С. 62—67.
4. Ананська М.О. Бюджетування в системі управління промислового підприємства / М.О. Ананська // Економічні науки. Серія "Економіка та менеджмент": [зб. наук. праць]. — Луцьк, 2012. — Випуск 9 (34). Частина I. — С. 1—9.
5. Баев Л.А., Новосад В.М. Процессное бюджетирование как основа оперативно-стратегического управления развитием предприятия / Л.А. Баев, В.М. Новосад // Вестник ЮУрГУ — 2011. — № 8. — С. 88—93.
6. Баландина А.С. Построение системы бюджетирования в холдинговых структурах / А.С. Баландина // Вестник Томского государственного университета. — 2007. — № 296. — С. 134—140.
7. Білоусова О.С. Фінансове планування на підприємствах: теорія, методологія та практика / О.С. Білоусова; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. — К., 2012. — 388 с.
8. Борисова В.Д., Аверин Е.Ю. Сущность и особенности организации системы бюджетирования в холдинге / В.Д. Борисова, Е.Ю. Аверин // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. — 2012. — № 28. — С. 239—243.
9. Бочаров В.В., Леонтьев В.Е. Корпоративные финансы. — СПб.: Питер, 2002. — 544 с.
10. Владимцев Н.В., Черная А.И. Использование современных управленческих моделей в технологии бюджетирования / Н.В. Владимцев, А.И. Черная // Экономический анализ: теория и практика. — 2008. — № 15 (120). — С. 25—29.
11. Гершун А., Горский М. Технологии сбалансированного управления. — 2-е изд., перераб. — М.: ЗАО "Олимп-бизнес", 2006. — 416 с.
12. Голдина А.А. Формирование упрощенного бюджета предприятия // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. — 2012. — № 28. — С. 313—316.
13. Жилкина А.Н. Финансовое планирование на предприятии / А.Н. Жилкина. — М.: Благовест-В, 2004. — 248 с.
14. Иванова М.М., Родинова Н.П. Безбюджетное управление на предприятии: принципы, условия применения, этапы внедрения / М.М. Иванова, Н.П. Родинова // Экономика и менеджмент систем управления. — 2013. — № 3 (9). — С. 169—178.
15. Ілляшенко Т. О., Ілляшенко К. В. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств? // Вісник СумДУ. Серія "36 Економіка". — 2012. — № 3. — С. 36—44.
16. Киселева О.Н. Причины, определяющие неэффективность системы бюджетирования на отечественных предприятиях / О.Н. Киселева // Экономика и менеджмент систем управления. — 2013. — № 4 (10). — С. 43—49.
17. Кравченко О.А. Концепция сценарного финансового планирования и прогнозирования на железнодорожном транспорте / О.А. Кравченко // Экономика промышленности. — 2012. — № 3—4 (59—60). — С. 92—102.
18. Крамаренко Г.О. Фінансовий менеджмент. 2-ге вид.: підручник / О. Є. Чорна. — Київ: Центр учбової літератури, — 2009. — 520 с.
19. Мельник О.Г. Бюджетування в системі управління підприємством: автореферат дис. ...канд. екон. наук, спец. 08.06.01 / О.Г. Мельник. — Львів: Нац. ун-т "Львівська політехніка", 2004. — 21 с.
20. Мілінчук О.В. Вартісно-орієнтоване бюджетування як підхід до управління підприємствами харчової промисловості: автореферат дисертації кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О.В. Мілінчук. — Київ, 2011. — 20 с.
21. Немировский И.Б., Старожилова И.А. Бюджетирование. От стратегии до бюджета — пошаговое руководство. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2006. — 512 с.
22. Онищенко С.В. Бюджетування в системі фінансового управління підприємством: автореферат дисертації кандидата економічних наук зі спеціальності 08.04.01. — Фінанси, грошовий обіг і кредит / С.В. Онищенко. — Київ, 2003. — 20 с.
23. Пиляев М.Г. Особенности внедрения принципов скользящего бюджетирования в интегрированных компаниях / М. Г. Пиляев // Известия ИГЭА. — 2009. — № 4 (66) — С. 28—31.
24. Писаренко Т. Бюджетування як основа ефективного управління підприємством / Т. Писаренко. — Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль, 2007. — № 16. — С. 304—311.
25. Ричард Брейли, Стюарт Майерс. Принципы корпоративных финансов: пер с англ. — М.: ЗАО "Олимп — Бизнес, 1997. — 1120 с.
26. Рябыкин М.А., Оловянишников А.Г. Совершенствование управления современным промышленным предприятием на основе концепции "за рамками бюджетов" / М. А. Рябыкин, А. Г. Оловянишников // Вестник Томского государственного университета. — 2012. — № 2 (18). — С. 69—76.
27. Семенова Д. А. Финансовое планирование как основа бюджетирования / Д.А. Семенова // Финансы, учет, банки. — 2009. — № 4 (12). — С. 97—109.
28. Сергеев И.В., Щипицин А.В. Оперативное финансовое планирование на предприятии. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 288 с.
29. Ситник Г.В. Концепція фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу / Г.В. Ситник // БІЗНЕСінформ — 2013. — № 3. — С. 262—270.
30. Ташкинов А.В. Стратегически ориентированное бюджетирование на промышленном предприятии: методологический подход / А.Г. Ташкинов // Вестник Пермского университета. — 2013. — № 3 (18). — С. 55—63.

31. Финансовый менеджмент /под ред. Стояновой Е.С. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Перспектива, 2003. — 656 с.

32. Фінансове планування і управління на підприємствах / Семенов Г.А., Бугай В.З., Семенов А.Г., Бугай А.В.: [навчальний посібник]. — К.: Центр учбової літератури, — 2007. — 432 с.

33. Финансовый менеджмент: підручник /Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — К.: КНЕУ, 2005. — 535 с.

34. Чая В.Т., Чупахина Н.И. Система бюджетирования и управленческая отчетность в агрохолдингах / В.Т. Чая, Н.И. Чупахина // Экономический анализ: теория и практика. — 2008. — № 14 (119). — С. 2—21.

References:

1. Neely, A. Bourne, M. and Adams, C. (2005), "Better bulgeting or beyond bulgeting" Measuring business excellence, vol. 9, p. 27.

2. Aksenov, H.E. (2010), "The topology of the General functions of financial management", Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, vol. 4 (12), pp. 97—109.

3. Aleinik, S. V (2008), "The management of the budgets: a study of Western experts", Jekonomicheskij analiz: teoriya i praktika, vol. 15 (120), pp. 62—67.

4. Anansie, M. O. (2012), "Budgeting in the system of management of industrial enterprise", Ekonomichni nauki, vol. 9 (34), pp. 1—9.

5. Baev, L.A. and Novosad, V.M. (2011), "Activity based budgeting as the basis of strategic management of enterprise development", Vestnik JuURG, vol. 8, pp. 88—93.

6. Balandina, A.S. (2007), "The budgeting system in holding structures", Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, vol. 296, pp. 134—140.

7. Belousova, O.S (2012), "Financial planning at the enterprises: theory, methodology and practice, Institut jekonomiki i prognozirovaniya, Kiev, Ukraine.

8. Borisova, C. D. and Averin, E. Yu. (2012), "The essence and peculiarities of organization of the budgeting system in the holding company", Izvestija PGPU im. V. G. Belinskogo, vol. 28, pp. 239—243.

9. Bocharov, V.V. and Leontiev, V.E. (2002), Corporate Finance, Piter, Spb. Russia.

10. Vladimcev, N.V. and Chernya, A.I. (2008), "The use of modern management models in budgeting technology", Jekonomicheskij analiz: teoriya i praktika, vol. 15 (120), pp. 25—29.

11. Gershon, A. Gorsky, M. (2006), "Sustainable management of technology", Moscow, Russia.

12. Goldina, A. A. (2012), "The formation of a simplified budget of the enterprise", Izvestija PGPU im. V.G. Belinskogo, vol. 28, pp. 313—316.

13. Zhilkina, A. N. (2004), "Financial planning at the enterprise", Blagovest, Moscow, Russia.

14. Ivanova, N.M and Rodinova, I.E. (2013), "Off-enterprise management: principles, conditions, stages of implementation", Jekonomika i menedzhment sistem upravleniya, vol. 3 (9), pp. 169—178.

15. Ilyashenko, T.A. and Ilyashenko, C.V. (2012), "Budgeting as the direction of improving the system of

management of company activity", Visnik SumDU, vol. 3, pp. 36—44.

16. Kiseleva, O.N. (2013), "The causes that determine the inefficiency of budgeting system at the domestic enterprises", Jekonomika i menedzhment sistem upravleniya, vol. 4 (10), pp. 43—49.

17. Kravchenko, O. A. (2012), "The concept of scenario-based financial planning and forecasting on railway transport", Jekonomika promyshlennosti, vol. 3—4 (59—60), pp. 92—102.

18. Kramarenko, G.O. (2009), "Financial management", Centr uchbovoi literaturi, Kiev, Ukraine.

19. Melnik, O. G. (2004), "Budgeting in the system of enterprise management", Nacional'niy universitet "L'viv's'ka politehnika, Lviv, Ukraine.

20. Milinchuk, O. V. (2011), "Value-oriented budgeting as a management approach to food industry enterprises", Kiev, Ukraine.

21. Nemirovskaya, I. B. and Storozhakova, I.A. (2006), "Budgeting. From strategy to the budget — walkthrough", Izdatel'skiy dom "Vil'jams", Moscow, Russia.

22. Onishchenko, S.V. (2003), "Budgeting in the system of enterprise financial management", Kiev, Ukraine.

23. Pilyaev, M. G. (2009), "Features of the introduction of the principle of moving budgeting in integrated companies", Izvestija IGJeA, vol. № 4 (66), pp. 28—31.

24. Pisarenko, T. (2007), "Budgeting as the basis of effective management of the enterprise", Ekonomika i rynok: oblik, analiz, kontrol', vol. 16, pp. 304—311.

25. Richard, Breily and Stuard Maers (1997), "Principles of corporate finance", ZAO "Olimp — Biznes, Moscow, Russia.

26. Ryabikin, M. A. and Olovyanishnikov, A. G. (2012), "Improvement of management of the modern industrial enterprise on the basis of the concept of "beyond budgets", Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, vol. № 2 (18), pp. 69—76.

27. Semenov, D. A. (2009), "Financial planning as a basis for budgeting", Finansy, uchet, banki, vol. 4 (12), pp. 97—109.

28. Sergeev, I.V. and Shipitsin A.V. (2002), "Online financial planning at the enterprise", Finansy i statistika, Moscow, Russia.

29. Sitnik, G.V. (2013), "The concept of financial planning at the enterprise on the basis of a process-oriented approach", BIZNESINFORM, vol. 3, pp. 262—270.

30. Tashkinov, A.V. (2013), "Strategically oriented budgeting at the industrial enterprise: a methodological approach", Vestnik Permskogo universiteta, vol. 3 (18), pp. 55—63.

31. Stoyanova, E.S. (2003), Financial management, Perspective, Moscow, Russia

32. Semenov, G. A. Bugaj, V. Z. Semenov, A. G. and Bugaj, A.V. (2007), "Financial planning and management at enterprises", Tsentru uchbovoi literatury, Kiev, Ukraine.

33. Podderegin, A.M. and other (2005), " Financial management", KNJeU, Kiev, Ukraine.

34. Chaya, V.T. and Chupahina, N. I. (2008), "The system of budgeting and management accounting in agricultural holdings", Jekonomicheskij analiz: teoriya i praktika, vol. 14 (119), pp. 2—21.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2014 р.

Т. В. Безбородова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Класичний Приватний університет, м. Запоріжжя

МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

T. Bezborodova,
PhD, assistant professor of finance and credit, Classic Private University, Zaporozhye

METHODS OF DETERMINING THE CORPORATE BANKRUPTCY

Досліджено методики визначення ймовірності банкрутства підприємств на основі вітчизняних та зарубіжних моделей, а також можливості їх використання у вітчизняній практиці господарювання.

Investigated methods for determining the probability of bankruptcy based on domestic and foreign models, and their possible use in domestic practice of management.

Ключові слова: банкрутство, фінансовий стан, моделі та методи банкрутства, фінансова криза, неплатоспроможність.

Key words: bankruptcy, financial condition, methods of bankruptcy, financial crisis, insolvency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кризові явища, перманентно притаманні економіці України, обумовлені трансформаційними процесами, законами ринку, а також політичною нестабільністю, недосконалістю законодавчої бази та на фоні загальної фінансової кризи є причиною явних і неявних банкрутств різноманітних суб'єктів господарювання. У цих умовах підвищується значущість системи управління фінансовим станом підприємств, елементом якої є процес оцінки ймовірності банкрутства.

Однак питання вдосконалення механізму діагностики банкрутства підприємств потребує подальшого розвитку з наступних причин:

- постійно змінюються умови функціонування підприємств, збільшується вага раніше несуттєвих факторів (лібералізація національних товарних та фінансових ринків, світова фінансова криза тощо);

- залишається високою частка збиткових підприємств в Україні.

Кожне з вітчизняних підприємств, працюючи стабільно чи з кризовими симптомами у діяльності, повинне враховувати неминучість виникнення ризикових ситуацій, котрі можуть призвести до збоїв у його роботі або до серйозної дестабілізації.

Головною метою існування кожного підприємства, організації є отримання прибутку. Це основна рушійна сила ринкової економіки, головний показник успішності діяльності. Саме за можливості отримання прибутків і розгортається конкурентна боротьба між підприємствами, але, як відомо, переможцями у цьому змаганні виходять далеко не всі. На найневдаліших представників ділового класу у разі неспроможності закріпитися на ринку чекає банкрутство і санація.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Даною проблемою займалися ряд закордонних та вітчизняних вчених-економістів, серед яких необхідно

відзначити таких авторів, як Альтман Е., Бівер В.Г., Градов А.П., Грязнова А.Г., Зайцева Н.А., Ковальов В.В., Коротков Е.М., Ларінов І.К., Уткін Е.А., Фомін Я.П. та ін. З переходом України до ринкових відносин, з'явилися роботи вітчизняних авторів, що зробили істотний внесок у розвиток теорії менеджменту та антикризового управління підприємством. Серед них необхідно зазначити праці таких вчених, як Амосов О.Ю., Бабич В.П., Біловол Р.І., Бланк І.О., Василенко В.А., Довбня С.Д., Дмитренко А.І., Єгоров П.В., Літвін Н.М., Лисенко Ю.Г., Мозенков О.В., Пушкар О.І., Рамазанов С.К., Садеков А.А., Ситник Л.С., Соколова Н.М., Степаненко О.П., Тарасенко Л.М., Терещенко О.О., Тимашова Л.А., Цурик В.В. та ін. Отже, як бачимо, питання банкрутства не втратило своєї актуальності, і сьогодні потребує більш детального подальшого дослідження можливості використання зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою є дослідження методик визначення ймовірності банкрутства підприємства, виявлення їх основних переваг і недоліків та можливості використання у вітчизняній практиці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Збереження незадовільного фінансового становища підприємницьких структур української економіки актуалізує дослідження проблем антикризового управління окремими господарюючими суб'єктами.

Діагностика банкрутства — це процес дослідження результатів діяльності організації у цілях виявлення кількісного вимірювання, і ідентифікації кризових тенденцій, що провокують формування фінансової неспроможності, і навіть причин їх утворення.

Основний результат процесу діагностування банкрутства — це формування висновків про наявність загрози ймовірності банкрутства і доцільності проведення поглибленого і докладного аналізу.

Мета антикризового діагностування полягає у тому, щоб вчасно розпізнати і тим самим забезпечити прийняття таких управлінських рішень, які сприятимуть зниженню впливу негативних процесів на стан досліджуваного об'єкта задля повного запобігання кризі, або частковій локалізації найістотніших його проявів.

Для діагностики ймовірності банкрутства найчастіше використовують моделі, побудовані з урахуванням стохастичного факторного аналізу, до яких належать загальновідомі Z-моделі зарубіжних і вітчизняних авторів.

З метою оцінки фінансового стану та діагностики банкрутства підприємств для різних країн розроблено велику кількість дискримінантних багатофакторних моделей (наприклад, Альтмана для США, Тоффлера і Тішоу для Великобританії, Беєрмана для Німеччини, Давидової та Белікова для Росії, Терещенка для України, модель Романа Ліса для оцінки фінансового стану, двохфакторна модель оцінки ймовірності банкрутства, оцінка фінансового стану по показниках У. Бівера, метод рейтингової оцінки фінансового стану (рейтингове число), модель Фулмера, модель Спрингейта тощо). В основі цих моделей лежить задача класифі-

кації підприємств за ймовірністю їх банкрутства з використанням багатьох незалежних змінних (факторів впливу).

Найбільш поширеною є "Z-аналіз" Альтмана. Ця модель розроблена за допомогою дискримінантного аналізу статистичних даних підприємств-банкрутів.

Ймовірність банкрутства, згідно з наведеним показником Альтмана, для американських підприємств оцінюється за наступною шкалою: 1,8 і менше — досить висока; 1,81—2,7 — висока; від 2,8—2,9 — можлива; від 3 і вище — дуже низька. Якщо $Z < 1,81$, то підприємство стане банкрутом через 1 рік — з ймовірністю 95%; через 3 роки — з ймовірністю 48%; через 4 роки — з ймовірністю 30%; через 5 років — з ймовірністю 30%.

Ця модель має переваги, а саме: простота у застосуванні, в тому числі у підготовці статистичних даних; результат розрахунку отримується у вигляді інтегрованого показника, що дає змогу порівняти з показниками інших господарських об'єктів; незначні витрати на розрахунок.

Проте ця модель розрахована на підставі статистичних даних американських організацій, і застосування коефіцієнта Альтмана для оцінки ймовірності банкрутства українських підприємств не дасть можливості отримати об'єктивні результати. Проте наведені переваги зумовлюють великий інтерес з боку вчених, які працюють на теренах колишнього СРСР, що роблять спроби модифікувати та адаптувати модель до прогнозування банкрутства вітчизняних підприємств. Підприємствам, акції яких не котуються на біржі, рекомендується взяти для розрахунку балансову вартість акцій (власний капітал),

Проте більш важливою для оцінки ризику банкрутства підприємств, які функціонують на теренах СНД, є чотирифакторна R-модель.

Модель Альтмана правильно діагностувала банкрутство у 54,1% випадків, при 54,5% точності класифікації фінансово стійких підприємств, що в цілому по всій групі аналізованих підприємств забезпечило 54,3% вірних результатів класифікації. При цьому фінансовий стан 11,7% підприємств взагалі не було ідентифіковано. Модель Альтмана, розроблена для компаній, чиї акції не котируються на ринку, показала 56,8% точності передбачення банкрутства і 51,5% точності класифікації фінансово стійких підприємств. У цілому по всій групі аналізованих підприємств ця модель продемонструвала точність класифікації на рівні 54,3% (при 7,1% компаній з нерозпізнаним фінансовим станом).

У 1978 р. була розроблена модель Г. Спрингейта. Він використав мультиплікативний дискримінантний аналіз для вибору чотирьох з 19 найвідоміших фінансових показників, які найбільшим образом розрізняються для успішно діючих фірм і фірм-банкрутів.

Точність цієї моделі становить 92,5% для 40 компаній, досліджених Спрингейтом.

Цікава модель прогнозування банкрутства була розроблена під керівництвом канадського фахівця Ж. Лего (Jean Legault). При створенні цієї моделі були проаналізовані 30 фінансових показників 173 промислових компаній Квебека, що мають щорічний викуп від 1 до 20 млн дол. США.

Точність даної моделі становить 83%. Вона може бути використана тільки для прогнозування банкрутства промислових компаній.

Модель Ліса, розроблена ним у 1972 році, для підприємств Великобританії.

Однак зовнішні фактори (ступінь розвитку фондового ринку, податкове законодавство, нормативні забезпечення бухгалтерського обліку), на жаль, також не дають даній методіці в повній мірі відображати ситуацію для підприємств України й бути застосованою в якості універсальної Моделі передбачення імовірності банкрутства.

У 1977 р. британські вчені Р. Таффлер і Г. Тішоу апробували підхід Альтмана на основі даних 80 британських компаній і побудували чотирьохфакторну прогнозну модель з відмінним набором факторів. Дана модель рекомендується для аналізу як модель, що враховує сучасні тенденції бізнесу і вплив перспективних технологій на структуру фінансових показників.

Відзначимо, що в рівнянні Р. Таффлера і Г. Тішоу незначні коливання економічної обстановки і можливі помилки у вихідних даних, у розрахунку фінансових коефіцієнтів та всього індексу можуть призводити до помилкових висновків.

Модель Давидової — Бєлікова, розроблена для російських компаній, показала дуже високу точність розпізнавання фінансово стійких підприємств (90,9%) і водночас абсолютно неприпустимий рівень передбачення банкрутств (21,6%). Це свідчить про невідповідність лінії поділу між двома означеними групами компаній (фінансово стійких і банкрутів) поточному стану української економіки. Процент точності класифікації всіх аналізованих підприємств становить 54,3% (при 2,9% компаній з нерозпізнаним фінансовим станом).

Модель Терещенка розроблена для українських компаній, не була здатна ідентифікувати фінансовий стан 51,4% аналізованих підприємств, хоча всі показники було попередньо опрацьовано згідно з встановленими рекомендаціями. Так, серед компаній, стан яких було класифіковано як фінансово стійкий, помилок в ідентифікації зроблено не було. Проте серед ідентифікованих підприємств, яким загрожує банкрутство, точність класифікації становила всього 15,4%. Якщо ж врахувати й компанії з нерозпізнаним фінансовим станом, то точність класифікації підприємств-банкрутів знижується до 5,4%. Таким чином, точність класифікації серед ідентифікованих компаній сягає 67,6%, а для всієї множини аналізованих підприємств — падає до 32,9%.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької діяльності і вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, рекомендується проводити систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємства (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта Бівера. Цей показник запропоновано в "Методичних рекомендаціях з виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства",

затверджених наказом Мінекономіки України від 17.01.2001 р. № 10.

Коефіцієнт Бівера відповідно до Методичних рекомендацій розраховується як відношення різниці між чистим прибутком і нарахованою амортизацією до суми довгострокових і поточних зобов'язань.

Ознакою формування незадовільної структури балансу відповідно до Методичних рекомендацій є таке фінансове становище підприємства, коли протягом тривалого часу (1,5—2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане скорочення частки прибутку, яка направляється на розвиток виробництва. Значення коефіцієнта Бівера, що рекомендується за міжнародними стандартами, знаходиться в інтервалі 0,17—0,40.

За результатами розрахунків робиться висновок про серйозність впливу тих чи інших відхилень від цільових показників на діяльність підприємства. Отримана інформація надходить до керівників різних рівнів для прийняття оперативних рішень.

Визначення загрози банкрутства на основі матриць фінансової рівноваги ґрунтується на дослідженні результатів діяльності підприємства протягом певного періоду часу, які були розроблені французькими вченими Ж. Франшоном та І. Романе.

Застосування цього методу базується на використанні наступних узагальнюючих показників:

1. Результат господарської діяльності.
2. Результат фінансової діяльності.
3. Результат господарсько-фінансової діяльності.

Результат господарської діяльності — сума грошових коштів підприємства, яка залишається в розпорядженні підприємства після фінансування його виробничого розвитку.

Для оцінки фінансового стану та вірогідності банкрутства використовується матриця фінансової рівноваги.

Визначення імовірності банкрутства за допомогою методу бальної оцінки А-рахунок (А-score) — ця модель була розроблена англійським викладачем Джоном Аргенті, він припустив, що процес, який призводить до банкрутства, є тривалим в часі, впродовж якого в діяльності підприємства виявляються загальні ознаки, що можуть бути поділені на три групи, відповідно до трьох стадій банкрутства:

- Недоліки в діяльності.
- Здійснені помилки.
- Наближуваний симптом неплатоспроможності.

Кожна наступна стадія банкрутства є результатом розвитку попереднього рівня стадії: помилки виникають в результаті недоліків діяльності, симптоми є результатом накопичення помилок.

Для визначення А-рахунку досліднику необхідно відвідати підприємство та зібрати і оцінити в балах відповідну інформацію.

Рейтингова система оцінки загрози банкрутства дає можливість узагальнити результати дослідження з окремих напрямів та отримати якісний висновок стосовно фінансового стану підприємства в цілому.

Р.С. Сайфулін та Г.Г. Кадиков запропонували використовувати для експрес-діагностики банкрутства рейтингове число.

Рейтингову систему найчастіше використовують для оцінки фінансового стану підприємств та класифікації їх за рівнем ризику взаємовідносин з ними банків, інвестиційних компаній та партнерів.

Недоліком діагностики банкрутства на основі рейтингової системи є не можливість оцінити причини потрапляння підприємства в ситуацію неплатоспроможності, а також нормативні значення коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей підприємства.

З метою діагностики ймовірності банкрутства доцільно запропонувати інтегральну оцінку фінансового стану підприємства.

Інтегральна оцінка фінансового стану дає можливість в узагальненому вигляді представити діяльність підприємства на ринку та визначити рейтинг ефективності його діяльності. Це дозволить суб'єктам ринкових відносин визначитись із найефективнішими способами інвестування капіталу і очікувати зростання віддачі від використовуваних ресурсів в умовах їх обмеженості.

ВИСНОВКИ

Аналіз існуючих методик оцінки ймовірності банкрутства свідчить, що переваг у зарубіжних моделях визначення ймовірності банкрутства значно менше ніж недоліків, що доводить необхідність адаптації зарубіжних моделей до практики в Україні, так як вони кардинально відрізняються від вітчизняних. При цьому варто обирати не просто найбільш прийнятну модель оцінювання вірогідності банкрутства з існуючих, враховуючи стан економіки в Україні загалом і в галузі зокрема, але й застосовувати ряд експертних методів для врахування чинників, які не можливо обчислити (інфляція, світова фінансова криза, нестабільність законодавства тощо).

Застосування стохастичного факторного аналізу, у цілях діагностики ймовірності банкрутства в умовах однорідності і презентабельності статистичних даних є найприйнятнішим у сучасних умовах. У цьому необхідно враховувати наступні фактори: досить високу точність прогнозу; багатокритеріальність даних моделей, що забезпечує охоплення широкого кола симптомів можливого кризового стану; можливість оцінки їхнього одночасного впливу; можливість винятку тих чинників, які мають взаємовплив; простоту застосування: майже всі моделі можна розрахувати, володіючи інформацією, котра міститься у бухгалтерській звітності.

Проте використання стохастичних моделей у вітчизняній аналітичній практиці пов'язане із рядом труднощів. Вітчизняні методики побудови Z-індексів засновані на використанні підходів, запропонованих Альтманом та інші західними вченими, і є адаптованими до українських умов їх модифікації. Всі ці методики об'єднує одна риса: вони засновані на аналізі великого масиву статистичних даних. З іншого боку, як відзначає багато хто з дослідників цієї проблеми, практика застосування цих методик у розвинених країнах показує, що ваги в Z-індексах і пороговими значеннями принципово різняться тільки від країни до країни, а й рік у рік, і навіть за галузями економіки однієї країни.

Отже, основні специфічні недоліки, властиві методам стохастичного факторного аналізу:

1) вагові константи зарубіжних моделей встановлено з урахуванням статистичних даних, що відбивають динаміку розвитку підприємств у інших, докорінно відмінних від українських умов функціонування;

2) вагові константи вітчизняних моделей вимагають періодичного уточнення;

3) проблематичним представляється встановлення ринкової вартості власного капіталу (зокрема, при розрахунку п'ятифакторного Z-індекса Альтмана, використання якого одержало найбільшого поширення);

4) специфічні умови функціонування організацій різних галузей економіки роблять некоректною для діагностики ймовірності їх банкрутства застосовувану систему коефіцієнтів.

Підводячи підсумок необхідно зазначити, що серед багатьох методик визначення платоспроможності та загрози банкрутства не існує єдиної універсальної, кожна методика розглядає певний аспект фінансово-господарської діяльності, тому найкращим варіантом є застосування кількох методик визначення загрози банкрутства, які взаємодоповнюють одна одну.

Література:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посібник / О.Я. Базилінська. — К.: Центр навч. л-ри, 2009. — 328 с.

2. Рзаєва Т.Г. Зарубіжні методики визначення ймовірності банкрутства підприємства / Т.Г. Рзаєва, І.В. Стасюк // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 3. — Т. 1. — С. 177—181.

3. Романів Р. Використання дискримінантного аналізу у методиці проведення внутрішнього аудиту / Р. Романів // Наука молода. — 2006. — № 5. — С. 115—117.

4. Рясних Є.Г. Моделі діагностики та прогнозування банкрутства / Є.Г. Рясних, Л.О. Шкілюк // Вісник Хмельницького національного університету — 2008. — № 2. — Т. 2. — С. 30—33.

5. Шапурова О.О. Моделі оцінки банкрутства та кризового стану підприємств / О.О. Шапурова // Економіка і держава. — 2009. — № 4. — С. 59—64.

References:

1. Bazilinska, O.Ya. (2009), *Finansovyy analiz: teoriia ta praktyka: navch. posibnyk* [Financial Analysis: Theory and Practice: teach. manual], Tsentr navch. l-ry, Kyiv Ukraine.

2. Rzaieva, T. H. (2010), "Foreign methodology for determining the probability of bankruptcy", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 177—181.

3. Romaniv, R. (2006), "Using discriminant analysis, the method of internal audit", *Nauka moloda*, vol. 5, pp. 115—117.

4. Riasnykh, Ye.H. (2008), "Models of diagnosis and prediction of bankruptcy", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, pp. 177—181.

5. Shapurova, O.O. (2009), "Valuation of insolvency and crisis state enterprises", *Ekonomika i derzhava*, vol. 4, pp. 59—64.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2014 р.

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор кафедри банківської справи,
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
А. С. Чехута,
студентка 5 курсу, магістр,
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ КАРТКОВИМИ ПЛАТІЖНИМИ СИСТЕМАМИ В МЕЖАХ РЕГУЛЮВАННЯ НБУ

U. Makarenko,
Doctor of Economics, Professor, Department of Banking, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar
A. Chehuta,
5th year student, master, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar

THE DEVELOPMENT OF MANAGEMENT OF CARD PAYMENT SYSTEMS IN UKRAINE WITHIN NBU REGULATION

Стаття присвячена розгляду питань розвитку управління картковими платіжними системами в межах регулювання НБУ. Розглянуто аспекти функціонування карткових платіжних систем в Україні. Проаналізовано структуру платіжних карток, що емітовані вітчизняними банками. Також проаналізовано структуру і динаміку обсягу операцій за платіжними картками вітчизняної платіжної системи та міжнародних платіжних систем, що функціонують в Україні. На цій основі виявлено нагальні проблеми функціонування вітчизняної карткової платіжної системи. Запропоновано напрями вдосконалення управління вітчизняною картковою платіжною системою з метою поліпшення її функціонування в Україні, що дозволить їй зайняти лідируючі позиції на українському ринку платіжних карток. Дане дослідження має теоретичне і практичне значення для НБУ щодо формування стратегії розвитку вітчизняної карткової платіжної системи.

The article is devoted to the issues of management of card payment systems within the regulation of the National Bank. The aspects of the functioning of card payment systems in Ukraine are considered. The structure of payment cards issued by domestic banks is analyzed. Also the structure and dynamics of the volume of transactions on payment cards of domestic and international payment systems operating in Ukraine is analyzed. On this basis, revealed the urgent problems in the functioning of the national card payment system. The directions for improving the management of domestic card payment system are offered in order to improve its functioning in Ukraine, which will allow it to take a leading position in the Ukrainian market of payment cards. This study has both theoretical and practical significance for the NBU's development strategy of the national card payment systems.

Ключові слова: карткові платіжні системи, платіжна картка, ринок платіжних карток, Національна система масових електронних платежів, безготівкові розрахунки.

Key words: card payment systems, payment card, payment card market, the National System of Mass Electronic Payments, non-cash payments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах становлення ринково-економічних відносин платіжна система є головною складовою економіки країни, провідна ланка фінансово-банківської системи, адже вона сприяє активізації безготівкових розрахунків, що забезпечує вдосконалення грошово-кре-

дитних відносин та більш ефективне функціонування національного господарства та фінансової сфери в цілому. Переведення готівкового обороту у безготівковий відбувається в основному за допомогою платіжних карток, а отже, вони є основним елементом платіжних систем.

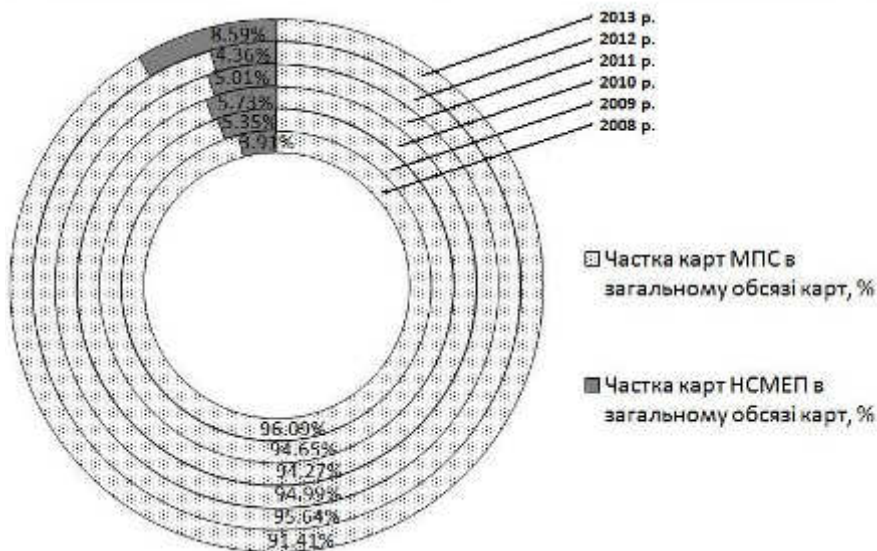

Рис. 1. Порівняльна структура платіжних карток, які емітовані НСМЕП та міжнародними платіжними системами в Україні за період 2008—2013 рр.

Зважаючи на те, що платіжні системи відіграють вирішальну роль в успішному функціонуванні фінансової системи країни, вони мають важливе значення для проведення центральним банком монетарної політики. Ті платіжні системи, через які проходять значні грошові потоки, можуть розповсюджувати значні ризики на вітчизняні та міжнародні фінансові системи та ринки. Тому необхідним є проведення аналізу функціонування картових платіжних систем в Україні та внесення пропозицій щодо розвитку і вдосконалення управління національними картоковими платіжними системами, що допоможе їм зайняти лідируючі позиції на українському ринку платіжних карток, адже це сприятиме фінансовій стабільності в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед наукових праць присвячених функціонуванню платіжних систем потрібно відмітити дослідження наступних науковців: Підвищоцького Р., Герасимову С., Міщенко В., Ніконову М., Вишивану Б., Коваль Н., Лук'янова В., Харченко В., Капралова Р., Криховецьку З., Поліщук С. Зокрема ними різнопланово розглянуто сучасні засади, які підтверджують наявність проблеми із розвитком платіжних систем. Однак ці питання продовжують залишатися дискусійними з причин не лише різних інтересів, але й відсутності бажання доброзичливо прислухатись до альтернативних думок опонентів у відкритих дискусіях. Тому проблема розвитку управління вітчизняними платіжними системами заслуговує на подальше дослідження і дискусію

МЕТА СТАТТІ

Метою даного дослідження є аналіз функціонування картових платіжних систем в Україні та формування шляхів розвитку управління національними картоковими платіжними системами, що дозволить їм зайняти лідируючі позиції на українському ринку платіжних карток.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах сьогодення надійні платіжні системи є ключовим фактором підтримки і сприяння фінансовій стабільності. Однак недосконалість управління вітчизняними картоковими платіжними системами порівняно з міжнародними призводить до того, що користувачі та банки провідники платіжних послуг на українському ринку надають перевагу міжнародним платіжним системам. Дана ситуація є загрозою національній безпеці країни, адже держава не має можливості якісно контролювати грошові потоки, адаптувати роботу платіжної системи під кон'юнктуру ринку.

Платіжна система — це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що ви-

никають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система [1].

Функціонування картових платіжних систем в Україні характеризується відсутністю вітчизняної платіжної системи, спроможної конкурувати з монополістами українського ринку платіжних карток — системами Visa та MasterCard (рис. 1).

Так, у структурі емітованих платіжних карток вітчизняними банками України переважають платіжні картки міжнародних платіжних систем (МПС), які мають більше 90% питомої ваги [6].

За вищенаведеною діаграмою можна зробити висновки, що у 2008—2010 рр. спостерігається зростання питомої ваги карт НСМЕП з 3,91% до 5,73%. У 2011—2012 рр. відбувся її спад до 5,01% та 4,36% відповідно, а у 2013 році питома вага карт НСМЕП збільшилася до 8,59%.

За обсягом проведених операцій переважають (більше 90%) операції за платіжними картками міжнародних платіжних систем (рис. 2) [7]. Так, за нижченаведеним графіком можна зробити висновок, що, у 2013 р. сума операцій за картами НСМЕП склала 74625 млн грн., що складає 8,15% від усіх проведених операцій за платіжними картками.

Мережа прийому карток НСМЕП, як і раніше, залишається дуже обмеженою, що також не стимулює населення до придбання і використання карт вітчизняної картової платіжної системи [6].

Таким чином, усе вищезазначене свідчить, що доля ринку, який обслуговується вітчизняною платіжною системою, є надзвичайно малою. Перешкодою для розвитку НСМЕП стало те, що на момент її створення із задоволенням потреби у безготівкових розрахунках вже впоралися міжнародні платіжні системи. Це призвело до:

— монополізації національного ринку платіжних карток МПС, розбіжностей між суто комерційними інтересами МПС і стратегічними державними інтересами

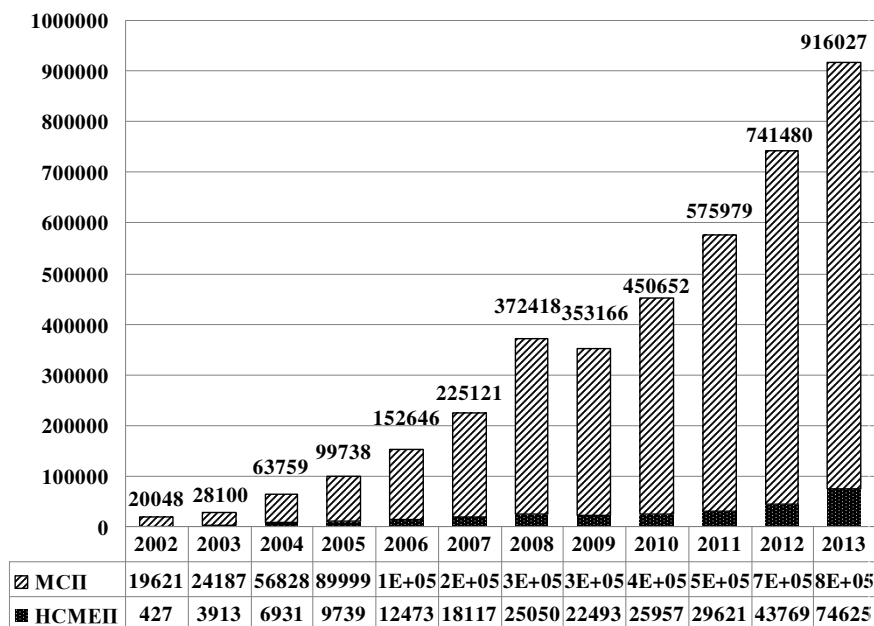

Рис. 2. Динаміка та структура обсягу операцій (млн грн.) за платіжними картками НСМЕП та міжнародних платіжних систем в Україні за період 2002—2013 рр.

щодо розвитку національного ринку безготівкових розрахунків;

— залежності внутрішнього платіжного ринку від каналів комунікацій та систем оброблення розрахункових операцій, які перебувають за межами України;

— зростання вимог МПС до українських банків щодо сум гарантійних депозитів та їх розміщення на рахунках в іноземних банках, постійного підвищення МПС розміру комісійних виплат, які сплачують українські банки та їх клієнти в іноземній валюті (євро, доларах США, англійських фунтах) [5].

Отже, в країні не має національної карткової платіжної системи, яка б задовольняла основні потреби у безготівкових розрахунках. Однак Національна система масових електронних платежів має достатній потенціал, щоб зайняти лідируючі позиції на українському ринку.

Найбільш ефективними напрямками реформування НСМЕП з метою перетворення її на провідну карткову платіжну систему України є:

1. Розширення мережі технічних засобів, що використовуються під час здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.

2. Підвищення ступеня довіри користувачів до платіжної системи.

Розширення мережі технічних засобів, які були б сумісні зі смарт-карткою НСМЕП, вимагає значних витрат від комерційних банків для модернізації їх обладнання. Це не заохочує банки до співпраці з національною картковою платіжною системою, хоча тарифи НСМЕП для банків є нижчими ніж МПС. Отже, замість модернізації технічних засобів, що використовуються під час здійснення операцій із застосуванням платіжних карток, є доцільним переведення картки НСМЕП на відкриті міжнародні стандарти.

Завдяки переходу системи на відкриті міжнародні стандарти вся мережа банкоматів може бути використана для виконання платежів без додаткових інвестицій [4, с. 10]. Це забезпечується сумісністю технологій НСМЕП на базі відкритих міжнародних стандартів з технологіями, які застосовуються міжнародними платіжними системами, з якими зараз співпрацюють українські банки. Таким чином, банки-учасники національної карткової платіжної системи не матимуть додаткових витрат на адаптацію діючого термінального обладнання до приймання смарт-карток НСМЕП.

Також для держателів платіжних карток НСМЕП забезпечується можливість їх використання практично на будь-якому термінальному обладнанні, яке на сьогоднішній день функціонує в Україні, а в перспективі і за кордоном [2]. Адже зараз користуватися карткою НСМЕП

можна лише в межах України, що також є стримуючим фактором для приєднання користувачів до цієї карткової платіжної системи.

Також поряд із випуском смарт-карт у національній платіжній системі можна запровадити випуск більш популярних карток з магнітною смугою, які також будуть працювати на основі відкритих міжнародних стандартів. Зважаючи на більшу розповсюдженість карток з магнітною смугою у світовій практиці, цей крок дозволить суттєво збільшити кількість учасників НСМЕП, а отже, і збільшити обсяг операцій. Також банки зможуть самостійно обирати, які картки вони пропонуватимуть своїм клієнтам, адже для банку собівартість виготовлення карток з магнітною смугою та чипом є різною.

Завдяки запропонованій вище модернізації НСМЕП, вона стане привабливою для комерційних банків. Це забезпечуватимуть:

— низькі витрати на початкове підключення та роботу в системі, адже тарифи НСМЕП є нижчими ніж у міжнародних платіжних системах;

— переведення карт на відкриті міжнародні стандарти, що забезпечить відсутність додаткових витрат на переобладнання технічних засобів;

— наявність в оновленій НСМЕП карток з магнітною смугою та карток з EMV-чипом, що дозволить банку самостійно обирати, які картки пропонувати клієнтам, адже собівартість виготовлення (а отже, і обслуговування) цих карток є різною.

Наступною вадою розвитку вітчизняної карткової платіжної системи є низький рівень довіри користувачів, яка є результатом недостатнього рівня поінформованості суспільства про різновиди платіжних карт НСМЕП, їх характеристики, сфери та правила безпеки їх використання. Саме тому необхідно, щоб кожен працівник банку-учасника НСМЕП, який займається реалізацією платіжних карток своїм клієнтам, був здатен

проінформувати їх про переваги карток НСМЕП порівняно з МПС.

Це означає, що важливою частиною роботи працівника банку має стати безпосереднє спілкування зі своїми клієнтами. Перевагою такого спілкування є спокійне, зрозуміле доведення інформації про існуючі і нові можливості банківських карткових інструментів НСМЕП. Однак знання працівника обов'язково мають бути досконалими, адже лише в цьому випадку він буде сприяти популяризації безготівкових розрахунків, а також зниженню ризикованості проведення операцій із застосуванням платіжних карт [3, с. 138].

Також зацікавити населення у використанні платіжних карток саме національної карткової платіжної системи можна за допомогою проведення виїзних семінарів та просвітницьких кампаній, створення акційних програм.

Дані заходи дозволять реформувати НСМЕП з метою нарощування обсягів її використання в межах України, що сприятиме фінансовій стабільності в країні та гарантуватиме економічну безпеку держави при проведенні незалежної політики розвитку безготівкових розрахунків.

ВИСНОВКИ

Стабільний розвиток сучасних фінансових та економічних ринків великою мірою залежить від ефективного функціонування платіжних систем. Однак на ринку платіжних карток України лідируючі позиції займають міжнародні карткові платіжні системи. Активне впровадження карток міжнародних платіжних систем, що домінує над впровадженням карток національних систем, створює загрозу національній безпеці країни.

Українська карткова платіжна система Національна система масових електронних платежів має достатній потенціал, щоб стати дійсно масовою та конкурентоспроможною з міжнародними картковими платіжними системами. Для цього її необхідно модернізувати. Найбільш доцільно це робити за напрямками розширення мережі технічних засобів, що використовуються під час здійснення операцій з із застосуванням платіжних карток, та підвищення ступеня довіри користувачів до платіжної системи.

Комплекс дій щодо модернізації НСМЕП повинен включати переведення цієї системи на відкриті міжнародні стандарти, що дозволить використовувати вже існуючу мережу технічних засобів; навчання висококваліфікованих працівників, проведення виїзних семінарів та просвітницьких кампаній серед держателів платіжних карток. Адже забезпечення розповсюдженості вітчизняних платіжних систем — запорука підтримки фінансової стабільності та економічної безпеки в країні.

Література:

1. Закон України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
2. Бутко В. Платіжна картка НСМЕП з технічної точки зору захищена краще, ніж карти будь-якої іншої си-

стеми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uanews.dp.ua/economy/2013/11/27/28427.html>

3. Герасимова С.В. Тенденції запровадження карткових платіжних інструментів в Україні [Електронний ресурс] / С.В. Герасимова, І.О. Дмитрієва // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2011. — № 3. — С. 137—140. — Режим доступу: <http://bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/26-3-15-2011.pdf>

4. Підвисоцький Р. Модернізація НСМЕП: безготівкові платежі виконуватимуться відповідно до відкритих міжнародних стандартів / Р. Підвисоцький // Вісник НБУ. — 2013. — № 12. — С. 9—10.

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків)" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=43801&pf35401=227646>

6. Сайт НБУ. Підсумки роботи НСМЕП. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=46477

7. Сайт НБУ. Сума операцій за платіжними картками [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=44656>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On payment systems and money laundering in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (Accessed 13 March 2014).
2. Butko, V. (2013), "Payment card NSMEP technically protected better than the cards of any other system", available at: <http://uanews.dp.ua/economy/2013/11/27/28427.html> (Accessed 5 May 2014)
3. Gerasumova, S.V. Dmutrieva, I.O. (2011), "Trends in the introduction of card payment instruments in Ukraine", Visnuk Berdyanskogo universytetu menedzhmenty i biznesy, [Online], vol. 3, available at: <http://bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/26-3-15-2011.pdf> (Accessed 24 March 2014).
4. Pidvysotsky, R. (2013), "Upgrade NSMEP: non-cash payments will be performed in accordance with the open international standards", Visnuk NBU, vol. 12, pp. 9—10.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Explanatory note to the Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine (concerning the functioning of payment systems and the development of non-cash payments)" available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=43801&pf35401=227646> (Accessed 11 March 2014).
6. The official site of NBU (2014), "Totals of NSMEP", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=46477 (Accessed 28 February 2014).
7. The official site of NBU (2014), "The amount of transactions on payment cards", available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=44656> (Accessed 28 February 2014).

Стаття надійшла до редакції 30.05.2014 р.

А. П. Тимощик,
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНІСТЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

L. Tymoshchuk,
candidate of Economic Sciences

PROPERTY MANAGEMENT CHALLENGES IN THE PRESENT STAGE

Визначено актуальні питання управління власністю на сучасному етапі. Розроблено пріоритетні заходи вдосконалення управління власністю як на державному, так і на регіональному рівні. Здійснено аналіз теоретичних підходів до підвищення ефективності управління майном.

There are determined the actual question of property management today. The priority measures to improve property management at the state and regional levels are developed. The theoretical approaches to improvement of the property management are analyzed.

Ключові слова: управління власністю, управління майном, ефективність управління, оцінка майна.
Key words: property management, management effectiveness, property appraisal.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Власність — базова категорія, на якій формуються, розвиваються та функціонують державні системи та механізми управління економікою як на галузевому, так і на міжгалузевому та регіональному рівнях. Більше того, суспільні відносини у сфері управління власністю безпосередньо впливають на ефективність функціонування народного господарства. Таким чином, економічна політика держави в сфері управління власністю, форми та методи такої політики, важелі регулювання займають чільне місце в системі соціально-економічних відносин.

Історично склалося, що основні зусилля управління власністю як на державному, так і на регіональному рівнях концентрувались на оптимізації майнової присутності держави в економіці. Така тенденція має зберіга-

тися в країнах, які прагнуть до сталого економічного розвитку, адже гарантування економічної безпеки базується на потужному майновому комплексі державної власності. Це, на нашу думку, дозволить враховувати не тільки повноваження та функції держави, але також і забезпечувати структурні зміни в стратегічних секторах економіки.

Останні дослідження та публікації, на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В основу написання даної статті покладено наукові ідеї та розробки таких українських та зарубіжних вчених, як В. Безгубенка, М. Соловійова, А. Митрофанової, О. Кузьміна, І. Спасибо-Фатєєвої, В. Костицького, Д. Притики. Проте варто підкреслити, що комплексного наукового дослідження актуальних проблем управління власністю з позиції економічної теорії та підвищення ефективності оцінки майна в вітчизняній економічній науці не проводилось за винятком фрагментарних наукових пошуків.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Ефективність управління наряду залежить від вибору механізму управління, що в підсумку безпосередньо впливає на оцінку майна. Проте в наукових дискусіях не знайшов належного відображення підхід відповідно до якого чим краще функціонує підприємство, тим більший ризик, якому піддається власник, у нашому випадку держава. Проте логічним буде твердження, що ризик, таким чином, спонукає до більш ефективного управління майном. При цьому оцінка майна буде залежати від змісту самого ризику та реальної, а не ймовірної шкоди, яку може бути завдано майну у випадку настання ризику. Разом з тим, на практиці існує категорія ризиків, які прямо чинять вплив на ефективність управління власністю та оцінку майна. Втім найбільші ризики сьогодні сконцентровані саме у сфері управління приватизованою власністю. З цього приводу прем'єр-міністр України наголосив, що "ефективне управління приватизованою власністю може допомогти вирішити питання доходів бюджету та проблеми зайнятості" [1]. Отже, метою нашої статті буде загальнотеоретичний аналіз сучасних проблем управління державною власністю як артефакту, поява якого в сучасних соціально-економічних умовах викликана цілеспрямованим впливом невідомих раніше чинників, які потрібно враховувати як визначальний фактор при оцінці майна.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Утвердження в Україні інноваційної моделі стало, збалансованого економічного зростання, яка б відповідала міжнародним стандартам, у першу чергу Європейського Союзу, має відбуватися на основі принципу, відповідно до якого зростання попиту підтримується інтенсивним зростанням пропозиції за рахунок підвищення ділової активності, створенням умов для формування інвестиційних ресурсів, унормування земельних правовідносин, які сприятимуть створенню потужних стимулів для довгострокових вкладень капіталу і організації нових робочих місць, досягнення реального партнерства між державним і приватним сектором економіки. Останній досвід державотворчих процесів яскраво продемонстрував абсолютну залежність визначених нами пріоритетів від політичної кон'юнктури. Безумовно, даний чинник ми не можемо виключити в цілому, проте ринкові регулятори мають бути пріоритетними над державними. Втім, основною проблемою розвитку національної економіки на сьогодні залишається потужний вплив тіньового сектору на загальнодержавну економічну політику.

За таких умов ефективність управління власністю стає визначальним чинником впливу на оцінку майна. Досить слушно В. Безгубенко, зазначає, що при визначенні економічної ефективності оренди об'єктів державної власності слід насамперед оцінити управлінську ефективність оренди [2]. Такий підхід, на нашу думку, має бути реалізований у всіх економічних процесах. Показовим є той факт, що категорія "управління власністю" на сьогодні активно розробляється в науці державного управління, а також з позицій її правового оформлення. При цьому залишаються значні прогалини наукового осмислення даної категорії в економічній науці. Ми підтримуємо позицію представників науки

державного управління В. Костицького та Д. Притику, які відзначається, що не має єдиної теоретично несуперечливої конструкції права управління державною власністю та його співвідношення з правом власності та повноваженнями власника [3, с. 71]. Це одна із тих проблем, яка на сьогодні не вирішена в юридичній площині, що в кінцевому підсумку не дає можливості здійснити об'єктивну оцінку майна. Адже чітке формулювання права власності є запорукою її практичного використання не залежно від об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Показовим є той факт, що в юридичному аспекті закріплення процесу управління державним майном увага почала приділятися ще в середині минулого століття. Так, відомий правник того часу А. Венедіктов писав, що управління державною соціалістичною власністю може здійснюватись соціалістичним державним органом або в порядку загального керівництва відповідною галуззю радянського господарства, або в порядку безпосереднього планування і регулювання певного кола державних підприємств, або в порядку безпосереднього оперативного управління [4, с. 328—329]. Серед сучасних теоретиків права, відомий спеціаліст у сфері цивільного права І.В. Спасибо-Фатєєва розглядає управління об'єктами державної власності як діяльність визначених законом органів держави по здійсненню повноважень з питань: а) закріплення державного майна за створюваними юридичними особами публічного права; б) передачі державного майна до статутних фондів корпорацій і реалізації прав учасника господарських товариств або акціонера; в) здійснення контролю за ефективністю використання державного майна юридичними особами публічного права і корпораціями за участю держави; г) визначення напрямів використання державного майна юридичних осіб приватного права [5, с. 11].

Вважаємо, що метою управління власністю як на державному, так і на рівні територіальних громад є задоволення суспільних інтересів у визначених законом формах. Якщо взяти за основу державно-управлінський підхід та юридичний аспект, управління власністю доцільно визначити як комплексне завдання органів державної влади та місцевого самоврядування з прийняття рішень та впровадженню відповідних дій (державно-управлінський підхід), які спрямовуються на реалізацію права власності (юридичний аспект) з метою підвищення ефективності та конкурентоздатності (економічний аспект) у процесі здійснення контролю майна. На нашу думку, тільки системний підхід (ефективне державне управління, чітке законодавче регулювання) дасть змогу досягнути економічних результатів в процесі управління майном.

Повертаючись безпосередньо до теми нашого дослідження, відмітимо, що навіть поверхневий соціально-економічний аналіз оцінки державного управління власністю виявляє недостатню ефективність управління, що обумовлено, насамперед, наявністю цілої низки проблем наступного змісту:

— формальним підходом до здійснення державного контролю виконавчими органами державної влади, наслідком чого є виникнення монополізації ринку (нафтопродукти, фармацевтичний ринок), порушення конкурентного законодавства, неготовність ряду підприємств до модернізації виробництва в ході розширення співпраці з ЄС;

— як наслідок першого в Україні відсутні стратегічні орієнтири розвитку економіки;

— досить високий ступінь зносу основних засобів виробництва стратегічних підприємств економіки при недостатньому темпі їх оновлення, що негативно впливає на їх ринкову вартість і підвищує ризик експлуатації небезпечних об'єктів;

— неефективне управління державним майном дало змогу утвердженню помилкового постулату, відповідно до якого успішне функціонування як окремого підприємства, так і економіки держави в цілому можливе виключно за умови залучення інвестицій або шляхом приватизації. З цього приводу, О. Кузьмін зазначає, що процеси приватизації, корпоратизації та надання в оренду державного майна являються механізмами пошуку ефективного господаря, а також засобами наповнення державного бюджету задля акумулювання коштів на реалізацію подальших реформ в Україні [6, с. 25];

— відсутність чіткого поділу прав й обов'язків по управлінню держвласністю між різними органами державної влади [7];

— відсутність чіткої інвентаризації об'єктів нерухомості, що унеможлиблює об'єктивну їх оцінку;

— відсутність апробованих та нормативно рекомендованих критеріїв оцінки ефективності управління власністю;

— існування механізму безплатної приватизації земель державної власності.

Зважаючи на висловлене, вважаємо, що першочерговими заходами в сфері вдосконалення стратегічних підходів до управління власністю повинні стати:

— розробка та прийняття нормативно-правових актів, якими чітко будуть закріплені потреби органів публічної влади у майні для досягнення стратегічних цілей загальнодержавного розвитку, планів щодо його придбання (відчуження), цілях і завдань розвитку. Наслідком практичної реалізації даного завдання, стане можливою об'єктивна оцінка майна в системі управління власністю;

— розробка та практичне втілення інноваційних механізмів управління державним майном, результатом чого стане суттєве зниження матеріальних та фінансових витрат на його утримання та підвищить рівень доходів від використання державного майна;

— реалізація системного підходу в сфері контролю за станом і управлінням державним майном, що дасть змогу оптимізувати управління за галузевою приналежністю, географією розташування та специфікою діяльності. В даному контексті доцільним є розширення повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема в частині, екологічного контролю, контролю за природокористуванням та цільовим призначенням земель;

— затвердження на державному рівні індивідуальних планів розвитку підприємств, які мають стратегічне значення для розвитку національної економіки з передбаченням системного контролю за результатами фінансово-господарської діяльності, збереженням, відновленням та цільовим використанням майна, переданого підприємству у господарське відання, станом майнового комплексу з позицій його необхідності і достатності для здійснення статутної діяльності. При цьому, визначальною метою такого контролю має стати забезпечення повної фінансової прозорості діяльності;

— проведення інвентаризації об'єктів нерухомості і на її основі формування повного реєстру об'єктів нерухомості, що включатиме кількісні, вартісні, технічні і правові характеристики об'єкта, що в підсумку дасть можливість проведення оцінки майна;

— диференціювати підходи до оцінки ефективності управління власністю окремо для підприємств, які працювали рентабельно в до приватизаційний період; знаходяться на межі банкрутства; є стратегічно важливими не залежно від фінансового стану (наприклад, така проблема виникла на початку 2014 року з підприємствами, які здатні працювати на оборонну галузь). При цьому, вважаємо, що в якості критеріїв оцінки майна слід використовувати наступні:

— конкурентні — розробка та успішна реалізація унікального торгового продукту чи послуги, що відповідає стратегічним потребам ринку, як мінімум, у середньостроковій перспективі, наявність конкурентів в Україні та за її межами, можливість участі в державних закупівлях;

— цінові — загальна місткість ринку по відношенню до пропонованої та аналогічної продукції чи послуги, еластичність ціни та її прив'язка до іноземних валют;

— фінансові — обсяг залучених інвестицій та їх співвідношення з власними стартовими затратами, наявність кредитних грошей та заставного майна, термін окупності;

— бюджетні — сума щорічних відрахувань до бюджету;

— інноваційні — можливість впровадження інших проектів як похідних;

— соціальні — можливість працевлаштування населення, нестандартний соціальний пакет (з більшими соціальними гарантіями ніж в інших), покращення умов праці тощо.

Звичайно це не вичерпний перелік критеріїв і в даній статті ми наводимо тільки базові їх характеристики. При цьому вважаємо, що на основі запропонованих критеріїв можливо розробити як типову методіку оцінки регіональної та загальнодержавної ефективності управління майном, так і спеціальну, на кшталт методіки оцінки екологічної, соціальної тощо ефективності управління майном.

Вирішення чи, в першу чергу, мінімізація визначених проблем управління власністю не можливе без застосування відповідних форм управління власністю. Вибір того чи іншого формату форм управління має важливе значення з огляду можливості застосування контрольних повноважень держави, державного примусу у випадку порушення стратегічної мети управління власністю, а також реалізації пріоритетів розвитку тієї чи іншої галузі економіки. Виходячи із загальної теорії управління, управління об'єктами як державної, так і власності територіальних громад, може реалізовуватись у наступних формах: пряме управління, тобто безпосередньо власником, непряме управління — за допомогою механізмів аутсорсингу та параметричне управління — за допомогою директивних заборон і дозволів.

Таким чином, оцінку ефективності управління доцільно проводити при обґрунтуванні кожної з названих форм. Важливу значимість набувають оцінки порівняльної ефективності при альтернативному виборі між формами прямого і непрямого управління. Це — одна з основних проблем при обґрунтуванні переходу до схем

управління типу аутсорсингу, в оцінках діяльності управлінських структур у системі державного управління. В даному контексті ми підтримуємо підхід російських вчених М. Соловйова та Л. Кошкіна, які вважають, що в оцінках ефективності слід враховувати специфіку об'єктів державної власності як об'єктів права. А саме: в необхідних для розрахунків дохідних і видаткових потоках необхідно враховувати повний комплекс правомочностей і обов'язків власника. Так, наприклад, поряд з прибутковими потоками в рамках реалізації правомочностей користування (вступу за результатами основної діяльності, від здачі в оренду) слід у повному обсязі включати витрати, пов'язані з тягарем утримання, охорони, обслуговування, ремонтів, реставрації об'єктів нерухомості. І витратні потоки можуть значно перевищувати дохідні! Звідси і виникає поширена по відношенню до нерухомого майна політика максимальної економії витрат [8, с. 24].

ВИСНОВОК

Загальний аналіз національної практики управління власністю дозволив виявити ряд проблем організаційного, правового та стратегічного характеру, які на пряму перешкоджають реалізації об'єктивної оцінки майна та, відповідно, перешкоджають ефективності його управлінню, зокрема:

- 1) відсутність централізованого управління майном;
- 2) відсутність державної стратегії управління власністю на державному рівні;
- 3) відсутність правового забезпечення управління землями державної власності;
- 4) відсутність системи ринкової оцінки об'єктів нерухомості.

З метою вирішення перших двох проблем необхідно чітко уявляти вартість майна — тобто має бути розроблена зрозуміла методика оцінка майна регіонального масштабу, загальнодержавного значення, стратегічного значення тощо. Таким чином, постає надзвичайно важливе питання економічного формату — оцінка майна. При цьому, як свідчить досвід зарубіжних країн, нерухомість є важливим джерелом доходу місцевих бюджетів за рахунок як податків, так і орендної плати, на розмір яких впливає їх ринкова вартість. Що стосується проблеми правового забезпечення управління земельним фондом державної власності, вважаємо, що таке управління має здійснюватись виключно на ринкових засадах. При цьому слід заборонити безплатну приватизацію земель державної власності.

Література:

1. Яценюк А.П. Прозора приватизація та ефективне управління допоможуть вирішити питання доходів бюджету та зайнятості / А.П. Яценюк. — Урядовий портал від 03.03.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247070775
2. Безгубенко В.Ю. Ефективність державного управління об'єктами державної власності в процесі оренди / В.Ю. Безгубенко. — Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=29>

3. Костицький В.В. Управління державним майном в Україні: проблема вдосконалення законодавства / В.В. Костицький, Д.М. Притика. — К., 2002. — 118 с.

4. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность / А.В. Венедиктов. — М.—Л.: АН СССР, 1948. — 839 с.

5. Спасибо-Фатеева І. Питання управління державною і комунальною власністю / І. Спасибо-Фатеева // Предпринимательство, хозяйство, право. — 1999. — № 10 — С. 9—15.

6. Кузьмін О. Управління державним майном як складова процесу реформування відносин власності в агропромисловому комплексі України / О. Кузьмін. — Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: матеріали наук.-практ. конф. За результатами стажування слухачів спеціальності "Державного управління" / за заг. ред. Є.І. Бородіна. — Д.: ДРШДУ НА ДУ, 2013. — 64 с.

7. Митрофанова А. Проблеми і перспективи розвитку державної власності в економіці України / Анастасія Митрофанова. — Регіональний центр наукового забезпечення АПВ [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: http://confiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/problemi_i_perspektivi_rozvitku_derzhavnoji_vlasnosti_v_ekonomici_ukrajini/29-1-0-1358

8. Соловьёв М.М. Проблемы оценки эффективности управления государственной собственностью / М.М. Соловьёв, Л.И. Кошкин // Менеджмент в России и за рубежом. — № 4 — 2008. — С. 21—29.

References:

1. Yatsenuk, A.P. (2014), Transparent and effective management of privatization will help resolve the issue of revenues and employment. Electronic resource: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247070775
 2. Bezgubenko, V.U. (2010), The effectiveness of public state property during the lease term. Efficient Economy. Electronic resource: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=29>
 3. Kostytsky, V.V. (2002), Management of State Property of Ukraine: the problem of improving the legislation. Kyiv, Ukraine.
 4. Venediktov, A.V. (1948), State socialist property. Moscow, Russia: AS USSR.
 5. Spasibo-Fateeva, I. (1999), The issue of state and municipal property. Entrepreneurship, hozyajstvo right. 10: 9—15.
 6. Kuzmin, A. (2013), Management of public property as part of the reform process of property relations in the agricultural sector of Ukraine. Dnepropetrovsk Ukraine.
 7. Mitrofanov, A. (2011), Problems and prospects of state ownership in the economy of Ukraine. Electronic resource: http://confiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/problemi_i_perspektivi_rozvitku_derzhavnoji_vlasnosti_v_ekonomici_ukrajini/29-1-0-1358
 8. Soloviev, M.M. (2008), The problems of evaluating the effectiveness of management of state property. Management in Russia and abroad. 4: 21—29.
- Стаття надійшла до редакції 22.05.2014 р.*

Н. О. Кравчук,
викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності,
Нововолинський факультет, Тернопільський національний економічний університет

ІНВЕСТИЦІЇ У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК СКЛАДОВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

N. Kravchuk,
teacher of department of economy and account of economic activity
Novovolynsk faculty, Ternopil national economic university

INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL AS PART OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE IN TERMS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

У статті досліджено сутність інвестицій у людський капітал підприємства як головний елемент, поряд із споживчим та організаційним капіталом, його інтелектуального капіталу, а також визначено сутність самого людського капіталу підприємства. Визначено необхідність та ефективність таких інвестицій у особистісному та підприємницькому аспектах, при цьому особливу увагу приділено оцінці ефективності інвестицій в освіту працівника як визначальну рису економіки знань, а також визначені переваги інвестицій в людський капітал порівняно із інвестиціями в основний капітал. Розроблено основні напрями здійснення інвестицій у людський капітал підприємства, враховуючи процес його формування на індивідуальному рівні. Крім цього, визначено основні джерела інвестування в людський капітал на різних рівнях управління цим процесом. Виходячи із основних засад економіки знань, обґрунтовано роль інвестицій в людський капітал для сучасних умов господарювання як пріоритетне джерело отримання конкурентних переваг у ринковому середовищі.

The nature of investment in the human capital of the company as a key element, along with consumer and organizational capital, its intellectual capital is investigational in the article, as well as the essence of the human capital of the company. The necessity and efficiency of investment in the business and personal aspects is defined, with particular attention paid to assessing the effectiveness of investment in employee education as a crucial feature of the knowledge economy and identified the benefits of investment in human capital compared to investments in fixed assets. The basic areas of investment in human capital of the company, including the process of its formation at the individual level it is worked out. In addition, the basic sources of investment in human capital at various levels of the process are defined. Based on the basic principles of the knowledge economy, the role of investment in human capital is reasonable for today's business environments as the preferred source of competitive advantage in the market environment.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, інвестиції у людський капітал, знання, мотивація, професійна підготовка персоналу.

Key words: intellectual capital, human capital, investment in human capital, knowledge, motivation and training of personnel.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відмінною рисою економіки знань, яка поступово займає позиції промислової економіки є надзвичайна роль формування та використання інтелектуального капіталу. Однією із головних складових інтелектуального капіталу вважається

людський капітал, оскільки в сучасних умовах саме він виступає основою для економічного зростання країни в цілому та успіху конкретного підприємства. Виходячи із цього, необхідними стають вміння раціонально формувати такий цінний вид ресурсу шляхом вкладення різного роду інвес-

тицій у формування та розвиток людського капіталу як на рівні підприємства, так і на рівні держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які присвятили свої праці розробці загальних проблем інтелектуального капіталу, в тому числі людського капіталу, є чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема слід згадати таких західних науковців як Л. Едвінссон, Г. Беккер [8], Т. Шульц [9], Е. Брукінг, Т. Стюарт, Дж. Кендрік, Дж. Гелбрейт. Варто відзначити внесок у дослідження сутності та процесу формування людського капіталу і вітчизняних вчених, зокрема, Т.В. Кобилянко [2], О. Марцінковську [5], А. Чухно, І. Проніну, О. Бутнік-Сіверського, О.А. Грішнову [1]. Проте все ж існує багато суперечностей у визначенні самої сутності поняття та чинників інвестування у людський капітал, а також важливості його елементів для умов сучасної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є з'ясування суті людського капіталу підприємства в контексті інтелектуального капіталу, інвестицій у людський капітал, джерел інвестування та ефективності вкладених інвестицій підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку науки все більше уваги приділяється дослідженню економіки, що ґрунтується на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях, системі безперервного навчання та визначає розвиток країни серед інших держав світу. Саме знання набувають вирішального значення та стають джерелом багатства, а здатність їх накопичувати та застосовувати виступає головним чинником інноваційного розвитку та конкурентоспроможності країни.

Людський капітал виступає необхідною умовою становлення економіки знань, а продукування знань та ідей є основою економічного розвитку. Освіта, виховання, здоров'я, розвиток творчих здібностей виступають чинниками формування якісного людського капіталу, що забезпечить у майбутньому високий рівень особистого та суспільного доходу, мультиплікативний макроекономічний ефект.

За даними експертів Світового банку економіка знань складається з чотирьох основних елементів [4]:

- освіта та навчання, що характеризують наявність освіченого та професійно підготовленого населення, здатного до продукування, розподілу та використання знань;
- динамічна інноваційна інфраструктура, характеризується наявністю інформаційних та комунікаційних технологій, здатних забезпечити поширення та обробку інформації;
- економічні стимули та правовий режим, — економічне середовище, що сприяє вільному руху знань, їх впровадженню та розвитку підприємництва;
- інноваційні системи — мережа дослідних центрів, вищих навчальних закладів, приватних фірм та організацій, що займаються продукуванням нових знань та їх застосуванням.

Розвиток економіки знань характеризується домінуванням людського капіталу над іншими видами капіталу, яке особливо виділяється у країнах з високим рівнем доходів, зокрема, у Японії, Швейцарії, Німеччині, США його частка становить 80 %. У структурі інвестицій розвинених країн найбільшу частку становлять видатки на освіту, науку, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, духовний і фізичний розвиток, тобто ви-

датки на розвиток людського капіталу. В Україні такі видатки щорічно збільшуються, однак, їх величина залишається мізерною в порівнянні з видатками розвинених країн [4].

Засновком теорії людського капіталу в її сучасному вигляді вважається американський економіст Теодор Шульц. Основні положення його теорії були сформульовані і опубліковані в статті "Формування капіталу освіти" в 1960 р., і в 1961 вийшла наступна стаття, що продовжує першу, — "Інвестиції в людський капітал" [9].

Розробкою цієї теорії займався і інший американський учений Гаррі Беккер, котрий у 1962 р. опублікував статтю, присвячену інвестиціям в людський капітал, а в 1964 р. монографію — "Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз", яка багато в чому зумовила напрями досліджень у цій області [8].

Вказані науковці теорії людського капіталу визначили людський капітал як наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Інвестиціями в людський капітал є освіта, накопичення виробничого досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації.

На думку Г. Беккера, при ухваленні рішень про вкладення коштів в освіту, учні та їх батьки зіставляють очікувану граничну норму віддачі від таких вкладень з доходністю альтернативних інвестицій (відсотками по банківських вкладах, дивідендами по цінних паперах і так далі). Беккер першим здійснив статистично коректний підрахунок економічної ефективності освіти. Для визначення доходу, наприклад, від вищої освіти з довільних заробітків тих, хто закінчив коледж, віднімалися довічні заробітки тих, хто закінчив лише середню школу. Витрати на навчання, разом з прямими витратами (плата за навчання, гуртожиток і т. д.), в якості головного елементу містять "упущені заробітки", тобто дохід, недоотриманий за роки навчання. По суті, втрачені заробітки вимірюють цінність часу студентів, витраченого на навчання, і являються альтернативними витратами його використання. Визначивши віддачу від вкладень у навчання як відношення доходів до витрат, Беккер отримав цифру в 12—14 % річного прибутку [8].

Дослідження Шульца і Беккера стали основою для усіх подальших досліджень у цій області і були визнані класикою сучасною економічною наукою.

Більшість дослідників сходяться на думці, що під людським капіталом розуміється втілений в людині запас здібностей, знань, навичок і мотивацій. Його формування, подібно до накопичення фізичного або фінансового капіталу, вимагає відвернення засобів від поточного споживання заради отримання додаткових доходів в майбутньому.

Завдяки теорії людського капіталу вкладення в людину стали розглядатися як джерело економічного зростання не менш важливе, чим матеріальні капіталовкладення.

К. Макконел та С. Брю пропонують таке визначення інвестицій в людський капітал: "Інвестиції в людський капітал — це будь-яка дія, яка підвищує кваліфікацію та здібності і, тим самим, продуктивність праці працівників" [3]. Аналогічного підходу до поняття інвестиції дотримувалися І. Бен-Порет, Д. Мінцер.

Витрати, які сприяють підвищенню чиєїсь продуктивності, можна розглядати як інвестиції, оскільки поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що їх буде багаторазово компенсовано зростаючим потоком доходів у майбутньому.

На нашу думку, під інвестиціями в людський капітал варто вважати всі види витрат грошових і матеріальних ресурсів, а також витрат часу на формування комплексного запасу досвіду, знань, навичок, вмінь, здоров'я, морально-психологічних якостей і вміння його використання в

майбутньому, які сприятимуть підвищенню продуктивності праці.

Управління інвестиціями в людський капітал є науково обґрунтованим процесом координації людських, матеріальних і грошових ресурсів з метою економічно ефективного формування, накопичення і продуктивного використання людського капіталу задля реалізації цільової спрямованості господарюючих структур на розв'язання соціальних, екологічних та економічних завдань.

Важливість інвестування в людський капітал на рівні підприємства відображається у рівні знань працюючих. Знання як інтегральний показник людського капіталу підприємства проявляються в різних формах, зокрема таких:

- продукт (товар, послуга), наприклад, розроблений проект;
- виробничий ресурс, який використовується в процесі виробництва продукції;
- технологія якогось виробничого чи іншого процесу;
- засіб розподілу, реклама про продукцію;
- засіб управління, аналітичний огляд ринку сировини чи продукції, аналіз доходів і витрат тощо;
- ноу-хау як значна конкурентна перевага;
- засіб консолідації колективу підприємства цінності організаційної культури.

Кожен сучасний спеціаліст повинен мати певний запас інтелекту для своєчасної переорієнтації і адаптації до нових умов виробництва. Адже з ускладненням структури технологічних ланцюжків підвищується значущість загальних організаційно-управлінських функцій. Поряд з основною традиційною функцією координації виробничої діяльності, яку здійснював працівник виділяються функції маркетингу, брендингу, управління фінансовими потоками і інші. Вони вимагають специфічних "ринкових знань".

Цінність працівника все більше визначається не тільки тим, що він вже знає, але й тим, чому він навчається і може застосовувати практично. В той же час інформаційно-технологічна революція вимагає від працівників не тільки нових професійних, але й морально-психологічних якостей, здатності приймати оперативні рішення, здатності до колективної взаємодії та координації праці.

Своєрідну класифікацію інвестицій в людський капітал дав Дж. Кендрік [5]. Усі види інвестицій він поділяє, по-перше, на речові і неречові, по-друге, на втілені і не втілені у людях. До перших належать усі витрати, необхідні для фізичного формування і розвитку людини, до других — нагромаджені витрати на освіту і професійну підготовку, частину витрат на охорону здоров'я і мобільність робочої сили. Особливістю неречових вкладень є те, що незважаючи на свій "невидимий" характер, ці витрати, примножуючи знання і досвід людей, сприяють зростанню продуктивності капіталу, втіленого в людях.

Ми погоджуємось із думкою О. Марцінковської, яка вважає, що інвестиції в людський капітал супроводжуються і моральними втратами працівників у результаті втрати вільного часу, перенапруження та стресових ситуацій під час складання іспитів, проведення атестацій персоналу, зміни місця проживання заради підготовки, підвищення кваліфікації чи професійної перепідготовки або з метою зміни оточення.

Економічна ефективність, на думку професійного навчання, оцінюється в багатьох аспектах: особистісному, навчального закладу, підприємства та суспільного [5].

Зупинимось детальніше на особистісному аспекті та аспекті підприємства.

Особистісний аспект зводиться до методів економічної оцінки інвестування у людський капітал. Багато економістів використовують метод аналізу "витрат-вигоди". До

приведення витрат і вигоди до одного моменту праці застосовують метод дисконтування. Розрахунок вигоди від вкладень у людський капітал передбачає проведення прогресивного дисконтування вигоди, порівняння її з поточними витратами, оскільки вигоди, що будуть у майбутньому, завжди мають для людей меншу цінність порівняно з тими вигодами, які отримують на даний час. Відповідно до концепції людського капіталу різниця між дисконтованими величинами витрат і вигоди — приведена вартість — вважається критерієм доцільності інвестиційного проекту в людський капітал. Схожий підхід, як ми вже зазначали, був у Г. Беккера.

Для достатнього формування людського капіталу в сучасних умовах потребує безперервного оновлення знань, умінь та навичок, що обумовлено швидкою зміною техніки й технології. Такий процес має відбуватися кожні 4—5 років для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів економічної діяльності, а в деяких провідних галузях економіки такі зміни мають бути кожні 2—3 роки [7].

Формування людського капіталу відбувається впродовж тривалого періоду виховання та навчання людини до початку трудової діяльності. Однак у процесі трудової діяльності індивіда його людський капітал не тільки не зменшується, але й зростає шляхом надбання практичного досвіду, професійних навичок, знань, умінь.

Це стає можливим завдяки інвестиціям у загальну та професійну освіту, культурний розвиток, здоров'я та відпочинок, пошук та отримання важливої інформації, мобільність. Джерелом інвестицій у такому випадку є індивідуальні доходи людини, доходи домогосподарств, підприємств, держави та громадських організацій, які спрямовуються на формування та розвиток особистісних та професійних якостей індивіда.

Потреба підприємства в інтенсивному початковому інвестуванні коштів у людський капітал на стадіях трудової адаптації та професійного зростання життєвого циклу кожного працівника значним чином визначається ступенем прогресивності та адаптованості програм підготовки і перепідготовки фахівців на базі навчальних закладів до сучасних вимог ринку праці. Якість підготовки фахівців із високим рівнем професійних знань і навичок здебільшого формується на етапі отримання першої вищої або професійно-технічної освіти, що є найважливішим пріоритетом державного розвитку не лише освітньої системи, але й економіки України в цілому [2, с. 290—291].

На думку О. Грішнєвої, віддача від інвестицій в освіту включає три групи: прямі матеріальні зиски (зарплата, премії, надбавки і т.д.), непрямі матеріальні зиски (путівки на оздоровлення, кращі умови праці тощо) і моральні зиски (задоволення від роботи, висока конкурентоспроможність на ринку праці, співробітництво з цікавими та розумними людьми, самореалізація) [1].

В умовах постійно зростаючих потреб споживачів та швидкої зміни техніки та технології виробництва продукту вимоги до персоналу постійно підвищуються, що спонукає підприємства інвестувати фінансові ресурси в професійний розвиток своїх працівників, тобто в розвиток індивідуального людського капіталу [7].

Таким чином, інвестиції у людський капітал підприємства необхідно здійснювати за відповідними напрямками (рис. 1).

Одне із джерел інвестицій у людський капітал забезпечує система стимулювання трудової діяльності працівника. В сучасних умовах переважною формою матеріального стимулювання є оплата праці, яка саме формує індивідуальні інвестиції в людський капітал. Індивідуальне матеріальне стимулювання виступає у відносинах виробництва як части-

на продукту для особистого споживання і забезпечується залежністю між кількістю та якістю праці й отриманим продуктом. Саме якість праці забезпечується належним рівнем володіння компетенціями працівником, або належним рівнем людського капіталу.

На макроекономічному рівні управління людським капіталом джерелами інвестицій можуть бути як держава, так і недержавні суспільні фонди й організації, міжнародні фонди й організації, регіони, освітні заклади тощо.

Для ефективного управління процесом необхідною умовою має стати не кожний процес окремо, тобто формування, використання, або розвиток, а їх сукупність, яка є кругообігом людського капіталу та має завершений характер: інвестування, формування, використання, нагромадження, якісне відтворення і реінвестування. Це стає можливим за участі всіх рівнів управління: індивідуального, мікроекономічного та макроекономічного [7].

Проте варто пам'ятати, що не будь-які інвестиції в людину можна визнати економічно необхідними і суспільно доцільними. Наприклад, витрати, пов'язані з навчанням кримінальної діяльності, з вихованням антисоціальних рис характеру, не можна визнати інвестиціями в людський капітал, оскільки вони завдають шкоди суспільству і не сприяють розвитку людини.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інвестиції у людський капітал в умовах сучасної економіки знань стають пріоритетним джерелом конкурентних переваг суб'єктів господарювання. Інвестуючи у своїх працівників, підприємства активізують їхню трудову віддачу, підвищують продуктивність праці, скорочують витрати робочого часу, зміцнюють свою конкурентоспроможність. Проте варто також спрямовувати дослідження у напрямі вивчення безпосередніх механізмів інвестування рівні підприємств, оцінки конкретних економічних ефектів від здійснених інвестицій.

Література:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст] / О.А. Грішнова. — К.: Знання, 2000. — 255 с.
2. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: монографія [Текст] / О.В. Захарова. — Донецьк: "ДВНЗ ДонНТУ", 2010. — 378 с.
3. Кобилянко Т.В. Інвестиції в людський капітал: основні особливості, проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Т.В. Кобилянко, Н.В. Кошулаб // Рідна Україна, 2012. — Режим доступу: <http://worldukraine.abwo.biz/?p=1746>
4. Левчук О.В. Інвестиції в людський капітал як визначальний фактор розвитку сучасної економіки [Електронний ресурс] / О.В. Левчук // Ефективна економіка, 2013. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1712>
5. Марцінковська О. Людський капітал та шляхи його відтворення [Текст] / О. Марцінковська, О. Легкий // Економічний аналіз. — 2010. — № 7. — С. 310—312.

ІНВЕСТИЦІЇ У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА

Рис. 1. Основні напрями інвестування у людський капітал підприємства в умовах економіки знань

6. Мещерякова М.А. Экономическая природа интеллектуального капитала [Текст] / М.А. Мещерякова // Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Специальность 08.00.01 — Экономическая теория, Москва — 2010. Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова.

7. Позднякова С. Формування механізму управління людським капіталом [Текст] / С. Позднякова, О. Следь // Економічний аналіз. — 2010. — № 7. — С. 323—326.

8. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis [Text] / G.S. Becker. — New York, 1964.

9. Shultz T. Investment in Human Capital [Text] / T. Shultz. — New York, 1971.

References:

1. Hrishnova, O.A. (2000), *Liuds'kyj kapital: formuvannia v systemi osvity i profesijnoi pidhotovky* [Human capital: the formation of a system of education and training], Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Zakharova, O.V. (2010), *Upravlinnia investuvanniam u liuds'kyj kapital: metodolohiia, otsinka, planuvannia: monohrafiia* [Management of investment in human capital: methodology, evaluation, planning], DVNZ DonNTU, Donetsk, Ukraine.
3. Kobylianko, T.V. (2012), "Investment in human capital: the basic features, problems and prospects", *Ridna Ukraina*, [Online], available at: <http://worldukraine.abwo.biz/?p=1746> (Accessed 24 Apr 2014).
4. Levchuk, O.V. (2013), "Investment in human capital as a determining factor in the development of a modern economy", *Efektivna ekonomika*, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1712> (Accessed 13 May 2014).
5. Martsinkovs'ka, O. and Lehkyj, O. (2010), "Human capital and how it plays", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 7, pp. 310—312.
6. Mescheriakova, M.A. (2010), "The economic nature of intellectual capital", Ph.D. Thesis, Economic Theory, Mykhajlo Lomonosov state university of Moscow, Moscow, Russia.
7. Pozdniakova, S. (2010), "Mechanism of formation of human capital management". *Ekonomichnyj analiz*, vol. 7, pp. 323—326.
8. Becker, G. (1964), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*, New York, USA.
9. Shultz, T. (1971), *Investment in Human Capital*, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2014 р.

В. В. Пустоваров,
здобувач ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

V. Pustovarov,
postgraduate student, "Institute of economy and forecasting, Ukrainian National Academy of Science"

THE BUDGETARY ADJUSTING OF REPRODUCTIVE PROCESSES IS IN A NATIONAL ECONOMY

Розглянуто проблеми виконання бюджетом розподільчої, регулювальної та відтворювальної функцій. Виявлено, що бюджетні видатки практично не впливають на відтворювальні процеси в національній економіці. Відтворювальна функція бюджету на даний час належним чином не аналізується. Така ситуація вимагає розроблення нових методологічних підходів до моніторингу бюджетного регулювання відтворювальних процесів. Запропоновано в структуру бюджетної класифікації, що затверджена Постановою Верховної Ради України від 12 липня 1996 року № 327, додатково до функціональної, відомчої та економічної структури видатків ввести новий розділ "відтворювальна структура видатків". Групування видатків у розрізі фондів нагромадження, споживання, відшкодування (заміщення), резервування на макрорівні та в розрізі галузей дозволить здійснювати аналіз впливу бюджету на відтворювальні процеси в країні, а також розробляти відповідні заходи державного регулювання.

The problems of implementation of distributive, regulation and reproductive budget functions are considered. It is deduced that budgetary charges practically don't influence on reproductive processes in national economy. The reproductive budget function is not analyzed properly for this time. Such situation requires development of the new methodological going near monitoring of the budgetary adjusting of reproductive processes. It is offered in the structure of budgetary classification, that is ratified by Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine from July, 12, 1996 № 327, additionally to the functional, department and economic structure of charges to include enter a new division "reproductive structure of charges". Grouping of charges in the cut of funds of piling up, consumption, compensation (substitution), reservation on a macrolevel and in the cut of industries will allow to carry out the analysis of budget influence on reproductive processes in a country, and also to develop the corresponding measures of government control.

Ключові слова: бюджетне регулювання, видатки та доходи бюджету, відтворення, фонди нагромадження, відшкодування, споживання, резервування.

Key words: budgetary management, charges and profits income of budget, recreation, funds of piling up, compensation, consumption, provisioning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бюджет є головною ланкою фінансової системи країни і одним із визначальних інструментів державного впливу на відтворювальні процеси. Роль бюджету в регулюванні суспільного розвитку знайшла відображення в багатьох теоріях: кейнсіанстві (Дж.М. Кейнс), теорії суспільного добробуту (В. Парето, А. Пігу), теорії суспільного вибору (Дж. Б'юкенен), бюджетного федералізму, фіскального обміну (К. Віксель, Е. Ліндаль), доктрині соціального ринкового господарства (В. Ойкен, Л. Ерхард, А. Вагнер).

Важливим завданням в сфері структурної модернізації національної економіки та впровадження інноваційної моделі розвитку є удосконалення розподільчої, регулювальної, відтворювальної функцій бюджету. Розподільча функція існує об'єктивно, оскільки в суспільстві

має місце прямий та зворотній зв'язок між процесами виробництва, обміну, розподілу та перерозподілу національного доходу. Перерозподіл у постійному режимі відбувається між виробничою та невиробничою сферами національної економіки на основі вилучення частини доходу економічних агентів до централізованого фонду держави. У свою чергу регулююча функція бюджету здійснюється завдяки прямим або опосередкованим методам впливу на економічну динаміку із застосуванням низки бюджетних важелів: видатків, податків, пільг, гарантій, кредиту тощо. Стосовно впливу бюджету на відтворювальні пропорції, то ця функція в Україні поки що належним чином не аналізується і не оцінюється, а також в документах, що супроводжують бюджетний процес, чітко не визначаються напрями фінансування державних видатків у залежності від конкретних

Таблиця 1. Рівень перерозподілу ВВП через бюджетну систему України

Показник	2005	2006	2008	2010	2011	2012	2013
ВВП, млрд грн.	441,4	544,1	948,0	1082,6	1302,1	1411,2	1454,9
Видатки зведеного бюджету, млрд грн.	141,7	175,3	309,2	377,8	416,8	492,4	505,8
% до ВВП	32,1	32,2	32,6	34,9	32,0	34,9	34,7

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України.

цілей стимулювання відтворювальних процесів у різні періоди розвитку держави. Тому дослідження питань бюджетного регулювання відтворювальних процесів є актуальним.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика податково-бюджетного регулювання суспільного розвитку широко досліджена зарубіжними вченими, серед них: Дж.М. Кейнс, В. Парето, А. Пігу, Дж. Б'юкенен, К. Віксель, Е. Ліндаль, В. Ойкен, Л. Ерхард, А. Вагнер, О. Конт, Е. Дюркгейм, А. Пігу, Е. Аткинсон, Дж. Кемп, А. Лаффер, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, А. Хансен та інші. Вітчизняні науковці також внесли вагомий вклад в теорію бюджетного регулювання розвитку економіки. У науковому середовищі відомі праці В. Андрущенка, О. Василика, В. Гейця, Т. Єфіменко, О. Кириленко, І. Луніної, В. Мельника, В. Опаріна, К. Павлюк, І. Радіонові, А. Соколовської, В. Суторміної, В. Федосова, С. Юрія та інших вчених. На даному етапі у полі зору науковців знаходяться питання відтворювальної динаміки ВВП [9], державних видатків на економічне зростання [8], механізмів державно-приватного партнерства [7], посилення регулюючої функції держави для цілей формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку [13], напрями державної підтримки галузей та інші питання.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблема, яку, на нашу думку, необхідно вирішити є запровадження нових методологічних підходів до аналізу та моніторингу бюджетного регулювання відтворювальних процесів. Відомо, що фінансовий вплив бюджету на національну економіку реалізується через вартісно-кількісні та якісні чинники. Вартісно-кількісний вплив проявляється через конкретну величину бюджетних коштів, які держава виділяє на перспективні для країни цільові програми; якісний — у пропорціях розподілу та перерозподілу ВВП. Існують різні пропорції перерозподілу ВВП через бюджетну систему: американська (де через бюджет перерозподіляється 30—35 % ВВП); європейська (40—50%); скандинавська (50—65 % ВВП) [15].

Як свідчать дані таблиці 1, у 2005—2013 рр. частка видатків зведеного бюджету становила 32,0—34,9% ВВП. Водночас, на думку експертів, для кожної країни залежно від її специфічного місця у світовому просторі, історичних і національних особливостей існує своя власна межа [8, с. 113]. Крім того, експерти стверджують, що однозначної жорсткої кількісної залежності, вираженої певними величинами, що могли б слугувати орієнтирами для політики держави між показниками економічного

зростання та розмірами державних видатків, не існує. Розміри видатків держави та рівень економічного зростання пов'язані нелінійною залежністю [8, с. 109]. Тобто, Україна як і кожна окрема країна має індивідуально визначати стратегічні напрями державних видатків і рівень централізації фінансових ресурсів.

Варто підкреслити, що в рамках концепції "мінімізації держави" [14, с. 16] часто звучить теза про зниження рівня втручання державних органів у процеси регулювання суспільного розвитку. Але теза про те, що економічне зростання можливе лише при зниженні рівня державних видатків, не підтверджується досвідом країн Східної Європи. В цих країнах масштабному скороченню частки видатків у ВВП відповідав глибокий спад і навпаки [8, с. 112]. Тому для кожного етапу розвитку країни існують свої параметри і критичні значення рівня державних видатків.

Вважаємо, що на даний час актуальним є розроблення та впровадження бюджетно-податкових механізмів регулювання процесів відтворення національної економіки та структурної модернізації галузей. Мова йде не лише про надання спеціальних пільг окремим підприємствам, а про затвердження в бюджеті програм фінансування, виходячи із необхідності впливу на відтворювальні пропорції. Але поки що такі конкретні напрями фінансування в бюджеті не затверджуються попри те, що бюджет як інструмент формування, розподілу та використання державних ресурсів, повинен впливати на процес встановлення оптимальних відтворювальних та міжгалузевих пропорцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відправним пунктом для визначення пріоритетів бюджетної політики є Основні напрями бюджетної політики (Бюджетна резолюція), що ухвалюються Парламентом на кожний рік. Зокрема під час формування проекту бюджету ставиться задача визначити та економічно обґрунтувати величину коштів, необхідних на бюджетний рік, для виконання державних функцій. Але як свідчить аналіз змісту Основних напрямів бюджетної політики на 2014 рік [11], у ній не знаходять відображення пріоритетні напрями фінансування, що впливають із конкретних завдань відтворення національної економіки та структурної модернізації галузей. Тому ці питання мають стати предметом наукового аналізу та вироблення пропозицій з метою гармонізації цілей бюджетної політики з пріоритетами відтворювального процесу та структурної модернізації економіки.

Відповідно до вимог частини 4 статті 33 Бюджетного кодексу України [1] урядом формується проект Основних напрямів бюджетної політики, який містить такі складові: а) основні прогностичні макроекономічні показники економічного і соціального розвитку України (номінальний і реальний ВВП, індекси споживчих цін та цін виробників, рівень безробіття); б) основні завдання бюджетної політики, зокрема, граничний дефіцит (профіцит) державного бюджету, граничний обсяг державного боргу і граничний обсяг надання державних гарантій; в) пріоритетні завдання податкової політики;

г) реалізація пріоритетних державних (цільових) програм; д) взаємовідносини державного бюджету з місцевими бюджетами.

На 2014 рік у Основних напрямках бюджетної політики передбачається [11]:

- утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 3% ВВП та державного боргу на рівні не більше 31% ВВП;

- збереження частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет на рівні, що не перевищує 30%;

- фінансування дефіциту спецфонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і МФО для реалізації інвестиційних проектів; фінансування дефіциту загального фонду переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень;

- надання державних гарантій в обсязі, що не перевищує 3% ВВП (залежно від стану підготовки інвестиційних проектів);

- підвищення мінімальної заробітної плати та посадового окладу (тарифної ставки) працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки;

- підвищення соціального захисту малозабезпечених верств населення; встановлення прожиткового мінімуму, соціальних гарантій з урахуванням показників діяльності реального сектору економіки та індексу споживчих цін;

- підвищення якості та ефективності видатків розвитку шляхом спрямування бюджетних ресурсів на реалізацію інвестиційних проектів.

Пріоритетними завданнями податкової політики у 2014 рік визначено: а) мінімізацію ризиків ухилення від сплати податків; б) максимальне сприяння розвитку внутрішнього виробництва шляхом зниження податкового (соціального) навантаження на фактори виробництва; в) спрощення адміністрування податків, зокрема на основі зміни ставок оподаткування, визначених в абсолютних значеннях, з урахуванням споживчих цін, цін виробників промислової продукції; підвищення ставок плати за користування надрами; запровадження податку на багатство та розкіш; розширення бази обкладення податком на нерухоме майно для зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів; г) встановлення об'єктивних критеріїв, вимог з надання податкових пільг; удосконалення механізмів протидії ухиленню від сплати податків та зменшенню податкових зобов'язань.

Що стосується напрямів фінансування державних видатків, то у проекті Бюджетної декларації зазначено, що реалізація пріоритетних державних цільових програм здійснюватиметься в межах Державного бюджету України на 2014 рік відповідно до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України [12], Програми економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [10].

Також у окремій частині Бюджетної резолюції, присвяченій різним питанням, вирішення яких необхідне для складання проекту закону про Державний бюджет України на 2014 рік зазначено, що передбачається проведення відбору інвестиційних проектів та пропозицій для отримання державної підтримки виключно з тих інвестиційних проектів та пропозицій, що внесені до Державного реєстру інвестиційних проектів та про-

ектних (інвестиційних) пропозицій; удосконалення порядку координації дій центральних органів виконавчої влади у процесі розроблення та реалізації інвестиційних проектів; проведення щорічного аудиту з метою оцінки ефективності управління та реалізації інвестиційних програм (проектів); оптимізації кількості державних цільових науково-технічних програм та наукових частин державних цільових програм з метою приведення їх у відповідність з вимогами Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" [3] та встановлення мораторію на затвердження нових програм.

Що стосується цілей структурної модернізації галузей економіки, то в Бюджетній резолюції вони зазначені лише в частині комплексної модернізації систем тепло, водопостачання та водовідведення; а також залучення приватних компаній у сферу надання послуг і модернізації інфраструктури житлово-комунального господарства з використанням механізму державно-приватного партнерства. Оскільки основний документ, що декларує цілі бюджетної політики, окрім питань фінансової стабілізації, податкової політики, підвищення якості та ефективності видатків розвитку шляхом спрямування бюджетних ресурсів на реалізацію інвестиційних проектів, практично не містить завдань та показників щодо бюджетного регулювання відтворювальних пропорцій в економіці, можна зробити висновок, що відтворювальна функція бюджету не представлена відповідними показниками і тому суспільством не контролюється.

Варто врахувати, що бюджет є механізмом перерозподілу національного доходу між галузями економіки, різними сферами діяльності, адміністративно-територіальними одиницями. Тому пропорції бюджетного перерозподілу між зазначеними сферами мають визначатися конкретними потребами розширеного відтворення окремо на кожний етап розвитку країни. Із теорії фінансового регулювання відомо, що фінансовий вплив на процеси суспільного розвитку відбувається шляхом: а) фінансового забезпечення потреб розширеного відтворення; б) фінансового регулювання економічних і соціальних процесів; в) фінансового стимулювання ефективного використання всіх видів економічних ресурсів.

Фінансове забезпечення розширеного відтворення здійснюється на основі покриття витрат виробництва за рахунок фінансових ресурсів (власних, залучених, запозичених) і може здійснюватись у таких формах: 1) бюджетне фінансування на безповоротній основі; 2) кредитування на принципах повернення, платності, строковості; 3) самофінансування за рахунок власних джерел; 4) оренда (лізинг) у формі передання майна у користування за плату та конкретний термін; 5) інвестування із різних джерел.

У рамках національного господарства фінансове регулювання розширеного відтворення відбувається через перерозподіл частини доходів підприємств і організацій, а також населення і спрямування цих коштів у бюджети та державні цільові фонди для задоволення державних потреб. Таким чином, фінансове регулювання здійснюється через розподільчу та перерозподільчу функції бюджету. Але розподіл і перерозподіл має ґрунтуватися на аналізі відтворювальних пропорцій, як таких, що існують у певний проміжок часу, так і таких, що потрібно досягти в перспективі. Структура суспільного

Таблиця 2. Структура видатків Зведеного бюджету України у розрізі економічної класифікації, % до загальних видатків

Статті видатків	2006	2008	2010	2012	2013
Поточні видатки	86,00	86,69	91,89	91,73	94,2
▪ Оплата праці працівників бюджетних установ, витрати на придбання товарів та послуг	51,67	50,83	53,67	53,20	52,7
▪ Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями (обслуговування боргових зобов'язань)	2,11	1,59	4,65	5,48	7,1
▪ Субсидії і поточні трансферти (соціальне забезпечення)	32,22	34,27	33,57	33,05	33,5
Капітальні видатки	14,00	13,31	8,11	8,27	5,8
▪ Придбання основного капіталу	6,69	6,92	3,93	4,30	3,37
▪ Створення державних запасів і резервів	0,18	0,64	0,15	0,05	0,028
▪ Придбання землі і нематеріальних активів	0,04	0,02	0,06	0,07	0,053
▪ Капітальні трансферти	7,09	5,73	3,97	3,85	2,4
Всього, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

виробництва може бути представлена наступними групами пропорцій:

— відтворювальні пропорції: між окремими стадіями процесу відтворення (виробництвом, розподілом, обміном, споживанням); між сферою матеріального виробництва та споживання; між споживанням та нагромадженням; між виробництвом знарядь праці та предметів праці; між виробництвом засобів виробництва та предметів споживання;

— макроструктурні: між сферою матеріального виробництва і невиробничою сферою, між виробничими галузями та інфраструктурними галузями; між реальним та фінансовим секторами, між галузями матеріального виробництва та сферою послуг;

— міжгалузеві пропорції: між галузями та групою галузей; між промисловістю і сільським господарством, між виробничою та невиробничою сферами, між промисловістю та будівництвом;

— внутрішньогалузеві: між підгалузями та виробництвами у галузі, між виробництвом окремих видів продуктів, між наданням окремих видів послуг;

— територіальні: розміщення продуктивних сил між окремими адміністративно-територіальними одиницями, стан поділу праці між економічними районами, регіонами;

— зовнішньоекономічні: між обсягами експорту-імпорту, між окремими структурними складовими експорту-імпорту;

— матеріально-речові: співвідношення між виробництвом та споживанням окремих видів продукції у натуральному виразі;

— вартісні пропорції: між елементами вартості необхідного та прибавочного продукту; величина чистого доходу, нагромадження та споживання основного капіталу, поповнення матеріальної частини обігових коштів; між статтями платіжного балансу;

— соціальні пропорції: між формами власності; між організаційно-правовими формами підприємництва; між рівнем доходів різних верств населення.

Держава впливає на відтворювальний процес через фінансування галузей економіки, соціальну сферу, а також шляхом проведення адекватної податково-бюджетної, монетарної, інвестиційної, інноваційної політики. Відтворювальна функція бюджету повинна справляти ключовий вплив на збалансування трудових, матеріальних та грошових ресурсів на всіх стадіях суспільного відтворення — виробництва, обміну, розподілу, спожи-

вання, в яких беруть участь домашні господарства, суб'єкти економіки, держава. Як вже зазначалося, систематизація державних видатків з точки зору можливості аналізу їх впливу на відтворювальні пропорції на даний час не здійснюється. Зробити окремі висновки можна на основі аналізу структури видатків

по економічній класифікації, яка на даному етапі групується у розрізі поточних та капітальних видатків.

Як свідчать дані таблиці 2, у структурі видатків зведеного бюджету України переважають поточні видатки. Тим часом вага капітальних видатків бюджету зменшується. Якщо у 2006 році на капітальні цілі було направлено 14% усіх видатків, то у 2012 — тільки 8,27%, а у 2013 — лише 5,8 %. Таким чином, можна зробити висновок про зниження участі держави у капітальному інвестуванні, а отже, модернізації національної економіки.

Низький рівень фінансування капітальних видатків свідчить про споживчий характер бюджетного регулювання. Тим часом, вплив бюджету на відтворювальні процеси найбільш предметно можна визначити через пропорції фондів: споживання, нагромадження, відшкодування (заміщення), резервування. Названі фонди у складі видатків можна виділити на основі змістовного аналізу відповідних статей економічної класифікації.

На основі узагальнення даних економічної класифікації нами були розраховані показники, які характеризують стан бюджетного регулювання відтворювальних пропорцій (тобто процентне співвідношення між фондами нагромадження, споживання, відшкодування та резервним фондом). При цьому враховано, що фонд нагромадження — це частина національного доходу, що спрямовується на розширене відтворення, розвиток матеріальної бази, капітальні вкладення, приріст запасів і резервів в економіці країни. Тобто фонд нагромадження потенційно забезпечує розвиток виробництва і суспільства в майбутньому. До фонду нематеріальних активів у складі фонду нагромадження віднесено ті ресурси, що були спрямовані на придбання інтелектуальних цінностей.

Фонд споживання показує частку національного доходу, яка забезпечує поточне задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства. Фонд споживання формується протягом поточного року в результаті виплати працівникам бюджетної сфери заробітної плати (основної і додаткової) згідно з їх посадовими окладами.

Фонд відшкодування (заміщення) показує обсяг витрат, які повинні бути відшкодовані виробникам для можливостей їх подальшого функціонування. Він дорівнює вартості матеріальних затрат (сировини, матеріалів, палива, машин, обладнання тощо), що були використані в діяльності бюджетних установ.

Фонд резервування свідчить про величину створених резервів держави для використання під час надзвичайних ситуацій.

Виходячи з наведених даних у таблиці 3, спостерігаємо тенденцію до збільшення фонду споживання. Так, у 2006 році фонд споживання за рахунок бюджетних ресурсів досягав 55,9% від загальних видатків зведеного бюджету, у 2010 році — 63,93%, а у 2013 році — 65,6 від загальних видатків. І навпаки фонд нагромадження має стійку тенденцію до зменшення — від 13,82% загальних видатків зведеного бюджету в 2006 році до 7,96% у 2010 та 5,8% видатків у 2013 році. Видатки, які можна віднести до фонду відшкодування (заміщення) протягом останніх років у процентному співвідношенні змінювались незначно. Таким чином, перерозподіл видатків бюджету протягом 2006—2013 років відбувався за рахунок перерозподілу з фонду нагромадження до фонду споживання.

Необхідно підкреслити, що спеціалісти Національного інституту стратегічних досліджень визнають за необхідне оптимізувати генеральну відтворювальну пропорцію між нагромадженням та споживанням [9, с. 48]. Експерти також звертають увагу, що за умов високого рівня вилучення коштів на потреби споживання та відсутності дієвих механізмів перерозподілу національних фінансових ресурсів на інвестиційні потреби, валове нагромадження відбувається за рахунок нарощення позичкового зовнішнього фінансування [9, с. 49]. Оптимальним у 1980—1990 роках вважалося співвідношення між споживанням і нагромадженням "75:25".

Проведений аналіз показав, що в 2006 році пропорція між фондом споживання і фондом нагромадження, що формується за рахунок бюджетних ресурсів, становила "80,2:19,8". Але після 2006 року ситуація стала погіршуватися і тому спостерігається стійка тенденція до збільшення фонду споживання і зменшення фонду нагромадження. Так, у 2008 році пропорція була нарівні "81,7:18,3", у 2011 році — "86,9:13,1", а у 2012 році — "88,2:11,8". Враховуючи досвід країн світу, норму нагромадження в Україні необхідно поступово збільшувати. Існує орієнтовний критерій норми нагромадження близько 25—26% ВВП. Це макроекономічний параметр, але його необхідно враховувати також і в частині формування фонду нагромадження за рахунок бюджетних ресурсів.

Відомий вчений В.К. Сенчагов вважає, що державні фінанси мають трансформуватися з переважно категорії перерозподільчої в реальну відтворювальну категорію [14, с. 97]. Ключовим напрямом має стати спрямування фінансових ресурсів у ті сфери економічної діяльності, що спроможні підвищити конкурентоспроможність країни і вивести її на новий технологічний уклад. Також вчений рекомендує відмовитися від практики збалансування доходів та витрат шляхом все більшого стискування функцій держави, постійного перегляду і скорочення прийнятих зобов'язань. Балансування бюджету має у більшій мірі спиратися на аналіз економіки галузей і корпорацій [14, с. 395]. Розглядаючи економічну безпеку через призму стабільності виробничої системи, фінансів та банків, вчені вважають, що держава не повинна, посиляючись на дефіцит бюджету, вивільнити

Таблиця 3. Співвідношення між фондами нагромадження, споживання, відшкодування, резервування у видатках Зведеного бюджету України (експертна оцінка автора), %

Показник	2006	2008	2010	20012	2013
Фонд нагромадження	13,82	12,67	7,96	8,22	5,77
в т.ч. нематеріальних активів	0,04	0,02	0,06	0,07	0,05
Фонд споживання	55,99	56,34	63,93	61,74	65,60
Фонд відшкодування (заміщення)	21,79	22,51	19,63	21,06	19,06
Фонд резервування	0,18	0,64	0,15	0,05	0,028
<i>Інші видатки</i>	<i>8,22</i>	<i>7,84</i>	<i>8,33</i>	<i>8,93</i>	<i>9,54</i>
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: систематизовано та розраховано на основі даних Державної казначейської служби України щодо економічної класифікації видатків зведеного бюджету.

себе від ухвалення крупних інвестиційних рішень [16, с. 17]. МВФ також попереджає про небезпеку для економіки надмірної бюджетної економії [6]. Враховуючи зазначені висновки, Україна має проводити активну інвестиційну політику щодо спрямування державних видатків на капітальні інвестиційні проекти, вперш за все, в галузях високотехнічних і конкурентоздатних. При цьому необхідно створювати умови для залучення також приватних інвестиційних ресурсів.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У суспільному розвитку значну роль відіграють розподільча, регулювальна та відтворювальна функції бюджету. Розподільча функція існує об'єктивно, оскільки в суспільстві має місце прямий та зворотній зв'язок між процесами виробництва, обміну, розподілу та перерозподілу національного доходу. Перерозподіл відбувається між виробничою та невиробничою сферами національної економіки на основі вилучення частини доходу економічних агентів до централізованого фонду держави. У свою чергу регулююча функція бюджету здійснюється завдяки прямим або опосередкованим методам впливу на економічну динаміку із застосуванням низки бюджетних важелів: видатків, податків, пільг, гарантій, кредиту тощо. Стосовно впливу бюджету на відтворювальні процеси, то ця функція в Україні поки що належним чином не аналізується і не оцінюється, а також в документах з бюджетного процесу чітко не визначаються напрями фінансування державних видатків у залежності від конкретних цілей стимулювання відтворювальних процесів.

Пропонується запровадити нові методологічні підходи до бюджетного регулювання відтворювальних процесів та їх моніторингу. В структуру бюджетної класифікації України, що затверджена Постановою Верховної Ради України від 12 липня 1996 року № 327, у розділ 2 "Видатки бюджету" [4] додатково до функціональної, відомчої та економічної структури видатків доцільно ввести новий розділ "відтворювальна структура видатків", яка дозволить згрупувати видатки у розрізі фондів нагромадження, споживання, відшкодування (заміщення), резервування. Це надасть можливість для здійснення конкретного аналізу впливу бюджету на відтворювальні процеси в державі та розроблення відповідних заходів бюджетного регулювання.

Література:

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua>
2. Закон України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua>
3. Закон України від 11.07.2001 № 2623 "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua>
4. Постанова Верховної Ради України від 12 липня 1996 року № 327 "Про структуру бюджетної класифікації України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua>
5. Гордієнко, В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України [Текст] / О.В. Гордієнко [монографія]. — Дніпропетр. держ. акад., 2012. — 200 с.
6. МВФ попередив Великобританію про ризики бюджетної економії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.interfax.com.ua>.
7. Павлюк А.П. Державно-приватне партнерство як механізм активізації інвестиційної діяльності в Україні [Текст] / А.П. Павлюк // Стратегічні пріоритети. — 2012. — № 3 (24). — С. 38—45.
8. Пищуліна О.М. Державні видатки на економічне зростання: теоретичний та емпіричний аналіз [Текст] / О.М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. — 2010. — № 2 (15). — С. 109—114.
9. Покришка Д.С. Відтворювальна динаміка ВВП і стійкість економічного зростання в Україні [Текст] / Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. — 2011. — № 3 (20). — С. 45—52.
10. Програма економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>
11. Основні напрями бюджетної політики на 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році / Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://president.gov.ua>
13. Скиба М.В. Інверсія регулюючої функції держави в умовах формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки [Текст] / М.В. Скиба // Стратегічні пріоритети. — 2011. — № 1 (18). — С. 65—73.
14. Формирование национальной финансовой стратегии России [Текст]: путь к подъему и благосостоянию / В. К. Сенчагов [и др.]; ред. В. К. Сенчагов; Институт экономики РАН. Центр финансово-банковских исследований, Академия народного хозяйства при Правительстве РФ. — М.: Дело, 2004. — 415 с.
15. Фінанси / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2008. — 247 с.
16. Экономическая безопасность. Производство — Финансы — Банки [Текст] / А. Н. Архипов [и др.]; ред. В. К. Сенчагов; РАН, Институт экономики. Центр финансово-банковских исследований, Российская академия естественных наук. Секция "Проблем макроэкономики и социального рыночного хозяйства". — М.: ЗАО "Финстатинформ", 1998. — 622 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law "On the State Budget of Ukraine for 2014", available at: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), Law "On Priority Branches of Science and Technology Development" available at: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Resolution "On the structure of the budget classification Ukraine", available at: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
5. Hordienko, V.O. (2012), Problemy strukturnoi perebudovy ekonomiky Ukrainy [Problems of economic restructuring in Ukraine], Dnipropetr. derzh. akad., Dnipropetrovsk, Ukraine.
6. Interfax (2014), "IMF has warned Britain about the risks of budget savings" available at: <http://www.interfax.com.ua> (Accessed 10 June 2014).
7. Pavliuk, A.P. (2012), "Public-private partnerships as a mechanism to stimulate investment in Ukraine", Stratehichni priorytety, vol. 3, no. 24, pp. 38—45.
8. Pyschulina, O.M. (2010), "Public spending on economic growth: a theoretical and empirical analysis", Stratehichni priorytety, vol. 2, no. 15, pp. 109—114.
9. Pokryshka, D.S. (2011), "Reproductive dynamics of GDP and stability economic growth in Ukraine", Stratehichni priorytety, vol. 3, no. 20, pp. 45—52.
10. President of Ukraine (2013), Decree "Economic Reform Program for 2010-2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State", available at: <http://www.president.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "The budget policy guidelines for 2014", available at: <http://www.rada.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
12. President of Ukraine (2013), "Message of President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine on the domestic and foreign situation of Ukraine in 2013" available at: <http://president.gov.ua> (Accessed 10 June 2014).
13. Skyba, M.V. (2011), "Inversion of the regulatory functions of the state in conditions of formation investment and innovation model of economic development", Stratehichni priorytety, vol. 1, no. 18, pp. 65—73.
14. Senchagov, V.K. (2004), Formirovanie nacional'noj finansovoj strategii Rossii: put' k podemu i blagosostojaniyu [Formation of a national financial strategy of Russia: the path to recovery and prosperity], Delo, Moscow, Russia.
15. Zahors'kyj, B.C. Vovchak, O.D. Blahun, I.H. and Chuj, I.R. (2008), Finansy [Finance], Znannia, Kyiv, Ukraine.
16. Arhipov, A.N. (1998), Jekonomicheskaja bezopasnost'. Proizvodstvo — Finansy — Banki [Economic security. Manufacturing — Finance — Banks], ZAO "Finstatinform", Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2014 р.

О. В. Якушева,
аспірант кафедри банківської справи,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

О. Yakusheva,
PhD Student, Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL BASIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BANK COMPETITION AND FINANCIAL STABILITY

Стаття наголошує на тому, що банківський сектор економіки є унікальним, і тому необхідним є забезпечення дотримання політики в області банківської конкуренції. Розглянуті два основні етапи у розвитку світової банківської конкурентної політики — від кризи 1930-х, коли діяльність банків жорстко регулювалась і конкуренція обмежувалась, до лібералізації у 1970-х роках. Також розглядаються дві протилежні точки зору в економічній літературі щодо взаємозв'язку банківської конкуренції і фінансової стабільності, одна з яких стверджує, що менш конкурентні банківські системи є стабільнішими, інша — що більш концентровані банківські системи є більш крихкими. Як висновок у статті зазначається, що конкуренція на ринку є мотивом для розвитку сектору і його фінансового зростання, а крихкість банківської системи може виникнути незалежно від конкуренції на ринку.

The paper emphasizes that the banking sector is unique and therefore it is necessary to enforce banking policy. The study considers two main stages in the development of the global banking competition policy. One of them is period from the crisis in the 1930s, when the banks' activities were regulated and competition was limited. The next stage of competition policy is the liberalization in the 1970s. The result of liberalization has been an increase in competition, from outside as well as within the banking industry, with banks facing direct competition from financial markets and the development of disintermediation and financial innovation. The paper also considers two opposite points of view in the economic literature about the relationship between competition and stability, one of which states that less competitive banking system is more stable, the other is the more concentrated banking systems are more fragile. The results show that market competition is the motive for the development of the sector and its financial growth and fragility of the banking system can occur regardless of market competition.

Ключові слова: банківська конкуренція, конкурентна політика, фінансова стабільність, банківська концентрація, банківське регулювання.

Key words: bank competition, competition policy, financial stability, banking concentration, bank regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні роки питання ролі конкуренції у банківському секторі стало дуже актуальним. Конкуренція, як правило, розглядається як позитивний фактор та часто асоціюється з підвищенням ефективності та добробуту. Тим не менш, у банківському секторі це питання є більш спірним, оскільки необхідно пам'ятати про компроміс між конкуренцією і стабільністю.

Посилення конкуренції може бути добрим для (статичної) ефективності, але поганим для фінансової стабільності. З точки зору економічного добробуту, постає актуальне питання: якими є ефективні рівні конкуренції і фінансової стабільності? Взаємозв'язок між конкуренцією і стабільністю є складним, так іноді конкуренція підвищує стабільність. Крім того, концентрація може бути соціально переважнішою за досконалу конкуренцію, а ідеальна стабільність може бути соціально небажаною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У зарубіжній економічній літературі вже досить тривалий час досліджуються моделі взаємозв'язку конкуренції та стабільності у банківському секторі. Значний внесок у розвиток цього процесу здійснили Аллен і Гейл [1], які проаналізували взаємозв'язок між банківською конкуренцією і фінансовою стабільністю в контексті моделі часткової рівноваги. Вівес [2] наголошував на важливості регулювання і сформованої конкурентної політики у банківській сфері для забезпечення фінансової стабільності. Бойд і Де Ніколо [3], Матутес [4], Вейс і Стігліц [5] також широко розглядали можливості компромісу між конкуренцією та фінансовою стабільністю. Незважаючи на досить тривале дослідження проблеми взаємозв'язку банківської конкуренції та фінансової стабільності у зарубіжній літературі, дане питання ще недостатньо розроблене у вітчизняній науковій літературі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У світлі важливості максимально ефективного використання ресурсів та зростання банківського сектору, метою статті є узагальнення деяких аргументів, які існують в економічній літературі щодо позитивного і негативного впливу конкуренції та концентрації на стабільність банківської сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Широко поширеною є думка, що банки і банківська система в цілому мають особливий статус, в основному через те, що вони вважаються такими, що більш піддаються нестабільності, ніж інші фірми або сектори, а також через те, що менш заможні люди мають змогу тримати значну частку своїх заощаджень в різних формах банківських депозитів [6]. З точки зору активів, у відповідності до традиційного бачення банки спеціалізуються на оцінці відносної життєздатності та рентабельності проектів, що пропонуються підприємцями, і на основі інформації за цими проектами, вони надають кредити підприємцям. З точки зору зобов'язань, у відповідності до традиційного бачення особливості банків полягає в тому, що вони в значній мірі залежать від безлічі дрібних короткострокових вкладів до запитання, які вони формують у пул, а потім інвестують в довгострокові кредити виробничих фірм. Ця невідповідність строків між активами та зобов'язаннями змушує банки відігравати додаткову роль постачальників ліквідності для вкладників.

Крім того, банки активно беруть участь у міжбанківському кредитуванні. Вони беруть і дають у борг один одному у великих кількостях, щоб пом'якшити добові коливання ліквідності. Вони також активно залучені у проведення великих платежів в результаті самостійної діяльності і діяльності своїх клієнтів. В обох випадках вони сильно пов'язані один з одним. При цьому існує ризик, що проблема одного банку пошириться на інші банки і створить загрозу системного ризику. Інша форма системного ризику полягає в тому, що сукупні шоки економіки можуть погіршити життєздатність пов'язаних проектів, які фінансуються одночасно декількома банками.

Уразливість до банківської паніки і до проблем на міжбанківському ринку представляє джерело побоювань щодо нестабільності банківських зобов'язань. Друге джерело нестабільності відноситься до ризиків, що загрожують банківським активам. Оскільки банки істотно фінансуються багатьма невеликими, мало обізнаними вкладниками, тому банки можуть бути схильні до надмірного ризику при виборі проекту для фінансування.

У той час як поняття стійкості широко відомі і добре проаналізовані в економічній літературі, те ж саме не можна сказати про банківську конкуренцію та антимонопольну політику в банківській сфері. У цілому, конкурентна політика стосується в основному трьох різних типів ділової практики: картелів, зловживань домінуючим становищем і злиттів. Картелі відносяться до будь-якої угоди та/або координації ринкової поведінки (наприклад, узгоджені дії) між фірмами, які мають як ціль або призводять до запобігання, обмеження чи порушення конкуренції. Приклади антиконкурентних картелів є угоди, які прямо або побічно фіксують ціни купівлі або продажу або інші умови торгівлі, які розподіляють ринки або джерела постачання, які обмежують виробництво, ринки, технічний розвиток або інвестиції. Картелі можуть бути горизонтальними або вертикальними. Останні стосуються угоди між постачальниками і виробниками.

Зловживання домінуючим становищем відноситься до будь-якої можливої антиконкурентної поведінки, що чиниться однією або декількома фірмами, що займають домінуюче становище на ринку. Компанія займає домінуюче положення, коли вона може вести себе незалежно від конкурентів і клієнтів, які мають обмежені можливості впливати на таку поведінку. Основними прикладами зловживання є встановлення ціни або введення умов, які будуть надто обтяжливими або робота, що перешкоджає доступу на ринок інших конкурентів або змушує їх відмовитися від своїх операцій.

Злиття (або концентрація) відбувається, коли дві (або більше) раніше незалежні компанії об'єднуються або коли одна фірма отримує контроль над іншою (або декількома іншими), що дозволяє їй здійснювати вирішальний вплив на її (їх) діяльність. Злиття забороняється, якщо воно створює або зміцнює домінуюче положення, що значно ускладнює, прямо або побічно, існування або розвиток ефективної конкуренції. З іншого боку, злиття може бути дозволено за умови, що в нього вносяться поправки, з тим, щоб видалити будь-які несприятливі наслідки для конкуренції. Ці так звані засоби часто є "структурними" (зокрема приймають форму продажу активів), але в принципі можуть бути також "поведінковими" (наприклад, забороняючі майбутні розширення) [7].

Усі три елементи конкурентної політики відносяться і до банківського сектору. Однак, враховуючи ринкову структуру цього сектору, картелі і злиття, здається, відіграють більшу роль, ніж зловживання домінуючим становищем.

Одним з важливих питань є те, якою мірою політика у сфері конкуренції застосовується до банківського

сектору. Іноді стверджується, що занадто багато конкуренції шкідливо для банківської сфери, бо це зменшує маржу банків і посилює проблему надмірних ризиків, і тому банківська конкуренція повинна бути обмежена.

Конкурентна політика в банківській сфері коливалася між спробами придушити конкуренцію та розвитком конкуренції. Глибока фінансова криза, яка почалася з проблем іпотечних кредитів у 2007 році, поставила цілий ряд нових питань про взаємозв'язок між конкуренцією та стабільністю, а також між конкурентною політикою і регулюванням в банківській сфері.

Важливо розглянути різні етапи конкурентної політики в банківській сфері. Протягом тривалого періоду від кризи в 1930-х роках до лібералізації у 1970-х роках в США, конкуренція була пригніченою, а конкурентна політика не здійснювалася, незважаючи на важливість банківської діяльності та неефективність створених фінансових репресій. До порівняно недавнього часу, центральні банки і регулюючі органи в багатьох країнах задовольнялися таємною змовою між банками і воліли мати справу з концентрованим сектором з незначною конкуренцією. Ситуація змінилася з процесом дерегулювання і думкою, що конкуренція підвищує ефективність, будь то продуктивна ефективність, ефективність розподілу ресурсів, або динамічна (інноваційна) ефективність. Тільки тоді конкурентна політика у банківському секторі була прийнята всерйоз [2]. Справді, до кризи конкурентна політика в банківській сфері по суті реалізовувалась як у будь-якому іншому секторі економіки, незважаючи на особливості банківського сектору.

Процеси лібералізації та дерегулювання в банківській сфері почалися в 1970-х роках і супроводжувалися досягненнями в області інформаційних технологій, обробки транзакцій (банкомати, телефонний та електронний банкінг), можливостями комп'ютерів, методами управління і покриття ризиків (наприклад, використання похідних фінансових інструментів і методів сек'юритизації). Лібералізація міжнародного руху капіталу, загальне зниження транспортних витрат і бар'єрів у торгівлі, що характеризує фінансову глобалізацію, були невід'ємною частиною процесу. Лібералізація включала скасування контролю за процентними ставками і банківською інвестиційною діяльністю, географічних обмежень (Закон США Рігла-Ніла 1994 року), обов'язкових інвестиційних коефіцієнтів та зближення діяльності різних типів установ (наприклад, ощадних і звичайних банків, комерційних та інвестиційних банківських послуг, а також зі скасування закону Гласа-Стіголла в 1999 році банківських, страхових та брокерських послуг).

Криза, що почалася з 2007 року з низькоякісних іпотечних кредитів, і стала системною після розпаду Lehman Brothers у вересні 2008 року, перевизначила проблему конкурентної політики. Програми державної допомоги спотворили конкуренцію і створили нерівні умови для залучення капіталу. Злиття створили слабке конкурентне середовище і збільши-

ли концентрацію як всередині, так між країнами, а також між бізнес-напрямами.

Кожна фаза в еволюції конкурентної політики супроводжувалася своєю аргументацією. Так, на першому етапі, конкуренція вважалася руйнівною для стабільності, на другому етапі отримала підґрунтя ідея, що конкуренція це добре для стабільності; на пост-кризовому етапі домінуюча позиція стосовно конкуренції ще чітко не з'ясована. Однак слід пам'ятати, що стабільність періоду жорсткої регуляції з 1940-х до 1970-х років, контрастує зі значним збільшенням числа криз у період після 1970-х років, коли сектор був лібералізований і конкурентний. Міжнародний досвід вказує на лібералізацію як на один з факторів, що обумовили банківські кризи, разом з неадекватною макроекономічною політикою, несприятливими макро потрясіннями і зовнішньою уразливістю. Отже, лібералізація підвищує крикість банківської системи. Існує також доказ того, що бідне інституційне середовище (з точки зору законності та забезпечення виконання контрактів) та неналежне регулювання в процесі лібералізації посилили розвиток криз. Недостатнє регулювання також зіграло важливу роль у кризах в таких різних регіонах, як США (криза заощаджень і кредитів), Японія, Скандинавія та Іспанія. Незважаючи на це, фінансова лібералізація в цілому сприяла фінансовому розвитку і зростанню виробництва.

Результатом лібералізації було збільшення конкуренції як міжбанківської, так і з іншими фінансовими установами. Так, банки зіткнулись з прямою конкуренцією на фінансових ринках, розвитком процесу відтоку грошових ресурсів із кредитно-фінансових інститутів на неорганізований ринок позичкового капіталу, розвитком фінансових інновацій. Ринкова інтеграція (в Європі та в інших регіонах) сприяла посиленню конкуренції в оптовому та інвестиційному банківському секторах. Тим не менш, частка активів, що належать банкам відносно активів, що належать небанківським фінансовим посередникам знижується в розвинених країнах, бо частка небанківських посередників зростає.

Світова криза 2007—2008 років поставила як регулювання, так і конкурентну політику в банківській сфері під питання. Ця фінансова криза вплинула на банки в країнах, що характеризуються різними рівнями концентрації і ринковою структурою. Однак можна відзначити, що концентрованим банківським системам, подібно тим, що існують в Австралії та Канаді пощастило більше в умовах кризи, ніж неконцентрованим таким, як в США чи Німеччині. Проте країни з концентрованими банківськими системами такі, як Бельгія, Нідерланди чи Великобританія (у роздрібних банківських послугах), також зіткнулися з проблемами. Крім того, в Канаді (і меншою мірою в Австралії) банківські кошти надходять в основному з депозитів фізичних осіб, а не з оптового ринку, і тому є об'єктами строгого регулювання. Відхилення від традиційної банківської діяльності виявилось джерелом підвищеної небезпеки і вразливості. Наприклад, серед 72 найбільших комерційних банків у країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), бан-

кам, які не занадто поклалися на оптове фінансування, і мали більший запас капіталу і кращі коефіцієнти ліквідності, в період кризи пощастило більше (в сенсі, що вони мали менше зниження вартості акціонерного капіталу і були суб'єктами меншого державного втручання) [8].

Крім того, не можна без сумнівів сказати, що певні типи установ були більш уразливі, ніж інші. Так, у період кризи постраждали обидва спеціалізовані інвестиційні банки (в США), страхові компанії такі, як AIG і універсальні банки (UBS, Citigroup, чи банки Німеччини і Великобританії).

Розроблені теоретичні моделі також дають неоднозначні прогнози щодо взаємозв'язку між концентрацією банківського сектору, конкуренцією і стабільністю. Надалі слід проаналізувати теоретичні погляди за двома напрямками в залежності від того чи передбачає модель позитивне чи негативне відношення між конкуренцією і стабільністю.

Деякі моделі передбачають, що більш концентровані і менш конкурентоспроможні банківські системи більш стабільні. У системах з обмеженим входом і, отже, обмеженою конкуренцією банки мають кращі можливості для отримання прибутку, запас капіталу і тому існує менше стимулів для того, щоб брати на себе значні ризики, що сприяє фінансовій стабільності.

Канал, через який конкуренція може вплинути на стабільності — це міжбанківський ринок і платіжна система. Як показали Аллен і Гейл [1], досконала конкуренція може заважати банкам забезпечити ліквідність банку, який постраждав від тимчасового дефіциту ліквідності. Якщо всі банки при досконалій конкуренції не можуть впливати на ціну, жоден банк не має стимулів для забезпечення ліквідності в проблемному банку, в результаті чого цей банк в кінцевому підсумку завершить свою діяльність з негативними наслідками для всієї галузі. Саез і Ши [9], з іншого боку, показати, що обмежене число банків можуть співпрацювати, діяти стратегічно і допомогти банку з браком тимчасової ліквідності.

У якості регуляторної політики, що може зменшити крихкість банківської системи та запобігти кризі [10], у багатьох іноземних джерелах пропонується страхування вкладів. Однак це в свою чергу вводить моральний ризик та передає ризик в банківську систему шляхом надання банкам мотивів приймати надмірний ризик і зниження мотивів серед учасників ринку для моніторингу. Це, таким чином, може підірвати стабільність банків. Матутес і Вівес [4] у своїй моделі множинної рівноваги показують, що страхування вкладів може запобігти системній кризі довіри. У той же час страхування вкладів може підвищити нездорову конкуренцію між банками, зменшити переваги диверсифікації і в кінцевому підсумку збільшити ймовірність банкрутства.

Іншим популярним методом регулювання є мінімальні вимоги до капіталу банків, що зменшує стимули для надмірних ризиків. Хельман, Мердок і Стігліц [5], однак, демонструють, що навіть з вимогами до капіталу, все одно необхідним є обмеження процентних ставок по депозитам, для запобігання

прийняття банками надмірних ризиків на конкурентних ринках.

Ще одним аргументом прихильників гіпотези, що конкуренція веде до крихкості банківської системи є те, що у більш концентрованих банківських системах діють великі банки, що в свою чергу дозволяє їм краще диверсифікувати свої портфелі. Моделі Бойда і Прескотта [11], Вільямсона [12] та інших прогнозують економію від масштабу посередництва. У той час як аргумент "великого банку" не залежить безпосередньо від конкуренції на ринку, а ймовірніше є просто важливим побічним ефектом структури ринку.

Ще один аргумент відноситься до числа банків, які будуть під наглядом компетентних органів влади. Якщо більш концентрована банківська система передбачає меншу кількість банків, це може знизити наглядове навантаження і тим самим підвищити загальну стабільність банківської системи. Однак, як і у випадку з розміром банку, цей аргумент стосується структури банківського ринку, а не конкуренції.

У той же час існує і протилежна точка зору, що більш концентровані банківські системи є більш крихкими. Бойд і Де Ніколо [3] стверджують, що стандартний аргумент стосовно того, що ринкова могутність в банківському секторі підвищує прибуток і, отже, стабільність банку ігнорує потенційний вплив ринкової могутності банків на поведінку фірм. Замість банків, які обирають ризикованість своїх активів, це позичальники вибирають ризикованість своїх інвестицій, які вони здійснюють за рахунок банківських кредитів. Автори підтверджують, що концентровані банківські системи підвищують ринкову могутність, що дозволяє банкам підвищити процентну ставку, яку вони стягують з фірм. Теоретична модель Бойда і Де Ніколо, однак, показує, що ці більш високі процентні ставки можуть спонукати фірми взяти на себе більше ризику, що призводить до більш високої ймовірності того, що позики не будуть погашені. Таким чином, Бойд і Де Ніколо знайшли позитивний взаємозв'язок між концентрацією та банківською крихкістю і, отже, ймовірністю системної кризи. Так само, Кемінал і Матутес [13] показують, що менша конкуренція може привести до зменшення кредитного нормування, великих кредитів і з високою вірогідністю до банкрутства.

Прихильники гіпотези "конкуренція — стабільність" стверджують, що політики більше стурбовані банкрутствами банків, коли банківська система складається лише з кількох банків. Виходячи з цих припущень, банки в концентрованих системах, як правило, будуть отримувати більші субсидії для запобігання банкрутств, оскільки падіння одного банку в концентрованій банківській системі збільшує ризик ланцюгової реакції, що призведе до обвалу всієї банківської системи. Тобто існування у банківській системі банків "занадто великих, щоб збанкрутувати" веде до збільшення її крихкості.

Прихильники гіпотези "конкуренція — стабільність" також не згодні з твердженням, що за концентрованою банківською системою здійснювати контроль за кількома банками легше, ніж за багатьма бан-

ками при менш концентрованій банківській системі. Аргумент полягає в тому, що розмір банку позитивно корелює зі складністю, отже великі банки важче контролювати, ніж дрібні.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, теоретична література не однозначно переконана стосовно негативного взаємозв'язку між конкуренцією і стабільністю. Теорії банківської нестабільності в значній мірі ігнорують значення різних банківських ринкових структур для забезпечення безпеки в секторі.

Зарубіжні дослідження стверджують, що посилення конкуренції не обов'язково погіршить стабільність. Що стосується ризиків для банківських зобов'язань, то дослідження демонструють, що проблема взаємодії вкладників, що викликає банківську крихість може виникнути незалежно від конкуренції. Крім того, деякі банківські злиття можуть більш ймовірно призвести до браку ліквідності на міжбанківському ринку. Що стосується ризиків для активів, у багатьох дослідженнях стверджується, що можуть бути випадки, в яких концентрований банківський сектор може бути більш ризикований, ніж конкурентний сектор. Отже, ідея, що конкуренція є щось небезпечне для банківської сфери, бо це зазвичай призводить до нестабільності, може бути відкинута.

Література:

1. Allen F., Gale D. Comparing financial systems. Cambridge, MA: MIT Press. — 2000. — P. 520.
2. Carletti E., Vives X. Regulation and Competition Policy in Banking / E. Carletti, X. Vives // Competition Policy in the EU: Fifty Years On from the Treaty of Rome. — Oxford, Oxford University Press, 2007. — P. 35.
3. Boyd J.H., De Nicolo G. The theory of bank risk-taking and competition: New theory, new empirics / J.H. Boyd, G. De Nicolo // IMF Working Paper. — 2005. — vol. 06/297
4. Matutes C., Vives X. Competitions for deposits, fragility and insurance. / C. Matutes, X. Vives // Journal of Financial Intermediation. — 1996. — vol. 5. — P. 184—216.
5. Hellman T., Murdock K., Stiglitz J.E. Liberalization, moral hazard in banking and prudential regulation: Are capital controls enough? / T. Hellman, K. Murdock, J.E. Stiglitz // American Economic Review. — 2000. — vol. 90:1. — P. 147—165.
6. Brousseau V., Scacciavillani F. A global hazard index for the world foreign exchange markets / V. Brousseau, F. Scacciavillani // ECB Working Paper. — 1999. — vol. 1.
7. Angeloni I., Dedola L. From the ERM to the euro: new evidence on economic and policy convergence among EU countries / I. Angeloni, L. Dedola // ECB Working Paper. — 1999. — vol. 1.
8. Ratnovski L., Huang R. Why are Canadian Banks More Resilient? / L. Ratnovski, R. Huang // IMF working paper. — 2009. — vol. 09/152

9. Saez L., Shi X. Liquidity pools, risk sharing and financial contagion / L. Saez, X. Shi // Journal of Financial Services Research. — 2004. — vol. 25. — P. 5—23.

10. Diamond D.W., Dybvig P. Bank runs, deposit insurance, and liquidity. / D.W. Diamond, P. Dybvig // Journal of Political Economy. — 1983. — vol. 91. — P. 401—419.

11. Boyd J.H., Prescott E.C. Financial intermediary-coalitions / J.H. Boyd, E.C. Prescott // Journal of Theory. — 1986. — vol. 38. — P. 211—232.

12. Williamson S.D. Costly monitoring, loan contracts and equilibrium credit rationing / S.D. Williamson // Quarterly Journal of Economics. — 1986. — vol. 102. — pp. 135—146.

13. Caminal R., Matutes C. Market power and banking failures / R. Caminal, C. Matutes // International Journal of Industrial Organizations. — 2002. — vol. 20. — P. 1341—1361.

References:

1. Allen, F. Gale, D. (2000), Comparing financial systems. Cambridge, MA: MIT Press.
2. Carletti, E. X. Vives (2009), Regulation and Competition Policy in Banking, Competition Policy in the EU: Fifty Years On from the Treaty of Rome, Oxford, Oxford University Press.
3. Boyd, J.H. De Nicolo, G. (2005), "The theory of bank risk-taking and competition: New theory, new empirics", IMF Working Paper, vol. 06/297
4. Matutes, C. Vives, X. (1996), "Competitions for deposits, fragility and insurance", Journal of Financial Intermediation, vol. 5, pp. 184—216.
5. Hellman, T. Murdock, K. Stiglitz, J.E. (2000), "Liberalization, moral hazard in banking and prudential regulation: Are capital controls enough?", American Economic Review, vol. 90:1, pp. 147—165.
6. Brousseau, V. Scacciavillani, F. (1999), "A Global Hazard Index for the World Foreign Exchange Markets", ECB Working Paper, vol. 1.
7. Angeloni, I. Dedola, L. (1999), "From the ERM to the Euro: New evidence on Economic and Policy Convergence Among EU Countries", ECB Working Paper, vol. 4.
8. Ratnovski, L. Huang, R. (2009), "Why are Canadian Banks More Resilient?", IMF working paper, vol. 09/152
9. Saez, L. Shi, X. (2004), "Liquidity pools, risk sharing and financial contagion", Journal of Financial Services Research, vol. 25, pp. 5—23.
10. Diamond, D.W. Dybvig, P. (1983), "Bank runs, deposit insurance, and liquidity" Journal of Political Economy, vol. 91, pp. 401—419.
11. Boyd, J.H. Prescott, E.C. (1986), "Financial intermediary-coalitions", Journal of Theory, vol. 38, pp. 211—232.
12. Williamson, S.D. (1986), "Costly monitoring, loan contracts and equilibrium credit rationing", Quarterly Journal of Economics, vol. 102, pp. 135—14.
13. Caminal, R., Matutes, C. (2002), "Market power and banking failures", International Journal of Industrial Organizations, vol. 20, pp. 1341—1361.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014 р.

С. О. Кобернюк,
старший викладач кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ОРГАНІЧНЕ СВИНАРСТВО В УКРАЇНІ: ПЕРЕШКОДИ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

S. Kobernyuk,
teacher of the Dnipropetrovsk state agrarian-economic university

ORGANIC PIG BREEDING IN UKRAINE: OBSTACLES AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

Встановлено комплекс ключових чинників формування виробничої системи органічного свинарства. Розкрито можливості і перешкоди формування ринку органічної продукції. Сформульовано основні підходи до розвитку виробництва продукції органічного свинарства в сучасних економічних умовах.

The complex of key factors of forming of the productive system of the organic pig breeding is set. Possibilities and obstacles of forming to the market of organic products are exposed. The basic going is set forth near development of production of goods of the organic pig breeding in modern economic terms.

Ключові слова: органічне сільське господарство, органічне свинарство, чинники впливу, екологічна продукція, стимулювання попиту.

Key words: organic agriculture, organic pig breeding, factors of influence, ecological products, stimulation of demand.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із найважливіших стратегічних завдань аграрної політики України є поступовий перехід агропромислового комплексу на екологічно безпечний рівень розвитку сільського господарства в напрямку забезпечення населення продуктами харчування [5].

Безпека харчових продуктів і продовольчої сировини належить до основних факторів, що визначають здоров'я населення, адже близько 70% шкідливих речовин надходять до нашого організму разом із продуктами харчування. Уряди багатьох країн світу зайняли активну позицію щодо протистояння цьому руйнівному процесу. Споживачі хочуть бачити на полицях магазинів харчові продукти, вироблені в умовах органічного землеробства, тваринництва, а держава підтримує зацікавлених

в них підприємців. Подібні тенденції спостерігаються і в Україні, де поступово збільшуються обсяги екологічних виробництв, втім казати про інтенсивну екологізацію господарювання об'єктивно не варто [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Результати дослідження наслідків негативного антропогенного впливу виробничих процесів на екосистему та проблематики раціонального природокористування висвітлюються в працях Дубровіна В.О., Корсуна С.Г., Пителя С.М., Савчука В.К., Стефанківа О.М., Шпичака О.М. та ряду інших науковців.

Надзвичайної важливості питання поширення екологічних технологій набувають в умовах актуалізації

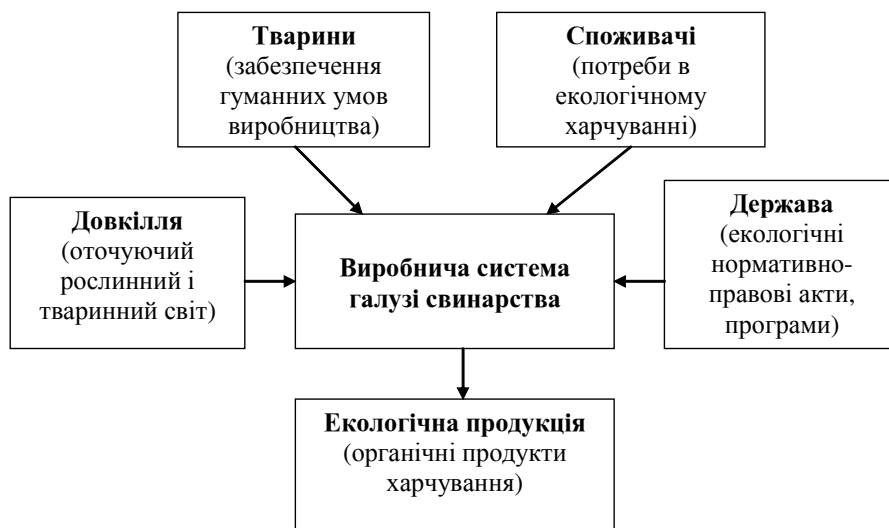

Рис. 1. Системоутворюючі чинники органічного свинарства

руху до європейського ринку. Вивченню екологічних аспектів розвитку свинарства присвячені праці Писаренка В.В., Ярмача А., Ільяшенко В.А., Афанасьєва А.В. та інших.

На думку більшості вітчизняних вчених, Україна володіє високим природно-ресурсним потенціалом для розвитку екологічного свинарства, однак агропромислові підприємства не готові до цього організаційно, технологічно. Стримане ставлення виробників до "екологічної теми", в першу чергу, можна пояснити ринковим чинником, неготовністю українських споживачів сплачувати суттєво більші кошти за екологічно чистий продукт, як це роблять покупці в Європі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою проведених досліджень є систематизація теоретичних підходів до проблем і перспектив екологічного свинарства, аналіз практичних аспектів виробництва і реалізації продукції в Україні.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕНЬ

Органічне сільське господарство — це цілісна система виробничого менеджменту, яка підтримує та покращує "здоров'я" агроєкосистем, включаючи біорізноманіття, біологічні цикли й біологічні властивості ґрунтів. Це досягається шляхом використання агрономічних, біологічних та механічних методів, замість використання синтетичних матеріалів для забезпечення сталого функціонування агросистеми. Іншими словами, органічне сільське господарство, або екологічне сільське господарство — форма ведення сільського господарства, у рамках якої відбувається свідомо мінімізація використання синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту рослин, кормових добавок, генетично модифікованих організмів.

Функціонування тваринницьких підприємств зумовлює накопичення значної кількості органічних відходів, які за відсутності належних систем утилізації спричиняють серйозні екологічні проблеми. На сьогодні всі підприємці усвідомлюють необхідність мінімізації шкідливого впливу виробництва на ґрунти, рослини, повітря, водойми, однак дефіцит фінансових ресурсів,

технологічна консервативність часто перешкоджає ефективному природокористуванню [4].

Уваги заслуговує також гуманне ставлення до тварин у виробничому процесі, захист від жорстокого поводження, підтримання високих стандартів відтворення, утримання, годівлі, напування і забою.

Загострення екологічних питань, підвищення рівня впливу довкілля на стан здоров'я зумовлюють підвищення вимог споживачів до органічності продуктів харчування. Хоча українські споживачі не готові додатково платити за "зелений" продукт, кошти на здорове харчування дітей багато хто не жалкує.

На формування свідомого і дбайливого ставлення до природи як складової соціальної відповідальності агропромислових господарюючих суб'єктів має бути спрямована державна екологічна політика. Економічні та іміджеві втрати підприємств від негативного впливу на оточуюче середовище мають бути пропорційні масштабам та можливим наслідкам таких протиправних дій.

Екологічну технологію виробництва продуктів харчування варто розглядати з точки зору чотирьох ключових аспектів:

- забезпечення сталого стану і відновлення оточуючого природного середовища;
- забезпечення високих стандартів поводження з тваринами;
- забезпечення органічності виробленої сировини і готової продукції галузі;
- дотримання вимог екологічного законодавства.

Органічним свинарством варто вважати таку систему відтворення, утримання, годівлі, забою свиней, енерго-, водопостачання, видалення гною, яка дозволяє забезпечити раціональне використання генетичного потенціалу тварин, зберегти або покращити стан оточуючої природи і задоволення потреб споживачів в екологічно чистій, безпечній продукції тваринного походження. Отже, в основу органічного виробництва свинини має бути покладено узгодження вимог довкілля, тварин і споживачів (рис. 1).

З огляду на негативний вплив результатів діяльності тваринницьких комплексів на довкілля враховувати екологічні принципи необхідно, починаючи зі стадії їх про-

Таблиця 1. Можливості і перешкоди розвитку органічного свинарства в Україні

Можливості	Перешкоди
1. Великі площі родючих ґрунтів для вирощування кормів	1. Недосконалість законодавчо-правової бази
2. Низький рівень використання гербіцидів, пестицидів і мінеральних добрив	2. Невелика ємність внутрішнього ринку, неможливість нарощування обсягів випуску, виходу на зовнішній ринок
3. Достатня кількість виробників, готових виробляти органічну сільськогосподарську продукцію та її потенційних споживачів	3. Технологічна відсталість підприємств, додаткові витрати на консультаційні послуги, навчання персоналу
4. Збільшення кількості робочих місць	4. Низька поінформованість споживачів
5. Незалежність від енергоносіїв та можливість використання місцевих ресурсів	5. Відсутність регіональної інтеграції, спільної комерційної політики (регіонального маркетингу)
6. Урбанізація територій	6. Поганий розвиток каналів збуту, низька інформованість споживачів про якісні переваги органічної продукції

ектування та на всіх наступних етапах розвитку виробництва.

Одним з напрямів вирішення екологічних проблем та зниження питомих витрат виробництва у свинарстві слід вважати використання біогазових установок, призначених для безвідходної переробки органічних відходів на біогаз. Такий газ може трансформуватися в електричну та теплову енергію, безпечні рідкі або тверді органічні добрива. Подібні заходи дозволяють, з одного боку, безпечно утилізувати і переробляти великі обсяги небезпечних відходів, з іншого боку, виробляти ресурси для опалення і освітлення виробничих приміщень, підігріву води, заправки транспорту, підвищення родючості земель, знижуючи цим собівартість продукції.

На сьогодні тваринницькі підприємства виявляють зацікавленість у використанні сучасних технологій переробки і використання продуктів трансформації органічних відходів, але реалізувати подібні проекти вдається тільки крупним фінансово стійким формуванням з чіткою стратегією розвитку свинарства [2].

Кожна жива істота має індивідуальність, має власний характер, які у різних ситуаціях проявляються по-своєму. Щоб ферми і комплекси працювали з повною віддачею, необхідно з цим рахуватися. Звичайно, оператор свинарського комплексу, який обслуговує майже тисячу тварин, не може знати і пам'ятати поведінку кожної особини. Знати загальні закономірності поведінки тварин просто необхідно, адже правильне використання цих закономірностей допоможе добитися високої продуктивності. У свиней надзвичайно чутлива нервова система, тварини дуже не люблять відступів від заведеного порядку. Несподіваний шум, різка зміна раціону, недокорм або перегодовування, недолік змід, травми, перевезення, відбирання від матері, скупчене утримання, тіснота біля годівниць, грубе поводження обслуговуючого персоналу — все це дратує свиней.

Підвищена чутливість свиней до несприятливих впливів на їх нервову систему (стресів) навіть отримала назву стресовий синдром. Ці дії призводять до погіршення якості м'яса свинина виходить бліда, м'яка, водяниста або, навпаки, темна, тверда, суха. Особливо різко погіршується якість свинини, якщо свині на м'ясокомбінаті перед забоєм довго і скупчено містяться в незвичайних для них умовах. Отже, аби отримати багато смачного м'яса, треба берегти нервову систему свиней з дня їх народження протягом всього життя [7].

На сьогоднішній день Україна має досить "сиру" законодавчу базу та екологічно чисті території здатні

забезпечити виробництво високоякісної, безпечної, екологічно чистої продукції, виготовленої без застосування пестицидів та агрохімікатів, гормональних препаратів та генетично модифікованих організмів. Зі збільшенням кількості господарств, що матимуть статус спеціальних сировинних зон, споживачі зможуть отримати органічну продукцію не тільки для дитячого харчування, а й для загального споживання. В Україні, по оцінках багатьох вітчизняних і закордонних експертів існує великий потенціал для розвитку виробництва сертифікованої органічної сільськогосподарської продукції й органічних продуктів харчування.

Оцінка умов формування систем екологічного виробництва дає підстави виділити ряд стимулюючих та стримуючих чинників, кожен з яких потребує детального аналізу (табл. 1).

Головними кроками до вирішення визначених проблем для України є створення і стимулювання попиту на продукцію органічного сільського господарства, розвиток каналів збуту, широке інформування громадськості про якісні переваги органічної продукції, особливо з наголосом на позитивний вплив таких харчових продуктів на здоров'я людей. Варто наголошувати на можливих потенційних вигодах (економічних, соціальних, екологічних, охорони здоров'я), пов'язаних з органічним сільським господарством. Популяризація органічного "органічного вибору" лежить в площині спільних інтересів як господарників, зацікавлених у збуті і отриманні прибутків, так і державних органів, з точки зору пропагування здорового способу життя, покращення здоров'я нації [1].

Середньодобові прирости тварин при традиційному господарюванні є більшими, ніж при органічному, але якість органічної продукції є значно вищою. У більшості випадків низька купівельна спроможність населення не дозволяє встановити диференційовані ціни на продукцію свинарства залежно від її екологічної чистоти. Стосовно попиту на органічне продовольство в Україні існують різні погляди. Одні спеціалісти стверджують, що в країні вже сформувався сегмент споживачів, насамперед у великих містах, який готовий платити вищу ціну за органічну продукцію, інші вважають, що така продукція поки що не знайде свого споживача.

ВИСНОВКИ

Екологічне виробництво вимагає ґрунтовних досліджень вітчизняного ринку, досконалих проектних прорахунків, планів, чіткої організації складових технологічного процесу і агресивного маркетингу. Розвиток

бізнес-проектів органічного свинарства в Україні можливий у наступних форматах:

- міждержавний пілотний демонстраційний проект;
- підгалузь у дрібних і середніх фермерських господарствах як складова традиційного свинарства;
- крупний тваринницький комплекс фінансово потужних агрокорпорацій, холдингів, консорціумів;
- спеціалізоване підприємство на базі власних або залучених ресурсів.

Стрімка інтенсифікація виробництва і гонитва за вищими показниками продуктивності мають не тільки позитивні ефекти (пропозиція більшої кількості продукції, ефективне використання земельних, трудових та інших ресурсів), але і певні негативні наслідки. До мінусів сучасного інтенсивного тваринництва відносять: методи годівлі та ветеринарного супроводу, що обумовлюють наявність шкідливих для організму людини речовин у готовій продукції; неетичні методи утримання тварин, які призводять до порушень у інших фізичному розвитку та стресового стану; накопичення великих обсягів органічних відходів. Вирішення вказаних проблем на засадах органічного виробництва вимагає проведення додаткових організаційних заходів, суттєве збільшення матеріальних і фінансових витрат, підвищення рівня кваліфікації персоналу.

Формування попиту на органічну продукцію потрібно починати з великих міст України таких, як Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Харків, Львів та ін. Це зумовлюється, насамперед, такими причинами: вищий рівень життя, що забезпечує більшу купівельну спроможність населення; висока конкуренція на ринку, внаслідок якої виробникам потрібно шукати нові конкурентні переваги; вища культура споживання і рівень свідомості населення; популяризація здорового способу життя та здорового харчування серед населення; складна екологічна ситуація в містах, що збільшує занепокоєність громадян щодо екологічних проблем [6]. Важливим стимулюючим чинником споживання є турбота дорослого покоління про здорове харчування дітей, на цьому теж варто робити наголос у рекламних зверненнях, PR-кампаніях.

Стимулювання попиту, активізацію реклами та публіситі мають стати вихідним етапом формування ефективного "зеленого" ринку, логічно продовжуючись після продажною роботою зі споживачами, створенням відповідної нормативно-правової бази. Втім державна підтримка органічного виробництва має бути вкрай зваженою, аби не вистроювати черги охочих отримати преференції з держбюджету, а стимулювати нарощування обсягів випуску екологічно чистої сировини, готової продукції, впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій. Нормальний розвиток ринку і збільшення обсягів збуту мають спиратися на нормативно-правову базу, яка:

- встановить чіткі єдині вимоги до організації виробничих процесів, умов переробки сировини, утилізації відходів;
- стимулюватиме зростання виробництва екологічної продукції, використання сучасних технологій, захист навколишнього середовища;
- захищатиме права споживачів продукції органічного свинарства у випадках їх порушення;

— сприятиме популяризації здорового способу харчування серед населення країни;

— забезпечуватиме ефективну взаємодію учасників процесу "постачання ресурсів — виробництво — переробка — збут продукції".

Загальна ефективність екологічного свинарства (економічна, соціальна) в Україні визначатиметься системністю реалізації визначених процесів, поодинокі заходи не здатні принести помітних результатів. Фундаментом органічного виробництва має стати грамотне поєднання прагнень і реальних дій державних структур, представників підприємницького середовища, спілок споживачів.

Література:

1. Афанасьєв А.В. Современное состояние органического сельского хозяйства / А.В. Афанасьев // Надежда планеты. — 2005. — № 10. — С. 14—17.
2. Балановська Т.І., Гоголю О.П., Іванова Г.С. Управління конкурентоспроможністю свинини з дотриманням принципів раціонального природокористування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/10622/1/11bti.pdf>
3. Бейдик Н.М. Формування попиту на продукцію органічного виробництва / Бейдик Н.М. // Свинарство. — 2009. — № 57. — С. 50—56.
4. Милованов Є. Живе землеробство / Є. Милованов // Farmer. — 2007. — № 1. — С. 8—11.
5. Писаренко В.В. Стан ринку органічної аграрної продукції в Україні і світі / В.В. Писаренко, Т.В. Боровик // Агро Ексклюзив. — 2008. — № 1 (7). — С. 17.
6. Писаренко В.М. Агроєкологія: Теорія та практикум / В.М. Писаренко, П.В. Писаренко, В.І. Перебийніс та ін. — П.: Видав-во "Інтер Графіка", 2003. — 318 с.
7. Свинарство: цікаві факти про свиней [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.xn--6-jtbproaqi5b.xn--p1ai/svini/2015>

References:

1. Afanasyev, A. V. (2005), "Modern state of organic agriculture", Hope of planet, vol. 10, pp. 14—17.
 2. Balanovs'ka, T. I. Gogulya, O. P. and Ivanova, G. S. "A management of pork a competitiveness is with the observance of principles of rational using nature", [Online], available at: <http://elibrary.nubip.edu.ua/10622/1/11bti.pdf> (Accessed 26 May 2014).
 3. Beydik, N. M. (2009), "Forming of demand is on the products of organic production", Pig breeding, vol. 57, pp. 50—56.
 4. Milovanov, Y. (2007), "Living agriculture", Farmer, vol. 1, pp. 8—11.
 5. Pisarenko, V. V. (2008), "A market of organic agrarian products condition is in Ukraine and world", Agro Exclusive, vol. 1 (7), pp. 17.
 6. Pisarenko, V. M. Pisarenko, P. V. and Perebiynis, V. I. (2003), Agroekologiya: teoriya i praktikum [Agroecology: Theory and practical work], Inter Grafika, Poltava, Ukraine.
 7. "The pig breeding: is the interesting facts about pigs" [Online], available at: <http://ua.xn--6-jtbproaqi5b.xn--p1ai/svini/2015> (Accessed 26 May 2014).
- Стаття надійшла до редакції 11.06.2014 р.

І. І. Коблик,
ст. викладач кафедри економіки і підприємництва,
Львівська філія ПВНЗ "Європейський університет"

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

I. Koblyk,
senior lecturer of the department of Economics and Enterprise of Lviv branch PHEI "European University"

FOREIGN EXPERIENCE IN IMPLEMENTATION OF GOVERNMENT BORROWING AND POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

У роботі досліджено стан державного боргу економічно розвинутих країн, проаналізовано зарубіжний досвід здійснення державних запозичень, їх форми, інструменти та методи залучення, визначено особливості проведення боргової політики. Надано рекомендації щодо застосування досвіду економічно розвинутих країн світу при акумуляції фінансових ресурсів, які залучаються за допомогою державних запозичень в Україні.

In this work analyzed the state debt of developed countries, analyzed the foreign experience of government borrowing, their forms, tools and methods to attract, defined features of debt policy. Made recommendations regarding use of the experience of developed countries in the accumulation of financial resources involved by government borrowing in Ukraine.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, державні запозичення, боргові ризики, боргові інструменти.

Key words: public debt, debt policy, government borrowing, debt risk, debt instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку глобальної світової економіки характеризується розвитком та інтеграцією фінансових відносин різних держав світу. Спостерігається ситуація нестачі фінансових ресурсів для ефективного розвитку країн та подолання наслідків світової фінансової кризи. Уряди країн змушені шукати додаткові джерела залучення грошових коштів через здійснення державних запозичень. Тому важливим завданням є дослідження та аналіз зарубіжного досвіду, щодо процесу здійснення державних запозичень та проведення боргової політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань залучення позикових коштів за допомогою державних запозичень та використання зарубіжного досвіду проведення боргової політики присвячені численні праці українських вчених-економістів Т. Вахненко, Н. Приказюк, В. Стецький, В. Козюк, Г. Кучер, С. Марченко, А. Бондарчук, Т. Моташко, В. Башко. Не зважаючи на велику кількість наукових досліджень присвячених висвітленню даної тематики, вона залишається актуальною, оскільки використання зарубіжного досвіду залучення позикового ка-

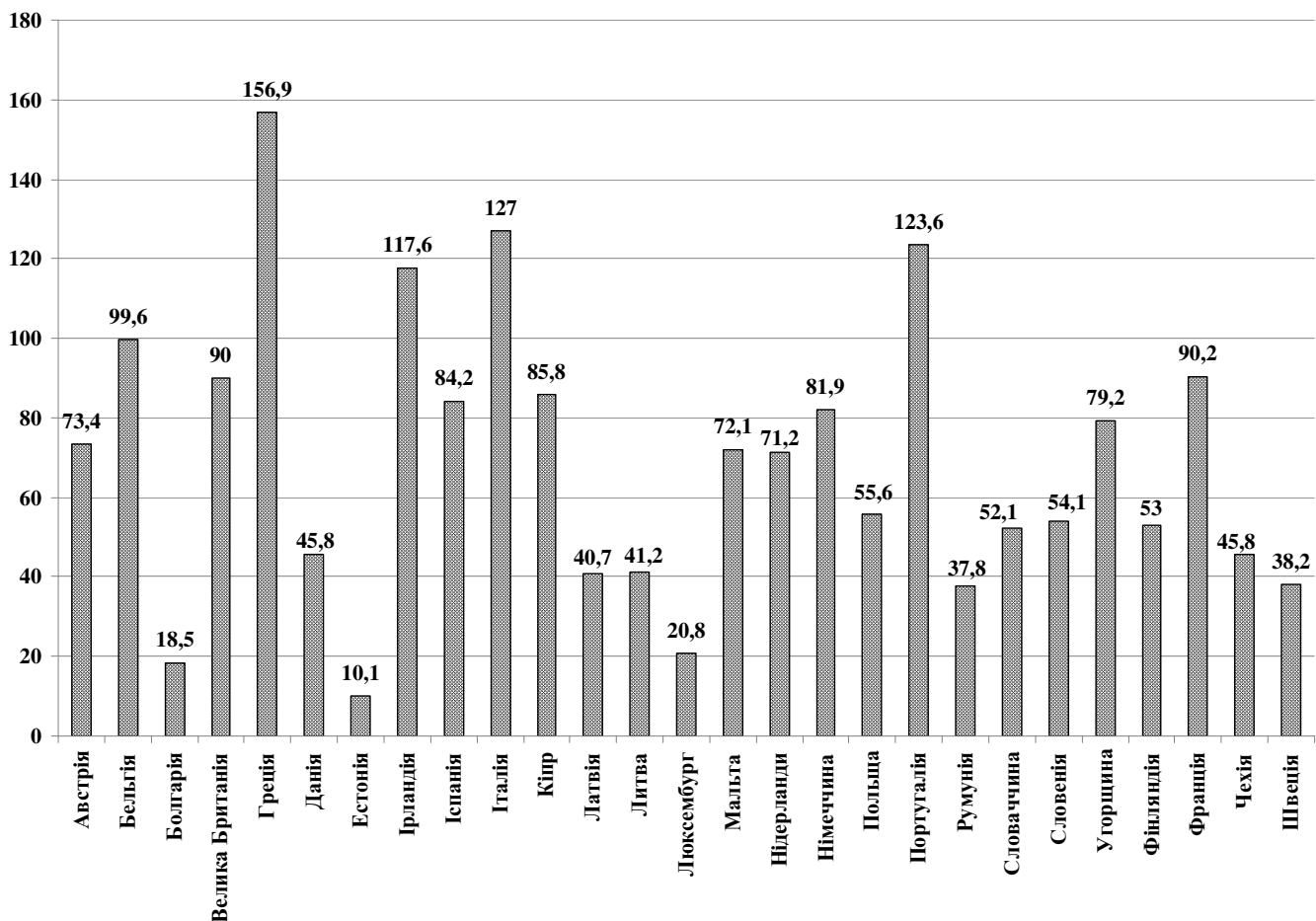

Рис. 1. Співвідношення державного боргу до ВВП у країнах Європейського Союзу у 2012 році, %

Джерело: розроблено автором за даними [2].

піталу надасть змогу уряду проводити ефективну боргову політику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У роботі розглянуто зарубіжний досвід здійснення державних запозичень та стан державного боргу економічно розвинутих країн. З урахуванням цього, основна увага приділена стану та аналізу формування державного боргу, застосування форм, методів, інструментів здійснення державних запозичень у різних країнах світу.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ситуація на світовому фінансовому ринку свідчить про тенденцію зростання державної заборгованості країн, через збільшення обсягу державних запозичень. На кінець 2012 року сумарний борг всіх держав світу перевищив 55 трлн дол. США [1]. Серед яких 75% боргу припадає на країни з розвинутою економікою — держави G7, лідером між якими за державною заборгованістю є США, борг якої на

кінець року становить 16066,2 млрд дол. США, або 110% до ВВП.

У світовій практиці основним показником, який показує боргову навантаженість на державний бюджет є відношення державного боргу до ВВП. Показник відношення боргу до ВВП суттєво відрізняється в різних країнах, у залежності від факторів впливу, зовнішніх та внутрішніх чинників кожної з них. Навіть для країн з розвинутим рівнем економіки характерною тенденцією є зростання обсягів державних запозичень і велике значення відношення суми державного боргу до ВВП. Так, у багатьох країнах ЄС на сучасному етапі розвитку не дотримуються встановлених норм Маастрихтського договору, щодо допустимого співвідношення державного боргу до ВВП, яке не повинно перевищувати 60%.

Серед 27 держав Європейського союзу на кінець 2012 року відсоткове співвідношення державного боргу до ВВП було перевищене у багатьох країнах. Найбільше перевищення показника співвідношення державного боргу до ВВП у 2012 році було в таких державах: Португалії (123,6%), Італії

Таблиця 1. Моделі боргової політики економічно розвинутих країн

Урядова
Естонія, Люксембург, Чехія, Литва, Словенія, Латвія, Фінляндія, Польща, Іспанія, Мальта, Австрія, Італія, Румунія, Болгарія, Канада, Бразилія, Норвегія, Російська Федерація
Агентська
Швеція, Словаччина, Нідерланди, Велика Британія, Угорщина, Франція, Німеччина, Ірландія, Португалія, Бельгія, Греція, США
Банківська
Данія, Кіпр

(127,0%), Ірландії (117,6%), Греції (156,9%), Бельгії (99,6%).

Основними причинами зростання боргових зобов'язань цих країн спричинено збільшенням обсягів державних запозичень, які залучались для фінансування таких цілей:

- оздоровлення фінансового сектора, серед яких: погашення та обслуговування державного боргу, фінансування бюджетного дефіциту;
- збільшення частки зобов'язань в Європейському фонді фінансової стабільності;
- заходи економічного стимулювання;
- реформування соціальної та пенсійної системи.

Тому акумуляція бюджетних коштів за допомогою державних запозичень та проведення боргової політики посідає особливе місце в сфері державних фінансів і в економічно розвинутих країнах.

Боргова політика в зарубіжних країнах, яка здійснюється уповноваженими фінансовими органами інституційного забезпечення, поділяється на три основні моделі: урядову, агентську та банківську (табл. 1).

За традиційним підходом, при проведенні боргової політики за урядовою моделлю, функцію залучення державних позик покладено на Міністерство фінансів або Державне казначейство, у структурі якого функціонують відповідні департаменти, управління та спеціальні агентства.

У деяких країнах проведення боргової політики покладено суто на центральний банк країни, що являє собою банківську модель боргової політики.

У світовій практиці виділяють не тільки державні органи управління запозиченими ресурсами, а також недержавні організації, агентства та інші юридичні особи. Дана модель інституційного забезпечення проведення боргової політики називається агентською. Агентства з управління державними запозиченнями мають частково незалежний характер та є підзвітними уряду. В більшості країн дані агентства підпорядковуються міністерству фінансів. Основними функціями агентств є: здійснення, від імені уряду, операцій з випуску та погашення боргових цінних паперів, проведення аудиту звітності органів управління державним боргом та ін. Так, проведення боргової політики Великобританії покладено на Агентство з питань управління боргом Великобританії, яке діє від імені Державного казначейства. В Португалії проведення боргової політики покладено на Агентство з управління казною та державним боргом, яке діє від імені центрального уряду. Проведення боргової політики в Ірландії здійснює Національне агентство з управління казною. В Німеччині характерною рисою боргової політики є наявність великої кількості емітентів державних цінних паперів, які здійснюють фінансові запозичення від свого імені. До них відносять: федеральний уряд, який включає спеціальні служби (пошти, залізничні організації, спеціальні фонди), уряди земель та місцеві органи влади (комуни, общини). Однак функцію проведення боргової політики здійснюється за агентською моделлю, де Фінансове Агентство Федеративної Республіки Німеччина виступає представником уряду, від імені якого здійснює державні запозичення.

При проведенні боргової політики уповноважений орган, який її здійснює розробляє боргову стратегію. В основному стратегії розробляються на середньостроковий період та містять таку інформацію:

- стан та гранична межа державного боргу;
- характеристики існуючого портфелю боргових зобов'язань (структура за видами валют, типи відсоткових ставок, середній строк обігу, джерела фінансування);

- потенційні джерела фінансування;
- інструменти і методи залучення позикового капіталу;
- склад первинних дилерів та механізм їх відбору;
- рівень кредитного рейтингу держави та боргових інструментів;
- управління ризиками державного боргу [3].

Пріоритетними напрямками Середньострокових стратегій в країнах Єврозони є: розширення та диверсифікація географічної бази інвесторів (Португалія); диверсифікація джерел залучення державних позик; підтримання попиту на облігаційні боргові інструменти за рахунок терміну їх погашення (від 1 дня до 70 років); підтримання ліквідності вторинного ринку (Австрія); збільшення ліквідності первинного ринку державних боргових паперів, яке буде досягатись за допомогою усунення технічних та правових перешкод при емітуванні та розміщенні боргових паперів; публікація графіка розміщення облігацій; підвищення ролі первинних дилерів при розміщенні боргових паперів на фінансовому ринку; організація прямих зустрічей з інвесторами і консультації з учасниками первинного ринку; розширення бази інвесторів на світовому фінансовому ринку (Польща); основна увага в Стратегії акцентується на викупі короткострокових облігацій, які були розміщені на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках (Фінляндія); корегування структури державного боргу, в якій частка внутрішньої заборгованості має скласти 51%, а зовнішньої 49% (Румунія); скорочення бюджетного дефіциту; підвищення суверенного кредитного рейтингу та зниження прибутковості державних облігацій; розширення ринку первинних дилерів за рахунок компаній нерезидентів; мінімізація боргових ризиків; публікування поточної інформації для інвесторів про стан державного боргу (Чехія); стандартизація процедур та інструментів залучення позикового капіталу, які відповідають стандартам ЄС; зниження кількості короткострокових боргових цінних паперів шляхом реструктуризації боргового портфеля; введення нових боргових інструментів, що забезпечить оперативність при зміні кон'юнктури на фінансовому ринку; раціоналізація та оптимізація витрат пов'язаних з фінансуванням державного боргу в середньостроковій та довгостроковій перспективі; оптимізація та контроль ризиків, включених до боргового портфеля; прозорість та відкритість при оголошенні аукціонів продажу боргових цінних паперів; забезпечення широкого доступу до інформації, щодо стану державного боргу; поліпшення прозорості емітента (Міністерства фінансів Словачкої республіки) та його зв'язок з інвесторами на фінансових ринках; дюрація портфеля цінних паперів; забезпечення незалежності від політичного впливу при управлінні державним боргом та ліквідністю (Словаччина); зниження боргового навантаження на резидентів-платників податків, яке повинно бути досягнуте за допомогою виконання основних завдань: збільшення ефективності державних боргових цінних паперів і портфеля диверсифікації, зменшення зовнішнього боргового фінансування та загального боргу по відношенню до ВВП (Франція).

Одним з ключових завдань боргової стратегії є мінімізація ризиків. Для цього в країнах Єврозою передбачається здійснення таких заходів: в Австрії зниження відсоткового ризику здійснюється через розміщення облігаційних позик (95% боргових цінних паперів емітуються з фіксованою ставкою дохідності). Валютний ризик мінімізується за рахунок залучення позикового капіталу у євро на фінансових ринках Єврозони. Ризик концентрації мінімізується підтримкою широкої бази інвесторів на первинному ринку за рахунок 24 національних дилерів та 10 міжнародних установ.

Для мінімізації кредитного ризику в Нідерландах Голландське агентство Державного казначейства встановлює жорсткі вимоги для контрагентів, щодо їх кредитоспроможності, а саме: мінімальний рівень кредитного рейтингу та наявність застави (готівка або державні цінні папери). Ця застава може бути продана, якщо контрагент не зможе виконати свої зобов'язання. Економічна криза призвела до подальшого посилення вимог для контрагентів, тому можливість кредитування без застави обмежено до одного дня. Розмір необхідної застави визначається на основі щоденної оцінки свопів контрагентів, в ролі яких виступають законодавчо визначені первинні дилери або інші фахівці фінансових ринків, які демонструють високу кредитоспроможність. Контрагенти з більш низьким рейтингом повинні платити додаткову маржу. Розрахунковий ризик є частиною ризику контрагентів, при якому укладені фінансові операції з контрагентами не можуть бути виконані у зв'язку з невиконанням ними своїх зобов'язань, у результаті чого збитки несе держава. Ризик концентрації полягає в тому, що існує невелика кількість первинних дилерів-контрагентів, які здійснюють операції з борговими цінними паперами держави та у разі дефолту яких існує загроза невиконання ними укладених договорів. Для мінімізації цього ризику посилюється контроль за фінансовою звітністю первинних дилерів, здійснюються заходи щодо розширення кількості контрагентів, встановлюються граничні межі кількості боргових інструментів, які розміщуються через певного контрагента в залежності від його кредитного рейтингу. Валютний ризик передбачає можливість знецінення грошової одиниці держави відносно валют, у яких номіновано боргові цінні папери держави. Основною валютою, яку залучає за допомогою позик голландський уряд є євро. Поряд з цією валютою позики проводяться також у британських фунтах і швейцарських франках. Для мінімізації валютного ризику передбачається випуск боргових паперів в доларах США, за умови, що їх дохідність буде менша від євро.

У Румунії для мінімізації валютних ризиків передбачається випуск боргових цінних паперів в національній валюті, частка яких у загальному обсязі має скласти більше 87%. Зниження ризиків, щодо зміни процентних ставок планується здійснити, через зменшення частки боргових цінних паперів з плаваючою процентною ставкою.

Для збільшення рівня боргової безпеки в Словаччині, не зважаючи на членство в Євросоюзі, встановлено верхню межу державного боргу у розмірі 50% боргу від ВВП, що значно менше ніж зазначено в Маастрихтському договорі.

Також для мінімізації боргових ризиків уповноважені органи країн Європейського союзу застосовують похідні фінансові інструменти хеджування (процентні та валютні свопи, опціони).

У США, Великобританії, Канаді та Латвії органи, які проводять боргову політику розробляють і довгострокову стратегію здійснення державних запозичень.

Для залучення позикового капіталу, країни з розвинутою економікою здійснюють державні запозичення виключно у грошовій формі за допомогою облігаційних та безоблігаційних позик використовуючи різноманітний набір боргових інструментів та методів залучення.

Облігаційні позики є основним видом залучення позикового капіталу, який використовується для фінансування інвестиційних процесів та покриття бюджетних дефіцитів.

Найбільшими емітентами боргових цінних паперів у світі є США — \$13743,9 млрд, Японія — \$12021,4 млрд, Велика Британія — \$2242,6 млрд, Італія — \$2158,89 млрд, Фран-

ція — \$2025,9 млрд, Німеччина — \$2156,6 млрд, а також Іспанія — \$923,9 млрд [4].

Особливістю боргового ринку економічно розвинутих країн світу є структура державних запозичень, основна частка яких залучається у національній валюті (70%), за терміном залучення переважають довгострокові позики (від 76—98%), а за розміщенням переважає внутрішній ринок, де частка державних позик складає більше 65%.

Розміщення облігаційних позик здійснюється в документарній і без документарній формах, яка залежить від методу їх продажу. Борговими інструментами, які емітуються державами на внутрішніх і зовнішніх ринках є різноманітний спектр боргових цінних паперів, які відрізняються за функціональною ознакою та терміном розміщення. До боргових цінних паперів, які розміщуються для залучення позикового капіталу на внутрішньому ринку належать: казначейські сертифікати, казначейські векселі, казначейські ноти, національні казначейські облігації, казначейські зобов'язання, казначейські бони (Франція), державні боргові сертифікати, облігації (індексовані до рівня інфляції, з фіксованою та плаваючою процентною ставкою), аграрні боргові облігації, ощадні боргові облігації та векселі, ощадні пенсійні облігації та іменні ощадні облігації (Канада), ощадні сертифікати (Португалія), преміальні облігації, облігації військової позики (США), амортизаційні облігації (Ірландія), федеральні ноти та федеральні облігації (Німеччина), федеральні боргові облігації (Австрія), іменні акції розвитку та євро комерційні папери (Кіпр), податкові сертифікати, облігації Гілтс, дитячі бонусні облігації (Великобританія).

На зовнішньому ринку розміщуються облігації, які номіновані в різних видах валют, єврооблігації, комерційні папери (Португалія).

Безоблігаційні позики здійснюються у вигляді: депозитів до запитання (Норвегія), казначейські законопроекти, аграрні боргові активи (Бразилія), спеціальні фінансові векселі (Канада), боргові розписки (Бельгія), вічні державні позики (Франція), різноманітний спектр рахунків (Великобританія), отримання кредитів від міжнародних фінансово-кредитних інститутів та держав.

Основними методами залучення позикового капіталу є розміщення боргових цінних паперів на первинному та вторинному ринках. Перший продаж державних боргових цінних паперів (ДБЦП) здійснюється на первинному ринку, через аукціони та мережу первинних дилерів.

Найбільш поширеною формою розміщення ДБЦП у світовій практиці є проведення конкурентних аукціонів. Передумовою проведення аукціону є оголошення про проведення аукціону із зазначенням параметрів випуску ДБЦП. Строки здійснення оголошення можуть регламентуватися правилами проведення аукціонів або в контракті із первинним дилером [5].

Варто зазначити, що розміщення облігаційних позик на зовнішньому ринку у всіх економічно розвинутих країнах здійснюється через первинних дилерів. Кожна країна має свої критерії при визначенні їх кількості та ролі, яку вони виконують при розміщенні ДБЦП.

У Канаді первинні дилери на фінансовому ринку — це спеціалізовані фінансові установи, які мають право безпосередньо укладати угоди з федеральними банками, щодо купівлі боргових цінних паперів. Вони повинні бути членом або філіалом члена Асоціації інвестиційних дилерів, приймати участь в аукціонах, проводити розміщення цінних паперів згідно встановленого ліміту.

На фінансовому ринку Німеччини первинні дилери повинні бути зареєстровані в країнах-членах Євросоюзу та належати до Аукціон групи. Учасниками Аукціон групи ста-

ють дилери, які підписуються на викуп не менше 0,05% від загального обсягу випуску боргових цінних паперів Федерального уряду Німеччини протягом календарного року. Станом на початок 2012 року учасниками Аукціон групи є 37 первинних дилерів.

Державні облигації в Ірландії розміщуються серед дилерів, які в основному є міжнародними інвестиційними банками, через яких іде перерозміщення ДБЦП на Ірландській фондовій біржі, електронних торговельних майданчиках Європи EuroMTS (включаючи MTC Ірландії), і Brokertec BGC Partners.

У Португалії боргові цінні папери розміщуються на первинному ринку двома способами: через ряд фінансових установ, яким присвоюється статус первинних дилерів (банківські синдикати) та аукціони. Первинні дилери зобов'язані при проведенні аукціонів викупувати не менше 2% розміщених державних боргових цінних паперів та активно брати участь у торгівлі на вторинному ринку шляхом придбання, як мінімум 3% цінних паперів держави. Оголошення про випуск боргових облигацій, які розміщуються через банківські синдикати, повідомляється щоквартально, а проведення аукціонів відбувається за програмою, яка оголошується первинним дилерам на початку року або на початку кожного кварталу. Торгівля державними облигаціями також здійснюється через електронні торговельні майданчики Європи EuroMTS.

На первинному ринку Норвегії Центральний банк від імені Міністерства фінансів створив групу первинних дилерів з чотирьох інвестиційних банків країни, які повинні підтримувати попит і сприяти пропозиції на фондовій біржі в Осло.

Для ефективного здійснення боргової політики в Данії, Національний Банк управляє також активами трьох фондів уряду: Соціальним пенсійним фондом, Фондом передових технологій та Фондом за поліпшення навколишнього середовища та праці. Боргові зобов'язання та активи цих фондів включені в державний борг країни і управляються на консолідованій основі з іншими активами та зобов'язаннями держави. Капітал даних фондів кожного року інвестується в датські державні облигації, що суттєво впливає на рівень доходності державних боргових цінних паперів на внутрішньому ринку.

Для покращення реалізації боргової та грошово-кредитної політики в Бразилії, Державним казначейством та Національним банком проведено розмежування первинних дилерів на дві групи, перша складається з 9 дилерів, яка працює на первинному ринку, а друга з 11 дилерів, яка фокусується на торгівлі вторинного ринку.

На вторинному ринку, розміщення ДБЦП здійснюється безпосередньо між дрібними інвесторами та через посередників. В економічно розвинутих країнах державними кредиторами на внутрішньому ринку виступають страхові компанії, банківські установи, пайові фонди, приватні пенсійні фонди, ощадні банки та поштове відомство та населення.

Для спрощення процедури реалізації ДБЦП уповноваженні установи здійснюють їх розміщення через різноманітні системи продажу. Так в США, Канаді, Великобританії, Іспанії та Бразилії продаж облигацій здійснюється через систему Internet; прямі рахунки, які відкриваються в національному банку і установах банківської системи та телефонну мережу. Для підвищення ліквідності вторинного ринку в Бразилії запроваджено функціонування спеціалізованих магазинів, які працюють з індивідуальними клієнтами-інвесторами, що бажають купити значну кількість боргових цінних паперів.

Особливе місце в розміщенні ДБЦП займають спеціальні боргові програми, які здійснюють уповноважені ус-

танови, що проводять боргову політику. Боргові програми надають можливість фізичним особам з середнім та низьким рівнем доходу вкладати кошти в державні цінні папери, які розміщуються для залучення позикового фінансування.

У США для ефективного залучення позикового капіталу на внутрішньому ринку та підтриманні постійного попиту на державні облигації, уряд країни проводить спеціальні програми "Easy Saver", які здійснюються з метою залучення тимчасово вільних коштів власників дрібного та середнього бізнесу, які призначені для виплати заробітних плат працівників у майбутньому періоді. У Канаді діє державна програма "New Canada Savings Bonds Program", яка направлена на зацікавлення борговими інструментами домогосподарств та пенсіонерів. Уряд Великої Британії для збільшення попиту на короткострокові боргові цінні папери серед населення запровадив спеціальну стратегію їх продажу (National Saving). У Бразилії для активізації купівлі боргових цінних паперів фізичними особами на внутрішньому ринку впроваджено державну програму "Tesouro Direto", яка спрямована на вільний доступ до фінансового ринку, повинна стимулювати залучення довгострокових інвестицій-заощаджень населення, надавати інформацію, яка стосується управління, структури та стану федерального боргу.

Також є спеціальні боргові програми, які розробляються для зацікавлення інвесторів на зовнішньому фінансовому ринку. В Італії Міністерство економіки та фінансів проводить Міжнародні програми фінансування, які поділяються на такі види: світова облигаційна програма; середньострокова боргова програма; програма випуску комерційних цінних паперів.

Світова облигаційна програма забезпечує розміщення державних цінних паперів у країнах, де інвестори готові в них інвестувати. Особливе місце розміщення зовнішніх облигаційних позик займає фінансовий ринок США, де залучається основна частина позикового капіталу. Для розширення можливостей на цьому ринку у 2010 році було сформовано групу первинних дилерів з 12 провідних міжнародних інвестиційних банків, які здійснюють операції з зовнішніми облигаціями Італії на фінансовому ринку США. Для зниження валютного ризику Міністерство здійснює свої операції, які забезпечують конвертацію доларів США у євро.

Середньострокова програма забезпечує випуск зовнішніх облигаційних позик на фінансовий ринок Європи та Азії. Розміщення облигацій відбувається через банківські синдикати, шляхом відкритої підписки або через приватне розміщення.

Програми випуску комерційних цінних паперів передбачають залучення позикових коштів у більш дрібних інвесторів на зовнішньому ринку. Розміщення відбувається через мережу первинних дилерів та аукціони. Комерційні цінні папери уряду, можуть випускатись з дисконтом, або мати фіксовані, плаваючі чи індексовані процентні ставки. Також дані цінні папери використовуються в якості застави у Європейському центральному банку[6].

Основними завданнями проведення боргових програм є:

- диверсифікація бази інвесторів на зовнішньому та внутрішньому фінансовому ринках;
- розвиток вторинного ринку боргових цінних паперів;
- диверсифікація боргових інструментів, які розміщуються серед дрібних інвесторів;
- зниження вартості запозичень;
- мінімізація боргових ризиків.

Для ефективного залучення позикових коштів важливе місце посідає інформативне забезпечення. У Румунії збільшення частки інвесторів не резидентів відбувати-

меться за допомогою заходів інформативного плану (конференції, круглі столи, широкий доступ до інформації про ефективність функціонування первинного і вторинного ринків). В Австрії тісний зв'язок з первинними дилерами та інвесторами досягається за рахунок зустрічей і проведення (Road Show) [7]. Агентство з питань управління боргом Великобританії проводить активну рекламну компанію боргових інструментів на телебаченні та мережі "Internet".

При здійсненні державних запозичень в економічно розвинених країнах, велике значення має звільнення деяких боргових інструментів від оподаткування. У США перевагою боргових цінних паперів, які розміщуються на внутрішньому ринку є: їх широкий асортимент і дохід, який звільняється від оподаткування; вільний обмін на готівку, без втрати доходу при достроковому їх поверненні. У Великобританії для збільшення попиту на короткострокові боргові цінні папери серед населення, Агентство з питань управління боргом запровадило спеціальну систему оподаткування, за якою при купівлі резидентними короткострокових векселів або податкових сертифікатів вони звільняються від податку на дохід, який вони отримують при настанні терміну погашення цінного паперу. Агентство з управління казною та державним боргом Португалії при розміщенні ДБЦП звільняє від сплати податку на прибуток інвесторів нерезидентів, якщо вони не є фінансовими установами інших держав.

Важливим є досвід у розмежуванні та регламентуванні боргових операцій, які залучаються під гарантії уряду. В Іспанії для здійснення запозичень під гарантії уряду, позичальник має отримати дозвіл від Ради Міністрів країни. При отриманні позикових ресурсів, повернення яких гарантує держава, позичальник повинен перераховувати кошти в сумі не більше 25% амортизаційних відрахувань від поточних доходів, для погашення капітального боргу та відсотків по ньому.

Аналіз зарубіжного досвіду здійснення державних запозичень та проведення боргової політики показує, що для успішного залучення позикового капіталу потрібно акцентувати увагу на розробці боргової стратегії, цілей, інструментів та методів, за допомогою яких будуть проводитись позики.

ВИСНОВКИ

Здійснивши аналіз стану державної заборгованості, форм, інструментів та методів залучення державних запозичень зарубіжних країн, можна зробити такі висновки: попри економічну розвинутість досліджуваних країн, їхня державна заборгованість зростає. Основною причиною цього зростання є залучення позикових коштів, які здійснюються виключно в грошовій формі за допомогою облігаційних і безоблігаційних позик для цілей інвестування та покриття бюджетних дефіцитів. При розміщенні облігаційних позик, перевага надається довгостроковим запозиченням в національній валюті, які проводяться на внутрішньому ринку, де найбільшим попитом серед населення користуються цінні папери та ощадні цінні папери, які звільняються від оподаткування.

Підсумовуючи зарубіжний досвід, варто запропонувати заходи, які б сприяли ефективності проведення боргової політики та здійснення державних запозичень в Україні.

При проведенні боргової політики особливу увагу потрібно приділити борговій стратегії, зокрема розширити спектр ризиків, що вплине на якість управління ними. Мінімізації боргових ризиків може бути досягнута при переорієнтації державних позик на внутрішній ринок, збільшивши їхній термін розміщення. Для проведення

поступової зміни структури боргових зобов'язань потрібно розширити спектр боргових інструментів, які пропонуються фінансовим посередникам та населенню. Зацікавлення цінними паперами на внутрішньому ринку повинно здійснюватись через поінформованість населення, запровадження різноманітних методів розміщення, проведення спеціальних боргових програм, за якими деякі види боргових інструментів варто звільнити від оподаткування, що призведе до підвищення попиту на них та дозволить державі здійснювати ефективну акумуляцію фінансових ресурсів у бюджет.

Література

1. Делова газета. Долги стран мира [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bdg.by/news/world/23177.html/>
2. Евростат [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/data/main_tables
3. Світовий банк. Розробка Середньострокової стратегії управління боргом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.worldbank.org/allqterm=Medium-Term%20Debt%20Management%20>
4. Бондарчук А. Державні цінні папери в борговій політиці: міжнародний досвід та перспективи його адаптації в Україні // Незалежний Аудитор. — №8 (19). — 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/655.html?view=material
5. Башко В.Й. Форми розміщення державних цінних паперів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ecofin.org.ua/form_emiss_gov_sec/
6. Міністерство економіки та фінансів Республіки Італія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dt.tesoro.it/en/debito_pubblico/emissioni_sui_mercati/
7. Державне казначейство Республіки Австрія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oebfa.at/en/Pages/default.aspx>

References:

1. Delovaia hazeta (2013), "The debt of the countries of the world", available at: <http://bdg.by/news/world/23177.html/> (Accessed 20 Nov 2013).
 2. The official site of Eurostat (2013), available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/data/main_tables (Accessed 05 Nov 2013).
 3. The official site of The World bank (2013), "Development of Medium-Term Debt Management Strategy", available at: <http://search.worldbank.org/allqterm=Medium-Term%20Debt%20Management%20> (Accessed 10 Nov 2013).
 4. Bondarchuk, A. (2013), "Government securities in the debt policy: international experience and prospects for adaptation it in Ukraine", Nezalezhnyj Audytor, [Online], vol.8, no.19, available at: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/655.html?view=material (Accessed 22 Nov 2013).
 5. Bashko, V.J. (2009), "Methods of placement of securities", Ecofin, [Online], available at: http://ecofin.org.ua/form_emiss_gov_sec/ (Accessed 02 Nov 2013).
 6. The official site of Ministry of Economy and Finance of the Republic of Italy (2013), available at: http://www.dt.tesoro.it/en/debito_pubblico/emissioni_sui_mercati/ (Accessed 06 Nov 2013).
 7. The official site of The Treasury of the Republic of Austria (2013), available at: <http://www.oebfa.at/en/Pages/default.aspx> (Accessed 26 Nov 2013).
- Стаття надійшла до редакції 12.06.2014 р.

А. В. Грановський,
студент 4 курсу спеціальності "Міжнародні економічні відносини", Інститут
міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

A. Granovsky,
4-th year student at the Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE DEVELOPMENT OF MODERN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Сьогодні у світі шаленими темпами продовжує набирати силу інформаційна революція, яка докорінно змінює системи відносин між людьми. Нові канали передачі інформації відіграють особливо велику роль у постіндустріальних інформаційних суспільствах, і оперативно збільшують свій вплив у суспільствах, що розвиваються. Ця зміна правил гри у відносинах між людьми має безпосередній вплив на зміну правил гри у міжнародних економічних відносинах. Такі класичні форми МЕВ, як міжнародна торгівля товарами та послугами, міжнародний рух капіталу та робочої сили, міжнародна міграція робочої сили та міжнародне науково-технічне співробітництво змінюються швидше за інші.

Корпорації стають дійсно глобальними за своєю суттю, маючи можливість детально та постійно контролювати діяльність усіх своїх філій у всьому світі, швидкість товарообігу та грошових переказів постійно зростає, значна їхня кількість відбувається миттєво навіть між різними куточками світу, а вільний доступ до інформації кардинально змінює правила гри у питаннях міграції трудового капіталу чи передачі технологій. Світ постійно змінюється і однозначно можна сказати лише одне, що вплив інформаційних технологій на міжнародні економічні відносини потребує більш глибокого дослідження.

The information revolution that fundamentally changes the system of relations between people continues to gain strength with the great speed nowadays. New media channels play a particularly important role in the post-industrial information society, and quickly increase their influence in the emerging societies. This change in the relationship between people has a direct impact on the rules of the game in international economic relations: classical forms of international economic relations such as international trade in goods and services, international movement of capital and labor, international labor migration and international scientific and technical cooperation change even faster than others.

Corporations become truly global in their nature, since now they can constantly monitor the performance of all of their subsidiaries around the world. The flow of goods and capital is growing — much of the latter being instantaneous even between different parts of the world, and free access to information dramatically changes the rules of the game on migration of labor capital or technology transfer. The world is constantly changing and one thing can be said for sure — the impact of information technology on international economic relations requires a more in-depth study.

Ключові слова: Інтернет, міжнародні економічні відносини, інформаційні технології, краудфандинг, пряме кредитування, електронна комерція.

Key words: Internet, international economic relations, information technology, crowdfunding, direct credit, electronic commerce.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначальною рисою сучасного етапу розвитку світового господарства є інформатизація усіх рівнів світового господарства та міжнародних економічних відносин. Стрімке поширення доступу до мережі Інтернет (особливо у розвинених країнах, які мають найбільший вплив на міжнародні економічні відносини) та масштабний вплив

нових можливостей, які надає Інтернет на господарські процеси на усіх рівнях — від особи до держави.

Актуальність даної проблеми полягає у гострій потребі в проведенні емпіричного дослідження форматів впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на господарську діяльність суб'єктів міжнародних економічних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Результати впливу інформаційної революції на світову економіку сьогодні є важливою темою дослідження багатьох видатних світових дослідницьких інститутів, зокрема Boston Consulting Group [1], McKinsey [2], Booz & Company [3, 4], Economist Intelligence Unit [5], Columbia Business School [6]. Над тематикою впливу новітніх інформаційних технологій на економіку загалом та різні форми міжнародних економічних відносин, зокрема, працювали такі вчені, як П. Донах'ю [7], С. Моширі та С. Нікпур [8], Р. Дж. Харріс [8], Шан-Ін Чу [10] та інші. Усі вони відмічають пришвидшення транскордонних потоків інформації, товарів, капіталу та робочої сили, які відбуваються через поширення доступу до мережі Інтернет.

МЕТА СТАТТІ

Проаналізувати основні напрями розвитку ключових форм міжнародних економічних відносин під впливом поширення доступу до мережі Інтернет та новітніх інформаційних технологій.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Першим і, можливо, найбільш значущим, фактором впливу масового поширення доступу до мережі Інтернет стало забезпечення швидкого та надійного механізму комунікації між суб'єктами господарської діяльності у різних країнах, що, у свою чергу, радикально знизило операційні витрати на інформаційну підтримку ведення та розширення економічної діяльності. Поріг виходу на нові ринки з розповсюдженням мережі Інтернет знизився, і міжнародна торгівля стала доступна кожному — достатньо лише відкрити власний веб-сайт та відправляти товари поштою.

Основні фактори впливу поширення мережі Інтернет на міжнародну торгівлю товарами можна умовно розділити на дві основні категорії:

— Підвищення ефективності вже існуючих бізнесів. З поширенням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій компанії, які активно використовують передові технології отримують миттєвий доступ до найбільш актуальної та цінної інформації про структуру ринку, контакти можливих партнерів, потенційно цікаві ніші та перспективні стратегії розвитку.

— Створення принципово нових бізнесів, діяльність яких була б неможливою без доступу до мережі Інтернет. У цю категорію слід віднести ті компанії, які б не продавали товари та не надавали послуги у світі без мережі Інтернет.

Першим і, можливо, найбільш значущим, фактором впливу масового поширення доступу до мережі Інтернет стало забезпечення швидкого та надійного механізму прямої та непрямої комунікації між суб'єктами господарської діяльності у різних країнах, що суттєво зменшило транзакційні витрати грошей та часу на здійснення транскордонної торгівлі. Прискорення обігу коштів та товарів — це, в першу чергу, заслуга прискореного обігу інформації через глобальну мережу Інтернет. Так, зокрема, підручник "Англійська мова в міжнародній торгівлі" зазначає, що листування у міжнародних економічних відносинах могло займати до місяця, адже

навіть найшвидші служби кур'єрської доставки мали фізичні обмеження швидкості передачі листів та посилок [11]. Поширення телеграфу та телефону давало певні переваги, однак обидві ці технології мали обмеження: телеграф — на обсяг переданої інформації, а телефон — високу ціну (для міжнародного зв'язку) та неможливість документального підтвердження усних домовленостей, яке і сьогодні має велике значення у торгівлі.

З поширенням доступу до мережі Інтернет компанії отримали можливість пропонувати свої товари та послуги он-лайн, знаходячи таким чином партнерів та клієнтів у всіх куточках світу. Можливість отримати доступ до актуальної інформації про світові ціни на певну продукцію чи послугу стала значно простішою, а, отже, і дешевшою для великих компаній, і, що не менш важливо, стала доступною для малого та середнього бізнесу, який до цього іноді був змушений працювати в умовах обмеженого доступу до постачальників та покупців, з якими він мав можливість встановити контакти базуючись на географічній близькості.

Дослідженням електронної комерції та особливостей он-лайн торгівлі присвячено багато наукових робіт та доповідей, які аналізують обсяги он-лайн продажів конкретної компанії, конкретної країни (усіх компаній, зареєстрованих у даній країні), або певного регіону (усіх компаній, зареєстрованих у даному регіоні). Серед останніх та найбільш повних досліджень даної тематики можна виділити "The \$4.2 Trillion Opportunity: The Internet Economy in the G-20" від Boston Consulting Group, в якому досліджено обсяги Інтернет-економіки у країнах Великої двадцятки (G20), а також перспективи розвитку даного напрямку [1]. Дане дослідження виділяє фактори, які сприяють розповсюдженню електронної комерції, однак жодним чином не розділяють обсяги продажів он-лайн магазинів на продажі всередині країни та продажі закордон, які фактично є експортом та мають впливати на обсяги міжнародної торгівлі конкретних країн.

До міжнародної торгівлі сьогодні залучаються нові і нові суб'єкти господарювання — в першу чергу малі та середні бізнеси, які знаходять в мережі Інтернет шляхи для дешевого масштабування власної діяльності. Проблема у даному випадку є підрахунок її обсягів, так як через значну кількість малих посилок контролювати вірну оцінку товарів на митниці зазвичай стає проблематично: служби міжнародної доставки товарів зазвичай не перевіряють вміст приватних посилок. Це негативно впливає на точність платіжних балансів, які складають та публікують відповідні органи державного статистичного обліку. Сьогодні цій проблемі не приділяється достатньо уваги, однак її актуальність неодмінно зростатиме, особливо враховуючи темпи росту електронної комерції у всьому світі. Показовим прикладом темпів розвитку он-лайн торгівлі може бути китайська компанія Alibaba Group. Її перший сервіс, Alibaba.com, найбільша у світі платформа для он-лайн торгівлі між компаніями (B2B, business-to-business або бізнес до бізнесу), була запущена у 1999 році для надання можливості малим та середнім китайським бізнесам, переважно виробничого спрямування, знаходити партнерів та торгувати напряму з іноземними замовниками. Станом на

кінець 2012 року платформа заявляє про 36,7 мільйонів активних користувачів з понад 240 країн світу [5]. Пізніше було запущено Taobao.com, он-лайн аукціон формату споживач до споживача (C2C, consumer-to-consumer), який дозволяє купувати та продавати споживчі товари поштучно або у значно менших обсягах, аніж Alibaba.com, і значно більше підходить для простих споживачів. З 500 мільйонами зареєстрованих користувачів станом на червень 2012 року та річними темпами зростання у понад 100% протягом останніх 3 років Taobao Marketplace вже сьогодні обслуговує споживачів у всьому світі [12].

На жаль, Alibaba Group не надає прямої статистики про кількість користувачів у кожному з регіонів, а лише загальну кумулятивну їхню кількість на кожній конкретній платформі. Це ускладнює підрахунок прямого впливу даної платформи на обсяги міжнародної торгівлі, а проблеми її адекватного підрахунку у платіжному балансі вже було розкрито. Однак зробити певні припущення цілком можливо. За найбільш оптимістичними прогнозами, кількість он-лайн покупців у Китаї у червні 2012 року становила 200 мільйонів користувачів [12], що на 300 мільйонів менше, ніж загальна кількість зареєстрованих на Taobao Marketplace користувачів. Тобто навіть припустивши, що усі ці абсолютна більшість людей, які купують он-лайн у Китаї, користуються Taobao, стає зрозуміло, що близько 60% користувачів здійснюють купівлю товарів з-за кордону. У 2012 році загальний обсяг транзакцій у Taobao Marketplace склав 1,1 трлн юанів (171,2 млрд доларів США), що перевищує сукупний обсяг лідерів ринку США — Amazon та eBay [5]. Оціночний обсяг транзакцій за участю іноземних покупців міг становити 60% від цієї суми, тобто 102,7 млрд доларів США. Це більше, ніж експорт Венесуели (96,9 млрд доларів США) чи Південної Африки (101,2 млрд доларів США) за 2012 рік, трохи менше, ніж експорт Угорщини (105,1 млрд доларів США) та значно перевищує даний показник для України (69,8 млрд доларів США) [12]. Враховуючи темпи зростання, які електронна комерція демонструє у всьому світі (Китай є лідером), можна говорити про значний вплив новітніх інформаційних технологій не лише на економічний розвиток конкретних держав, але і на міжнародну торгівлю між ними.

Загалом фактори впливу поширення мережі Інтернет на міжнародну торгівлю товарами можна умовно розділити на дві основні категорії:

1. Підвищення ефективності вже існуючих бізнесів. З поширенням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій компанії, які активно використовують передові технології отримують миттєвий доступ до найбільш актуальної та цінної інформації про структуру ринку, контакти можливих партнерів, потенційно цікаві ніші та перспективні стратегії розвитку. Також при застосуванні інформаційних технологій загалом підвищується продуктивність праці всередині самої компанії, що позитивним чином може впливати на її участь у міжнародній торгівлі [1]. Без відповідних технологій діяльність цих компаній також була б можливою, однак їхня ефективність була меншою у порівнянні з конкурентами, що долучаються до інформаційного прогресу.

2. Створення принципово нових бізнесів, діяльність яких була б неможливою без доступу до мережі Інтернет. У цю категорію слід віднести ті компанії, які б не продавали товари та не надавали послуги у світі без мережі Інтернет. Раніше згадані Alibaba Group, Amazon, eBay та тисячі інших компаній, які запропонували нові сервіси виключно у мережі Інтернет, ніколи б не функціонували, а, отже, і не сприяли б збільшенню обсягів міжнародної торгівлі без інформаційно-комунікаційної революції. Головним їх надбанням є створення єдиного дійсно глобального ринку з практично ідеальною конкуренцією, а, отже, і з максимально доступною ефективністю. Важливим фактором функціонування таких компаній є наявність надійного, швидкого та якісного сервісу доставки замовлень покупцям, і ця сфера також демонструє значне зростання. Лише в Китайській Народній Республіці сервіси Alibaba Group генерують понад 60% усіх відправлень посилок поштою в країні з майже 1,5 млрд населенням [12].

До ключових напрямів впливу мережі Інтернет на міжнародні валютно-кредитні та фінансові відносини можемо віднести:

- Запровадження та популяризація систем Інтернет-банкінг, які дають можливість працювати з активами у режимі он-лайн.

- Створення надійних платіжних механізмів для підтримки міжнародної торгівлі товарами і послугами, з можливістю переказу коштів у будь-яку точку Землі за лічені секунди.

- Поява нових принципово нових форм та інститутів кредитування — peer-to-peer lending — та проектного інвестування — crowdfunding — та їх швидка популяризація.

Тут можна виділити дві складові, які стали основою сучасного розвитку грошових відносин у мережі Інтернет:

1. Можливість керування власним банківським рахунком та "реальними" активами за допомогою системи он-лайн банкінг;

2. Можливість використання принципово нових за формою "електронних" грошей.

У даній роботі розподіл зазначених методів оплати не буде проводитися без відповідної необхідності, так як у більшості випадків он-лайн платіжні системи є або органічним продовженням банківських рахунків (тобто, пропонують можливість захисту коштів покупця до виконання замовлення, наприклад, Alipay, PayPal), або пропонують он-лайн еквіваленти звичайних валют (долар США, Євро, Фунт стерлінгів тощо), які обмінюються на звичайні гроші за курсом 1:1 та приймаються більшістю он-лайн магазинів чи бізнесів за тим же курсом (наприклад, Skrill).

Можливості використання власних коштів у мережі Інтернет є невід'ємною складовою подальшого дослідження впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на міжнародні валютно-кредитні відносини. Масове поширення та здешевлення доступу до мережі Інтернет, особливо у розвинених країнах, дало змогу користувачам отримати більшу свободу у керуванні власними коштами. Результатом цієї свободи стали транзакції, які б ніколи не відбулися у світі без Інтернету.

Більш новим, але від того не менш перспективним, явищем у міжнародних валютно-кредитних та фінансо-

вих відносинах, що завдячує своїй появі бурхливому розвитку новітніх інформаційних технологій, є принципово нова форма одночасного інвестування та кредитування. Так зване пряме кредитування (з англ. P2P lending, peer-to-peer lending) — це механізм он-лайн площадки, на якій знаходять одне одного кредитори та ті, хто відчуває потребу у позичкових коштах. Принцип їхньої роботи на ідейному етапі не відрізняється від роботи он-лайн аукціонів — тільки тут торгують не товарами, а грошами. Операції споживчого кредитування, якими раніше майже монополюно займалися банки та кредитні установи, сьогодні не лише виконуються без зайвих посередників у режимі он-лайн, а й розвиваються значно динамічніше за своїх конкурентів (близько 30% зростання на рік).

Можна виділити дві основні причини "буму" прямого кредитування — це технологічна еволюція і стрімке зростання кількості користувачів мережі Інтернет та криза недовіри до фінансових посередників, яка була викликана світовою кризою 2008—2009 років, що призвела до зростання невдоволеності людей нинішньою системою фінансових установ. Це вилилось у небажаність нести свої заощадження у банки чи інвестиційні фонди і пошук нових методів їхнього вкладання. За допомогою мережі Інтернет ці звільнені кошти знайшли прямий шлях туди, куди їх зазвичай вкладали самі фінансові посередники, зокрема, у сферу прямого споживчого кредитування.

Для дослідження причин зростання популярності нової системи розглянемо механізми її роботи на прикладі ресурсу Lending Club [13]. Ресурс відкритий для реєстрації: необхідно надати документацію про кредитний рейтинг користувача, який може надати банк, а також базову інформацію про рівень доходів та власності, та описати причину потреби у позичкових коштах. Загалом процедура є доволі схожою на отримання банківського кредиту, і це виглядає логічно, враховуючи необхідність повертати кошти. Відмінність від банку полягає у суб'єктах, які приймають рішення стосовно надання чи ненадання позики та відсотків по кредиту: вашу заявку обов'язково внесуть до системи та запропонують усім потенційним кредиторам, і рішення про надання кредиту будуть приймати звичайні люди з усього світу, які даватимуть чи не даватимуть на це свої власні гроші. Прийматися ці рішення будуть у залежності від вашого кредитного рейтингу (яких буде два — один, наданий банком, та один, наданий самим ресурсом відповідно до поданої їм інформації), від вашого опису життєвих обставин, за яких ви прийняли рішення про необхідність отримання позики, та, найголовніше, від відсоткової ставки, яку ви самі запропонуєте за даної позикою.

Це створює максимально ринкові відносини, адже фінансування, яке завжди є обмеженим у обсязі, отримують лише найкращі пропозиції — і відсоткові ставки (ціна вашої позики та прибуток ваших інвесторів) формуються виключно під впливом попиту та пропозиції та даному ринку. Відсоткові ставки, як у випадку з будь-якою інвестицією, зростають відповідно до ризику, який отримує кожна виставлена на ресурсі позика. Клієнт, який бажає позичити кошти, сам встановлює термін, за який він вважає можливим зібрати необхідну йому суму — саме зібрати, адже позики рідко фінансуються од-

нією людиною, зазвичай кредит на 15 000 доларів США на купівлю авто профінансують декілька десятків людей — кожен з яких дасть певну частину, і отримує певний відсоток від прибутку за даною позикою, пропорційно до власної інвестиції. Для потенційних інвесторів така система є цікавою в першу чергу через те, що дає можливість власноруч оцінювати привабливість кожної з наявних пропозицій та фінансувати те, що викликає довіру. Це має нівелювати, чи, принаймні, зменшувати ризики безвідповідального ставлення певних робітників фінансової сфери, та перекладає усю відповідальність за власні кошти на особу, яка їх інвестувала — тобто на власника. Сам же ресурс прямого кредитування заробляє на певному відсотку від профінансованих позичок, який тим не менше, зазвичай є значно нижчим, ніж маржа банку чи кредитної спілки. Формалізуючи аспекти роботи он-лайн площадки прямого фінансування, серед переваг для позичальників виділимо наступне:

- Можливість отримати кредит навіть у випадку відмови у банку.

- Можливість власноруч обирати відсоткову ставку — відповідно до ситуації на ринку.

- Можливість власноруч встановлювати терміни фінансування.

- Відсутність проблем з банківськими колекторами у випадку неповернення кредиту.

- Загалом нижча відсоткова ставка, у якій відсутня маржа фінансової установи.

Серед недоліків даного механізму для позичальників можна зазначити:

- Необхідність сплати комісії системи прямого кредитування.

- Ризик не отримати бажану позику (якщо вона не викликає інтересу інвесторів).

- Погіршення кредитного рейтингу в разі несплати або невчасної сплати.

Для потенційних кредиторів та інвесторів переваги будуть наступними:

- Можливість власноруч приймати інвестиційні рішення в залежності від потенційного ризику та обіцяного прибутку.

- Загалом вища прибутковість, ніж за банківськими депозитами.

- Незалежність від фінансових проблем у банку чи кредитної спілки.

Серед негативних аспектів даного механізму в очах потенційних інвесторів зазначимо:

- Відсутність державного страхування депозитних вкладів.

- Необхідність витрачати власний час на пошук кращих пропозицій.

Міжнародний аспект у роботі даної системи є схожим за суттю з відповідною характеристикою системи он-лайн торгівлі товарами та послугами, однак має і певну свою специфіку: потенційними користувачами даної системи є усі користувачі мережі Інтернет, а це вже понад 2,3 млрд осіб. Реальні рівні використання, однак значно нижчі — у той час як інвестувати власні кошти може кожен бажаючий, для отримання позики необхідно відповідати певним критеріям, які обмежують використання даної системи у країнах, банки яких не надають необхідну документацію по кредитному рейтингу особи. Та

навіть за відсутності цієї перепони, у питаннях інвестування власних коштів значна частина людей залишаються доволі консервативними і не бажають ризикувати у нових форматах. Незважаючи на усі зазначені перепони, популярність системи прямого он-лайн кредитування є суттєвою у розвинених країнах (в першу чергу США, Велика Британія та деякі країни ЄС) та демонструє при цьому значний потенціал зростання. Конкуренція, яку нові механізми створюють для традиційних фінансових установ, можна оцінити лише позитивно, адже вона змушує усю систему розвиватися та рухатися вперед — адже прибуток у результаті отримують лише ті, хто запропонує найкращий продукт. Знову можна констатувати, що новітні інформаційно-комунікаційні технології приводять до зростання значущості акторів мікрорівня міжнародних економічних відносин, та, полегшуючи доступ до інформації, створюють умови для більш конкурентного, а, отже, і більш ефективного середовища для діяльності суб'єктів господарювання.

Продовжуючи розгляд методів інвестування, можливості для якого створюються у мережі Інтернет, окремим видом є проектне фінансування або краудфандинг. Сучасна західна наукова думка вбачає становлення нового типу інвестиційного капіталу, який, на відміну від вже існуючого капіталу (банківський, капітал інвестиційних фондів, венчурних інвесторів та ін.), має практично необмежену базу — це капітал користувачів (customer capital). У новій моделі користувачі відіграють нову для себе роль у процесі виробництва — вони стають інвесторами, які надають концепції або ідеї, грошову підтримку для налагодження виробництва або сервісу [14]. Краудфандинг — це модель отримання стартового фінансування для проекту шляхом збору коштів від значної групи людей (від англ. crowd — "натоп"), зазвичай через мережу Інтернет [14]. Фінансування за схемою краудфандингу може виконувати різні функції — історія того, що сьогодні називається краудфандингом, бере свої корені з тих часів, коли люди колективно збирали кошти на створення суспільного блага. Певною мірою краудфандингом можна вважати усі податки, які громадяни сплачують державі в обмін на те, що держава забезпечує функціонування базових суспільних інститутів та установ: будівництво доріг чи озеленення міста є спільним інтересом усіх чи більшості мешканців, і виконується посередником (владою) їхнім коштом. Причини поширення інтересу до використання краудфандингу для фінансування бізнесу сьогодні схожі до причин популяризації прямого кредитування: це поява технічної можливості та послаблення довіри до фінансових посередників [14].

Краудфандинг якісно відрізняється від інших моделей фінансування тим, що в даному випадку споживачі виконують функцію не лише об'єкту, на який орієнтовано продукт, співрозробника, який вказує на характеристики бажаного продукту, але й інвестора, який фінансовою підтримкою робить можливим реалізацію ще нествореного продукту [14]. Принциповою особливістю тут є аналіз попиту на ще невироблений продукт чи ненаданий сервіс: описуючи бізнес план свого проекту, автор перевіряє гіпотетичний попит на свою продукцію, і, зазвичай, пропонує певні привілеї тим, хто готовий профінансувати його проект. Натоп "голосує доларом", а підприємець отримує не лише кошти для початку своєї

діяльності, але і підтвердження майбутнього попиту на свою продукцію разом зі спільнотою людей, які можуть допомогти у запуску проекту [14]. Актуальним трендом останніх років є поява широкого спектру краудфандингових Інтернет платформ, які пропонують ринкові майданчики для взаємодії потенційних підприємців та їх можливих інвесторів. Обсяг краудфандингового фінансування за допомогою мережі Інтернет у 2011 році зріс на 266 %. Однією з найбільш популярних платформ сьогодні є заснований у 2009 році The Kickstarter. Станом на 4 березня 2013 року лише в рамках даної платформи було успішно профінансовано 37020 проектів на загальну суму \$ 428 млн. Комісія платформи становить 5 % від вартості зібраних коштів, причому автор ідеї отримує фінансування лише у випадку 100% фінансової підтримки його проекту — якщо поставленої цілі не було досягнуто, то усі, хто підтримали проект отримують свої гроші назад [14]. Особливістю краудфандингу є його справді "глобальний" статус: долучитися до проекту може абсолютно кожен, хто має доступ до мережі Інтернет, а це понад 2,3 млрд осіб у 2012 році.

За даними Crowdsourcing.org, у березні 2013 року налічувалось вже 761 краудфандингова платформа у понад 60 країнах світу, що на 68 % більше, ніж у квітні 2012 року [14]. Платежі у підтримку проектів здійснюються за допомогою міжнародних платіжних систем, доступних у більшості країн світу. Нематеріальні винагорода інвестори отримують також у мережі Інтернет (визнання у соціальних мережах), а матеріальні — за допомогою служб доставки товарів чи у вигляді прибутку на інвестовані кошти [14]. Зрозуміло, що краудфандинг — це не лише метод фінансування підприємницької діяльності, він широко використовується також і для збору благодійних пожертвуваль, підтримки мистецтва, соціальних проектів; однак найбільшими за масштабом залишаються саме комерційні бізнес проекти, як то годинник Pebble (зібрано понад \$10 млн) чи ігрова приставка Ouya (понад \$8,5 млн). Після введення в дію у США прийнятого у 2012 році JOBS Act, участь інвесторів у капіталі підприємств через краудфандингові платформи вийде з юридичного вакууму та отримає необхідне регулювання, і вся галузь отримає додатковий поштовх для подальшого динамічного зростання [14].

Виділення міжнародного аспекту краудфандингу може бути проблематичним, адже, так само як і пряме кредитування, і електронна комерція, він має скоріше глобальний, світовий характер. Сутність цього підходу полягає у тому, що перевагами нових механізмів та платформ можуть скористуватися та, що більш важливо, користуються у будь-якій країні, в якій є доступ до мережі Інтернет. Враховуючи, що значна кількість винагород за підтримку проектів можуть бути надані напряму в мережі Інтернет, або надіслані у будь-яку країну світу за допомогою міжнародних служб доставки, зацікавленість у підтримці проектів знаходять мешканці багатьох країн світу.

ВИСНОВКИ

Використання Інтернет у діловій практиці для багатьох зарубіжних компаній стало звичною нормою. Глобальна мережа Інтернет сьогодні використовується не тільки для обміну інформаційними повідомленнями і для доступу до

різноманітних інформаційних ресурсів, все більше застосування знаходять Інтернет технології для здійснення конкретних комерційних операцій. У даному контексті використання Інтернет і сучасних технологій дозволяє отримати істотні переваги завдяки скороченню витрат, прискоренню різноманітних бізнес-процесів, внаслідок чого зростає привабливість та загальна прибутковість діяльності компаній.

Сьогодні стрімке зростання популярності мережі Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій обумовлюється тим, що потенційний ринок надання послуг на основі Інтернет є глобальним за своєю природою. Кордони залишаються в минулому, адже інформація їх оминає. Інтернет дозволяє суб'єктам господарювання долати перешкоди, пов'язані з проведенням фінансових операцій з клієнтами в географічно віддалених регіонах, і тим самим істотно розширити межі ведення бізнесу. Процес глобалізації почався у 1492 році з відкриттям Нового світу Христофором Колумбом. З підключенням останньої людини до мережі Інтернет він, скоріш за все, успішно завершиться, і є висока ймовірність того, що це станеться вже у XXI столітті.

Література:

1. The \$4.2 Trillion Opportunity: The Internet Economy in the G-20, — Boston: Boston Consulting Group, 2012. — 53 p.
2. How companies are benefiting from Web 2.0 [Електронний ресурс] // McKinsey. — 2009. — Режим доступу: https://www.mckinsey.com/Client_Service/media_and_entertainment/~media/15224E6481DD4B599A98AB4499057C2A.ashx
3. Jaruzelski B. The 2013 Global Innovation 1000 Study: Navigating the Digital Future [Електронний ресурс] / B. Jaruzelski, R. Holman // Booz & Company. — 2013. — Режим доступу: <http://www.strategyand.pwc.com/global/home/what-we-think/reports-white-papers/article-display/2013-global-innovation-1000-study>
4. Digital Highways: The Role of Governments in 21st Century Infrastructure / Booz & Company. — New York, 2009. — 20 p.
5. Jon Berkeley E-commerce in China: The Alibaba phenomenon / Jon Berkeley // The Economist. — 2013. — № 9.
6. The Impact Of Broadband On Jobs And The German Economy: future investment until 2020. — New York: Columbia business school, 2010.
7. Paul Donohoe Postal Services — enabling SME in E-commerce market / Paul Donohoe // Universal Postal Union [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/wkshop_apr13_e/paul_ponohoe.pdf
8. S. Moshiri and S. Nikpour International ICT Spillover / S. Moshiri and S. Nikpour // J. Steyn and G. Johanson, Eds., ICTs and Sustainable Solutions for the Digital Divide: Theory and Perspectives, Information Science Reference. — 2010.
9. Harris R. G. The Internet as a GPT: Factor Market Implications / R. G. Harris // NBER Working Papers. — 1998. — № 5.
10. Shan-Ying Chu Internet, Economic Growth and Recession Modern Economy / Shan-Ying Chu // Modern Economy. — 2013. — № 4. — P. 209—213.

11. Англійська мова в міжнародній торгівлі [Текст] / В.В. Дайнеко [та ін.]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин = Foreign trade correspondence / V. Daineko [a. o.]: навч. посіб. для студ. ф-тів та ін-тів міжнар. відносин. — К.: Арії, 2007. — 305 с.

12. China B2C E-commerce Market 2010-2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.china-internetwatch.com/1808/china-b2c-e-commerce-market-2010-2016/>

13. Lending Club: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lendingclub.com/>

14. Crowdfunding industry report: market trends, composition and crowdfunding platforms / Massolution. — New York, 2012. — 30 p.

References:

1. Boston Consulting Group (2012), The \$4.2 Trillion Opportunity: The Internet Economy in the G-20, — Boston. Boston: Boston Consulting Group.
 2. McKinsey, (2009), How companies are benefiting from Web 2.0 . Available: https://www.mckinsey.com/Client_Service/media_and_entertainment/~media/15224E6481DD4B599A98AB4499057C2A.ashx. Last accessed 20th May 2014.
 3. Jaruzelski B. (2013), The 2013 Global Innovation 1000 Study: Navigating the Digital Future. The 2013 Global Innovation 1000 Study.
 4. Booz & Company (2009), Digital Highways: The Role of Governments in 21st Century Infrastructure . New York: Booz & Company.
 5. Berkeley, J. (2013), E-commerce in China: The Alibaba phenomenon. The Economist. 1 (9).
 6. Columbia business school (2010), The Impact Of Broadband On Jobs And The German Economy: future investment until . New York: Columbia business school.
 7. Donohoe, P. (2012), Postal Services — enabling SME in E-commerce market. Available: https://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/wkshop_apr13_e/paul_ponohoe.pdf. Last accessed 25 march 2014.
 8. Moshiri, S. and Nikpour, S. (2010), International ICT Spillover . ICTs and Sustainable Solutions for the Digital Divide: Theory and Perspectives, Information Science Reference.
 9. Harris, R. G. (1998), Internet as a GPT: Factor Market Implications. NBER Working Papers.
 10. Shan-Ying, Chu. (2013), Internet, Economic Growth and Recession. Modern Economy. 1 (4), p. 209—213.
 11. Daineko, V. and others (2007), Foreign Trade Correspondence. Kyiv: Ariy.
 12. China Internet Watch. (2012), China B2C E-commerce Market 2010—2016. Available: <http://www.chinainternetwatch.com/1808/china-b2c-e-commerce-market-2010-2016/>. Last accessed 24th May 2014.
 13. Lending Club (2012), About Lending Club. Available: <http://www.lendingclub.com>. Last accessed 23th May 2014.
 14. Massolution (2012), Crowdfunding industry report: market trends, composition and crowdfunding platforms. New York: Massolution, pp. 1—30.
- Стаття надійшла до редакції 06.06.2014 р.*

УДК 656.7

Д. С. Бондаренко,
здобувач кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет, м. Київ

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АВІАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

D. Bondarenko,
postgraduate student of National Aviation University, Kiev

ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE AVIATION SPHERE

У даній статті аналізуються питання інвестиційної привабливості авіаційної сфери України, визначено актуальні проблеми розвитку даної галузі, а також проаналізовано обсяги інвестування в аеропорт "Бориспіль" та залучення за останні роки міжнародних інвестицій в українську авіацію.

This paper examines the issue of investment attractiveness of Ukraine aviation, identified current problems of the industry and analyzes the volume of investment in the airport "Borispil" and involvement in recent years, international investment in the Ukrainian aircraft.

Ключові слова: інвестиції, авіапідприємства, актуальні проблеми, обсяги інвестування.
Key words: investments, airlines, Current levels of investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах авіаційна промисловість в Україні — це галузь, яка реально може приносити нашій країні прибутки. Україна спроможна розробити та презентувати конкурентоздатні проекти не лише на регіональному, а й на світовому рівні. Стабільна та ефективна робота авіакомпаній є невід'ємною умовою нормально функціонування економіки України. Однією з головних проблем авіаційної транспортної галузі є пошук джерел для формування інвестиційних ресурсів. Головною особливістю політики розвитку авіаційної галузі національної економіки України є залучення вітчизняних, а також іноземних інвестицій.

З погляду оцінки інвестиційної привабливості та обґрунтування інвестиційних рішень повинні закладатися як фінансові інтереси окремих авіакомпаній та інвесторів, так і економічні інтереси держави та регіону, що обслуговується.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Грунтовне дослідження різних аспектів інвестиційного розвитку авіапідприємств здійснили в своїх працях Бойчук Р.М., Шкода Т.Н., Буглак О.В., Кулаєв Ю.Ф. та інші. Але, разом з тим, питання, яке досліджує автор, є актуальним та інтерес до нього зростає з кожним роком. Саме тому, в контексті швидкоплинності та зміни політичних, економічних аспектів в Україні аналіз залучення міжнародних та державних інвестицій в головну артерію країни — аеропорти, є таким актуальним та вагомим.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розгляд актуальних проблем розвитку авіаційної сфери, а також аналіз інвестиційного клімату аеропорту "Бориспіль" та обсяги міжнародних інвестицій в дану сферу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних умовах для подальшого розвитку українського ринку пасажирських авіаперевезень, підвищення обсягів пасажирських та вантажних авіаперевезень необхідне залучення додаткових інвестицій як на мікрорівні (інвестицій окремих юридичних та фізичних осіб, кредитно-фінансових інститутів та ін.), так і на макrorівні та наднаціональному рівні (інвестиційних ресурсів транснаціональних утворень, урядів окремих держав, міжнародних економічних та валютно-фінансових організацій) [2, с. 98].

Автором визначено актуальні проблеми розвитку авіаційної галузі України, зокрема такі:

1. Морально та фізично застарілий парк повітряних суден та основних фондів загалом. Недопуск значної частини українських авіакомпаній до здійснення польотів у Західну Європу з урахуванням вимог ICAO та EASA. Вирішення цієї проблеми можливе за рахунок:

— створення потужних інвестиційних фондів для інвестування державних програм у сфері авіації, оновлення парку повітряних сил (надалі ПС) із залученням інвестицій на придбання нових більш економічних та екологічних ПС вітчизняного чи закордонного виробництва, або використання лізингу [4, с. 81];

— впровадження значної кількості літаків закордонної розробки, створення потужної системи державного і недержавного лізингу із використанням банківських кредитів;

— створення національної незалежної системи сертифікації авіаційної техніки на базі вітчизняних науково-експериментальних центрів.

2. Недостатній рівень розвитку інфраструктури регіональних та міжнародних аеропортів України. На думку автора, шляхи вирішення даної проблеми такі:

— розвиток мережі вузлових аеропортів та створення національного вузлового аеропорту на базі аеропорту "Бориспіль";

— підготовка техніко-економічних обґрунтувань, проектної документації, розробка механізмів фінансу-

вання комплексних проектів розвитку інфраструктури аеропортів;

- оновлення та модернізація об'єктів наземної інфраструктури, а також будівництво нових терміналів [5, 6].

3. Невідповідний рівень технології організації процесу перевезень, недостатнє інформаційне забезпечення.

Основними напрямками розв'язання проблеми є:

- впровадження глобальних супутникових систем CNS/ATM для обслуговування повітряного руху, введення автоматизації та комп'ютеризації авіакомпаній на рівні міжнародних стандартів;

- запровадження розвиненої ефективної комп'ютерної мережі для підвищення якості обслуговування;

- створення системи транспортно-логістичних комплексів (з метою скорочення часу доставки, зниження затрат на перевезення та оптимізації тарифів) і подальший розвиток інформаційних та логістичних технологій [3, с. 21].

4. Недостатній розвиток мережі маршрутів транспортних перевезень. Ситуацію можна покращити шляхом:

- укладення різного роду угод з іншими авіакомпаніями з продажу комерційних прав (інтерлайни, угоди щодо блок-місць, маркетингові угоди, код-шерінгові угоди, угоди про спільну експлуатацію авіаліній);

- створення авіаційних альянсів або приєднання до вже існуючих [2, с. 181].

5. Недостатні темпи інтеграції транспортно-дорожнього комплексу України до європейської та світової транспортних систем. Шляхи розв'язання:

- створення сильного, конкурентоспроможного національного повітряного перевізника;

- реалізація положень Концепції розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на середньостроковий період та до 2020 року та національних програм в частині розвитку авіаційного транспорту, забезпечення безпеки польотів та авіаційної безпеки шляхом розвитку механізмів нагляду та контролю.

6. Невідповідність законодавства України в сфері авіації міжнародним та європейським вимогам. Ця проблема може вирішитись через:

- завершення побудови системи державного регулювання та національної нормативної бази;

- удосконалення механізмів державного регулювання в авіаційній галузі [6, с. 22];

- внесення змін у законодавство щодо не оподаткування доходу від інвестиційної діяльності для залучення додаткових інвесторів у галузь авіаперевезень.

На думку автора, вищезазначені проблеми авіатранспортного комплексу України суттєво впливають на інвестиційну привабливість цієї галузі, а отже, і на можливість залучення додаткових інвестиційних ресурсів. Власне на вирішення цих актуальних проблем і повинна бути спрямована інвестиційна діяльність підприємств авіаційної галузі.

Що ж стосується аналізу розвитку інвестиційної діяльності в авіаційну сферу, то, на прикладі аеропорту "Бориспіль" автором розглянуто обсяги та темпи інвестування за минулий фінансовий рік. Зокрема капітальні інвестиції міжнародного аеропорту "Бориспіль" в січні — вересні 2013 року склали 149,5 млн грн.

Зокрема на будівництво терміналу D за рахунок японського кредиту в січні — вересні минулого року

було виділено 21,478 млн грн., а за рахунок додаткових інвестицій (облігації, кредит Укргазбанку, Укресімбанку) — 1,267 млрд грн. Крім того, на будівництво паркінгу за рахунок додаткових інвестицій (облігації) було направлено 15,279 млн грн. Крім цього, на реконструкцію терміналу В за звітний період спрямовано 21,124 млн грн., як за рахунок амортизації, так і за рахунок прибутку [8].

У січні — вересні 2013 року капітальні інвестиції аеропорту на реконструкцію льотної зони № 2 склали 185,514 тис. грн., а на реконструкцію та розширення перону F — 23,241 млн грн.

На сьогоднішній день, станом на травень 2014 року, міністерство інфраструктури відмовилося від ідеї попередньої влади здавати аеропорт "Бориспіль" у концесію. Про це заявив міністр Максим Бурбак, який вважає, що головні ворота країни мають бути державними, адже "Бориспіль" — здорове підприємство. "Бориспіль" необхідно розвивати як транспортний хаб. Концесія, продаж, оренда зараз не розглядаються міністерством. Попереднє керівництво вбачало в концесії найбільш прийнятну модель залучення приватних інвестицій для розвитку аеропорту. Передбачалося, що концесіонер направить в розвиток не менше 2,3 млрд грн. за перші два роки. При цьому (оскільки договори концесії укладаються на строк не менше 10 років) в уряді очікували, що за перші 10 років бюджет отримає не менше 1,5 млрд грн. концесійних платежів. Виплати за зовнішніми запозиченнями аеропорту теж планували перекласти на концесіонера [9].

Дослідження залучення міжнародних інвестицій в українську авіацію за останні роки показали наступні дані. Так, у 2013 році Європейським інвестиційним банком (EIB) було надано Державній авіаційній службі України кредит у розмірі 41 млн євро для модернізації української аеронавігаційної системи.

Надані EIB у рамках кредиту кошти були спрямовані на модернізацію інфраструктури спостереження, систем управління повітряним простором і контрольних веж летищ.

Коментуючи зазначене інвестиційне рішення, віцепрезидент EIB Антон Роп (Anton Rop) сказав: "Кошти EIB були внеском у розвиток безпеки і ефективної системи аеронавігації в Східній Європі, що у довгостроковій перспективі принесе користь як самій Україні, так і її партнерам у ЄС" [10].

Проект, який профінансувався спільно з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), є частиною комплексної програми модернізації інфраструктури з управління повітряним простором України в рамках реалізації проекту зі створення єдиного європейського неба (European Single Sky Implementation Plan).

У поточному 2014 році у Львові відбулася презентація нової української авіакомпанії "АТЛАСДЖЕТ УКРАЇНА", яка одночасно є афілійованим представником Atlasjet Airlines (Туреччина) в Україні. Незважаючи на фінансову кризу і складний хід розвитку політичної ситуації в Україні в компанії є тверді наміри щодо залучення інвестицій для організації та розвитку сучасної рівноправної і конкурентоспроможної діяльності у сфері цивільної авіації України [10].

З відкриттям регулярних авіаційних рейсів на внутрішніх і міжнародних маршрутах буде створено додатково близько 350—400 робочих місць для фа-

хівців — громадян України, які будуть залучені в роботу авіакомпанії. Досвід бізнес — партнера Atlasjet Airlines (Туреччина) і його кращі традиції з обслуговування пасажирів будуть впроваджені з перших днів діяльності авіакомпанії. Сьогодні компанія активно працює в напрямі створення комфортних та безпечних умов для пасажирів. Як зазначив президент Atlasjet Airlines Алі Мурат Ерсой, в Україні компанія тільки почала вкладати інвестиції, а вже в 2015 році повітряний флот "АТ-ЛАСДЖЕТ УКРАЇНА" має налічувати до 10 літаків. Він зазначив, що в майбутньому в Україні представники турецької авіації планують проінвестувати в інтелектуальну власність нашої країни, створивши льотну академію, щоб готувати власних компетентних фахівців.

ВИСНОВКИ

Таким чином, створення конкурентоспроможної авіаційної промисловості України перейде на якісно новий рівень розвитку після, зокрема створення цілісного програмного документу про розбудову галузі.

Як показують ґрунтовні дослідження, на стан справ у галузі також негативно впливає ситуація частой зміни державного органу управління майном державних авіабудівних підприємств, що знижує дієвість державного контролю. При здійсненні інвестиційної діяльності авіа-підприємствами необхідно пам'ятати про певні особливості, а саме:

- великі масштаби виробництва та необхідність залучення значних коштів;
- довгостроковий характер інвестиційних вкладень;
- значні амортизаційні відрахування і високий рівень зносу основних фондів;
- значна частка підприємств державної форми власності, що є перешкодою для приватного інвестування;
- залежність від національного розвитку та обсягів ВВП;
- низьку конкуренцію всередині країни та конкурентоспроможність на закордонних ринках.

Отже, авіаційна галузь на сьогоднішній день, не дивлячись на певні перешкоди, динамічно розвивається та потребує інвестицій для модернізації та оновлення. Таким чином, можна стверджувати, що авіапідприємства досить привабливі для інвестицій, а деякі з них мають високий інвестиційний потенціал.

Література:

1. Деділова Т.В. Стратегічне управління інноваційною діяльністю промислових підприємств України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.02 / Т. В. Деділова; Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". — Х., 2006. — 208 с.
2. Буглак О.В. Забезпечення інвестиційної привабливості авіатранспортних підприємств: автореф. дис... канд. наук: 08.00.04 / О.В. Буглак; Національний авіаційний ун-т. — К., 2008. — 220 с.
3. Манжурова О.Д. Повышение конкурентоспособности аэропортовых комплексов на международном рынке авиатранспортных услуг: диссертация кандидата экономических наук [Текст]. — Москва, 2008. — 184 с.

4. Лудченко Я.О., Кононенко І.В. Економічна ефективність інвестицій: монографія [Текст]. — К.: Вища шк., 2002. — 191 с.

5. Шумейко А.К. Комплексная оценка инвестиционных проектов предприятий гражданской авиации // Проблемы системного подхода в экономике. Сборник научных трудов: Выпуск 5. [Текст]. — К.: НАУ, 2001 — С. 13—16.

6. Airport Economics Manual. Second Edition [Текст]. — ICAO, 2006. — 150 p.

7. Гарипова Г. Р. Современные методы и механизмы привлечения ресурсов предприятиями авиационной индустрии: Автореферат [Текст] — Казань: 2007. — 322 с.

8. Аэропорт Борисполь оставят в госсобственности" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://economics.lb.ua/business/2014/04/15/263247_aeroport_borispol.html

9. Капитальные инвестиции Борисполя составили 1,5 млрд гривен в январе-сентябре [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cfts.org.ua/news/48727>

10. Конкурентоспроможність авіаційної промисловості України на світовому ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=>

References:

1. Dedilova, T.V. (2006), "Strategic innovation management of industrial enterprises in Ukraine", Abstract of Ph. D. dissertation, Global economy, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine.
 2. Bulhak, O.V. (2008), "The investment attractiveness of air transport enterprises", Abstract of Ph. D. dissertation, Global economy, National Aviation University, Kyiv, Ukraine.
 3. Mandzhurova, O.D. (2008), "Improving the competitiveness of airport complexes in the international market of air transport services", Abstract of Ph. D. dissertation, Global economy, Moscow, Russia.
 4. Ludchenko, Ya.O. and Kononenko, I.V. (2002), Ekonomichna efektyvnist' investytsij, [Cost-effectiveness of investments], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
 5. Shumeiko, A.K. (2001), "Comprehensive assessment of investment projects of civil aviation", Problemy systemnoho podkhoda v ekonomyke, vol. 5, pp. 13—16.
 6. Airport Economics Manual. Second Edition [Text] — ICAO, 2006, pp. 150.
 7. Harypova, H.R. (2007), "Modern methods and mechanisms for attracting resources aviation industry enterprises", Abstract of Ph. D. dissertation, Global economy, Kazan', Russia.
 8. LB.ua yzbrannoe dlia vsekh (2014), "Borispol airport to leave government property" available at: http://economics.lb.ua/business/2014/04/15/263247_aeroport_borispol.html
 9. CTS (2012), "Capital expenditure amounted to 1.5 billion Boryspil hryvnia in January-September", available at: <http://cfts.org.ua/news/48727>
 10. Lech, N.V. (2012), "The competitiveness of the aviation industry of Ukraine in the world market", Korporatyvne upravlinnia v kryzovykh umovakh, available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=>
- Стаття надійшла до редакції 16.06.2014 р.

*В. М. Михайлов,
кандидат наук з державного управління, професор кафедри державної служби,
менеджменту та навчання за міжнародними проектами, начальник
Науково-методичного центру мережі освітніх установ цивільного
захисту Інституту державного управління у сфері цивільного захисту*

ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

*V. Mykhajlov,
candidate of sciences of Public Administration, Professor of Department of Public Service, management and studying
according to international projects, head of the scientific and methodological center of the network of educational
institutions of civil, Protection of Institute of the Public Administration in Sphere of Civil Protection*

EXPERIENCE OF POLAND IN ORGANIZATION OF POPULATION TRAINING HOW TO ACT IN EMERGENCY SITUATIONS

У роботі здійснено аналіз питань щодо функціонування системи навчання населення діям у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій в Республіці Польща, організованої на засадах децентралізації владних повноважень. Досліджено загальні положення та правові основи сприятимуть їх успішному втіленню у вітчизняній практиці навчання всіх верств населення діям в умовах надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

The analysis of issues of functioning of training system of the population how to act in the event of threats and emergency situations in Poland organized on the principles of decentralization of authority powers was made in this article. The Investigated general provisions and legal foundations will contribute its successful implementation in domestic experience of training for all sectors of the population how to act in conditions of technogenic and natural emergency situations.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, навчання населення, безпека життєдіяльності, цивільний захист, Польща, децентралізація.

Key words: emergency situation, population training, life safety, civil protection, Poland, decentralization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток цивілізаційних процесів сучасного суспільства свідчить, що з поліпшенням життя людства зростають ризики щодо їх безпечного існування. За статистикою в Україні у 2013 році сталося 143 НС, в яких загинуло 253 людини, економічний збиток склав більше 60 млн гривень. Майже третина надзвичайних ситуацій (НС) пов'язані з необізнаністю населення щодо правил поведінки у разі настання небезпек. Дослідження науковців підтверджують недостатню компетентність осіб, особливо на місцевому рівні, яким до-

водиться ухвалювати управлінські рішення з попередження НС і ліквідації їх наслідків [1, 2]. Отже, неспроможність громадян адекватно реагувати на загрози тієї або іншої НС є однією з причин їх виникнення, втрати людських життів, невинуватно великих матеріальних збитків, руйнування довкілля тощо.

На противагу збільшенню кількості і частоти техногенних та природних НС значно підвищується потреба населення їм ефективно протидіяти. Неодмінне визнання необхідності належного реагування на НС, яким піддаються територіальні громади, вимагає від громадян та керівників

органів влади усіх рівнів знань з виявлення ризиків НС, оцінки масштабів їх ймовірних наслідків, захисту територій навколишнього середовища та майна від НС, реагування на НС. Жодна здатність населення виконати заходи з мінімізації техногенних та природних НС не може існувати без їх обізнаності щодо поведінки та дій у разі загрози та виникнення небезпек, удосконалення професіоналізму фахівців і готовності органів управління та сил цивільного захисту до адекватної протидії НС. Високий рівень підготовленості всіх верств населення до дій в умовах НС сприяє виконанню заходів, спрямованих на захист людських життів від НС. Особливої ваги на сучасному етапі набуває переосмислення ролі органів влади щодо мінімізації НС завдяки забезпеченню підготовленості громадян до самозахисту. Саме тому актуальним є питання вдосконалення організації навчання всіх верств населення діям в умовах загрози та виникнення НС, компетентність і професіоналізм яких головним чином зумовлює ефективність функціонування єдиної державної системи цивільного захисту (далі — ЄДС ЦЗ).

У країнах Європи приділяється особлива увага навчанню населення адекватним заходам в умовах загрози та виникнення НС. В Україні удосконалення діям в будь-якій НС можливе за умов вивчення і застосування досвіду цих країн. Таким чином, виникає потреба у проведенні аналізу європейського досвіду побудови й ефективного функціонування системи навчання населення діям в НС. Доцільним, зокрема є вивчення системи організації проведення навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту в Республіці Польща, що пояснюється низкою чинників. Існуючі ризики НС мирного і воєнного часу визначили важливість зусиль органів центральної і місцевої влади та ролі громадськості щодо протидії НС, зокрема необхідності підвищення знань і навичок населення з безпечної поведінки у НС. На практиці, паралельно з процесом децентралізації, територіальним утворенням передано право реалізації нових повноважень, зокрема щодо забезпечення підготовленості населення діяти в умовах НС. У Польщі створена й ефективно функціонує система навчання населення діям у НС, вивчення якої важливо під час удосконалення освітньої моделі відповідного навчання в Україні. Здійснення систематичного навчання населення Польщі дозволяє ефективно протидіяти з метою мінімізації негативних наслідків НС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Забезпечення належного навчання населення діям в умовах НС — важлива обставина, яку враховують дослідники і практики. В Україні ці питання є складовою державної політики у сфері цивільного захисту, які знаходять своє закріплення на законодавчому рівні. У Кодексі цивільного захисту України [3], який набрав чинності у 2013 році, визначені основні засади реалізації завдань ЄДС ЦЗ, зокрема забезпечення навчання населення поведінці та діям у разі загрози та виникнення НС, яке є основою забезпечення підготовленості громадян до подолання техногенних та природних небезпек.

У сучасних умовах проблемою державної і суспільної значущості є безпечна життєдіяльність людей, збереження головної цінності нації — її громадян, їхнього здоров'я і життя. Безпека життя і діяльності людини є багатограним об'єктом розуміння і сприйняття дійсності, який, звичайно, потребує інтеграції різних стратегій, сфер, форм і рівнів у їх пізнанні. Найоптимальнішою можливістю — інтегральною концепцією науково-освітнього напрямку "Безпека життя і діяльності людини", яка полягає в суттєвому підвищенні рівня фахової підготовки кадрів і просвіти населення в усіх сферах, пов'язаних із безпечним існуванням людини висвітлюють українські науковці В.В. Бегун, І.М. Науменко, А.В. Фурман, А.І. Попов [4, 5].

Сучасні тенденції формування компетентності державних службовців у сфері цивільного захисту вивчаються П.Б. Волянським [6]. Дослідження окремих проблем організації підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту керівного складу центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій в Україні здійснюють В.М. Андрієнко [7], О.В. Бикова [8], О.П. Євсюков [9].

Проте в цих наукових працях розглядаються питання навчання різних верств населення під час загрози та виникнення НС в Україні. Що стосується зарубіжного досвіду цієї сфери діяльності, то вони залишаються без уваги. Поточну практику та досвід у сфері підготовки суб'єктів цивільного захисту можна знайти в наукових працях таких польських дослідників, як С. Кравчинська [10], В. Змисловські [11], С. Мазур [12]. Тому метою статті є аналіз досвіду функціонування системи навчання населення у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту в Польщі, можливостей впровадження цього досвіду в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формою вмілої поведінки громадськості Польщі в умовах загрози та виникнення НС є належне навчання, мета і зміст якого залежить від сучасних потреб суспільства. Після політичних і системних змін в Польщі, що відбулися наприкінці минулого століття, необхідність у підготовленості громадськості до дій в умовах НС диктувалася не лише загостренням різних видів НС, а й змінами адміністративно-територіального поділу країни та проведенням більш ефективної територіальної економічної політики. Інтеграція на рівні регіонів зумовила необхідність приведення підготовленості населення до дій в умовах НС у відповідність до загальноприйнятих європейських стандартів.

Основні положення з удосконалення польської системи навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту ґрунтуються на децентралізації освітньої політики країни, зміни середовища, в якому відбувається освітній процес [14]. Рішення держави стосовно удосконалення навчання населення діям у НС, прийнятих у 2001 році, спрямовувались на внесення змін і адаптування навчальних програм до існуючих потреб суспільства, підготовку педагогічного складу (особливо інструкторів та тренерів) для проведення навчань у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, створення належної навчальної інфраструктури для проведення занять.

Правовою основою навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту є стаття 17 пункту 5 Закону "Про повсякденний обов'язок охорони Республіки Польща" від 21 листопада 1967 року (Законодавчий вісник 2004 року № 241, пункт 2416 зі змінами), § 2 пункту 4 Розпорядження Ради Міністрів від 25 червня 2002 року "Про детальні рамки діяльності керівника цивільної оборони регіону, керівників цивільної оборони воєводств, повітів і гмін (Законодавчий вісник № 96, пункт 850), які зводяться до визначення функцій Голови служби з питань цивільного захисту, зокрема, організації навчання населення у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

21 квітня 2009 року в Республіці Польща вступило в дію Керівництво з організації і способу проведення навчань у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту (далі — Керівництво) [15]. У цьому правовому документі Головою служби з питань цивільного захисту особливу увагу приділено керівним принципам організації навчання населення у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту; основним цілям навчальної діяльності; особам, що навчаються; формам навчання та рівням, на якому вони організовуються; способам розробки і впровадження планів навчання; вимогам до конкретних програм на місцевому рівні; плануванню і здійсненню практичної підготовки; питанням, віднесеним до базової підготовки; проведенню курсів підви-

щення кваліфікації та спеціальної підготовки; доповідям, обліку і видачі навчальних сертифікатів за результатами здійснення навчання; переліку навчальних закладів, які визначені для проведення навчання; нагляду за організацією навчання.

Відповідно до згаданого Керівництва навчання населення в Республіці Польща у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту реалізується:

1. У системі освіти. Кількість годин та тематика програм навчання відповідає вимогам Міністерства освіти Республіки Польща від 23 грудня 2008 року, у якому визначено основний навчальний план для конкретних типів навчальних закладів (Законодавчий вісник 2009 року, № 4) і передбачає проведення занять:

а) у школі — 15–20 лекційних годин викладання за навчальною програмою "Освіта для забезпечення безпеки". Ця тематика курсу повністю відповідає сучасним потребам суспільства у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Її зміст інтегрується в різноманітні соціальні, освітні, природничі, технічні предмети. Тематика цього курсу частково реалізується в дитячих садочках;

б) у гімназії — 38 лекційних годин викладання за темою: "Цивільний захист". Навчальні плани передбачають вивчення: основних завдань у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту; захисту від впливу різних ризиків; джерел ядерного випромінювання і його наслідків; маркування токсичних речовин, їх транспортування і зберігання; питань з попередження і оповіщення населення про загрози; надання першої медичної допомоги в умовах НС;

в) у вищих навчальних закладах — 76 лекційних годин навчання за темою: "Підготовка до захисту".

2. Для працівників на робочому місці: в рамках завдань універсальної самооборони відповідно до положень законодавства про загальні зобов'язання осіб, здатних за станом здоров'я до захисту Республіки Польща.

3. Для населення: в рамках завдань повсякденної самооборони з питань захисту від засобів масового знищення та інших дій супротивника. З точки зору повсякденної самооборони обов'язок населення навчатися діям під час ліквідації наслідків НС відноситься до кожного громадянина Польщі. Навчання діям під час НС проводяться у формі курсових або практичних занять. Навчанню не підлягають особи, які досягли шістдесятирічного віку; мають інвалідність і не в змозі працювати та проживати самостійно; жінки під час вагітності і протягом шести місяців після пологів; особи, що доглядають за дітьми віком до восьми років; особи, що піклуються за дітьми від восьми до шістнадцяти років, прикутими до ліжка пацієнтами; позбавлені волі за вироком суду; особи, які отримують освіту у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту; особи, які проходять альтернативну військову службу; солдати дійсної військової служби та посадові особи Агентства внутрішньої безпеки, зовнішньої розвідки, Центрального антикорупційного бюро, поліції, прикордонної охорони, Бюро по захисту уряду, Пенітенціарної служби і Державної пожежної охорони Польщі.

Важливими є навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, спрямовані на підготовку посадовців органів державної влади, органів місцевого самоврядування, працівників підприємств, установ, організацій, командирів формувань цивільного захисту та удосконалення набутих знань цими особами. Навчанню в обов'язковому порядку підлягають:

- губернатори і маршали;
- старости;
- мери і президенти міст;
- директори урядових відділів воєводства;
- директори департаментів (відділів) маршалових офісів;

— директори або керівники організаційних підрозділів міністерств і державних органів, причетних до вирішення питань цивільного захисту;

— головні коменданти поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, а також начальники управлінь поліції, управлінь Державної пожежної охорони воєводств, керівники відділів Прикордонної служби, а також директори відділів головних офісів командування поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби причетних до вирішення питань цивільного захисту;

— посадові особи, підприємств, установ, організацій, які відповідають за питання цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств;

— директори та керівники закладів освіти;

— посадові особи, відповідальні за вирішення питань цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств;

— особи, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних установах на рівні повіту і гміни;

— командири формувань цивільного захисту;

— персонал формувань цивільного захисту;

— працівники підприємств, установ, організацій з питань повсякденної самооборони.

Навчання здійснюється на декількох рівнях — державному і територіальному рівнях (воєводствах, повіті і гміні) та на підприємствах, установах, організаціях. Навчання відповідного змісту, організовані на цих рівнях, проводяться у наступних формах: базова підготовка, підвищення кваліфікації, спеціальна підготовка та тренування.

Навчання на державному рівні організовуються Головою служби з питань цивільного захисту відповідно до графіка базової підготовки з губернаторами і маршалами; директорами урядових відділів воєводства; директорами департаментів (відділів) маршалових офісів; директорами або керівниками організаційних підрозділів міністерств і державних органів, причетних до вирішення питань цивільного захисту; головними комендантами поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, а також начальниками управлінь поліції, Державної пожежної охорони воєводств, керівниками відділів Прикордонної служби, а також відділів головних офісів командування поліції, Державної пожежної охорони, Прикордонної служби, причетних до вирішення питань цивільного захисту; посадовими особами підприємств, установ, організацій, відповідальними за питання цивільного захисту в державних адміністраціях воєводств.

Питання підготовки у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту охоплюють напрямки запобігання пожеж, ліквідації наслідків НС, захисту цивільного населення, частини польських зобов'язань щодо членства цієї країни в НАТО (відповідно до Стратегії безпеки Польщі реалізація цих зобов'язань є обов'язком керівника цивільного захисту) і директив Європейського Союзу з досліджуваної сфери.

Враховуючи тематичну різноманітність та велику кількість суб'єктів, які охоплюються підготовкою, система навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту вимагає послідовних та організованих зусиль багатьох інституцій системи освіти, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, засобів масової інформації та інших. Особливу роль відведено структурному підрозділу з організації проведення навчання у сфері безпеки життєдіяльності та цивільного захисту Національної служби з питань цивільного захисту. Що стосується проведення навчання з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, то у цьому структурному підрозділі готуються річні графіки базової підготовки, організованої на державному рівні, до 1 грудня що передуює року, до якого відноситься графік і подає його на затвер-

дження Голові служби з питань цивільного захисту. Крім того, цей структурний підрозділ веде списки осіб, що пройшли базову підготовку.

Навчання на територіальному рівні організовують:

- керівник цивільного захисту воєводства — для старост; мерів і президентів міст; посадових осіб, відповідальних за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств; осіб, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних територіях на рівні повіту і гміни; командирів формувань цивільного захисту;

- керівник цивільного захисту повіту і гміни — для керівників підприємств, установ, організацій, відповідальних осіб за питання безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у підприємствах, установах, організаціях; директорів та керівників закладів освіти; працівників підприємств, установ, організацій з питань повсякденної самооборони;

- орган, що створює формування цивільного захисту — для персоналу формувань цивільного захисту.

Програма навчання базової підготовки на територіальному рівні, яка затверджується керівником цивільного захисту відповідного територіального рівня, формується із урахування наступних навчальних питань:

- завдань і повноважень державного управління щодо безпеки життєдіяльності та цивільного захисту;

- проблем антикризового управління;

- міжнародного гуманітарного права в аспектах безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, захисту пам'яток культури;

- формувань цивільного захисту, їх створення, завдань, забезпечення, досягнення готовності до дії за призначенням;

- загальної самооборони населення;

- психологічних аспектів антикризового управління, психологічної підтримки постраждалого населення та рятувальників;

- способів співпраці із засобами масової інформації в кризових ситуаціях, ролі засобів масової інформації у кризових ситуаціях;

- завдань неурядових організацій в системі цивільного захисту.

Керівник цивільного захисту відповідного територіального рівня направляє на базову підготовку директорів та керівників закладів освіти; осіб, відповідальних за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств; осіб, які обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних приміщеннях на рівні повіту і гміни; командирів формувань цивільного захисту. Керівники і відповідальні особи з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту підприємств, установ, організацій направляються на базову підготовку керівництвом цих підприємств, установ, організацій.

Керівник цивільного захисту воєводства надає Голові служби з питань цивільного захисту графік навчання з базової підготовки, що організовуються на територіальному рівні, до 31 січня року, що передує року, до якого відноситься графік.

Посадові особи, відповідальні за цивільний захист в державних адміністраціях воєводств та особи, що обіймають посади, пов'язані з веденням справ з питань цивільного захисту в адміністративних територіях на рівні повіту і гміни, а також командири формувань цивільного захисту зобов'язані пройти базову підготовку протягом 2 років з моменту зайняття своєї посади.

Базова підготовка організовується керівником цивільного захисту відповідного територіального рівня і керівниками підприємств, установ, організацій на підставі затверджених планів і навчальних програм.

Підвищення кваліфікації спрямоване на розширення знань і навичок, набутих під час базової підготовки, необхідної для реалізації завдань з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Це навчання проводиться в теоретичній та практичній формах.

Спеціальна підготовка дає можливість зміцнити знання та навички в конкретній галузі. Спеціальна підготовка на центральному рівні проводиться Головою служби з питань цивільного захисту, на місцевому рівні — відповідними керівниками цивільного захисту.

Організатори базової підготовки, підвищення кваліфікації, спеціальної підготовки забезпечують відповідний рівень проведення навчання а також ведуть і зберігають відповідну навчальну документацію. По закінченню цих видів підготовки видаються посвідчення, які підлягають обліку. Нагляд за організацією і здійсненням навчання здійснює Голова служби з питань цивільного захисту через структурні підрозділи з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

Значну увагу на територіальному рівні приділяється тренуванню, призначеному перевірці рівня знань і навичок, отриманих у процесі базової підготовки; підвищення кваліфікації; спеціальної підготовки. Керівник цивільного захисту воєводства проводить тренування із губернаторами та їх заступниками; мерами та їх заступниками; особами, зайнятими на посадах, пов'язаних зі справами цивільного захисту і ліквідації наслідків НС в адміністративних територіях на рівні повіту і гміни; командирами формувань цивільного захисту. Натомість начальники цивільного захисту повітів та гмін організовують навчання з керівниками підприємств, установ та організацій, що виконують завдання з питань цивільного захисту; директорами та керівниками навчальних закладів у відповідних адміністративних територіях. Тренування передбачаються і проводяться кожного року. Координація тренувань на рівні повіту здійснює відділ з питань безпеки та антикризового управління воєводства.

Окрім усіх вищезазначених форм важливими є конференції, семінари, наради, дослідження та публікації, пропагандистські акції (наприклад місцеві фестивалі, телевізійні програми, інформації в пресі), конкурси та змагання.

Запропоновані організаційні рішення системи навчання населення відкриті для інших осіб, які працюють в центральних органах влади і на місцях, та можуть бути залучені до кризового управління, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Прийняття таких рішень покладається на організаторів навчання.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВА ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже із загостренням техногенних та природних небезпек удосконалення системи навчання різних верств населення діям у НС набуває особливого значення. Теоретична і практична значимість досвіду Республіки Польщі з цих питань для України в умовах удосконалення ЄДС ЦЗ актуалізують це дослідження. Загальні положення та правові засади польського досвіду навчання населення діям у НС сприятимуть їх успішному втіленню у вітчизняній практиці у період розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць.

На основі аналізу польського досвіду з організації проведення навчання населення діям у НС можемо сформулювати основні напрями, направлені на зменшення негативних наслідків НС в Україні, зокрема: на державному рівні — розроблення основ щодо змісту навчальних програм навчання, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, забезпечення прозорих механізмів контролю якості навчання; на місцевому рівні — належне фінансування і ресурсне забезпечення освітніх установ сфери цивільного захисту, ширше залучення територіальних громад до навчання діям в НС,

моніторинг якості навчання населення і контроль ефективності функціонування навчальних установ сфери цивільного захисту.

Широке залучення громадськості до дій із запобігання та ліквідації НС мінімізуватиме втрати людських життів і майна. До подальших перспектив, які позитивно впливатимуть на виконання завдань з протидії НС, є системний аналіз базової і практичної підготовки працюючого населення.

Література:

1. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2013 році [Електронний ресурс]. Сайт ДСНС України. — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua>

2. Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях — вимога сьогодення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.berdichev.biz/content/view/9122/88888965/>

3. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 10.10.2012 // *Голос України*. — 2012. — № 220.

4. Бегун В.В. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): навчальний посібник / В.В. Бегун, І.М. Науменко. — К., Основа, 2004. — 328 с.

5. Науменко І.М. Концептуальні положення науково-освітнянського напрямку "Безпека життя і діяльності людини" для всіх рівнів в Україні / І.М. Науменко, А.В. Фурман, А.І. Попов // *Газета "Освіта"*, 26.11 — 3.12.1997 р.

6. Волянський П.Б. Сучасні тенденції формування компетентності державних службовців у сфері цивільного захисту / П.Б. Волянський // *Наукові записки. Інст. закон. Верховн. Ради України* // № 3/2013. — Київ, 2013. — С. 156.

7. Андрієнко В.М. Проблеми підготовки кадрів органів державного управління у сфері цивільного захисту / В.М. Андрієнко // *Мат. 13-ї Всеукр. наук.-практ. кон. рятувальників (20—21 вересня 2011 р.)*. — Київ, 2011. — С. 166—169.

8. Бикова О.В. Основи цивільного захисту: навч. посіб. / О.В. Бикова, О.Ч. Болієв, Д.М. Деревинський, В.Н. Єлісєєв, С.М. Миронець, С.І. Осипенко, Ю.О. Півень, В.І. Плетньов, Л.В. Попов, І.П. Соколовський; за заг. ред. канд. іст. наук М.В. Болотських; МНС України, Ін-тут держ. упр. у сфері цивільного захисту України, Ін-тут держ. упр. у сфері цивільного захисту. — К., 2008. — 223 с.

9. Євсюков О.П. Оптимізація підвищення кваліфікації державних службовців у сфері цивільного захисту / О.П. Євсюков, А.В. Терент'єва, М.Л. Долгий // *Економіка та держава*. — № 6. — 2013. — С. 116—118.

10. Krawczynska S. Artykul "IT CAMPUS — skalowalny system do zarzadzania uczelnia w warunkach transformacji sektora edukacyjnego" S. Krawczynska, str. 7—10 w numerze specjalnym (kwiecień 2005) kwartalnika naukowego Zachodniopolskiej Szkoły Biznesu "Firma i Rynek", który był zbiorem referatów konferencyjnych "Wirtualne Campusy — nowy wymiar edukacji" odbywającej się w dniach: 0-02.04.2005r.

11. Zmyslowski W. System szkolenia dla potrzeb ochrony ludności. — Режим доступу: http://www.ugpiekuty.bip.podlaskie.pl/upload/doc/7868_20080219_091140.pdf

12. Mazur S. /praca pod red. / Zarzadzanie kryzysowe, obrona cywilna kraju, ochrona informacji niejawnych, AWF, Katowice, 2003.

13. Михайлов В.М. Участь органів місцевої влади у підготовці та навчанні населення діям у надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: nuczu-conference.com/19-03/mikhajlov_v.m.doc

14. Гриневич Л.М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Л.М. Гриневич. — К., 2005. — 20 с.

15. Wytyczne w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkolen z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej zatwierdzone w dniu 21 kwietnia 2009 r. www.ock.gov.pl/.../PWytyczne-OCK-szkolenia

References:

1. Site of the State Service of Ukraine of Emergencies (2013), "National report on the status of technogenic and natural security in Ukraine in 2013", available at: <http://www.mns.gov.ua>, (Accessed 3 June 2014).

2. Weekly "Berdichev businesslike" (2014), "Study population action in emergencies — a requirement today", available at: <http://www.berdichev.biz/content/view/9122/88888965/>, (Accessed 123 June 2014).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Code of Civil Defense of Ukraine", *Holos Ukrainy*, vol. 220.

4. Behun, V.V. (2004), *Bezpeka zhyttiedial'nosti (zabezpechennia sotsial'noi, tekhnohennoi ta pryrodnoi bezpeky)* [Life Safety (provision of social, technological and natural security)], *Osnova*, Kyiv, Ukraine.

5. Naumenko, I.M Furman, A.V. and Popov, A.I. (1997), "Conceptual provision of scientific and educational direction "Safety of human life and activity" for all levels in Ukraine", *Hazeta Osvita*, vol. 26.11.

6. Volians'kyj, P.B. (2013), "Modern trends shaping competence of civil servants in the field of civil protection", *Naukovi zapysky. Inst. zakon. Verkhovn. Rady Ukrainy*, vol. 3, pp. 156.

7. Andriienko, V.M. (2011), "Problems of training of public administration in the field of civil protection", *Mat. 13-i Vseukr. nauk.-prakt. konf-i riatural'nykiv*, Kyiv, Ukraine, pp. 166—169.

8. Bykova, O.V. Boliiev, O.Ch. Derevyyns'kyj, D.M. Yeliseiev, V.N. Myronets', S.M. Osypenko, S.I. Piven', Yu.O. Pletn'ov, V.I. Popov, L.V. and Sokolovs'kyj, I.P. (2008), *Osnovy tsyvil'noho zakhystu*, [Fundamentals of Civil Protection], Kyiv, Ukraine.

9. Yevsiukov, O.P. Terent'ieva, A.V. and Dolhyj, M.L. (2013), "Optimizing training of civil servants in the field of civil protection", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 116—118.

10. Krawczynska, S. (2005), "Artykul "IT CAMPUS - skalowalny system do zarzadzania uczelnif w warunkach transformacji sektora edukacyjnego", S. Krawczynska, str. 7—10 w numerze specjalnym (kwiecień 2005) Firma i Rynek, vol. 1, pp. 7—10.

11. Zmyslowski, W. (2008), "System szkolenia dla potrzeb ochrony ludności". available at: http://www.ugpiekuty.bip.podlaskie.pl/upload/doc/7868_20080219_091140.pdf, (Accessed 3 June 2014).

12. Mazur S., (2003), *Zarzadzanie kryzysowe, obrona cywilna kraju, ochrona informacji niejawnych*, AWF, Katowice, Poland.

13. Mykhajlov, V.M. (2013), "The participation of local authorities in the preparation and training of the population in emergency action", available at: nuczu-conference.com/19-03/mikhajlov_v.m.doc (Accessed 3 June 2014).

14. Hrynevych L.M. (2005), "Trends in decentralization of basic education management in modern Poland", Ph.D. Thesis, Theory and History of Education, Institute of Pedagogy Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

15. Obrona Cywilna Kraju (2009), "Wytyczne w sprawie zasad organizacji i sposobu przeprowadzania szkolen z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej", available at: www.ock.gov.pl/.../PWytyczne-OCK-szkolenia, (Accessed 3 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2014 р.

УДК 351.86-047.64

М. В. Сіцінська,
к. держ. упр., докторант кафедри державного управління і менеджменту,
Національна академія державного управління при Президентові України

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ПРОЕКТУ КОНЦЕПЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СТРУКТУР СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

М. Sitsinska,
doctoral student in public administration and management, National academy of public administration the President
of Ukraine

SCIENTIFIC-THEORETICAL AND LEGAL BASES OF DEVELOPMENT OF THE DRAFT CONCEPT
OF PUBLIC INVOLVEMENT IN THE IMPLEMENTATION OF DEMOCRATIC CIVIL CONTROL
OVER THE ACTIVITIES OF THE STRUCTURES OF THE SECURITY SECTOR AND DEFENSE
OF UKRAINE

У статті розглянуто актуальні питання щодо розроблення проекту Концепції залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони України. Наголошено, що сфера національної безпеки є суттєвою частиною механізму функціонування держави, у якому стан безпеки країни починається з відчуття захищеності кожної людини. Обґрунтовано, що проект Концепції залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони України визначає основні принципи, пріоритетні завдання і механізми забезпечення виконання та реалізації концептуальних заходів у практичній площині. Доведено, що Концепція є основою для розробки конкретних програм, проектів та планів заходів на загальнодержавному та регіональному рівнях.

The article considers actual issues on development of the draft Concept of public involvement in the implementation of democratic civil control over the activities of the structures of the security sector and defense of Ukraine. Noted that the national security is an essential part of the mechanism of functioning of the state in which the security status of the country begins with a sense of security for every person. It is proved that the draft Concept of public involvement in the implementation of democratic civil control over the activities of the structures of the security sector and defense of Ukraine defines the basic principles, priorities and mechanisms to ensure compliance and implementation of conceptual activities in the practical plane. It is proved that the Concept is the basis for the development of specific programmes, projects and action plans at state and regional levels.

Ключові слова: державна політика, громадянське суспільство, національна безпека, сектор безпеки і оборони, концепція.

Key words: public policy, civil society, national security, the security sector and defence concept.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливий інтерес для інституцій громадянського суспільства становлять ті сфери, які безпосередньо впливають на процеси становлення суспільства, задають вектор його подальшого розвитку, визначають духовні, етично-моральні, ідеологічні суспільні цінності. У цьому контексті значущою видається сфера національної безпеки як суттєва частина механізму функціонування держави, у якому стан безпеки країни починається з відчуття захищеності кожної людини.

Протягом багатьох років незалежності України чиновництво стримувало реформування силових структур, намагалося їх політизувати, а також "приватизувати" управлінські й контролюючі функції держави, задовольняючи власні інтереси. У результаті цієї політики силові структури перестали виконувати власне правоохоронні функції держави, перетворилися на силовий інструмент застосування тиску, шантажу, сили до мирних громадян з метою задоволення приватних, корпоративних та політичних інтересів. Більше того, силові структури почали

зливатися з кримінальним тіньовим капіталом, брати участь у рейдерських захватах бізнесу, створюючи при цьому умови таємності, недовіри, залякування.

Очевидно, що подолання цих проблем та усунення їх негативних наслідків є нагальною потребою українського сьогодення, що потребує якісно відмінних підходів до розвитку силових структур держави, тобто тільки народ України є єдиним джерелом влади, а правоохоронні органи мають бути не знаряддям державного контролю за своїми громадянами, а передусім — сервісними службами, що допомагають суспільству влаштувати безпечний та законний добробут у власній країні й водночас бути під постійним демократичним цивільним контролем з боку інституцій громадянського суспільства.

Одним із таких підходів є залучення інституцій громадянського суспільства до здійснення демократичного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони, що і зумовлює актуальність розробки та впровадження в практику Концепції залучення громадянськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони України (далі — Концепція). Ця Концепція має стати наріжним каменем успішної стратегії демократизації держави, її трансформаційних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі наук з державного управління щодо запровадження ефективних механізмів державного управління, які спрямовані на залучення громадянськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони України.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розглянути актуальні питання щодо науково-теоретичних та правових основ розробки проекту Концепції залучення громадянськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Громадський контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони має передбачати не лише контроль за збройними силами та правоохоронними органами, а й за спецслужбами, а загалом — за всіма суб'єктами національної безпеки і оборони.

Запропонована Концепція визначає принципи, мету, завдання, пріоритети, механізми та очікувані результати залучення інституцій громадянського суспільства до здійснення демократичного контролю за діяльністю силових структур.

Правовою основою розробки Концепції є Конституція України, закони України "Про основи національної безпеки України", "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" [1], "Про органи самоорганізації населення", "Про інформацію", "Про свободу совісті та релігійні організації", "Про об'єднання громадян", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про звернення громадян", "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки", "Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації", "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини", "Про доступ до публічної інформації", укази Президента України "Про Стратегію національної безпеки Ук-

раїни", "Про Стратегічний оборонний бюлетень України", "Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади", "Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики", "Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики", "Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації" [2].

Сучасне українське суспільство характеризується недостатнім розвитком громадської активності. Однією з причин такого стану речей є, безумовно, недостатній рівень залучення громадян до вирішення державних справ, до процесу прийняття державно-управлінських рішень органами державної влади. Зокрема не залучено залишається громадськість і до державного управління різних сфер суспільно-державного функціонування, у тому числі — безпекового і оборонного сектору держави.

Низька громадська активність українського соціуму не лише є однією із першопричин не сформованості громадянського суспільства в нашій державі, а й свідчить про не усвідомлення громадянами свого потенціалу щодо впливу на вироблення та реалізацію політики національної безпеки, а також до оцінювання її ефективності. Окреслена ситуація має місце у зв'язку з недостатнім рівнем обізнаності громадян зі своїми конституційними і законними правами та свободами щодо участі в управлінні державними справами. Саме тому поза увагою державних інституцій залишаються потреби та інтереси громадськості у сферах, які стали невід'ємною частиною сучасного життя, зокрема, й у національній безпеці.

Такий стан речей призвів до того, що структури сектору безпеки і оборони практично не виконують своїх основних функцій щодо захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз тощо, а перетворилися на силовий інструмент державного тиску. Це, у свою чергу, провокує деформацію суспільної свідомості, нівелювання загальнолюдських цінностей та моральних установок, формує у населення переконання, що насилля та жорстокість — суспільно прийнятна поведінка.

Подолання цих проблем і подальше запобігання їм значною мірою залежить від ефективного залучення громадянськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони, що і зумовлює об'єктивну необхідність розробки концептуальних заходів щодо здійснення цього контролю.

Розроблення заходів із залучення громадянськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони має ґрунтуватися на таких принципах:

1) відповідності цих заходів Конституції України, вітчизняним та міжнародним (ратифікованим Україною) нормативно-правовим актам;

2) адаптації українського законодавства в безпековій та оборонній сферах щодо залучення громадянськості до вирішення державних справ до стандартів Європейського Союзу;

3) пріоритету захисту національних інтересів;

4) своєчасності вжиття заходів та адекватності їх захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;

5) узгодженості цих заходів із загальними засадами державної політики у сфері національної безпеки;

6) застосування у вітчизняній практиці кращого зарубіжного досвіду залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

7) відповідності заходів засадам розбудови демократичної держави та громадянського суспільства;

8) систематичного моніторингу громадської думки та узагальнення і врахування його результатів;

9) практичного використання наукових досліджень щодо залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

10) узгодження пріоритетів залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони з економічними, політичними, організаційними, управлінськими, правовими тощо пріоритетами Української держави;

11) професіоналізму, відкритості та прозорості в процесі формування та реалізації державної політики.

Як суб'єкт демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони на рівні інституцій громадянського суспільства можна розглядати: органи місцевого самоврядування; органи самоорганізації населення; політичні партії; громадян України та громадські організації; позасистемні елементи. Їхня діяльність має здійснюватися відповідно до чинного законодавства України та на основі дотримання таких основних принципів:

1) верховенства права, неухильного дотримання законодавства;

2) дотримання прав і свобод громадян;

3) гласності;

4) прозорості основних напрямів видатків на національну безпеку і оборону;

5) обґрунтованості;

6) перманентності;

7) відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки України за виконання поставлених перед ними завдань;

8) цілеспрямованості;

9) дотримання основ консолідації українського суспільства та євроінтеграції держави;

10) патріотизму та детермінації національних інтересів;

11) дотримання корпоративної етики;

12) конфіденційності;

13) відповідності пріоритетним напрямам державного управління у сферах національної безпеки і оборони;

14) дієвості й постійного контролю у сферах національної безпеки і оборони.

Сучасні умови побудови незалежної ринкової економіки в Україні відповідно до світової практики зумовлюють формування інституцій громадянського суспільства для демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони, функціонування яких є важливою та невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України. Орієнтація нашої держави на європейську інтеграцію є незаперечним свідченням прагнення України до розбудови громадянського суспільства. Однак на практиці українське суспільство демонструє надмірну пасивність щодо участі у вирішенні державних справ та в процесі прийняття рішень органами державної влади, що стосуються питань національної безпеки і оборони. Як результат, важливі та гострі со-

ціальні потреби і національні інтереси залишаються поза сферою державного управління національною безпекою. Громадська ініціатива, не будучи ні чітко сформульованою, ні, тим більше, публічно озвученою, не виконує свого основного призначення — привертати увагу держави до актуальних питань розвитку демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони.

Унаслідок цього в суспільстві формується чіткий стереотип непричетності громадян до політичних процесів, що провокує появу в українського народу комплексу меншовартості, що ґрунтується на переконанні в неадекватності змінити щось на краще у власній державі, та викликає надмірну пасивність суспільства і виключає його національну та громадянську пасіонарність.

Це призводить до того, що на тлі зростання викликів і посилення загроз національній безпеці України зберігається невідповідність сектору безпеки і оборони завданням захисту національних інтересів, що характеризується: невідповідністю правоохоронної системи завданням дієвого захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Така ситуація окреслює гостру необхідність трансформації процесу залучення громадськості до демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони. Вирішення зазначеного проблемного питання має базуватися на комплексному підході та стратегічному баченні шляхів залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони.

З огляду на це Концепція має визначати мету залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони та пріоритетні завдання.

Метою залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони є підвищення рівня громадської активності та громадської участі у вирішенні державних справ як одного з елементів становлення і розвитку громадянського суспільства, зокрема у сфері національної безпеки задля якісного реформування сектору безпеки і оборони, який би задовольняв потребу сучасного українського суспільства, відповідав вимогам сьогодення щодо ймовірних викликів і загроз національним інтересам України у безпековій та оборонній сферах, і забезпечив дотримання структурами сектору безпеки і оборони конституційного порядку, чинного законодавства, державної та військової дисципліни за будь-яких обставин.

Досягнення зазначеної мети можливе за умови реалізації низки пріоритетних завдань, сутність яких відображає основну спрямованість залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони.

Пріоритетними завданнями щодо залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони, є такі:

1. Ідеологічне становлення громадянського суспільства, що передбачає:

— масову просвітницьку й освітню роботу серед громадян щодо сутності та необхідності розвитку громадянського суспільства в Україні, конституційних і громадянських прав та свобод, важливості й необхідності збереження національної ідентичності, української духовності та моральних цінностей тощо;

— розроблення та вжиття систематичних інформаційно-пропагандистських заходів, спрямованих на переорієнтацію свідомості українських громадян з індивідуалістичної на колективну;

— упровадження медіа-освіти як інструменту демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони.

2. Налагодження ефективного інформування громадськості органами державної влади, які здійснюють державне управління у сферах національної безпеки і оборони, що передбачає:

— систематичне проведення відкритих прес-конференцій (конференцій не лише для представників мас-медіа, а й для широкого загалу громадськості) щодо висвітлення проектів нормативно-правових актів та концептуальних документів з питань національної безпеки;

— проведення днів "відкритих дверей" для представників громадських організацій з метою інформування суспільства про діяльність органів державної влади у сфері національної безпеки;

— здійснення електронної розсилки з актуальною інформацією щодо можливостей долучитися громадським інституціям, у коло інтересів яких входить вирішення завдань забезпечення безпеки і оборони, до процесу здійснення реорганізації Воєнної організації держави в сектор безпеки і оборони України;

— створення електронного каталогу можливостей та анонсу щодо участі громадськості в державному управлінні у сфері демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони та розміщення його на сайтах органів державної влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями, розвідувальними, правоохоронними органами;

— висвітлення у Білій книзі основних напрямів діяльності та заходів із розвитку сектору безпеки і оборони для здійснення демократичного цивільного контролю.

3. Вивчення та використання кращого зарубіжного досвіду співпраці органів державної влади, які безпосередньо залучаються до виконання завдань у безпековій та оборонній сферах з інституціями громадянського суспільства, що здійснюється шляхом:

— стимулювання наукових і науково-прикладних досліджень щодо вивчення зарубіжного досвіду розвинених країн у сфері залучення громадян до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— практичного впровадження найбільш значущих результатів наукових досліджень з питань залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— організації стажування за кордоном як представників органів державної влади компетентних у сфері національної безпеки, так і громадських інституцій щодо вивчення кращого досвіду залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони.

4. Активізація грантової та проектної діяльності серед громадських інституцій щодо сфери національної безпеки, що передбачає:

— створення єдиної системи надання послуг у сферах безпеки і оборони, у якій державні та недержавні організації зможуть змагатися на конкурсних засадах за бюджетні кошти, спрямовані на фінансування запропонованих громадськими організаціями проектів щодо демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— упровадження органами державної влади, які у межах своїх повноважень беруть участь у виконанні завдань щодо захисту національних інтересів у безпековій та оборонній сферах, у практику найбільш продуктивних ідей, запропонованих у проектах громадськими організаціями;

— ухвалення відповідного нормативно-правового акта, яким регулюватиметься порядок надання грантів, проведення конкурсів, ухвалення рішень за їх результатами.

5. Налагодження партнерства між громадськими організаціями та органами державної влади, які у межах своїх повноважень беруть або можуть брати участь у виконанні завдань щодо захисту національних інтересів у безпековій та оборонній сферах, шляхом:

— упровадження та дотримання принципів ефективного соціального партнерства, серед яких: державне стимулювання громадської ініціативи щодо участі в реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони; вільне вираження поглядів та позицій усіма інституціями громадянського суспільства;

— формування корпоративної культури як військовослужбовців та державних службовців управлінь, департаментів по зв'язках із громадськістю, так і активістів громадських організацій;

— створення системи підвищення кваліфікації працівників органів державної влади у сферах національної безпеки і оборони із роз'ясненням необхідності впровадження технологій участі громадськості у здійсненні демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— налагодження зворотного зв'язку між органами державної влади, у межах повноважень яких захист національних інтересів, і громадськими утвореннями.

6. Залучення обдарованої молоді до громадських організацій, які працюють на засадах партнерства з органами державної влади у сферах національної безпеки і оборони, що передбачає:

— проведення роз'яснювальної та навчальної роботи серед молоді щодо можливостей і перспектив громадської діяльності, зокрема щодо участі в процесах розвитку демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— формування медіа-культури молоді;

— організацію літніх військово-патріотичних таборів, клубів за інтересами тощо, у межах яких необхідно проводити активну роботу серед молоді щодо формування активної громадської позиції, почуття важливості участі у громадській діяльності, відчуття наочності впливу на прийняття державою нормативно-правових актів та вироблення управлінських рішень у сферах національної безпеки і оборони.

7. Упровадження сучасних технологій інформаційної присутності щодо інформування громадських інституцій про діяльність структур сектору безпеки і оборони, що передбачає:

— вироблення та неухильну реалізацію державної політики у сферах безпеки і оборони як умови утвердження України в сучасному глобалізаційному світі, у якій слід передбачити, що обов'язковою складовою внутрішньої політики у сферах національної безпеки і оборони держави є впровадження медіа-освіти на усіх рівнях суспільно-державного функціонування, що забезпечить розвиток демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— розроблення та впровадження системи просвіти та тренінгів з питань демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони для інститутів громадського суспільства, громадських організацій із використання вже діючих механізмів участі громадян у вирішенні державних справ;

— випуск навчально-методичної літератури, розроблення спеціальних програм, підготовку тренерів для проведення тренінгів з питань впровадження демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони;

— надання медіа-освіти статусу обов'язкового елементу навчальних програм у загальноосвітніх навчальних закладах, закладах професійної, вищої та післядипломної освіти щодо питань демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони.

Ефективне впровадження в практику цієї Концепції можливе за умови збалансованої діяльності та взаємодії владних інституцій усіх рівнів, відповідальності за досягнуті результати, залучення до процесів, передбачених Концепцією, максимально оптимального числа зацікавлених сторін — суспільних інституцій, цілеспрямованості та охоплення концептуальними заходами запланованої цільової аудиторії, відповідності заходів, спрямованих на залучення громадськості до здійснення контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони, напрямом державної політики у сферах національної безпеки і оборони та заходам іншого, ніж визначені Концепцією, характеру, спрямованих на ефективну участь громадськості в державному управлінні національною безпекою.

Механізмами забезпечення виконання цих умов та вжиття концептуальних заходів у практичній площині є: політичний, економічний, правовий, організаційний, кадровий.

Політичний механізм передбачає наявність політичної волі щодо ефективного залучення широких кіл інституцій громадянського суспільства до державного управління національною безпекою; об'єднання задля компромісної співпраці навколо питання залучення громадськості до здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю структур сектору безпеки і оборони всіх політичних сил.

Економічний механізм передбачає обов'язкове врахування щорічних видатків на фінансування заходів, передбачених Концепцією із державного бюджету та місцевих бюджетів; залучення коштів від міжнародних та вітчизняних донорів шляхом підготовки проектів, спрямованих на реалізацію окремих заходів, указаних у Концепції.

Правовий механізм передбачає підготовку та прийняття Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України, що координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, іншими центральними органами виконавчої влади в межах їх компетенції нормативно-правових актів та місцевими органами виконавчої влади локальних програмних актів, мета і зміст яких співзвучні з концептуальними.

Організаційний механізм передбачає, що Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України формують законодавче та нормативно-правове забезпечення реалізації заходів, передбачених Концепцією; центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання законодавчих та нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію концептуальних заходів; інші органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядуван-

ня забезпечують досягнення тактичних цілей (пріоритетних завдань) Концепції;

Кадровий механізм передбачає залучення до реалізації Концепції фахівців у сферах національної безпеки і оборони, юриспруденції, політології, державного та військового управління, державної служби тощо.

Досягнення мети Концепції та реалізація її пріоритетних напрямів можливі за умови дієвого практичного державного та громадського контролю за процесом її втілення в практику. Цей контроль має базуватися на принципах:

— верховенства права;

— взаємодії владних інституцій та громадянського суспільства;

— прозорості видатків із бюджетів усіх рівнів на реалізацію цієї Концепції та відповідальності за їх цільове використання;

— відкритості та доступності інформації про вжиття заходів, передбачених Концепцією, та про діяльність суб'єктів, які їх реалізують;

— наукової обґрунтованості, що передбачає розроблення відповідних заходів у сфері громадського контролю із використанням сучасних досягнень науки, проведення моніторингу заходів із реалізації Концепції.

Концепція є основою для планування діяльності органів державної влади у сферах національної безпеки і оборони. Органи державної влади керуються цією Концепцією під час розроблення проектів нормативно-правових актів та концептуальних документів з питань національної безпеки.

ВИСНОВКИ

У демократичних країнах ключовою складовою політики національної безпеки є громадський контроль за діяльністю структур сектору безпеки і оборони, а ефективність діяльності інституцій громадянського суспільства за процесом формування та реалізації політики національної безпеки є важливим індикатором демократичного розвитку держави.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є на наш погляд, вивчення кращого європейського досвіду співпраці органів державної влади з громадськими організаціями та об'єднаннями.

Література:

1. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави [Електронний ресурс]: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 975-IV // Відом. Верхов. Ради України. — 2003. — № 46. — Ст. 366.

2. Про План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 25.06.2013 № 342/2013. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342/2013>.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The law of Ukraine "On democratic civilian control over the Military organization and law enforcement agencies of the state", Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy, vpl. 46, pp. 366.

2. President of Ukraine (2013), Decree "On the Plan of Implementation of the 2013 State Policy Strategies for Civil Society Development in Ukraine", available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342/2013> (Accessed 22 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2014 р.

ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЮ ОСВІТОЮ

V. Oleinik,
Ph.D. in education, doctoral, University Education Management

BACKGROUND OF IMPROVING PUBLIC ADMINISTRATION OF POSTGRADUATE EDUCATION

У статті розкрито потенційні загрози збалансованості функціонування післядипломної освіти в Україні. Доведено, що на етапі суспільної трансформації державна політика у сфері післядипломної освіти має бути підкріплена працездатним механізмом управління, який би гнучко реагував на зміни в соціальному замовленні та потреби особистості. Обґрунтовано необхідність удосконалення державного управління зазначеною освітньою системою та відповідного її модельного представлення, що дасть змогу забезпечити конкурентоспроможність спеціалістів та задовольнити потреби у кваліфікованих кадрах в економіці.

The article deals with potential threats to balance the functioning of postgraduate education in Ukraine. It is proved that at the stage of social transformation state policy in the field of postgraduate education should be supported by workable management mechanism that would react flexibly to changes in the social order and the needs of the individual. The necessity of improving governance referred to the educational system and its corresponding model representation that will provide competitive professionals and meet the demand for skilled workers in the economy.

Ключові слова: післядипломна освіта, освітня система, людина, кадри, механізм державного управління, трансформація.

Key words: continuing education, the educational system, people, personnel, mechanism of public administration, transformation.

ВСТУП

Становлення та розвиток України як незалежної європейської держави вимагає від її стратегічного потенціалу, політичної, громадської, науково-педагогічної спільноти створення оптимальних умов для всебічного розвитку особистості, що необхідно для формування сучасних і майбутніх творців інтелектуальної, духовної та виробничої сфери суспільства.

Докорінні зміни, що відбулися в усіх напрямках і ланках життя нашої держави, його демократизація, а також науково-технічний прогрес потребують творчого переосмислення процесів педагогічної і психологічної науки для вироблення політики стратегічного розвитку системи національної освіти України. Особливістю освіти має стати найповніше втілення в її змісті науково визначеного, теоретично обґрунтованого цілепокладючого характеру людської діяльності, а без принципової перебудови всіх ланок освіти, в тому числі післядипломної неможливий процес ефективного державотворення. Нехтування або недостатня увага до проблем системи безперервної освіти загрожує національній безпеці держави, оскільки, яку б із її складових ми б не брали, всюди потрібні висококваліфіковані фахівці і сучасні технології.

Наукову базу дослідження щодо особливостей функціонування системи післядипломної освіти становлять численні праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: Афанасьєв В., Бондар В., Владиславлев О., Да-

ниленко Л., Жерносек І., Клокар Н., Маслов В., Олійник В., Онушкін В., Протасова Н., Сорочан Т., Тонконога В. та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити специфіку державного управління післядипломною освітою в умовах суспільної трансформації держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

Існуючий досвід досліджень, пов'язаних із вдосконаленням процесів управління, зокрема державного, переконує, що при їх розробці насамперед потрібно зосередитися на визначенні дефініцій, якими оперує дослідник. З огляду на це уявляється доцільним розглянути поняття "модель", "модельовання".

Модель — це еталон, стандарт, прилад, який відтворює, імітує побудову, функції, дії будь-якого іншого приладу; образ, аналог, схема певного фрагменту реальності, об'єкта культури, пізнання оригінала. З гносеологічної точки зору модель — замісник оригінала в пізнанні. Модель використовується для дослідження "непроявлених" властивостей досліджуваного об'єкта. При цьому враховується, що модель і оригінал далеко не тотожні, вони лише подібні, інакше неминуча абсолютизація, викривлення об'єктивної дійсності, що буде чинити опір досягненню об'єктивної істини [3]. Будь-яка модель має відтворювати специфічні ознаки певного процесу, хоча

різні моделі можуть мати і загальні ознаки, оскільки відображають реальні властивості предметів і явищ. Звідси важливість ізоморфізму для моделювання.

Поняття "моделювання" відноситься до гносеологічних категорій, які характеризують один з найважливіших шляхів пізнання. Моделювання виступає як метод дослідження об'єктів пізнання на їх моделях. Значні можливості щодо вдосконалення управління відкриває теоретичне моделювання. Характерною його рисою є тенденція до спрощення складних об'єктів з метою дослідження їх головних параметрів і розкриття на цій підставі більш глибокої сутності [4].

Отже, таким, що найбільше відповідає контексту нашого дослідження, уявляється наступне визначення поняття "модель": модель — це специфічний об'єкт (у формі розумового образу, опису знаковими засобами), створюваний з метою отримання та (або) збереження інформації, що відображає властивості, характеристики та зв'язки об'єкта-оригінала певної природи істотно щодо завдання, яке вирішується суб'єктом.

Оскільки шукана нами модель управління є адаптивною, то постає необхідність включення понять "адаптація" в категоріальний апарат дослідження. З огляду на це потрібно, по-перше, проаналізувати його загальнонаукове трактування; по-друге, розкрити сутність процесу адаптації в управлінні. Під адаптацією розуміється пристосування систем, що самоорганізуються, до умов середовища, які змінюються. У теорії Т. Парсонса речовинно-енергетична взаємодія із зовнішнім середовищем є однією з функціональних умов існування соціальної системи [7].

Розробка адаптаційної моделі державного управління післядипломною освітою ґрунтується на дотриманні принципів соціально-адекватного управління, а саме:

1. Принципу футуристичності, що забезпечує довгострокову орієнтацію управління на перспективу. Такий підхід зобов'язує керівника системи освіти на будь-якому рівні порушувати питання щодо місця, яке керує ним організація повинна посідати після цих подій та що необхідно зробити на рівні стратегії і визначення засобів для досягнення поставленої мети.

Сучасна освіта має бути зорієнтована на образ майбутнього, ідеал майбутньої людини. При цьому важливим є те, що освіта проектує інтелектуальну і духовну сутність людини, її спроможності, намагаючись відповісти на майбутні запити суспільства щодо культурного виміру особистості. Отже, для того щоб сказати, якою має бути освіта, слід спочатку знайти відповідь на питання, якою має бути людина. Саме людина виступає основним критерієм у визначенні відповідності чи невідповідності освіти потребам суспільного розвитку [4].

2. Принципу урахування зовнішніх впливів на зміст управління, що орієнтує на дослідження існування інших систем у зовнішньому середовищі. При цьому потрібно брати до уваги відразу декілька параметрів зовнішнього оточення. А саме: політико-економічних, технологічних, соціальних, національних, етнічних, культурних, релігійних і т. ін. Соціально-адекватне мислення перших осіб управлінської системи повинне охоплювати параметри впливів комплексно та передбачати, у якій мірі кожний із них може гальмувати або сприяти освітній організації у досягненні її цілей. При цьому політичний чинник визначатиме загальні напрями стратегії, еконо-

мічний — встановлюватиме рівень ресурсного забезпечення організації, а соціальний — обумовлюватиме, які саме суспільні групи будуть вигравати в результаті діяльності організації.

Освіта уявляє собою так звану когнітивну (творчу) підсистему суспільної метасистеми, що відповідальна за вироблення, поширення, добір і використання знань з метою соціального прогресу. Тому не можна її розглядати і тим більше розвивати ізольовано, окремо від глобальної системи. Потрібно прагнути адекватності рівнів розвитку когнітивних (інтелектуальних) підсистем, зокрема освіти, і всіх інших соціальних підсистем. Як відкрита система освіта "дихає" тими змінами, які неперервно відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Вона не лише детермінована зовнішніми обставинами політичного, соціально-економічного та соціокультурного походження, але й сама детермінує ці обставини. Останнє особливо важливо усвідомлювати, оскільки саме в цьому полягає сутність щодо доведення пріоритетної значущості розвитку освіти для людської цивілізації, окремої держави, кожної людини.

3. Принципу оперативності управління, що орієнтує на зосередження уваги на своєчасне забезпечення щільного зв'язку між середовищем і організацією. В умовах суспільної трансформації стратегія освітньої системи може швидко застарівати, а її ресурси виснажуватися. Тому сутністю даного принципу виступає визнання того, що для забезпечення відповідності змінам навколишнього середовища системи необхідно щоразу наново оцінювати поставлені цілі, переглядати стратегію, модифікувати елементи організації. Соціально-адекватний менеджмент потрібно розглядати і як особливий стиль мислення щодо здійснення змін у стратегії і тактиці діяльності організацій. За умов вельми політизованого українського суспільства не можна не враховувати поточної політичної ситуації, й заходів, до яких вдаються органи політичної влади. Тому керівництво освітньої організації, що сповідує філософію соціально-адекватного менеджменту, має бути сприйнятливим до динаміки політичного життя й діяльності конкретних осіб, що впливають на неї.

4. Принципу процесуальності, що орієнтує на відстеження існуючої динаміки розвитку, аналіз, перегляд і поточне корегування діяльності й передбачує застосування механізмів моніторингу.

Таким чином, услід за більшістю дослідників, ми уявляємо адаптацію як процес руху складної багаторівневої системи від одного стану до іншого — адаптивно-цілевідповідного.

З системних позицій управління може бути визнане адекватним, якщо його механізм як спосіб реального існування відповідає особливостям зовнішнього середовища та власній природі об'єкта управління, оскільки саме це забезпечує дієздатність керованої системи у визначених умовах, запобігає порушенню цілісності більш великої системи, до якої входить керована система як підсистема.

На нашу думку, вдосконалити державне управління післядипломною освітою в Україні можливо шляхом розробки та впровадження моделі гнучкого багаторівневого механізму управління, який відповідає сучасним умовам трансформації українського суспільства та динамічному розвитку глобального середовища й власній специфіці

післядипломної освіти як об'єкта управління. Пропонується адаптаційна модель державного управління післядипломною освітою є теоретичною й уявляє собою формалізацію мисленевого образу даної соціальної системи та його розвиток до рівня понятійного опису, який здійснюється у межах визначеного методологічного підходу. Процедура розробки вказаної моделі значною мірою є проблемноорієнтованою інтерпретацією основних положень концепції соціально-адекватного менеджменту, які складають теоретичне підґрунтя побудови адаптаційної моделі.

У ході становлення управлінських систем, зокрема системи управління освітою, помітна технократична орієнтація щодо осмислення його явищ, постановки освітніх цілей, побудови освітнього процесу [6]. При цьому широкого застосування набувають технічні терміни, які переносяться на сферу соціальної практики. У першу чергу це стосується поняття "механізм". Дане поняття у своєму прямому значенні застосовується для опису технічних пристроїв, систем, процесів.

Механізм — система тіл, що призначена для перетворення руху одного або декількох твердих тіл у потрібний рух інших твердих тіл [2].

У філософській літературі механізми управління визначаються за допомогою загальної характеристики функціонування та розвитку як основних особливостей соціальної системи. Функціонування та розвиток суспільства відбуваються завдяки притаманним їм внутрішнім механізмам. При розгляді цих механізмів перш за все виокремлюється гомеостазис, тобто спроможність системи зберігати свої істотні властивості всупереч тенденції відхилення.

На підставі розгляду генези механізму управління, його системоутворюючої ролі у прогресивній еволюції матерій, у виникненні біологічної, а потім соціальної форми руху, у створенні все нових об'єктів ноосфери, у пізнанні все нових законів природи, й нарешті, на основі його загальності сформульовано такий філософський статус вказаного механізму управління: "...механізм управління, що виник й розвинувся у ході еволюції як процес упорядкування зв'язків у взаємодіях, що постійно ускладнюються, як процес становлення саморегуляції й самоорганізації, які обумовили прогресивну лінію розвитку матерії, з появленням "мислячої матерії" (свідомості) й цілеспрямованої людської діяльності стає найвищою формою руху матерії, що лежить в основі пізнання, збереження й розумного перетворення оточуючого світу" [1].

У соціально-економічній теорії поняття "механізм" переважно використовується разом з епітетами "державний", "господарський", "правовий", "економічний", "організаційний" і т. ін. У вказаних словосполученнях воно асоціативно пов'язується з управлінням.

Багато трактувань поняття "механізм" склалося в юридичній літературі. В теорії держави та права доволі часто використовується поняття "державний механізм", але у його тлумаченні є певні розбіжності. З одного боку державний механізм розглядається як система державних органів, а з іншого — як політична організація суспільства. Поняття "державного механізму" певним чином отожднюється з поняттям "державний апарат". У джерелах з адміністративного права механізму управління приділяється значна увага, але переважно в аспекті характеристики організації та діяльності апарату

управління. Слід зазначити, що при цьому переважає статичний підхід в розумінні механізму управління.

Значну увагу розгляду механізмів управління приділив В.Г. Афанасьєв. Під механізмами управління він розуміє ті практичні заходи, засоби, важелі, стимули, через які органи управління впливають на суспільство, виробництво, будь-яку систему соціального порядку з метою досягнення цілей, які стоять перед ними, вирішення поставлених завдань. Механізми управління створюються на підставі притаманних суспільству закономірностей розвитку. Тому за своїм походженням вони об'єктивні. Разом з цим необхідно відмітити і суб'єктивний характер механізмів управління, оскільки вони створюються людьми, суспільними інститутами, які виступають носіями певних суспільних інтересів і потреб. Механізми управління виконують роль своєрідного медіатора між суспільними процесами, що протікають об'єктивно, і суб'єктивною практикою людей. Вони є знаряддям системи управління щодо впливу на суспільство [5].

З огляду на завдання нашого дослідження є сенс звернути увагу на таку особливість механізмів управління як їх неперервне "старіння". Оскільки суспільні процеси надзвичайно динамічні, то система управління не може встигати реагувати на все, що відбувається в соціальній системі. Тому вдосконалення механізмів управління (в цілому або їх певних ланок) має бути постійним. Це дозволяє зробити механізми управління більш адаптивними, тобто більш відповідними ходу реальних процесів у системі та її зовнішньому середовищі, а саме управління більш адекватним цілям суспільного розвитку.

Проведений аналіз діючого механізму державного управління післядипломною освітою дозволяє виокремити такі основні його недоліки:

1. Дезінтегрований характер побудови. У сфері післядипломної освіти автономно діють такі групи суб'єктів: суб'єкти, що входять до державного сектору (освітні заклади, які здійснюють післядипломну підготовку; регіональні та місцеві органи виконавчої влади; органи галузевого підпорядкування); роботодавці, що входять переважно у приватний сектор; інші суб'єкти — громадські організації, професійні спілки і т.ін.

2. Розбалансованість функціонування. Органи, підпорядковані Міністерству освіти і науки України не завжди можуть впливати на роботу органів галузевого підпорядкування у питанні післядипломної підготовки кадрів. Регіональні, місцеві органи виконавчої влади не завжди координують свою діяльність й узгоджують її на державному рівні. Підприємницький сектор не завжди приймає участь в програмах, які розробляються на різних рівнях управління післядипломною освітою.

3. Паралелізм у роботі державного та приватного секторів. Роботодавці нерідко вдаються до самостійної підготовки необхідного персоналу або на власний розсуд звертаються у різні центри, фірми, що спеціалізуються на підготовці кадрів.

4. Нескоординованість управління розвитком персоналу на виробництві. Розвитком персоналу в різних організаціях займаються різні служби (відділи кадрів; відділи технічного навчання; відділи праці та заробітної плати і т.ін.).

5. Недостатня структурованість об'єкта діяльності системи. Потенційні замовники на післядипломну осві-

ту уявляють собою дуже різномірні групи осіб. При здійсненні післядипломного навчання відбувається диференціація лише за фахом та кваліфікаційними категоріями.

6. Відсутність комплексного забезпечення ключових освітніх процесів. Перш за все це стосується тих процесів, що пов'язані із якістю післядипломної освіти.

З огляду на це передбачено вдосконалення існуючого механізму державного управління післядипломною освітою на підставі: по-перше, підвищення наукової обґрунтованості управління; по-друге, пізнання закономірностей, особливостей функціонування об'єкта управління, врахування його специфічних рис; по-третє, врахування динаміки розвитку суспільства, об'єктивних умов, що постійно змінюються, та пристосування до них механізму управління; по-четверте, врівноваження, визначення пропорцій централізації та децентралізації управління; по-п'яте, посилення зв'язків між елементами механізмів управління, забезпечення їх цілеспрямованого функціонування; по-шосте, вдосконалення найбільш значущих елементів механізму управління, зокрема соціально-правових норм як регулятора поведінки і діяльності людей, що має безпосередній вплив на досягнення ними мети.

При цьому дія механізму пропонованого механізму управління спрямовується на мінімізацію існуючих протиріч у функціонуванні післядипломної освіти, що обумовлені складними процесами суспільної трансформації, а саме: між декларуванням пріоритетності розвитку освітньої системи й реальним невизнанням її у якості сфери пріоритетного державного фінансування; між необхідністю реагувати на умови зовнішнього середовища системи, що постійно змінюється, та консерватизмом управління, його схильністю до використання старих схем, напрацьованих алгоритмів, стереотипів у прийнятті управлінських рішень; між темпами зміни на ринку праці й інерційністю управлінських структур післядипломної освіти; між об'єктивним підвищенням ролі професійного знання й обмеженим доступом до інформаційних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних; між зростанням освітніх потреб фахівців й скороченням можливостей отримання безкоштовної післядипломної освіти; між комп'ютеризацією усіх сфер суспільства й слабкою матеріально-технічною базою освітньої системи, нерозвиненістю її інформаційної інфраструктури; між підвищенням ролі складача системи післядипломної освіти, визнанням складності й важливості його професійної діяльності й зниженням стимулюючої ролі заробітної плати викладацького складу системи; між темпами соціально-економічних перетворень в країні і станом суспільної свідомості, адекватність змін якої значною мірою має забезпечувати післядипломна освіта (як мінімум щодо професійної компоненти); між визнанням післядипломної освіти одним з можливих ресурсів розвитку регіонів й реальною участю освітньої системи у вирішенні відповідних соціально-економічних проблем.

Рушійною силою формування адекватного сучасним вимогам суспільства механізму державного управління післядипломною освітою виступають інтереси та потреби: по-перше, держави; по-друге, регіональних підприємницьких спільнот; по-третє, недержавних структур, які знаходяться у процесі становлення.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведені викладки, необхідно зазначити, що удосконалення існуючого механізму державного управління післядипломною освітою має бути здійснене з урахуванням таких передумов: підвищення наукової обґрунтованості управління, зокрема на основі використання концепції соціально-адекватного менеджменту; дослідження та врахування закономірностей державного управління вказаній сфері; врахування динаміки розвитку суспільства як зовнішнього середовища системи; врахування специфіки об'єкта управління; урівноваження тенденцій централізації та децентралізації управління; посилення зв'язків між елементами механізму управління.

Література:

1. Абдеев Р.Ф. Механизм управления, его генезис и системоорганизующая роль / Р.Ф. Абдеев // Философские науки. — 1990. — № 4. — С. 105—113.
2. Державна національна програма "Освіта" України XXI століття. — К.: Райдуга, 1994. — 61 с.
3. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гурій та ін. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. — 2011. — 672 с.
4. Олійник В.В. Проблеми реформування і розвитку післядипломної освіти / В.В. Олійник, А.С. Нікуліна // Післядипломна освіта в Україні. — 2009. — № 1. — С. 6—9.
5. Пирогова О.В. Моделирование в образовании / О.В. Пирогова // Инновации в образовании. — 2004. — № 5. — С. 36—40.
6. Семиченко В.А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В.А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. — 2001. — № 1. — С. 54—57.
7. Социологический энциклопедический словарь / Ред.-координатор Г.В.Осипов. — М.: ИНФРА, М-Норса, 1998. — 488 с.

References:

1. Abdeev, R.F. (1990), "Control mechanism, its genesis and role sistemoorganizuyuschaya" *Filosofskie nauki*, vol. 4, pp. 105—113.
 2. (1994), *Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" Ukraina XXI stolittia* [State National Program "Education" Ukraine XXI century], Rajduha, Kyiv, Ukraine.
 3. Lytvyn, V. Andruschenko, V. and Hurij, A. (2011), *Naukovo-osvitnij potentsial natsii: pohliad u XXI stolittia* [Science and Education Nation: A Look into the XXI century], *Osvita i nauka: tvorchyj potentsial derzhavo- i kul'turotvorennia*, Kyiv, Ukraine.
 4. Olijnyk, V.V. and Nikulina, A.S. (2009), "Restructuring and Development of Postgraduate Education", *Pisliadyplojna osvita v Ukraini*, vol. 1, pp. 6—9.
 5. Pirogova, O.V. (2004), "Modeling in Education", *Innovacii v obrazovanii*, vol. 5, pp. 36—40.
 6. Semychenko, V.A. (2001), "Psychological aspects of training and postgraduate education teachers", *Pisliadyplojna osvita v Ukraini*, vol. 1, pp. 54—57.
 7. Osipov, G.V. (1998), *Sociologicheskij jenciklopedicheskij slovar'* [Encyclopedic Dictionary of Sociology], INFRA, M-Norsa, Moscow, Russian Federation.
- Стаття надійшла до редакції 29.05.2014 р.*

О. В. Тимошенко,
депутат Луганської обласної ради

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

О. Tymoshenko,
deputy of the Luhansk Regional Council

FOREIGN EXPERIENCE OF STATE REGULATION AND SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS

У статті розглянуто закордонний досвід державного регулювання підприємництва, визначено можливості та напрями його застосування в Україні.

The article considers the international experience of state regulation of entrepreneurship, identify opportunities and ways of its application in Ukraine

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, державне регулювання, державне регулювання підприємництва.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial activity, state regulation, state regulation of entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація економічного потенціалу малого і середнього підприємництва багато в чому залежить від вироблення і проведення активної державної політики щодо його підтримки та розвитку. Як показує світова практика, мале та середнє підприємництво, враховуючи його характерні особливості, потребує постійної уваги та підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Складність процесу державної підтримки малого та середнього бізнесу вимагає адекватної системи її управління, яка повинна гнучко реагувати на зміну ситуації, різноманітні по застосуванню інструменти і ґрунтуватись на зворотному зв'язку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження природи малого підприємництва, його місця та ролі в розвинутих ринкових економіках, реагування на заходи державного регулювання та підтримки є об'єктом уваги таких зарубіжних та вітчизняних учених, як О.Г. Борисов, Н.М. Заярна, С.Б. Зангеева, В.І. Захарченко, А.В. Іванищева, М.М. Ільчишин, Я.М. Кашуба, Г.М. Колісник, Л.Ф. Лебедева, Г.А. Лех, В.М. Литвиненко, Е.М. Романова, В.І. Рибчак, В.І. Сорокіна, О.Я. Туркало, Й. Шумпетер. Разом із тим, чимало теоретичних і практичних питань проблематики залишаються недостатньо розкри-

тими з точки зору комплексності та системності, що дає підстави стверджувати про актуальність вивчення закордонного досвіду державного регулювання підприємництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є розгляд закордонного досвіду державного регулювання підприємництва, визначення можливостей та напрямів його застосування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державна підтримка малого підприємництва займає важливе місце в економіці багатьох країн. Наприклад, в Японії і Франції здійснюється державне регулювання формування сприятливого економічного клімату для розвитку малого підприємництва. Такі країни, як США і Великобританія керують інноваційним розвитком за допомогою ринкових механізмів, серед яких лібералізація податкового та амортизаційного законодавства [10, С. 444].

У країнах з ринковою економікою створюється ефективне інституціональне середовище для розвитку малого і середнього підприємництва: надання господарської самостійності та свободи дій у рамках закону, стимулюван-

ня добросовісної конкуренції та обмеження монополізму, консультування та надання допомоги при отриманні інвестицій, кредитування і фінансування на пільгових умовах, захист приватної власності. Існують горизонтальний і вертикальний підходи до регулювання діяльності малих підприємств [5, с. 62]. Горизонтальний підхід пов'язаний із захистом інтересів у суміжних областях діяльності і зміцненням позиції малого та середнього підприємства у відповідному виді діяльності, вертикальний — створення умов для економіко-соціального розвитку даного сектора.

У зарубіжних країнах малий і середній бізнес являє собою головну сферу зайнятості населення, сприяє розвитку інноваційного потенціалу економіки, пошуку та впровадженню нових форм діяльності виробництва, а також збуту і фінансування.

Малий і середній бізнес в більшості провідних країн сприяв політичній та соціально-економічній стабілізації, створенню середнього класу (у Франції, Великобританії, Бельгії, Німеччині, Канаді, Іспанії), подоланню рецесії (в Ізраїлі, США), створенню нових ринків (у Мексиці, Канаді, Сінгапурі, Японії), послідовному проведенню реформ (у Китаї, Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині) [1, с. 66].

Мале підприємництво за своєю природою не володіє тими можливостями, які є у великого бізнесу. Підприємниць часто бере на себе функції головного керівника, фахівця з пошуку ринків збуту і потенційних партнерів, спеціаліста з технології виробництва товару або послуг і т. д. І все це — в одній особі. Очевидно, що на малих підприємствах просто неможливо тримати штат управлінців, бухгалтерів. Власнику підприємства доводиться працювати нарівні з найманими працівниками і навіть значно більше. Там, де велике підприємство може найняти десятки фахівців для вирішення тих чи інших проблем, мале підприємство повинно досягати успіху власним вмінням та динамічністю дуже маленького колективу.

Суспільство в особі державних і муніципальних спеціальних служб має допомагати суб'єктам малого підприємництва. Допомога є свого роду форою, покликаною компенсувати вразливість, природну обмеженість можливостей малого бізнесу порівняно з великим. Тим самим повинні вирівнюватися їх конкурентні можливості на загальноблагоселення країни та її економіки, що є загальноприйнятною світовою практикою.

Досвід ряду країн з розвинутою ринковою економікою показує, що найбільш ефективно державну політику підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва можна здійснювати через спеціалізований урядовий орган, який має достатні ресурсні можливості і повноваження. При цьому частина виконавчих повноважень делегується іншим організаційним структурам (профільним міністерствам, контрольно-ревізійним службам, департаментам, банкам, фондам тощо). Функції всіх вищезгаданих відомств багато в чому схожі, відмінності полягають в ієрархії підпорядкованості та принципі взаємодії з іншими відомствами, в організаційній структурі та масштабах діяльності, а також в системі відносин з партнерськими та громадськими організаціями.

Таким чином, основою державного регулювання діяльності малого підприємництва в США є спеціальні підрозділи в міністерствах та відомствах. Вони здійснюють цільові програми допомоги окремим групам дрібних бізнесменів. Внесок малого бізнесу у ВВП США становить близько 40%, а також понад половини всіх інвестицій здійснюється розвиток малого бізнесу, в якому зайнято більше 2/3 сукупної робочої сили [12, с. 35]. В Японії сформована загальнонаціональна система підтримки ма-

лого підприємництва при регулюючому взаємодії незалежного адміністративного агентства "Організація підтримки малого підприємництва та інноваційного розвитку регіонів Японії", яка утворює державну інфраструктуру підтримки підприємництва [4, с. 14]. Держава ініціює проведення моніторингу стану розвитку малого підприємництва, організовує комплексні дослідження, визначає ефективність заходів державного регулювання діяльності малого підприємництва. Організована система "зворотного зв'язку" держави з підприємницьким співтовариством. Підтримку малого підприємництва в Японії надають не тільки державні структури, але й галузеві інститути, такі, як Інститут дрібного бізнесу. У Німеччині аналогічну підтримку надають галузеві спілки підприємців і торгово-промислові палати.

У цілях стимулювання розвитку інноваційного підприємництва керівництво багатьох економічно розвинених країн приділяє серйозну увагу фінансовим складовим стратегії інноваційного розвитку малого підприємництва. Наприклад, уряд Великобританії розробив ряд програм з надання фінансової підтримки малим підприємцям інноваційної сфери, що включають обмін досвідом і знаннями, трансферт технологій між підприємствами, університетами та дослідницькими центрами і т. д. Передбачається державне фінансування видатків з надання у тимчасове користування виробничих площ і унікального обладнання [11, с. 21].

У Китаї державна підтримка малих інноваційних підприємств здійснюється в рамках загальної стратегії розвитку: створення бізнес-інкубаторів; сприяння в організації венчурних фондів для малих підприємств; розміщення в секторі малого підприємництва державних замовлень тощо [1, с. 31].

Європейські країни дуже активно підтримують розвиток експортного потенціалу свого малого бізнесу. Діють ефективні системи гарантій експортних поставок до Німеччини, Австрії, Італії, Фінляндії. Формується єдина система гарантій Євросоюзу [13, с. 70].

Серед заходів з підтримки підприємництва в США, Великобританії, Нідерландах можна виділити наступні основні напрями діяльності:

- пряма фінансова підтримка бізнесу у вигляді прямих позик, пайової участі в позиках комерційних банків та гарантування позик комерційних банків;
- підготовка кадрів у спеціалізованих центрах і на робочих місцях;
- технічна допомога (надання та оплата консультаційних та проектних послуг);
- юридична (при реєстрації компаній);
- організаційно-фінансова (розробка бізнес-планів, пошук потенційних інвесторів);
- проведення інженерних розробок (конструювання продукту і технологій);
- маркетингова;
- адміністративно-господарські послуги (оренда приміщень на вигідних для бізнесменів умовах, допомога адміністративного характеру (надання персональних комп'ютерів, копіювальної техніки);
- бухгалтерські (відкриття банківського рахунку, допомогу у веденні банківських книг і т. д.) [6, с. 41].

В останні роки акцент робиться саме на нове перспективне підприємництво. Одним з найбільш ефективних способів стимулювання зростання нового підприємництва стали бізнес-інкубатори — спеціалізоване державне або державно-приватна установа, яка здійснює багатопланову підтримку компаніям, що створюються. Це багатопланова будівля, в якій компанії (підприємства) можуть

знайти прийнятне приміщення (офіс, склад, цех тощо) безкоштовно або за помірну плату. Підприємцям надається сприяння в області управління з боку менеджерів бізнес-інкубатора і відкривається доступ до мережі послуг професійних експертів-юристів, бухгалтерів, фахівців з маркетингу.

Для країн з розвинутою ринковою економікою характерний більш високий рівень розвитку малого підприємництва і ступеня його участі у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік. Так, у малому підприємстві США зайнято понад 62 млн осіб (або 50% усіх працюючих у приватному секторі), що створюють понад 50% ВВП країни. За останні 15 років в сегменті національної економіки США — малому підприємстві було створено 64% від загальної кількості створених нових робочих місць [6, с. 41].

Досвід США показує, що найбільш динамічний розвиток отримують ті регіони, де сформовані промислові або інноваційні кластери, — комплекси підприємств (промислових компаній, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком).

Згідно з даними статистичних досліджень, Японія входить у першу трійку країн, з найпотужнішою економікою, при цьому основна частина населення країни (близько 73% зайнятого населення) не зайнята у секторі малого та середнього підприємництва. Японський досвід регулювання і підтримки розвитку малого і середнього підприємства відрізняється високим рівнем державного впливу на основні процеси реформування економіки країни. Основний закон про малі та середні підприємства в Японії був прийнятий в 1963 р., а після економічної кризи 1998 р. до нього були внесені суттєві зміни, продиктовані необхідністю допомоги сектору малого і середнього підприємства в його адаптації до змін в економіці, продиктованих загостренням конкуренції на глобальних ринках, стрімким розвитком інформаційних і високих технологій, потреби в нарощуванні масштабів інноваційної діяльності. Для прискорення реструктуризації промисловості в Японії передбачається розукрупнення надпотужних підприємств і корпорацій шляхом примусового продажу великих блоків акцій іншим компаніям на відкритих торгах з виділенням дочірніх виробничих і венчурних суб'єктів малого і середнього підприємства. Для регулювання процесу прискореної реструктуризації використовується механізм податкового стимулювання і заходи фінансового впливу [4, с. 41].

Фахівці відзначають, що значущим інструментарієм стимулювання інноваційної діяльності є податковий, реалізований за допомогою надання податкових пільг і преференцій, пільгових ставок орендної плати, бюджетне фінансування інноваційної діяльності, що підтверджується зарубіжною практикою. Так, наприклад, формою особливого оподаткування витрат на НДДКР, що найбільш часто застосовується у світовій практиці є податковий кредит, який дозволяє витрати на НДДКР спрямувати на зменшення податкових зобов'язань.

В Японії, Франції, Великобританії, Італії, Швеції, Кореї податкове законодавство передбачає можливість стовідсоткового вирахування з оподатковуваного доходу сум, що використовуються на фінансування поточних витрат на НДДКР та інвестиції в обладнання для НДДКР.

У Франції в 1999 р. був прийнятий закон про інновації, що передбачає залучення на конкурсній основі дослідників для створення підприємств. У цілях просування

проектів в країні існує програма розвитку інкубаторів, в якій малі фірми, по суті, безоплатно отримують на два — три роки в користування приміщення, обладнання та інші об'єкти. Значні кошти виділяються державою на трансферти технологій. Для оплати фахівців передбачені кредити, до 50 % яких — безповоротні [8, с. 41].

У Бельгії інноваційний процес стимулюється так званою кластерною політикою. Малим підприємствам, які беруть участь в інноваційному процесі, за федеральним законом податкові зобов'язання можуть бути знижені до 100 %. У Фландрії існує закон про інвестиції, згідно з яким бюджетні кошти для трансферу технологій залучаються через університети та науково-дослідні інститути.

Заслугує на увагу підтримка Міністерства Фландрії інвестицій в науку. Наслідком такої політики є високий відсоток працівників у сфері наукомісткої: 9 % проти 4,4 % у середньому по Європі [13, с. 41].

Інноваційна система в Німеччині багато в чому схожа з іншими країнами. Специфічною для Німеччини формою є так званий KEIM-процес, у рамках якого створено орган, керуючий групою університетів та інститутів для трансферу технологій, передбачена спеціальна програма навчання професорського складу і студентів трансферу технологій, тобто підготовці вченого до підприємницької діяльності. Інноваційне законодавство дозволяє професорам університетів створювати компанії по трансферу технологій.

Найважливішим стимулом для трансферу технологій є можливість участі університетів у створенні, спільно з приватним капіталом, інноваційних компаній за рахунок державного бюджету.

За результатами моніторингу правового регулювання інноваційної діяльності та розвитку малого підприємства в зарубіжних країнах представляється можливим відзначити, що основні законодавчі акти про діяльність суб'єктів малого та середнього підприємства доповнені низкою урядових актів, що містять положення про різні форми і види підтримки, діють спеціальні законодавчі акти, що регулюють інноваційну діяльність (наприклад, Закон Японії "Про заходи підтримки активної творчої діяльності в секторі малого та середнього підприємства").

Багато експертів зазначають, що Україні складно подолати відставання в інноваційному розвитку, а подолання сформованої ситуації повинен сприяти сприятливий правовий клімат регулювання інноваційної діяльності українським підприємництвом, і в першу чергу, малим, що володіють здатністю гнучко та оперативно реагувати на тенденції розвитку науки, промислового виробництва, потреби ринку, виклики та імперативи подальшого розвитку в умовах глобалізації економічних процесів.

Незважаючи на те, що Й. Шумпетер визнавав все зростаючу роль великих компаній в інноваційному розвитку економіки, основна роль транснаціональних корпорацій — це поліпшуючі інновації, а ризик виведення на ринок нового продукту — прерогатива малого підприємства, яке, по суті, є основним джерелом інноваційного зростання економіки в силу готовності малого бізнесу до жорсткої боротьби за споживача [14, с. 31].

Німецький уряд також надає допомогу своїм дрібним і середнім підприємствам у вигляді кредитів і субсидій. У післявоєнній Німеччині використовувалася оригінальна модель кредитних гарантій для малого бізнесу. У 1948 р. був створений Банк кредитних гарантій для управління грошовими коштами, що надходили за планом відновлення Європи Маршалла. Одночасно були створені регіональні кредитні корпорації. Зараз Банк кредитних га-

рантій є одним з десяти провідних банків Німеччини і об'єднує 24 регіональних установи. Капітал банку є повністю державним, причому 80 % належить федеральній адміністрації, а решта 20 % — адміністрації земель. Що стосується регіональних кредитних установ, то вони знаходяться в руках приватного капіталу і мають форму акціонерних товариств. Прибуток цих компаній звільнена від податку на увазі важливої суспільної ролі, яку вони відіграють. За час існування ця система надала дрібним і середнім підприємцям більше 100 тис. гарантій на загальну суму 10 млрд марок, завдяки яким було реалізовано комерційних кредитів, лізингових контрактів і венчурного фінансування на суму 14 млрд марок [1, с. 41].

З бюджету федерації і земель:

— пільгові інвестиційні кредити, головним чином при освоєнні високотехнологічних виробництв;

— кредити для створення власних підприємств, а також регіональні кредити в рамках "Програми відродження Європи".

Головна особливість, що лежить в основі державної підтримки дрібних і середніх фірм в Німеччині, — це стимулювання самореалізації економічного потенціалу цих підприємств, створення для них рівних умов з великими фірмами, підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності [9, с. 91].

Аналіз регіональної політики взаємодії держави і бізнесу в західноєвропейських країнах дозволяє виділити в якості її базових характеристик наступні:

1. Надання державної підтримки приватному бізнесу тільки в тому випадку, якщо це вигідно не тільки компаніям, але і певним територіям.

2. Особливий упор робиться на створення нових або збереження існуючих робочих місць.

3. Поєднання прямої фінансової підтримки бізнесу з непрямою, що забезпечує розвиток інфраструктури території. Державні капіталовкладення в інфраструктуру здійснюються в рамках загальнонаціональних та регіональних програм, до основних цілей яких відносяться: залучення у райони нових компаній і поліпшення умов для функціонування вже діючих, мобілізація внутрішніх ресурсів розвитку регіону.

4. Розвинена система контролю за використанням фінансової допомоги з боку держави. Серед інструментів контролю виділяються фіскальні (наприклад, надання компанії інвестиційних субсидій зв'язується з сплатою нею податків), адміністративні (компанія повинна отримати спеціальний дозвіл на здійснення інвестицій).

5. У складі базових напрямів регіональної політики виявляється розширення інноваційної діяльності приватного бізнесу. Практично у всіх країнах Західної Європи субсидовані державою наукові та науково-інформаційні центри надають дрібним і середнім провінційним компаніям допомогу в інформаційному забезпеченні та проведенні прикладних та фундаментальних досліджень.

Для регіональних влад посилені наступні форми та інструменти непрямої підтримки процесів розвитку науки і техніки: зниження тарифів на енергоресурси та комунальні послуги; повне звільнення від податку на прибуток, що спрямовується на розширення та модернізацію виробництва; зниження ставок орендної плати за використання землі та будівель.

6. Сприяння формуванню і розвитку коопераційних зв'язків між сферою НДДКР і фірмами. Держава при цьому виступає як брокер. У Великобританії, Бельгії, Данії, Португалії, Німеччині створені різні центри по кооперації університетів і промисловості, інноваційні центри з передачі передової технології малому і середньому бізнесу.

7. У 90-х рр. у державній політиці починає превалювати кластерна філософія — уряди концентрують зусилля на підтримці існуючих кластерів і створення нових мереж компаній, що раніше не контактували між собою. Держава при цьому не тільки сприяє формуванню кластерів, але і стає учасником мереж. Кластерні стратегії широко використовуються у Великобританії, Німеччині, Данії, Нідерландах, Фінляндії та ряді інших країн. Наприклад, у Німеччині з 1995 р. діє програма створення біотехнологічних кластерів. У Норвегії уряд стимулює співпрацю між фірмами в кластері "морське господарство". У Фінляндії розвинутий лісопромисловий кластер, куди входить виробництво деревини і деревних продуктів, паперу, меблів, поліграфічного і пов'язаного з ним устаткування [13, с. 77].

8. Участь органів Європейського союзу як наднаціональних організацій у здійсненні регіональної політики, метою якої є стимулювання економічного розвитку в регіонах, що мають низький рівень ВВП на душу населення або схильних до деіндустріалізації. Один з таких органів — Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), що надає фінансову підтримку переважно у формі субсидій, що забезпечують створення нових або збереження існуючих робочих місць. Європейські програми науково-технічного співробітництва, зокрема "Єврика", відіграють важливу роль у створенні кластерів, зводячи разом партнерів, які не змогли самотійно встановити контакти на національному рівні [1, с. 38].

Важливо також враховувати досвід розвинених країн у цільовому характері підтримки малих підприємств з акцентом на початківців. У міжнародній практиці виділяють кілька категорій людей, що прагнуть зайнятися бізнесом і початківців свою справу.

Перша категорія — це підприємці-початківці, тобто громадяни, які мають здібності та бажання займатися такою діяльністю. Тут увагу органів підтримки спрямовано, насамперед, на молодь, військовослужбовців, звільнених у запас, колишніх урядовців, інженерів, які залишаються без роботи після закриття великих виробництв.

Друга категорія підприємців — це ті, хто вже почав свій бізнес і має невелику власність. Однак сімейному або малому підприємству потрібно розширення або модернізацію, а іноді і якісне оновлення виробництва (наприклад, диверсифікація) плюс певні фінансово-кредитні ресурси.

Третя категорія підприємців — це ті, у яких вже є стабільний бізнес, а значить, є і кредитна історія. Ця категорія підприємців може отримати додаткові кредити навіть під обігові кошти. Безумовно, таким підприємцям необхідна підтримка при виході на зовнішні ринки.

Таким чином, колосальний ефект від використання малого бізнесу в модернізації регіональної економіки за кордоном відзначений вже давно. Феномену його впливу на економічні, політичні, соціальні та технологічні перетворення в регіонах, а також здатності стабілізувати процеси регіонального розвитку, що відбуваються в цих областях, постійно приділяється пильна увага.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Все вищесказане дозволило сформулювати основні напрямки підтримки суб'єктів малого підприємництва, які можна перенести на регіональний рівень у російських умовах: організація спеціалізованого регіонального виконавчого органу, відповідального за розвиток та підтримку підприємництва; визначення територіальної і галузевої пріоритетності підтримки суб'єктів малого та середнього

підприємництва; інформаційне обслуговування суб'єктів малого та середнього підприємництва: пошук інвесторів, визначення можливостей малого та середнього підприємництва, технологічні ресурси, експортні можливості, суб-контрактація; підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва за категоріями: початківці (навчання, консалтинг, низькопроцентні мікрозайми під стартапи), діючі (низькопроцентні лізинг, кредити, гарантії), що розвиваються (субсидування участі у виставках, ділових місій, ярмарках); розвиток інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва за селекційної ланцюжку: бізнес-інкубатор, технопарки, промислові парки, кластери; підтримка інноваційного бізнесу: податкові пільги, гранти, ендаумент-фонди, венчурні фонди; створення регіональних "омбудсменів" у вигляді фізичних осіб та інституціональної інфраструктури; інвестиційна підтримка ("премія за капіталовкладення"); зниження регіональних податків; забезпечення пільгового доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до державних замовлень на постачання товарів, робіт та послуг.

Література:

1. Заярна Н.М. Міжнародний досвід підтримки малого бізнесу та сучасні українські реалії / Н.М. Заярна // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.1. — С. 198—201.
2. Зангеева С.Б. Польза и преимущества зарубежного опыта поддержки и развития малого и среднего бизнеса применительно к России / С.Б. Зангеева, Е.М. Романова // Финансы и кредит. — 2011. — №14. — С. 63—71.
3. Захарченко В.І. Зарубіжний і вітчизняний досвід державного регулювання економіки для сучасної України / В.І. Захарченко, О.Г. Борисов, А.В. Іванищева / За ред. В.І. Захарченко. — Одеса: Видавничий центр студія "Нігоціант", 2005. — 128 с.
4. Кашуба Я.М. Японський феномен розвитку приватного бізнесу: монографія / Я.М. Кашуба. — Л.: Астролябія, 2009. — 272 с.
5. Колісник Г.М. Зарубіжний досвід, шляхи підвищення економічної ефективності підтримки малих підприємств та його аспекти в Україні. / Г.М. Колісник // Збірник науково-технічних праць Львівського національного університету ім. Івана Франка. — 2005. — № 15. — С. 336—341.
6. Лебедева Л.Ф. США: государство, человек, экономика (региональные аспекты) / Л.Ф. Лебедева. — М.: Анкил, 2012. — 72 с.
7. Лех Г.А. Світовий досвід розвитку підприємств малого бізнесу / Г.А. Лех, М.М. Ільчишин, О.Я. Туркало // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. — 2011. — Вип. 21.15. — С. 224—229.
8. Литвиненко В.М. Малий бізнес у світовій економіці: монографія / В.М. Литвиненко; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. — К.: ТОВ "Вид-во "Аспект-Поліграф"; Ніжин, 2004. — 178 с.
9. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду (світовий досвід і проблеми України) / Мельник А.Ф. — Тернопіль: Збруч, 2005. — 181 с.
10. Рибчак В.І. Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В.І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 16.1. — С. 441—445.
11. Сорокина В. Государственное регулирование малого бизнеса: опыт Великобритании / В. Сорокина // Проблемы теории и практики управления. — 2011. — № 2. — С.100—103.
12. Супян В.Б. Американская экономика: новые реальности и приоритеты XXI в. / В.Б. Супян. — М.: Анкил, 2013. — 152 с.
13. Шайдюк І.Є. Європейський досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва / І.Є. Шайдюк // Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції "Концептуальні засади формування менеджменту в Україні", Київ, Одеса, Стамбул, 17—22 травня 2013 р. — С. 246—252.
14. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 120 с.

References:

1. Zayarna, N. M. (2001), "international experience of support of small business and modern Ukrainian realities", *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, Vol. 21.1, pp. 198—201.
2. Zangeeva, S.B. Romanova, E.M. (2011), "The benefits and advantages of international experience of support and development of small and medium business in Russia", *Finansy i kredit*, vol. 14, pp. 63—71.
3. Zakharchenko, V.I. Borisov, O.H. and Ivanyshcheva, A.V. (2005), *Zarubizhnyy i vitchyznyanyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya ekonomiky dlya suchasnoyi Ukrayiny*, [Foreign and domestic experience of state regulation of economy for the real Ukraine], *Vydavnychyy tsentr studiya "Nihotsiant"*, Odesa, Ukraine.
4. Kashuba, Ya.M. (2009), *Yapons'kyy fenomen rozvytku pryvatnoho biznesu: monohrafiya*, [Japanese phenomenon of private business development], *Astrolyabiya*, Lviv, Ukraine.
5. Kolisnyk, H. M. (2005), "Foreign experience, ways of increase of economic efficiency of small business support and its aspects in Ukraine", *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats' L'vivs'koho natsional'noho universytetu im. Ivana Franka*, vol. 15, pp. 336—341.
6. Lebedeva, L.F. (2012), *SShA: gosudarstvo, chelovek, jekonomika (regional'nye aspekty)*, [U.S. government, people, economy (regional aspects)], *Ankil*, Moscow, Russia.
7. Lekh, H.A. Il'chyshyn, M. M. and Turkalo, O.Ya. (2011), "World experience of development of small business", *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny: Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats'*. Vol. 21.15, pp. 224—229.
8. Lytvynenko, V.M. (2004), *Malyy biznes u svitoviy ekonomitsi*, [Small business in the global economy], *In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.
9. Mel'nyk, A.F. (2005), *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky perekhidnoho periodu (svitovyy dosvid i problemy Ukrayiny)*, [State regulation of economy in transition (world experience and problems)], *Ternopil'*, Ukraine, *Zbruch*.
10. Rybchak, V. I. (2009), "International experience of state regulation of small businesses", *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, vol. 16.1, pp. 441—445.
11. Sorokyna, V. (2011), "State regulation of small business: United Kingdom", *Problemy teorii i praktiki upravlenija*, vol. 2, pp.100—103.
12. Supjan, V.B. (2013), *Amerikanskaja jekonomika: novye real'nosti i prioritety XXI v.*, [The American economy: new realities and priorities of the XXI century], *Ankil*, Moscow, Russia.
13. Shaydyuk, I.Ye. (2013), "The European experience of state regulation and support of small business", *Materialy III Vseukrains'koyi naukovoyi konferentsiyi "Kontseptual'ni zasady formuvannya menedzhmentu v Ukrayini"*, *Kyyiv, Odesa, Sтамбул*, pp. 246—252.
14. Shumpeter Y. (1982) *Teoryya ekonomicheskogo razvytya*, [The theory of economic development], *Prohress*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014 р.

Ю. В. Ткаченко,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

І. Tkachenko,
PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

STRATEGY OF BUILDING AN INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY IN TERMS OF GLOBALIZATION

Економіка України досягла стану, за якого склався цілий ряд проблем, які почали швидко знижувати міжнародну конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість країни. У цій ситуації продовження існуючого шляху розвитку в незмінному вигляді більше неможливе, потрібні зміни як у підприємницькому, так і в державному секторі. Проведення змін припускає наявність достатньої мотивації і необхідних знань про те, що і як змінювати. При цьому розвиток економіки України знаходиться в складній кореляції з глобалізаційними тенденціями. Глобалізація змінює характер стосунків із зовнішнім світом, підштовхує розвиток відкритості, сприяє росту обсягів торгівлі і міжнародних інвестицій. З огляду на це, в статті проведено систематизацію чинників соціально-економічного розвитку України, розроблено етапи формування політики підвищення інвестиційної привабливості країни, визначено ознаки, що характеризують кінцеву стратегічну мету забезпечення інвестиційної привабливості України та узагальнено основні напрями формування інтегрованої стратегії підвищення інвестиційної привабливості України.

The economy of Ukraine has reached a stage, when several big political, economic and social problems started a rapid reduction of the international competitiveness and investment attractiveness of the country. In this situation the current strategic development is no longer effective and changes in the business and public sectors are required. Such changes require a sufficient motivation and the necessary knowledge of what and how to do. The development of the economy of Ukraine is very connected with globalization trends. Globalization has changed the nature of relations with the outside world, encouraged transparency, boosted the growth of trade and international investment. In this respect, it was: systematized the socio-economic development's factors; developed stages and directions of the policy to increase the investment attractiveness of Ukraine; identified characteristics that identify the ultimate strategic goal to increase an investment attractiveness of Ukraine; and summarized the main directions of building an integrated strategy to increase the investment attractiveness of Ukraine.

Ключові слова: інвестиційна привабливість України, прямі іноземні інвестиції, інвестиції, глобалізація, стратегія формування інвестиційної привабливості національної економіки.

Key words: investment attractiveness of Ukraine, foreign direct investment, investments, globalization, strategy of building an investment attractiveness of the national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізації світової економіки і стирання меж між країнами капітал активно переміщується по світу з метою отримання доступу до нових ринків

або підвищення рентабельності виробництва, за рахунок зниження витрат і економії на заробітній платі. Цей феномен відкриває для України нові можливості для економічного розвитку і залучення україн необхідних

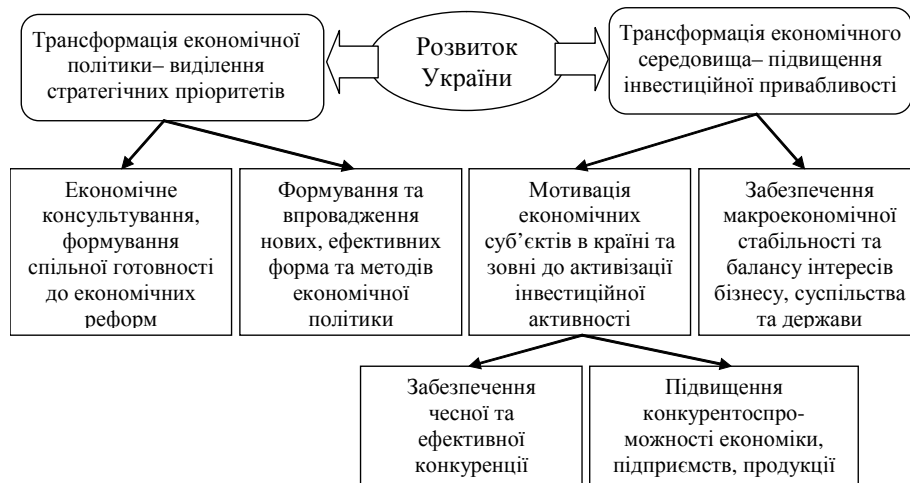

Рис. 1. Система чинників соціально-економічного розвитку України

Розроблено автором.

додаткових зовнішніх інвестицій. Тому для досягнення динамічнішого економічного розвитку країни, зміцнення тенденції по подоланню бідності і підвищення добробуту громадян України органи влади повинні покладатися не лише на внутрішні, але і на зовнішні ресурси.

Підвищення інвестиційної привабливості України — це процес, який вимагає часу і зусиль, і в якому позитивні результати потребують злагодженої роботи різних органів влади, розуміння і підтримки керівництва країни, наявності та активної дії команди професіоналів, яка зможуть впровадити усі необхідні кроки. Залучення іноземних інвестицій створює нові виробничі потужності, нові робочі місця і сприяє розвитку експорту з країни, таким чином виступає потужним додатковим чинником розвитку економіки. Тому у всьому світі країни і регіони ведуть високо конкурентну боротьбу за те, щоб підвищити власну інвестиційну привабливість та залучити іноземні інвестиції на своїй території. В цих умовах дуже важливим стає поняття стратегії формування інвестиційної привабливості національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що існує дуже багато літератури, де розглянута основна проблематика інвестицій. Проблеми іноземних інвестицій досліджувалися в працях таких вітчизняних вчених, як Анатолій Пересада, Олександр Рогач, Ігор Матюшенко, Валерій Божко, Дмитро Лук'яненко, Богдан Губський, Олег Мозговий, Володимир Мельник. Класиками теми управління інвестиціями стали Аймад Муза, Рікі Гріффіт, Майкл Пастей, Чарльз Хілл, Бруно Сольнік та Деніс Макліві.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Переважна більшість наукових робіт з даної проблематики торкається лише загальної проблематики інвестиційної політики держави. У даній статті надається практичний аспект формування політики підвищення інвестиційної привабливості України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення етапів формування політики підвищення інвестиційної привабливості країни, узагальнення ознак, що характеризують кінцеву стратегічну мету забезпечення інвестиційної привабливості України та систематизація основних напрямків формування інтегрованої стратегії підвищення інвестиційної привабливості України.

Інвестиції, внутрішні або іноземні, вказують на впевненість у майбутній економічній привабливості країни. Інвестиції мають безпосередній вплив з точки зору інтенсивного збільшення капіталу, який вони представляють. Інвестиції також зазвичай приносять поліпшення знань і навичок, оскільки створюють стимул для поліпшення усіх показників, що впливають на конкурентоспроможність економіки країни. Додатковою вигодою від іноземних інвестицій є додатковий капітал, технології і виходи на зарубіжні ринки.

Для підвищення інвестиційної привабливості України потрібні системні зміни моделей поведінки як на рівні людей, підприємств і галузей виробництва, так і на рівні держави. У перехідний період основою досягнення успіху є здатність суб'єктів економіки повністю застосувати наявні ресурси. Поглиблення дисбалансу економічного розвитку в країні показує, що можливості розвитку, що спираються на екстенсивне використання ресурсів, починають вичерпуватися. Необхідно знайти нові шляхи для підвищення інвестиційної привабливості економіки на базі синергії, що виникає від ефективної співпраці іноземного інвестора з вітчизняним бізнесом.

На існуючому етапі розвитку економіки успіх забезпечується в першу чергу здатністю людей і підприємств здійснювати необхідні оновлення, проте в порівнянні з етапом екстенсивного розвитку істотно підвищується роль держави. Особливо важливим це стає у зв'язку зі швидким ростом грошової підтримки, яка буде отримана найближчими роками від МВФ, Європейського Союзу та інших розвинутих країн та міжнародних організацій, і необхідністю її доцільного використання.

Держава має бути активізатором і каталізатором змін, спрямованих на співпрацю і ефективність використання ресурсів. У цьому випадку процес змін прискоро-

рюється і стає системнішим, а також отримує додаткову внутрішню енергію. Цій меті служать загальні і конкретні рекомендації відносно політики підтримки росту продуктивності ресурсів і, через це, зусиль, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості економіки.

Спираючись на теорію економічної політики [4; 5], систему чинників соціально-економічного розвитку України можна представити у наступному вигляді (рис. 1).

При конструюванні системи чинників підвищення інвестиційної привабливості країни основою є розуміння, що економіка і політика в суспільстві нерозривно пов'язані. Тільки за допомогою ефективної політики, яка в змозі діяти стратегічно, існує надія проінвестувати досягнення нової стадії розвитку економіки, заснованої на знаннях і інновації. Особливо в сучасних умовах, замість політичних декларацій потрібна система заходів, забезпечених реальними інвестиційними ресурсами. Подальший розвиток економіки великою мірою залежить від ефективності політик, спрямованих на ініціацію і підтримку заходів, орієнтованих на підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. На новому етапі розвитку економічна політика повинна стати більше різноманітною в порівнянні з колишньою. Необхідно постійно зважати на принципи макроекономічного балансу і відкритості конкуренції [5], проте доповнити це новими науковими рішеннями та рекомендованими практичними заходами.

Можна виділити як загальні, так і конкретні рекомендації відносно політики підвищення інвестиційної привабливості України.

Найважливішою роллю держави з точки зору політики розвитку є створення для своїх громадян умов для успішної, взаємно корисної співпраці у сфері як економіки, так і політики. Для досягнення успіху критичне значення має забезпечення розвитку в економіці і політиці. Необхідно не лише забезпечити, але і заохочувати активну діяльність громадян в обох сферах. Основою для цього є здатність до зміни, яка спирається на нові позиції, знання і навички усіх сторін, причому однаково важливими є як індивідуальні, так і колективні знання.

У формуванні здатності до зміни істотну роль відіграють такі, пов'язані із створенням і поширенням знань інститути, як освіта (надання значення навчанню упродовж усього життя) і мережі співпраці.

У політиці підвищення інвестиційної привабливості необхідно знайти такий механізм ухвалення економіко-політичних рішень, який забезпечив би пріоритет стратегічних інтересів суспільства перед інтересами повсякденної політики. Важливим є досягнення здійснення виконавчою владою ефективних програм розвитку. Потрібна стабілізація політики зі зміною її в консенсусну в усіх істотних стратегічних областях (в т.ч. наука, освіта, інновації).

Економічна політика повинна стати різноманітною в порівнянні з існуючою. Вона має бути цілеспрямованою і спроможною до змін відповідно до стану економіки. Передумовою стратегічної політики є наявність постійного і незалежного економічного моніторингу і постійний розвиток наукового консультування економічної політики і надання їй законної сили. Державі необ-

хідно створити можливості, щоб іноземні інвестори почували себе необхідними партнерами, і направляти діяльність так, щоб це сприяло посиленню інвестиційної привабливості економіки країни.

У економіці основним завданням держави можна вважати забезпечення привабливості економіки країни для вітчизняних і іноземних чинників виробництва (для робочої сили і капіталу), а також створення можливостей і стимулів для ефективного використання цих чинників [1].

Інвестиційний процес є послідовністю робіт інтелектуального і фізичного характеру, які служать створенню об'єкту, впливають безпосередньо або опосередковано на нього. Здійснення інвестиційного процесу в економіці будь-якого типу припускає наявність ряду умов, основними з яких є:

- достатній для функціонування інвестиційної сфери ресурсний потенціал;
- існування економічних суб'єктів, здатних забезпечити інвестиційний процес в необхідних масштабах;
- механізм трансформації інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестиційної діяльності.

Формування інвестиційної привабливості розпочинається із забезпечення і збереження макроекономічного балансу, стабільності і довіри і завершується формуванням сприятливого для розвитку підприємництва середовища

При безпосередній дії на суб'єктів економіки держава повинна використати по можливості погоджено і комплексно заходи тиску і підтримки [4]. Із заходів тиску центральним є забезпечення чесної і ефективної конкуренції, внаслідок чого успіху можуть досягти тільки ті підприємства, які пропонують споживачам свого виробу найбільшу цінність (кращу якість, нижчу ціну). Усі інші шляхи досягнення успіху (наприклад обмеження в конкуренції, нечесна конкуренція, в т.ч. реклама, що вводить в оману, корупція, податкове шахрайство, забруднення довкілля тощо) держава повинна виключити.

Підтримувальні заходи повинні підтримати рух підприємництва в країні і, ширше, усієї економіки до наступного етапу розвитку економіки – розвитку, заснованого на знаннях і інновації. Відповідна політика повинна використати як регулятивні і грошові, так і організаційні заходи, які на думку автора у результаті забезпечили б в Україні:

- ефективну інноваційну систему, яка повинна пов'язати між собою приватний та громадський сектор, виробничу і науково — освітню сферу;
- конкретні економіко-політичні заходи, які повинні підтримувати сфери діяльності, у яких були б позитивні супутні впливи на усю економіку і де ефект посилення більший;
- політику, яка створює та підтримує умови розвитку;
- збільшення глобальної спрямованості на усіх рівнях суспільства;
- увагу на культуру і етику праці, а також на здатність економічних суб'єктів до співпраці, що дозволяє значно підвищити продуктивність.

Розробка політики підвищення інвестиційної привабливості країни повинна розпочинатися з розуміння того, які вигоди може запропонувати країна інвесторам,

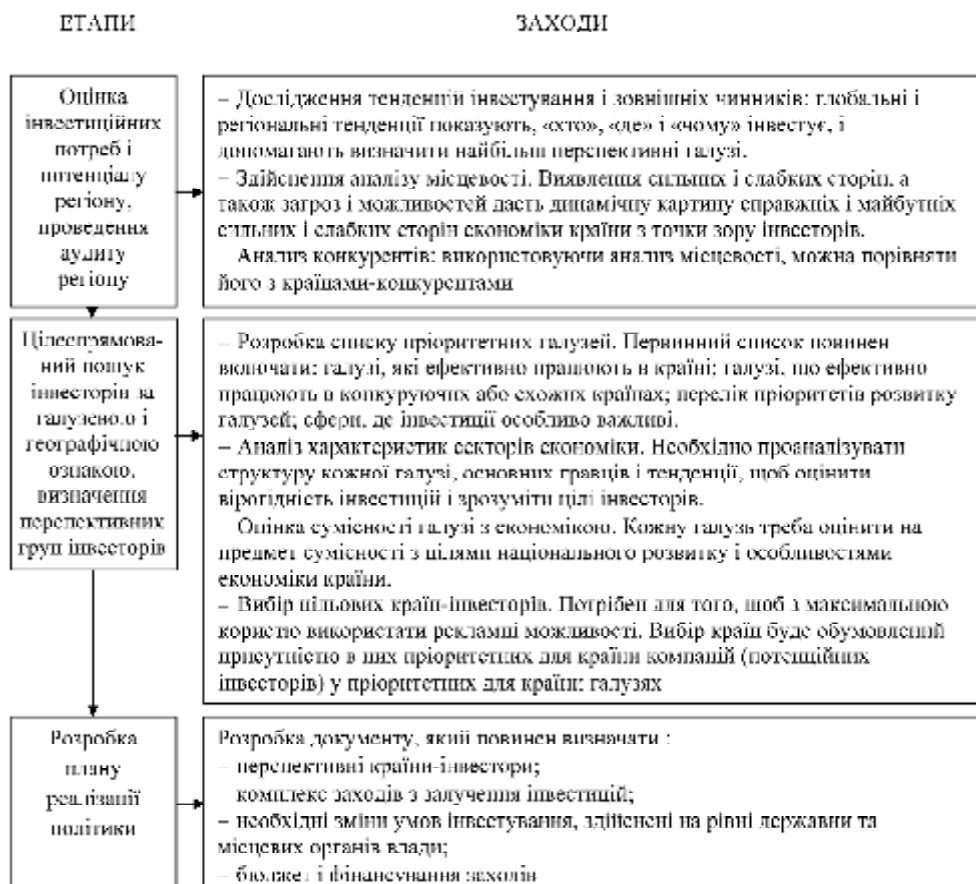

Рис. 2. Етапи формування політики підвищення інвестиційної привабливості країни

Розроблено автором.

і як вона виглядає в порівнянні з конкурентами. В значній мірі відповіді на ці питання представлено в попередньому розділі даної роботи. Результатом стратегічного планування повинен стати детальний документ, який описує "хто", "де" і "як" буде об'єктом заходів по залученню інвестицій. План має бути досить детальним і орієнтованим на майбутнє.

Розглянемо детальніше кроки по розробці політики підвищення інвестиційної привабливості країни (рис. 2).

Політика залучення інвестицій має бути розроблена незалежно від того, які підходи використовуються для її розробки. Розробка такої політики має принципове значення, оскільки дозволяє сконцентрувати об-

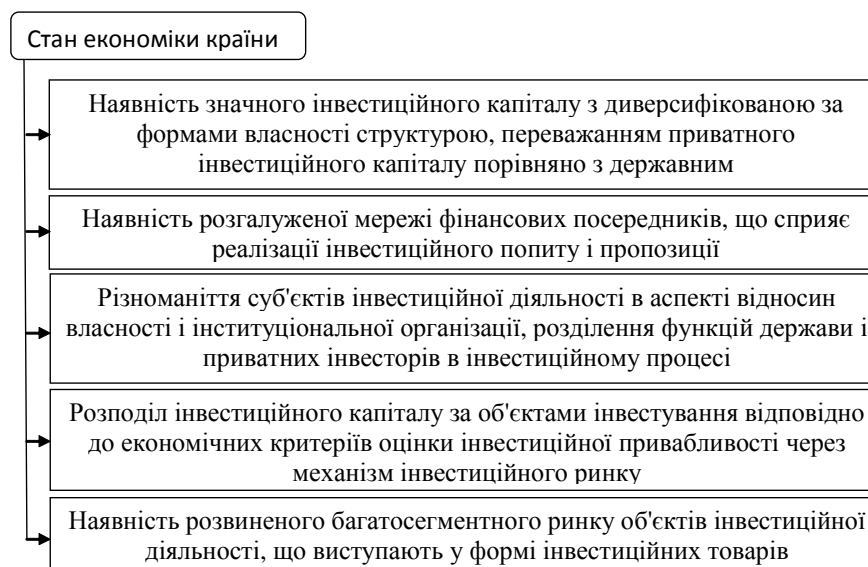

Рис. 3. Ознаки, що характеризують кінцеву стратегічну мету забезпечення інвестиційної привабливості України

Розроблено автором.

межені ресурси саме в тих галузях, які, ймовірно, зацікавляють інвесторів. Це підвищує шанси на успіх в питанні залучення іноземних інвестицій та є інструментом для підвищення інвестиційної привабливості країни.

Важливим документом, що формалізує і регламентує діяльність органів влади зі створення умов для залучення інвестицій є програма залучення інвестицій [7]. При розробці такої програми варто ставити реалістичні плани і закладати реальні джерела фінансування, щоб програма була ефективним інструментом економічного розвитку і залучення інвестицій, а не "мертвим" документом. Вона включає аналіз інвестиційного потенціалу країни і бар'єрів, стримуючих приплив інвестицій, необхідну інформаційно-аналітичну інформацію і, найголовніше, перелік конкретних заходів, з визначенням виконавців і бюджету.

Наявність чітких, досяжних цілей, визначення конкретних виконавців, термінів і бюджету, є основними відмінностями програми від будь-яких інших документів (планів, стратегій тощо) [3].

Метою стратегії підвищення інвестиційної привабливості України є стимулювання припливу іноземних інвестицій відповідно до потреб структурної перебудови економіки і інноваційного розвитку країни на базі постійного поліпшення інвестиційного клімату, реформування державної власності і розвитку державно-приватного партнерства.

Пріоритетними завданнями, виконання яких створює можливості для досягнення наведеної вище мети стратегії підвищення інвестиційної привабливості України є:

- визначення чітких пріоритетів залучення іноземних інвестицій за пріоритетними сферами: високотехнологічні сектори економіки, створення і розвиток кластерів, традиційні види економічної діяльності;
- скорочення частки державного сектора і приватизація держмайна;
- проведення інвестиційного таргетування, зокрема орієнтація на роботу в конкретних галузях з потенційними інвесторами — великими корпораціями, технологічними лідерами у своїй області;
- прагнення до розвитку експортноорієнтованих, ніж імпортозамісних виробництв.

Звертаючись до певної стратегічної мети забезпечення інвестиційної привабливості України слід зазначити, що інвестиційна привабливість України забезпечується завдяки досягненню певного стану економіки країни, який характеризується наступними ознаками (рис. 3).

Економічна ситуація, що склалася в Україні, значно ускладнює інвестиційну діяльність. Необхідна розробка адекватного ринковим відносинам інвестиційного механізму, що органічно поєднує форми приватного та державного інвестування, оптимізація взаємозв'язків різних суб'єктів інвестиційної діяльності, вдосконалення відповідної законодавчо-нормативної бази і інші заходи, що регламентують інвестиційний процес як на рівні окремого підприємства або галузі, так і на рівні національної економіки в цілому. Ці питання є ключовими, вони тісно пов'язані з фундаментальними соціально-економічними процесами розвитку суспільства.

Найважливіша роль у справі відновлення і збільшення виробничих ресурсів в системі відтворення відведено інвестиціям, а отже, їх ролі у забезпеченні певних темпів економічного зростання. Якщо представити суспільне відтворення як систему виробництва, розподілу, обміну і споживання, то інвестиції, головним чином, торкнуться першої ланки — виробництва, і, можна сказати, складуть матеріальну основу його розвитку.

Вибір об'єкту для інвестицій інвестори визначають, виходячи із наступних критеріїв [2; 6]:

- стійка, конкурентоздатна, відкрита і сучасна економіка;
- політична стабільність в державі і прогнозованість його внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу;
- інвестиційно-привабливий клімат країни з точки зору оподаткування, митних зборів, прав і гарантій інвесторів;
- наявність інвестиційних об'єктів, здатних у мінімальні терміни розпочати приносити стабільний прибуток;
- висококваліфіковані трудові ресурси, інші чинники, що сприяють легкості ведення бізнесу.

З метою створення сприятливих умов для роботи інвесторів в Україні необхідно удосконалити національне інвестиційне законодавство, провести дерегуляцію в економіці, здійснити лібералізацію дозвільної політики і залучення інвестицій.

Сформулюємо напрямки підвищення інвестиційної привабливості України. Такими є:

- вдосконалення нормативно-правової бази в інвестиційній сфері;
- визначення пріоритетних галузей для інвестування;
- захист прав інвесторів на державному рівні;
- надання пільг в пріоритетних галузях інвестування;
- сприяння розвитку науки, науково-технічної і інноваційною діяльності;
- створення технопарків з новітніми технологіями;
- активна участь в міжнародних інвестиційних проектах;
- робота з міжнародними рейтинговими агентствами;
- проведення маркетингових досліджень в області залучення до країни інвестицій;
- моніторинг світових інвестиційних потоків і аналітичних досліджень;
- запрошення до України фахівців світового рівня для розробки стратегій залучення інвестицій.

Вибір стратегії підвищення інвестиційної привабливості України залежить від наявності в країні порівняльних переваг — географічних; регіональних, галузевих і інших. У поточній і стратегічній перспективі саме ці переваги визначають оптимальну стратегію підвищення інвестиційної привабливості країни, яка:

- по-перше, взаємопов'язувала б наявні передумови і обмеження розвитку;
- по-друге, включала рішення ключових задач і проблем соціально-економічного розвитку України (критерій відповідності стратегії цілям вищого рівня — соціально-економічного розвитку країни): забезпечен-

Рис. 4. Основні напрями формування інтегрованої стратегії підвищення інвестиційної привабливості України

Розроблено автором.

ня довготривалих темпів економічного зростання; підвищення продуктивності праці в економіці; активізація інвестиційних і інноваційних процесів (підвищення рівня інноваційності економіки); розвиток конкуренції, підвищення конкурентоспроможності країни, підприємств, регіонів.

Перераховані вимоги тісно взаємопов'язані між собою. Як свідчить досвід розвитку низки країн основним стратегічним напрямом розвитку економіки на сучасному етапі є її здатність до розвитку і підвищення якості людського капіталу, до ефективних технологічних, економічних, соціальних, культурних і інших якісних перетворень. При цьому найбільше значення має загальна макроекономічна стабілізація і доведення інституційної організації у відповідність з ресурсним потенціалом економіки.

Формування ефективної стратегії підвищення інвестиційної привабливості України природньо потребує остаточного вибору і пріоритету певної моделі з метою вирішення завдань соціально-економічного розвитку країни. Але вибір якої-небудь однієї моделі не може бути здійснений з тієї причини, що жодна з розглянутих стратегій не може бути повністю знехтувана, оскільки кожна з них в тій чи іншій мірі забезпечує збереження країни, її економіки, території.

З одного боку, не можна відмовитися від використання поточних порівняльних переваг і продовження експорту сировини та продукції з низьким ступенем переробки, оскільки цей сегмент здатний в коротко- і середньотерміновій перспективі забезпечити валютні надходження, і тим самим виступає найважливішим інвестиційним ресурсом для розвитку вітчизняної економіки.

З іншого боку — потрібне ефективне залучення іноземних інвестицій з метою формування перспективних порівняльних переваг економіки — технологій, кадрів, сучасних виробничих потужностей. У той же час, кожна зі стратегій має свої передумови і обмеження, певний обсяг робіт, у тому числі у напрямі вдосконалення інституційного середовища залучення інвестицій, розвитку інвестиційного потенціалу, узгодження інтересів груп господарюючих суб'єктів та ін. І ці відмінності повинні враховуватися при розробці стратегічних рішень на рівні державної політики підвищення інвестиційної привабливості України.

З урахуванням сказаного, проблема оптимальної політики підвищення інвестиційної привабливості України зводиться не лише до вибору принципових моделей, а до розробки ефективних методів, механізмів та інструментів формування інвестиційної привабливості країни, в основі яких — окремі елементи тієї або іншої моделі росту. В даному випадку можна говорити про так звану "інтегровану" (комплексну) стратегію підвищення інвестиційної привабливості України, що включає ряд елементів в контексті підтримки і розвитку не лише поточних порівняльних переваг економічної системи, але і перспективних, що відповідають тенденціям розвитку глобальної економіки. З позицій вимог до оптимальності стратегії підвищення інвестиційної привабливості України, а саме:

- забезпечення стабільних темпів економічного зростання;
- активізація інвестиційних і інноваційних процесів у країні;
- розвиток конкуренції в країні та забезпечення конкурентоспроможності економіки країни на глобальних ринках.

Серед основних напрямків формування інтегрованої стратегії підвищення інвестиційної привабливості України слід виділити наступні (рис. 4).

У рамках інтегрованої стратегії підвищення інвестиційної привабливості України особлива увага приділяється інвестиційному потенціалу як ключовому чиннику економічної модернізації. Йдеться про підвищення якісних параметрів інвестування як необхідній умові реалізації даної стратегії.

Підвищення ролі інвестиційних ресурсів в розширеному відтворенні, розвиток новітніх технологій, конкуренція, що посилюється, прагнення виробників випускати все більш якісні товари з метою отримання конкурентних переваг на ринку, дотримання екологічного балансу, ведуть до того, що в економіці відбувається вибуття неефективного капіталу, заміна застарілих технологій передовими, а реалізація інноваційних проєктів вимагає високоризикових інвестиційних засобів.

Іншими словами — інвестиції спрямовуються в ті сфери економіки, до тих галузей та конкретних підприємств, які забезпечать максимальну ефективність для економіки в цілому. В цьому випадку йдеться про комерційну ефективність, тобто про найбільш високу рентабельність і коротші терміни окупності вкладених коштів): підвищення її конкурентоспроможності, інноваційності, сталості розвитку, забезпечення вирішення соціальних проблем.

ВИСНОВКИ

З аспекту підвищення інвестиційної привабливості економіки України особливо важливо, щоб зверталася увага на наступні заходи: зміна структури економіки (залучення іноземних інвесторів в стратегічно важливі сектори економіки, створення програм розвитку стратегічно важливих областей); забезпечення відповідності і компетентності адміністративного апарату, з метою втілити в життя швидкі зміни; спрямовані на розвиток співпраці дії на усіх рівнях, з метою ефективніше створювати і застосовувати колективний досвід і спрямовувати інвестиції для підвищення ефективності використання обмежених ресурсів країни.

Політика підвищення інвестиційної привабливості України включає встановлені в державі законодавчі, регуляторні і інституціональні рамки у сфері інвестування економіки, спрямовані на збільшення іноземного і прямого інвестування і максимізацію його вигід. Формування ефективної політики підвищення інвестиційної привабливості України природно потребує остаточного вибору і пріоритету певної моделі з метою вирішення завдань соціально-економічного розвитку країни. З позицій вимог до оптимальності стратегії підвищення інвестиційної привабливості України, а саме: забезпечення стабільних темпів економічного зростання; активізація інвестиційних і інноваційних процесів у країні; розвиток конкуренції в країні та забезпечення конкурентоспроможності економіки країни на глобальних ринках. Подальші дослідження автора будуть спрямовані на моделювання інвестиційної привабливості України в умовах глобалізації з метою визначення та реалізації інвестиційного потенціалу країни.

Література:

1. Булеев И.П. Трансформация общества и экономика: опыт и перспективы: моногр. / Булеев И.П. — Донецк, 2006. — 336 с.
2. Дедиков А.И. Инвестиции и структура экономики Украины / А.И. Дедиков [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kr-tgtu.narod.ru/econo/240-1094/240-1094.rar>
3. Курило С.В. Инвестиційна політика, її сутність і роль у сучасних умовах [Електронний ресурс] / С.В. Курило. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_2/files/Econ_02_2009_Kurilo.pdf
4. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищої школи України І.Р. Михасюка / Львівський національний університет ім. Івана Франка. — Львів: Українські технології, 2000. — С. 350—355.
5. Основы конкурентных преимуществ и инновационного развития / [Б.И. Холод, Т.А. Ткаченко, Р.Б. Тян, С.И. Чимшит, А.И. Щукін]; под ред. В.А. Ткаченко. — Д.: ДУЭП, Монолит, 2008. — 405 с.
6. Непогодіна Н.А. Сутність і місце інвестиційної стратегії у загальній стратегії розвитку підприємства туристичної галузі / Н. А. Непогодіна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2007. — Т 2. — № 3. — С. 80—84.
7. Чорна Л.О. Результативна стратегія досягнення інвестиційної привабливості підприємства / Л.О. Чорна // Інвестиції: практика та досвід. — 2008. — № 24. — С. 4—6.

References:

1. Buleev, I.P. (2006), Transformaciya obschestva i ekonomika: opyt i perspektivy [Transformation of the society and economics: experience and perspectives], Donetsk, Ukraine.
 2. Dedikov, A. I. (1997), "Investments and structure of the economy of Ukraine" available at: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=47240> (Accessed 4 March, 2014).
 3. Kurilo, S.V. (2009), "Investment policy, its essence and role in nowadays circumstance" available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_2/files/Econ_02_2009_Kurilo.pdf (Accessed 4 March, 2014).
 4. Mihasyuk, I. Mel'nik, A. Krupka, M. Zaloga, Z. (2000), Derzhavne regul'uvannya ekonomiky [State regulation of the economy], Lviv: Ukrayins'ki tehnologiyi, Lviv, Ukraine
 5. Holod, B.I. Tkachenko, T.A. Tjan, R.B. Chimshit, S.I. Shukin, A.I. (2008), Osnovy konkurentnyh preimushеств i innovacionnogo razvitiya [Basics of economic advantages and innovative development], Monolit, Donetsk, Ukraine.
 6. Nepogodina, N. A. (2007), "Nature and place of the investment strategy in the general strategy development of tourism industry", Visnik Hmel'nits'kogo natsional'nogo universitetu. Ekonomichni nauky. vol. 3, pp. 80—84.
 7. Chorna, L.O. (2008), "Efficient strategy to achieve investment attractiveness of an enterprise", Investytsiyi: praktyka ta dosvid. vol. 24, pp. 4—6.
- Стаття надійшла до редакції 26.05.2014 р.

ГЕНЕЗА НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ВЛАСНІСТЬ: ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

I. Melnyk,
graduate student of the Kyiv National University of Trade and Economics

THE GENESIS OF SCIENTIFIC IDEAS ABOUT THE RIGHT OF CITIZENS TO PROPERTY: HISTORICAL AND COMPARATIVE CHARACTERISTICS

У статті проаналізовано еволюцію уявлень про права громадян на власність. Розглянуто особливості, переваги та помилки уявлень про власність в історичному контексті. На цій основі визначені основні принципи та пріоритети розвитку уявлень про права громадян на власність.

This paper examines the evolution of ideas about the right to property. The features, advantages and faults perceptions of property in a historical context. On this basis, the basic principles and priorities for the development of ideas about the right to property.

Ключові слова: генеза уявлень, права громадяни, власність, приватна власність, власність на засоби виробництва.

Key words: genesis of ideas, citizens' rights, property, private property, ownership of the means of production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для розуміння сутності та змісту проблем власності в суспільстві, важливим залишається відслідкувати генезу уявлень про права громадян на власність. Сучасні виклики ставлять нові завдання, власність як частина перетворюючої діяльності людини є важливим елементом розвитку суспільства. Розуміння історичних помилок дає чітке уявлення про реалістичність тих чи інших уявлень про права громадян на власність. Аналіз теорій про права громадян на власність дає підстави виокремити дієві складові цих теорій, що стануть основою розвитку майбутніх уявлень про власність. Процес глобалізації потребують нових прийнятних теорій у сфері взаємодії власників, саме історико-порівняльна характеристика дає можливість оформити нові уявлення про власність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Для кращого розуміння проблеми прав громадян на власність, варто розглянути деяких представників античності, які займалися цією проблемою, зокрема, Платона в його праці "Держава" [1], Арістотель у праці "Політика" [2], Сенека в праці "Моральні листи до Луцилія" [4].

Проблемою власності її соціальною та економічною роллю в суспільстві займалися Дж. Локк в праці "Два трактати про правління" [7], А. Сміт в праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" [9], Д. Рікардо в праці "Початок економічної економії та оподаткування" [10], Д. Юм в праці "Дослідження стосовно людського пізнання" [8], Д.С. Мілль в працях "Про предмет політичної економії та про її метод", "Про деякі нерозв'язані питання політичної економії", "Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії" [11], Т.Мор у праці "Утопія", Т.Кампанело в праці "Місто сонця", О.Сен-Симон в працях "Про промислову систему", "Катехізис промисловців" [12], К. Менгер в працях "Основи політичної економії", "Дослідження методу соціальних наук та політичної економії в тому числі", Т. Ман, П.Л. Буагильбер, А.Р. Ж. Тюрґ та інших.

Для розуміння помилковості штучних теорій власності, варто розглянути марксизм, зокрема працю К. Маркса, Ф. Енгельса "Маніфест комуністичної партії" [13].

На Заході проблемою механізмів забезпечення права громадян на приватну власність займалися такі вчені: Ф.Хайек [16], Л. Мизес [15], Клапгам Р. [14], Р.Познер, Дж.Уолліс, Дж.Гелбрейт, П.Друкер, О.Тоффлер, П.Хейн. Сьогодні проблемою забезпечення права громадян на приватну власність, займаються — Рубаник В.Е. [6], В.Іноземцев, Р.Капелюшников, В.Козаченко, В.Корняков, Ю.Кочеврін, В.Холодков та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Сталий розвиток суспільства потребує постійного осмислення та виокремлення попередніх здобутків та помилок, це зокрема стосується і уявлень про права громадян на власність.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є систематизація, осмислення підходів про права громадян на власність в історичному контексті та пошук оптимальних моделей прийнятних для сучасних держав.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розуміння прав громадян на власність є актуальним з моменту перших форм існування суспільства.

Починаючи з античності формуються перші уявлення та концепції про власність.

Так, античність оформила уявлення про власність в перші завершені концепції. Проте варто пам'ятати, що концепції античності формувалися в рабовласницькій системі, де часто раби розглядалися як власність. У цьому контексті варто почати з Платона, інколи його називають першим комуністом, зв'язку з його розумінням власності. Платон вважав, що для правителів і воїнів треба ліквідувати приватну власність, а для того щоб кожний громадянин міг виконувати своє призначен-

ня варто, щоб держава займалась спільним вихованням всіх дітей [1].

Арістотель критикує Платона за те, що той думав досягти досконалої держави за допомогою відміни власності. Згідно з Арістотелем, джерело суспільного зла — не стільки власність, скільки безмежність бажань людини. Тому варто, дбати не про майному рівність, а про зменшення бажань в суспільстві. Арістотель вважав, що матеріальні блага і роби "за природою можуть належати іншим людям" і виступати предметом володіння, Арістотель був переконаний, що "одним за природою належить панувати, іншим — коритися" [2]. Відтак власність за Арістотелем — це влада власника над об'єктом власності, здобута ним на основі природних переваг. Майном і власністю краще за всіх користується той, хто має чесно, насамперед щедрість". Властивість чесноти полягає, скоріше, в тому, щоб робити добро, а не приймати його, і в тому, щоб робити прекрасні вчинки більше, ніж у тому, щоб не робити ганебних" [3, с. 122]. Власність не є сама по собі чесною, "як і справа, на яку щедрий витрачає придбане майно; для власності найцінніше — стати найбільш дорожчою — наприклад, як золото, а найцінніше для справи, на яку витратилися, — велич і краса; адже споглядання цього вражає, а розкоші властиво вражати..." [3, с. 128].

Арістотель має свою класифікацію явищ, одних він "відносить до гідних, інших — до протилежних, а майно і прибуток, як перемога і пошана, належать до речей серединних, тобто до таких, котрим неприйнятні крайні позиції" [3, с. 136].

Розглядаючи античність, варто згадати про Сенеку і його працю "Моральні листи до Луцилія", де філософ стверджує, що не багатство, слава, гроші, власність, а дух і душа, саме вони переконують людину в моральності матеріальних спокус. "Гроші нікого не зробили багатими, навпаки, кожного вони роблять ще більш жадібним до грошей. Багатство засліплює натовп і приваблює до себе погляди, якщо з дому виносять багато грошей, якщо дах у нього щедро позолочений. Але щастя таких багатіїв дивиться на вулицю; а той, кого ми позбавили і від натовпу, і від фортуни, щасливий зсередини" [4, с. 248].

Сенека зауважував, що все таки не власність робить людину багатого, а розум і чим раніше це людина зрозуміє тим краще для неї, тим швидше духовна свобода стане її багатством. Пише, Сенека в своїй праці: — "Ти — розумна істота! Що ж є твоє благо? Досконалий розум! Вважай себе благим тоді, коли сам станеш джерелом усіх своїх радощів" [4, с. 264].

Отже, античність представлена різноманітними уявленнями про права громадян на власність, саме ці уявлення і формують подальші роздуми і узагальнення щодо власності.

Середньовіччя в Європі, поправу вважається "темними віками", це пов'язано насамперед з домінування християнської догматики як єдиної можливої форми розуміння світу. В цьому контексті, варто розглянути розуміння прав громадян на власність Ф. Аквінського. Аквінський наголошував на законності існування приватної власності як основи встановленого Богом порядку, що уможливорює певну станова ієрархію, Фома Аквінський підкреслював: "подібно до того, як людина від природи гола, а одяг є результатом її власного винаходу, так і право природної власності дано не природою, а людським розумом" [5].

Утопічні концепції зробили великий внесок у розуміння прав громадян на власність та стали підґрунтям для ідеалізованих уявлень про власність. Так, Т. Мор стверджував, що життя в умовах спільності майна — єдиний шлях спасіння від розбратів у суспільстві, однак вплинути на нього неможливо там, де володарює приватна власність. Такий шлях був неприйнятним для Ж. Бодена, який вважав, що майнова рівність згубна для держави і в жодному випадку не визнавав можливості нового майнового зрівнювання громад. Він вважав, що чим менше в країні бідних і дуже багатих, тим міцніша буде держава [6].

Не дивлячись на критику утопічних концепцій, ідея колективної власності буде знаходити своїх послідовників і в майбутньому. Наступним важливим етапом уявлень про права громадян

на власність залишаються представники просвітництва, які уявляли про власність на рівень обґрунтованих теорій.

Представник просвітництва та емпіризму Дж. Локк у своїй праці "Два трактати про правління" присвячує окремий розділ проблемам власності. Не заперечуючи загальної належності існуючих ресурсів, переданих Богом людству в цілому, мислитель виходив із того, що об'єкти спільної власності шляхом докладання праці окремої особи можуть перетворюватись у приватну власність. На думку Дж. Локка, "вилучення частини того, що є спільним, і витягнення його зі стану, у якому його залишила природа, започатковують власність" [7, с. 278]. Найважливішим засобом привласнення благ Локк вважав їх поєднання з людською працею. "Людина ніби відгороджує їх своєю працею від спільного надбання" [7, с. 279].

Ще один представник епохи просвітництва, Д. Юм психологізує приватну власність, і вважає, що власність стверджена "в певному внутрішньому відношенні, тобто в певному впливі, який здійснюється зовнішніми відношеннями предмета на наш дух і вчинки" [8, с. 684]. Теорія Д. Юма характеризується натуралізацією і суб'єктивізацією найважливіших суспільних відносин власності.

Дослідження проблеми прав громадян на власність займається Д. Юм, який пише, що "всі питання власності підлягають сфер компетенції цивільного права, яке розширяє, обмежує, видозмінює і переробляє правила природної справедливості відповідно до приватної вигоди кожного члена суспільства" [8, с. 188]. Тому державний устрій, який сприяє збереженню власності збільшує сили, уміння, активність і безпеку людей. Хоча сама власність як відношення виявляється як зведення "до всякого роду володінь, придбаних за допомогою загарбання, працюваності, права, данини, спадкування, договору і т. ін." [8, с. 238].

Засновником сучасної економічної теорії поправу, вважається А. Сміт. Так, у праці, А. Сміта "Дослідження про природу та причини багатства нації" міститься цікаві спостереження щодо сутності відносин власності. Так, для того щоб народи та громадяни мали змогу мати власність і збагачуватися, важливо щоб в суспільстві був поділ праці. Головна ідея про створення приватної власності пов'язана з сутнісною діяльністю людини з її працею. А оскільки під працею як правило, малося на увазі працю на землі, то приватна власність пов'язана з власністю на землю. "Будь-яка людина, що отримує свій дохід із джерела, яке належить особисто їй, має отримувати його або від своєї праці, який зветься заробітним платою; дохід, одержуваний із капіталу особою, яка особисто вкладає його в діло, зветься прибутком; дохід, одержуваний з нього особою, яка не вкладає його в діло, а позичає іншому, зветься відсотком, або грошовим зростанням" [9, с. 38].

Д. Рікардо класик політичної економії, послідовник і одночасно опонент Адама Сміта, написав цілу низку праць присвячених правам громадян на власність.

Д. Рікардо в праці "Початок економічної економії та оподаткування" вибудовував концепцію власності в руслі трудової теорії вартості і теорії прибутку, що впливає з неї. Аналізуючи прибуток як основну форму доходу, вчений трактував його як "надлишок вартості понад заробітну плату і вважав незаперечним той факт, що робітник своєю працею створює більшу вартість, ніж отримує зарплату". Визначив працю єдиною субстанцією вартості, учений вважав, що зміна заробітної плати за незмінної продуктивності праці не спричиняє відповідних змін природної ціни товарів, змінюючи лише коло власності робітників у загальному доході. На цій підставі Д. Рікардо робив висновки про те, що "прибуток залежить від високої чи низької заробітної плати". Він вважав, що два основні види доходу можуть змінюватись лише в оберненому напрямку, оскільки "підвищення вартості праці неможливе без відповідного падіння прибутку". Відтак, "усе, що збільшує заробітну плату, неминує зменшує прибуток" [10].

Представник етичного утилітаризму і відомий економіст, основоположник лібералізму Д. Мілль в своїй праці "Про предмет політичної економії та про її метод", "Про деякі нерозв'я-

зані питання політичної економії", "Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії" продовжив започатковану попередниками традицію дослідження власності як категорії розподілу. Він стверджував, що "власність не припускає нічого іншого, крім права кожної людини, чоловіка або жінки, на свої здібності" [11, с. 366]. Дж. Мілля вбачав сутність власності в визнанні за людиною "права на виключне розпорядження" продуктами власної праці, а також будь-якою іншою річчю, отриманою "за справедливою угодою, без застосування сили і обману, від людей, які створили цю річ" [11, с. 362]. Д.С. Мілля вважав, за необхідності суспільне регулювання відносин власності і трактував приватну власність як фундаментальний інститут, гарантію, яка надається людям на володіння плодами їх власної праці та бережливості [11, с. 148].

Один з засновників утопічного соціалізму О. Сен-Симон в працях "Про промислову систему", "Катехізис промисловців", зазначає що приватна власність не заважає розвитку суспільства, оскільки держава досягне рівня централізованої керованої промислової асоціації, яка функціонує на підставі планів виробництва. Стабільності суспільства, на думку мислителя, повинна сприяти жорстка дисципліна окремих людей та соціальних груп. У цьому випадку відпаде необхідність у політичних інститутах, значних затратах суспільства на забезпечення свобод і права індивідів, тобто завдяки активній діяльності центральних органів держави і жорсткому адмініструванню буде забезпечено загальну та індивідуальну свободу [12].

Важливим етапом розвитку уявлень про власність є концепція марксизму, яка не погоджується з тим, що приватна власність є природною і випливає з сутності людини. В праці Карла Маркса, Фрідріха Енгельса "Маніфест комуністичної партії", зосереджується увага на важливості виокремлення індивідуальної власності та власності на засоби виробництва. Саме власність на засоби виробництва, а не вся власність громадян породжує несправедливість, в розумінні майнової нерівності. В праці автори стверджують, що на меті у комунізмі не має одержавлення всієї власності включно з засобами індивідуальної гігієни, мова йде лише про засоби виробництва, що породжує величезний матеріальний розрив в суспільстві. Також, у даній праці не заперчується того що процес одержавлення буде мати кривавий характер [13]. На жаль, дана концепція на практиці спотворювала соціальну реальність.

Важливим етапом еволюції уявлень про власність є ліберальні теорії власності, які лягли в основу ринкової економіки та показали на практиці ефективність їх застосування. В основу ліберальної ідеї покладена ідея власності та ідея приватної власності на засоби виробництва.

Ліберальні теорії власності увійшли у класичні школи політичної економії XVIII—XIX ст. Після Другої світової війни вони були запозичені неоліберальною економічною теорією у рамках якої знайшли своє подальше удосконалення, зокрема у визначенні зв'язку між власністю й відповідальністю. Так, обґрунтовується, що на основі принципу повної відповідальності власника за наслідки економічних рішень повинна встановлюватися відповідальність за його поведінку, виважену з урахуванням ризиків в інтересах загального соціально-економічного прогресу. До групи законодавчих теорій відносять також соціалістичну теорію власності, що виходить з поведінки людей, орієнтованої на солідарність і загальне благо. На відміну від ліберальної позиції щодо мотивації власності до задоволення суто власницьких інтересів соціалістична теорія виходить із марксистської ідеї про колективістську мотивацію суспільної власності до солідарності та співробітництва соціуму [14].

Людвіга фон Мізеса вважають одним із основоположників неолібералізму. Л. фон Мізеса погоджувався із трудовим походженням власності й наголошував на тому, що споживчі блага є результатом успішного поєднання виробничих благ і праці. Водночас дослідник розрізняв юридичне і соціологічне (зокрема економічне) розуміння власності. Юридичне трактування власності, поєднує фізичний ("володію") і правовий ("повинен

володіти") аспекти. Відтак власниками є особи, які повинні були б володіти певними благами за законом, навіть якщо фактично вони не є власниками. Соціологічне (зокрема економічне) трактування власності пов'язане з відносинами "володіння благами, необхідними для досягнення економічних цілей людини (так звана "вихідна власність", "фізичне відношення до благ", яке не враховує "правового порядку") [15].

Ще одним визначним представником лібералізму, поправу варто вважати, Фрідріх фон Хайєка. Хайєк в своїх працях постійно зазначає, що саме індивідуальна свобода, а не майнова рівність є пріоритетною для суспільства. Індивідуальна свобода, безпосередньо пов'язана з власністю. Власність для людини це фундамент формування особистої самостійності, це підстава відчувати себе вільною. Приватна власність була і буде, як стверджує Хайєк, обов'язковою умовою процвітання народів. У праці "Пагубна самонадеяність. Ошибки социализма" Хайєк зауважує, що як тільки майнова рівність стає пріоритетною і інститут приватної власності викорінюється, нації занепадають, при цьому не тільки в матеріальному плані, а й духовному. Хайєк зауважує, що поширена вимога матеріальної рівності часто ґрунтується на переконанні, що існуюча матеріальна нерівність в державі є наслідком чиягось рішення, проте, таке переконання є хибним. Держава ніколи не зможе забезпечити повну майнову рівність, а декларуючи це може тільки спотворити соціальну дійсність, оскільки прагнення людини до власності є життєвою необхідністю і розтавання з власністю заради примарних ідей є дуже болючою [16, 17].

Ліберальна теорія власності та її сучасні течії, варто вважати найбільш вдалим концепція власності, незважаючи на всю критику пов'язану з нею. В сучасних ліберальних теоріях формується уявлення про соціальну функцію власності та про соціальну відповідальність великих власників.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що проблема власності хвилює людство з моменту створення перших форм організації суспільства. Формування перших державних утворень, створює нові уявлення про власність та місце держави в системі регулювання відносин власності. Тому варто, виокремити чотири найважливіші етапи уявлень про права громадян на власність. Оформлені на першому етапі уявлення про права громадян на власність починають формувати ще в античності. Так, античні вчені займалися, насамперед, винайденням формули ідеальної держави і права громадян на власність були завжди елементом дискусій. Платона інколи називають першим комуністом, оскільки його уявлення про права громадян на власність в тій чи іншій мірі підпадає про уявлення комуністичної доктрини. Арістотель у свою чергу критикує Платона, доводячи неідеальність тверджень пов'язаних з відміною власності. Середньовіччя в Європі характеризується монополією церкви на будь-які уявлення, так проблема прав громадян на власність розвивалась в дусі християнської традиції, яка не заперечувала існування права громадян на власність, проте і не вважала дане право недоторканим. Варто виокремити теорії утопічного соціалізму, де все майно є спільним та розділяється порівну між всіма членами суспільства. Утопічні теорії це свого роду послідовники платонівського комунізму та попередники марксизму.

Другим важливим етапом уявлень про права громадян на власність залишаються представники просвітництва, які вивели уявлення про власність на рівень обґрунтованих теорій. Так, Локк та Юм загалом погоджувалися з тим, що держава, яка сприяє збереженню прав громадян на власність збільшує сили, уміння, активність і безпеку людей, також права на власність у громадян чітко пов'язано з повсякденною діяльністю людей, тобто працею.

Надалі уявлення про права громадян на власність тісно пов'язано з працею та можливістю користуватися результатом своєї праці у вигляді власності. Так, А. Сміт вважає, що причина багатств народів у розділенні праці. Мілля визначав права громадян на власність як фундаментальний інститут, гарантію, яка

надається людям на володіння плодами їх власної праці та безрежливості.

Третім етапом розвитку уявлень про власність є концепція марксизму, яка не погоджується з тим, що приватна власність є природною і впливає з сутності людини. Марксизм зосереджується увага на важливості виокремлення індивідуальної власності та власності на засоби виробництва. Саме власність на засоби виробництва породжує несправедливість у суспільстві та ділить людей на класи. Тому засоби виробництва треба одержавити, хоча прихильники марксизму і визнають болісність процесу одержавлення, проте вважають її необхідністю. Нажаль, дана концепція на практиці спотворювала соціальну реальність.

Четвертим етапом еволюції уявлень про права громадян на власність є ліберальні теорії власності, які лягли в основу ринкової економіки та показали на практиці ефективність їх застосування. В основу ліберальної ідеї покладена ідея індивідуальної свободи, власності та ідея приватної власності на засоби виробництва. Індивідуальна свобода як чинник перетворюючої діяльності людини неможлива без власності. В ліберальних теоріях функція держави в процесі забезпечення права громадян на власність різна, проте обов'язковим є функціонування правової держави. Для сучасних ліберальних теорій актуальним залишається пошук прийнятних моделей соціальної відповідальності великих власників.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проблема власності її значущість в суспільстві набуває нових ознак, це пов'язано, зокрема з глобалізаційними процесами і в цьому контексті важливо виробити загальні правила, принципи, щоб дозволили власникам взаємодіяти в світі, не завдаючи при цьому локальних збитків.

Література:

1. Платон Государство. Законы. Политика / Платон; Предисл. И.Е. Темнова. — Москва: Мысль, 1998. — 798 с.
2. Аристотель. Политика. — К., Основы, 2000. — С. 19—22.
3. Аристотель Сочинения: В 4-х т. / Аристотель; Ред. А.И. Доватура. — Москва: Мысль. — (Философское наследие) Т. 4. — 1983. — С. 830.
4. Сенека Луций Анней Нравственные письма к Луцилию. Трагедии / Луций Анней Сенека; пер. с латин. С. Ошерова. — Москва: Художественная литература, 1986. — С. 543.
5. Історія економічних вчень / За ред. В.Д. Базилевича. — Київ, 2004. — С. 123—124.
6. Рубаник В.Е. Философские, экономические и юридические взгляды на собственность: сравнительный анализ и тенденции развития. // Философия хозяйства. 2005. — № 1 (37).
7. Локк Дж. Сочинения в 3-х т. / Дж. Локк; ред. А.Л. Субботин. — Москва: Мысль. — (Философское наследие). — Том 3. — 1988. — С. 668.
8. Юм Давид, Сочинения в двух томах / Юм Давид; под общ. ред., со вступ. статьей и примеч. И.С. Нарского; Пер. с англ. С.И. Церетели. — Москва: Мысль. — (Философское наследие). — Том 1. — 1966. — С. 848.
9. Сміт Адам. Добробут націй: Дослідження про природу та причини добробуту націй / Сміт Адам; пер. О. Васильєва та ін. — Київ: Port-Royal, 2001. — С. 593.
10. Рикардо Д. Начала политической экономии / Пети В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М., Классика экономической мысли: Сочинения. М. — 2000, С. 424.
11. Милль Д.С. Основы политической экономии / Д.С. Милль. В 3 т. — М., 1980. — Т. 1. — С. 495.
12. Сен-Симон А. Избранные сочинения. — Москва — Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. — 1948, Т. 2. — С. 486.
13. Карл Маркс, Фрідріх Енгельс. Маніфест комуністичної партії / Карл Маркс, Фрідріх Енгельс; за ред. [пер.] Д. Рабиновича: пер. з нім. вид. Ін-ту Маркса-Енгельса-Леніна. — 2-е вид. — К.: Вперед, 2010. — С. 55.
14. Клапгам Р. Власність і ринкова економіка / Р. Клапгам; пер. з нім. І. Невмержицький. — К.: Заповіт, 1996. — 48 с.
15. Мизес Л. Социализм. Этический и социологический анализ. — М., 1994. — С. 30.
16. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Хайек Ф. А. — М.: Новости, 1992. — С. 304.
17. Хайек Ф.А. Право, законодательство та свобода: Нове викладення широкіх принципів справедливості та політичної економії / Хайек Ф.А. // Т. 2: Міраж соціальної справедливості. — Київ: Сфера — 1999. — С. 200.

References:

1. Platon, (1998), Gosudarstvo. Zakony. Politika [State. Laws. Policy], Mysl', Moskva, Russia.
2. Aristotel', (2000), Polityka [Policy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
3. Aristotel', (1983), Sochinenija: V 4-h t.[Compositions: In 4 Vols], Mysl', Moskva, Russia.
4. Seneka, L. A. (1986), Nравstvennye pis'ma k Luciliyu. Tragedii [Moral letters to Lutsiliyu. tragedy], Mysl', Moskva, Russia.
5. Bazylevycha, V.D. (2004), Istoriya ekonomichnykh vchen' [History of Economic Thought], Kyiv, Ukraine.
6. Rubanik, V.E. (2005), "Philosophical, economic and legal views on the property: a comparative analysis and development trends", Philosophy of Economy, vol. 1, pp. 148.
7. Lокk, Dzh.(1988), Sochinenija v 3-h t. [Compositions: In 3 Vols], Mysl', Moskva, Russia.
8. Hume, D. (1966), Sochinenija v dvuh tomah.[Compositions: In 2 Vols], Mysl', Moskva, Russia.
9. Smit, A. (2001), Dobrobut natsiy: Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy [Wealth of Nations: Studies on the nature and causes of wealth of the nation], Port-Royal, Kyiv, Ukraine.
10. Rikardo, D. (2000), Nachala politicheskoy jekonomii [Principles of Political Economy], Klassika jekonomicheskoy mysli, Moskva, Russia.
11. Mill', D.S. (1980), Osnovy politicheskoy jekonomi v 3-h t. vol. 1 [Principles of Political Economy], Mysl', Moskva, Russia.
12. Sen-Simon, A. (1948), Izbrannye sochinenija T. 2 [Selected Works vol.2], Akademii nauk SSSR, Moskva-Leningrad, Moskva, Russia.
13. Marks, K. and Engel's, F. (2010), Manifest komunistychnoy partiyi [The Communist Manifesto], 2nd ed., Vpered, Kyiv, Ukraine.
14. Klapham, R. (1996), Vlasnist' i rynkova ekonomika [Ownership and Market Economy], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
15. Mizes, L. (1994), Socializm. Jeticheskij i sociologicheskij analiz [Socialism. Ethical and sociological analysis], Mysl', Moskva, Russia.
16. Hajek, F.A. (1992), Pagubnaja samonadejannost'. Oshibki socializma.[Fatal conceit. Errors of Socialism], Novosti, Moskva, Russia.
17. Khayyek, F.A. (1999), Pravo, zakonodavstvo ta svoboda: Nove vykladennya shyrokykh pryntsyviv spravedlyvosti ta politychnoy ekonomiyi. T. 2: Mirazh sotsial'noy spravedlyvosti [Law, legislation and liberty: A new statement of the broad principles of justice and political economy. Vol 2. The Mirage of Social Justice], Sfera, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2014 р.

К. С. Ретинська,
аспірант, Донецький державний університет управління, м. Донецьк

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ І ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛИ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

К. Retynska,
graduate student, Donetsk State University of Management, Donetsk

INTELLECTUAL AND WORKING POTENTIAL IN THE CONTEXT OF GOVERNANCE

У статті розглянуто проблему співвідношення інтелектуального і трудового потенціалів у контексті державного управління. Простежено еволюцію розуміння інтелектуального і трудового потенціалів через призму державного управління, віднайдено точки зіткнення та перетину. Виконано аналіз змісту і сутності понять "інтелектуальний потенціал", "трудова потенція". Встановлено структури, рівні та функції проблемних потенціалів. Досліджено безпосередні та опосередковані взаємозв'язки між інтелектуальним і трудовим потенціалами, підсилення та використання яких дає можливість результативного пошуку механізмів управління ними на мікро- та макросоціальному рівнях. Автор акцентує увагу на перспективах управління інтелектуальним та трудовим потенціалами з боку держави як соціального інституту з урахуванням соціальної природи понять.

The article deals with the problem of balance of intellectual and labor potential in the context of governance. The evolution of the understanding of the intellectual and working potential in the light of governance discovered common ground and crossing. The analysis of the content and nature of the concepts of "intellectual potential", "working potential". Established structure and function of the level of potential problem. Investigated the direct and indirect linkages between intellectual and working potential, and strengthening the use of which enables efficient search mechanisms for management at the micro and macro levels. The author focuses on the prospects for the management of intellectual and working potential of the state as a social institution, taking into account the social nature of concepts.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, трудова потенція, державне управління, механізми державного управління.

Key words: intellectual potential, working potential, governance, mechanisms of governance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Результати останніх досліджень у галузі соціології, економіки, державного управління демонструють збільшення питомої ваги основної продуктивної сили господарської діяльності — людини. Вона як окремо взятий суб'єкт діяльності, об'єднання громадян, а відтак і все суспільство в цілому виявляють значні можливості щодо здійснення та вдосконалення трудової діяльності, спираючись на отримані знання, використовуючи уміння і навички, набуті у процесі виховання і процесу життєдіяльності. Наразі для теорії державного управління є актуальною проблема співвідношення інтелектуальних і трудових можливостей людини, пошук нових та удосконалення вже існуючих механізмів управління ними з боку держави на мікро-, макро- та мезорівнях. Інтелектуальний і трудова потенціали людини як рушійні сили глобалізаційних процесів впливають на розвиток і перебіг економічних, соціальних та політичних процесів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для теорії державного управління як комплексної та багатогранної системи у питаннях розуміння сутності, змісту, співвідношення, можливостей впливу, формування та ефективного використання інтелектуального та трудового потенціалів використовуються здобутки таких наук, як психологія, соціологія, економіка.

Так, Ж. Піаже ще на початку ХХ ст. була запропонована концепція розвитку інтелекту людини, її інтелектуальних можливостей. Ідея пояснювала логіку та етапи еволюції мислення, важливу роль у якій відігравав саме інтелект. Ж. Піаже розвинув думку А. Альфреда про інтелектуальний потенціал як адаптивний механізм людського організму. Зрештою інтелектуальний потенціал обидва пояснювали як індивідуальне явище, на відміну від своїх колег А. Баллона, Л. Виготського, Дж. Брунера, котрі розглядали інтелектуальний потенціал як загальну соціалізацію людини. Питаннями природи трудових можливостей людини займався відомий радянський психолог О. Леонтьєв. Він пояснив колективний характер будь-якої здатності до праці, трудової діяльності.

Завдяки соціологічній науковій думці вдалося вирішити проблему структури, рівнів та виміру (індекс ІРЛП) інтелектуального потенціалу, зокрема, цим питанням займалися М. Руткевич, В. Левашов. Особливу роль Інтернету у структурі інтелектуального потенціалу відзначив О. Зинов'єв. Саме здобутки соціології, зокрема дослідження сучасників Д. Гвішані, Н. Аїтова, стали фундаментом для пошуку та удосконалення механізмів державного управління.

Серед соціологів питанням трудового потенціалу займалися О. Горшков, Р. Мумладзе, Г. Гужин, Г. Мелікян, Р. Колосова, В. Мокряк, Я. Рут, А. Лобанова.

Історично інтелектуальний та трудовий потенціали розглядалися як складові людський потенціалу і пояснювалися один за рахунок іншого. Так, наприклад, у роботах К. Маркса, А. Сміта, Дж. С. Мілля, які розуміли інтелектуальний потенціал як кількісну і якісну здатність до праці. Т. В. Шульц, Г. Беккер, Й. Шумпетер пояснювали ефективність трудового потенціалу через призму інтелектуальних можливостей людини.

Результати наукових досліджень готують теоретичну базу для здійснення управлінської діяльності з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах інтелектуального та трудового життя.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вирішення проблеми співвідношення інтелектуального і трудового потенціалів у контексті державного управління.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) з'ясувати особливості сутності і змісту понять "інтелектуальний потенціал", "трудова потенція";
- 2) встановити співвідношення між інтелектуальними і трудовими можливостями людини;
- 3) відшукати результативні та удосконалити вже існуючі механізми управління інтелектуальним та трудовим потенціалами з боку держави.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

Підвищена увага науковців до проблеми державного управління інтелектуальним і трудовим потенціалами обумовлена їх активною участю у формуванні економічної ситуації, яка у зв'язку із загальним занепадом останніх років показує негативну динаміку. Глобальна економічна криза, котра почалася у 2008 р., об'єктивно спричинила падіння попиту на інтелектуальну складову праці, збільшивши при цьому питому вагу його фізичної частини. Недостатнє використання інтелектуальних здібностей людини у виробничій діяльності призвело світову громадськість, зокрема Україну, до соціально небезпечного явища — безробіття. У 2013 р. Державна служба статистики України фіксувала офіційний рівень безробіття в межах 7,7 % [1]. Соціологи та економісти відзначають, що показники прихованого безробіття, додані до офіційних цифр, наочно демонструють проблему неефективного використання інтелектуального потенціалу в трудовій діяльності людини.

Така низька результативність використання інтелектуальних можливостей людини в Україні може пояснюватися нерозумінням або хибним тлумаченням сутності, змісту, а головне — функцій понять.

Українська економіка належить до типу економік, що розвиваються, вона орієнтована на природні ресурси. Натомість головна особливість високорозвинених країн полягає у тому, що наука наприкінці ХХ ст. стала найважливішою виробничою силою. Могутність держави (економічна, політична, військова) безпосередньо залежить від стану фундаментальної та прикладної науки, питомої ваги наукомісткої продукції у загальному обсязі промислового виробництва і валового національного продукту. Зростання інтелектуального потенціалу держави має дві особливості: з одного боку, модернізація самої науки за рахунок новітніх досягнень науково-технічної думки, з іншого — забезпечення підготовки достатньої кількості кваліфікованих наукових кадрів, інженерів, управлінців.

У науці існує декілька десятків визначень інтелектуального потенціалу (у психологічному, соціологічному, економічному розуміннях). Найбільш поширеним є визначення, запропоноване російським філософом і соціологом В. Левашовим. "Під інтелектуальним потенціалом суспільства можемо розуміти сукупність людських, матеріальних, фінан-

сових ресурсів, які взаємодіють у двох тісно пов'язаних галузях суспільства — науки і освіти, вимірювана величина яких показує створену і накопичену у суспільстві здатність до творчої появи знань, технологій, продуктів" [2; с. 17]. Умисне спрощення структури поняття, зведення його лише до двох формальних показників пояснюється зручністю підрахунку статистичних даних у проведенні емпіричних досліджень (наприклад, рівень грамотності населення, кількість студентів ВНЗ та ін.). Така уніфікація структури інтелектуального потенціалу виправдовується існуванням відносно стійких механізмів державного управління і справедлива лише по відношенню до групового та національного рівня інтелектуального потенціалу. На нашу думку, інтелектуальний потенціал — це частина загальнолюдського потенціалу, яка складається з двох частин. З одного боку — сукупність нереалізованих можливостей, професійних умінь і навичок, накопиченого досвіду, творчих здібностей людини, з іншого — знання, реалізоване у технологіях, продукції та інших результатах праці. Інтелектуальний потенціал спрямований на підтримку та розвиток людського потенціалу.

Головним у формуванні, розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу є правовий механізм. На сьогодні нормативно-правова база України регулює відносини у проблемній сфері, спираючись на Конституцію України, Закони України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", "Про професійно-технічну освіту", "Про вищу освіту", "Про інноваційну діяльність", "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності", "Про науково-технічну інформацію" та ін.; Укази Президента України "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні", "Про Національну доктрину розвитку освіти", "Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" та ін.

Окрім правового, державою залучено фінансовий механізм, який передбачає підтримку та розвиток наукових розробок та освіти за рахунок державних коштів. Наприклад, за підрахунками спеціалістів, держава має фінансувати наукову та науково-технічну галузі у розмірі 1,7% ВВП, це встановлено законодавством. У подальшому, до 2020 року, згідно з Болонською конвенцією ця цифра має зрости до 3%.

Однак є сфери, які необхідно регулювати окремо, розробляючи та запроваджуючи нові механізми, враховуючи характер і специфіку проблемних галузей. Наприклад, така частина інтелектуального потенціалу, як відносини в інформаційній сфері, зокрема мережі Інтернет, поки що не має належних механізмів регулювання. Думка О. Зинов'єва, який справедливо пропонував розширити структуру інтелектуального потенціалу за рахунок Інтернету [3], стає дедалі актуальнішою, проте потребує вироблення доречних та ефективних механізмів державного управління.

На нашу думку, ефективним для даної сфери може виступити інформаційний механізм. Сутність цього механізму полягає у "переломі" системи цінностей, зміні орієнтирів, пріоритетних сфер розвитку суспільного життя. У цьому плані інформаційний механізм сприятиме переходу від суспільства споживання до суспільства продукування знань. Характерною відмінністю інформаційного механізму від, наприклад, правового, укорінення якого потребує тривалого часу, є швидка дія.

Кожен з механізмів потребує доопрацювання, оскільки в умовах динамічної структури суспільства виникають суттєві труднощі у неспівпадінні очікувань і реальних результатів. Особливу увагу слід приділити інформаційному механізму. На жаль, на сьогодні в Україні недостатньо розроблений цей механізм державного управління, зокрема використання західних та європейських аналогів не дає бажаних результатів через низький рівень адаптивності до українських реалій.

Щодо трудового потенціалу, то слід зауважити, що він тісно пов'язаний з інтелектуальним, оскільки обидва у сукупності утворюють людський потенціал. На відміну від інте-

лектуального потенціал, який на усіх рівнях — індивідуальному, груповому, національному — має стійку структуру, трудовий потенціал змінює свою структуру на різних рівнях. У широкому розумінні трудовий потенціал — це інтегральна оцінка кількісних та якісних характеристик, здібностей і можливостей економічно активного населення, які реалізуються в межах і під впливом системи відносин. Проте розрізняють трудовий потенціал окремої людини, підприємства, території, суспільства.

Трудовий потенціал людини складає його можлива трудова дієздатність, ресурсні можливості у сфері праці. Трудовий потенціал підприємства — сукупна кваліфікація та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також досягнення підприємства в ефективній організації праці та розвитку персоналу. Трудовий потенціал території складає населення, здатне до трудової діяльності, обмежене просторово; трудовий потенціал суспільства характеризує повну потенціальну сукупну здатність до суспільно корисної діяльності усього працездатного населення.

На нашу думку, трудовий потенціал є частиною загальнолюдського потенціалу. Він представляє сукупність інтелектуальних можливостей та системи фізіологічних показників, які спрямовані на підтримку та розвиток людського потенціалу.

Пріоритетним у питанні управління трудовим потенціалом є правовий механізм, який спирається на Кодекс законів про працю України, який регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя.

Виходячи із вищевикладеного, можемо констатувати, що інтелектуальний та трудовий потенціали є складовими ширшого поняття — людського потенціалу. Співвідношення інтелектуального та трудового потенціалів уявляється багатоплановим.

По-перше, інтелектуальні можливості людини виступають передумовою для трудової діяльності. Інтелектуальний потенціал служить вихідним пунктом для формування трудового потенціалу у вигляді отриманих знань, умінь і навичок, набутих у процесі виховання, накопиченого досвіду в цілому.

По-друге, інтелектуальний потенціал є базовим структурним елементом трудового потенціалу. У сукупності з психофізіологічним (фізичні здібності, стан здоров'я) і особистісним (рівень громадянської свідомості, ціннісні орієнтації, інтереси) інтелектуальний потенціал утворює структуру трудового потенціалу людини [4]. Інтелектуальний потенціал позначається як кваліфікація, необхідна для виконання праці певного змісту і складності. Вона відображає обсяг, глибину і різнобічність загальних і спеціальних знань для виконання своїх трудових функцій.

По-третє, беручи до уваги віковий фактор, трудовий потенціал орієнтується виключно на економічно активне населення. До цього переліку не входять особи до 14 років, студенти, пенсіонери, безробітні, інші групи населення. Всі вони, незалежно від трудового, є носіями інтелектуального потенціалу. Ж. Піаже в своїх дослідженнях з'ясував, що інтелектуальний потенціал людини починає формуватися з 2 років, досягаючи високого рівня вже до 7 років. З 12 років і старше людина всього лише розвиває свої інтелектуальні здібності [5]. Можна припустити, що з дворічного віку інтелектуальний потенціал вже розвивається, а трудовий потенціал тільки формується.

По-четверте, не завжди, але інколи творчі здібності є економічно вигідними, завдяки чому інтелектуальний потенціал стає більш ефективною виробничою силою, а відтак трудовий потенціал підвищує показники.

Зрощування інтелектуального і трудового, покращення існуючих та розвиток нових механізмів державного управління потенціалами дає можливість прогнозувати підви-

щення показників людського потенціалу окремо взятої людини та суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ

Таким чином, спираючись на наукову платформу психології, соціології, економіки, проаналізувавши поняття "інтелектуальний потенціал" та "трудовий потенціал" у контексті теорії державного управління, вдалося виробити власне розуміння понять. Можемо констатувати, що обидва поняття є частиною ширшого поняття "людський потенціал". У тісному взаємозв'язку при використанні механізмів державного управління, зокрема правового, економічного та особливо інформаційного, здатні підвищити загальний показник людського потенціалу окремо взятої людини та суспільства в цілому.

Використовуючи результати наукових досліджень, фахівці в галузі державного управління можуть комплексно підійти до питання збільшення питомої ваги інтелектуальних можливостей людини в його трудовому потенціалі, а також розробити і запропонувати систему механізмів вирішення даної проблеми.

Для цього необхідно з урахуванням світових тенденцій вдосконалити правовий механізм, що регулює питання освіти, науки, праці; оптимізувати пошуки джерел інвестування в сфері освіти і науки, визначити форми взаємодії, що дозволяють забезпечити пріоритетність аспектів, пов'язаних з дослідженням інтелектуального потенціалу.

Література:

1. Державна служба статистики України. Основні показники ринка праці (річні дані) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm
2. Руткевич М.Н., Левашов В.К. О понятии интеллектуального потенциала и способах его измерения / М.Н. Руткевич, В.К. Левашов // Мониторинг общественного мнения. — М. — № 3 (87). — Июль-сентябрь. — 2008. — С. 17—30.
3. Зиновьев А.А. Интеллект общества / А.А. Зиновьев. Собр. соч. в 10 т. Т. 1. Зияющие высоты. — М.: Евразия+, 1999, 156 с.
4. Меликьян Г.Г., Колосова Р.П. Экономика труда и социально-трудовые отношения / Г.Г. Меликьян, Р.П. Колосова. — М.: Изд-во МГУ, 2006. — 256 с.
5. Пиаже Ж. Психология интеллекта; пер. с англ. и фр. / Ж. Пиаже. — СПб.: Питер, 2003. — 192 с.
6. Мумладзе Р.Г., Гужина Г.Н. Экономика и социология труда / Р.Г. Мумладзе, Г.Н. Гужина. — М.: КноРус, 2009. — 328 с.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2013) "Key Indicators of labor market (annual data)", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm
2. Rutkevych, M. N., Levashov, V. K. (2008), "The concept of intellectual potential and how to measure it", *Monitoryng obshchestvennoho mneniya*, vol. 3 (87), pp. 17—30.
3. Zynov'ev, A. A. (1999), *Yntellekt obshchestva* [Intelligence society], Eurasia+, Moscow, Russia.
4. Melyk'iana, H. H. and Kolosova, R. P. (2006), *Ekonomyka truda y sotsyal'no-trudovye otnosheniya* [Economics of labor and Labor Relations].
5. Pyazhe, Zh. (2003), *Psykhohohiya yntellekta* [Psychology of intelligence], Peter, St. Petersburg, Russia.
6. Mumladze, R.H. and Huzhyna, H.N. (2009), *Ekonomyka y sotsyohohiya truda* [Economics and Sociology of Labor], KnoRus, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014 р.